

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Slovanské filologie

DISERTAČNÍ PRÁCE

ČESKÁ A SRBSKÁ FRAZELOGIE

**Srovnání, aspekty a struktura česko-srbského
frazelogického slovníku**

CZECH AND SERBIAN PHRASEOLOGY

*Comparison, aspects and structure of the Czech-Serbian
phraseological dictionary*

Mgr. Snežana Linda Popović

Vedoucí práce: prof. PhDr. František Čermák, DrSc.

Praha 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 4. 3. 2016

.....
Jméno a příjmení

Abstrakt

Název práce: Česká a srbská frazeologie: srovnání, aspekty a struktura česko-srbského frazeologického slovníku
Autor: Mgr. Snežana Linda Popović
Katedra: Katedra jihoslovanských a balkanistických studií
Školitel: prof. PhDr. František Čermák, DrSc.

Ačkoli se frazeologie stala aktuálním a aktualizovaným tématem a čerpají z ní mnozí lingvisté, což je dáno skutečností, že je naše řeč sestavena z mnoha ustálených a idiomatizovaných konstrukcí, jež si je během studia cizího jazyka nezbytné osvojit, je současně ještě pořád oblastí, kde se lingvisté zatím neshodli na definici její základní jednotky a oblasti zkoumání. Kromě toho je evidentní nesoulad v počtu frazeologických a frazeografických prací v české a srbské jazykovědě. Tato práce si proto vzala za cíl analyzovat českou a srbskou frazeologickou teorii, klasifikace frazémů a frazeografickou praxi, včetně zpracování teoretických východisek k vytvoření překladového frazeologického slovníku a návrh slovníku samotného. Analýza byla provedena v oblasti definování frazémů, jejich formálního rozdělení, ekvivalentů na všech kombinatorických úrovních a vzhledu hesla ve frazeologických slovnících, výkladových a překladových.

Výsledky zkoumání potvrdily, že v rámci frazeologie existují oblasti, jež pozornost českých a srbských lingvistů nezaujaly stejnou měrou a že frazeologická terminologie v rámci srbské, srbocharvátské a české frazeologie patří zčásti k ne zcela ujasněné oblasti. Kombinatorické schopnosti frazémů v českém a srbském jazyce jsou však podobné a je evidován nemalý počet formálních a sémantických ekvivalentů na lexikální, kolokační a propoziční úrovni. Na základě analýzy heslové stati v několika překladových frazeologických slovnících mezi slovanskými jazyky vyplynuly důležité charakteristiky v souvislosti s výběrem a podobou hesla v takovém slovníku.

Z tohoto výzkumu vyplývá, že možnosti v oblasti překladové frazeologie v češtině a srbštině ještě zdaleka nejsou vyčerpány. Zavedením nových termínů do srbské a české frazeologie by se jistě rozšířila oblast jejího působení, přestože výzkum rovněž poukázal na přednosti a nedostatky existence celé řady termínů v zkoumaných jazycích.

Klíčová slova: frazeologie, frazeografie, čeština, srbština, srbocharvátština, termín, frazém, kombinatorika

Abstract

Title: Czech and Serbian phraseology: comparison, aspects and structure of the Czech-Serbian phraseological dictionary
Author: Mgr. Snežana Linda Popović
Department: Department of South Slavonic and Balkan Studies
Supervisor: prof. PhDr. František Čermák, DrSc.

Despite the fact that phraseology is present-day and appealing theme in linguistic, that many linguists gain from, which is due to fact that our language is made up of many steady and idiomatic structures that foreign students have to learn, this scientific discipline is still an area where the linguists have not yet agreed on the definition of its basic unit and field of research. Besides that, there is evident variance in the number of works within phraseology and phraseography in Czech and Serbian linguistics. The main objective of this dissertation is to analyse the Czech and Serbian phraseological theory, classification of phrasemes and phraseography, including the theoretical background to create a bilingual phraseological dictionary. The analysis was based on field of definition of phrasemes, its formal distribution, equivalents on all combinatorial levels and design of dictionary entry in monolingual and bilingual phraseological dictionaries.

The findings have confirmed that there are areas in context of phraseology that did not engage attention of Czech and Serbian linguists to the same extent and that terminology in Serbian, Serbo-Croatian and Czech phraseology belongs to just partly clarified area. Combinatorial abilities of phrasemes in Czech and Serbian language are however similar, and there was registered a considerable number of formal and semantic equivalents on lexical, collocational and propositional level. The analysis of dictionary entry in several bilingual dictionaries of Slavonic languages delineated important characteristics in relation to the design of standard dictionary entry.

To conclude, the possibilities of bilingual phraseology between Serbian and Czech languages are mainly far from exhausted. The introduction of new terms to the Serbian and Czech phraseology would surely expand its area of research, though the analysis has also highlighted the advantages and disadvantages of appearance of many terms in explored languages.

Keywords: phraseology, phraseography, Czech language, Serbian language, term, phraseme, combinatorics

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. FRAZELOGIE.....	9
3. FRAZÉM V ČESKÉ A SRBSKÉ LINGVISTICE	13
3.1 Terminologie a pojetí frazémů v srbské a české lingvistice	13
3.2 Termín (kvazi)frazém a frazém	20
3.3 Formální a sémantické charakteristiky frazémů v českém a srbském jazyce.....	30
4. KOMBINATORIKA VE FRAZELOGII.	36
4.1 Lexikální frazémy.	37
4.1.1 Lexikální frazémy v češtině a srbštině.	42
4.1.11 Lexikální frazémy – kompozita v češtině bez jednoslovného idiomatického ekvivalentu v srbštině.....	47
4.1.12 Lexikální frazémy – kompozita v srbštině bez jednoslovného idiomatického ekvivalentu v češtině	48
4.1.13 Lexikální frazémy na příkladech derivátů v češtině a srbštině	49
4.1.14 Lexikální frazémy – deriváty v češtině bez idiomatického ekvivalentu v srbštině	52
4.1.15 Lexikální frazémy – deriváty v srbštině bez idiomatického ekvivalentu v češtině.....	54
4.2 Kolokace.	57
4.2.1 Kolokační frazémy v češtině a srbštině.	63
4.3 Propoziční frazémy.	69
4.4 Expresivita a emocionalita frazémů.....	81
4.5 Funkce frazémů.....	84
4.6 Tautologické výrazy ve frazeologii.	86
5. FRAZEOGRAFIE	97
5.1 Srbská a česká lexikografie a frazeografie	97
5.1.1 Tištěné frazeologické zdroje české a srbské	100
5.1.2 Elektronické frazeologické zdroje české a srbské	107
5.2 Heslová stať frazeologických slovníků – struktura a analýza	115
5.3 Výběr frazémů pro česko-srbský frazeologický slovník	131
6. ZÁVĚR.....	140
7. PŘÍLOHA – Česko-srbský frazeologický slovník somatismů.....	143
8. POUŽITÁ LITERATURA, PRAMENY A ZDROJE	265

1. ÚVOD

Je nepochybné, že frazeologie jako relativně mladá větev lingvistiky je pro badatele velmi lákavá disciplína, což dokládá i fakt, že počet prací z této oblasti každým rokem roste geometrickou řadou. Její rychlý rozvoj v posledních třech dekádách v lingvistice přinesl mnoho teorií a podkladů pro další studium této jazykovědné disciplíny. Pro oblast zkoumání se stala aktuálním a aktualizovaným tématem a čerpají z ní mnozí lingvisté, což je dáno zjištěním, že je naše řeč sestavena z mnoha ustálených a idiomatizovaných, anomálních konstrukcí. Rovněž během studia cizího jazyka a v překladatelské praxi je nezbytné ovládnout ustálené konstrukce, jejichž význam těžko odvodíme z významu jejich konstituentů. Toto byl jeden z důvodů, proč jsme se rozhodli právě pro frazeologické téma. Druhým důvodem byla praktická absence prací porovnávajících českou a srbskou frazeologii v srbské jazykovědě,¹ jakož i absence překladového frazeologického slovníku.

Předmětem výzkumu této práce jsou česká a srbská frazeologická teorie a frazémy v obou jazycích. Soustředili jsme se na frazémy na všech formálních úrovních: lexikální, kolokační a propoziční. Cílem práce je porovnání definice základní jednotky frazeologie, jejich vlastností, přístupů k tomuto oboru, dále klasifikace frazémů a frazeografická praxe. Jako jeden z cílů naší práce jsme si určili i zpracování teoretických východisek k vytvoření překladového frazeologického slovníku a návrh slovníku samotného. Hlavní otázky, které jsme si kladli, byly tyto: Existují rozdíly mezi srbskou a českou frazeologií? Pokud ano, o jaké rozdíly se jedná? Jaký je rozdíl ve frazeologické terminologii v rámci srbské, české a (srbo)charvátské lingvistiky? Vyplývají tyto rozdíly ze samotné definice, nebo je definice důsledkem jiného chápání základní jednotky? Jaká je klasifikace frazémů a jak se rozvíjí frazeografická praxe? A konečně: Jak by měl vypadat překladový frazeologický slovník?

¹ Kromě sporadických článků ve sbornících a paremiologických porovnání.

Teoretickým základem našeho zkoumání jsou v první řadě práce českých a srbských lingvistů, náměty a teorie slovenských, ruských, anglických, německých a francouzských jazykovědců, a také práce charvátských frazeologů, a to jak z období existence „společného“ srbocharvátského jazyka, kdy se lexikografická praxe rozvíjela vzájemně a ve spolupráci, tak i současného charvátského jazyka, protože rozdíly ve frazeologickém korpusu mezi srbštinou a charvátštinou jsou minimální.

Prameny, ze kterých jsme čerpali, jsou všechny dostupné frazeologické slovníky současného českého a srbského jazyka: *Slovník české idiomatiky a frazeologie I–IV* (SČFI 2009), *Фразеолошки речник српског језика* (Оташевић 2012), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Matešić 1982); výkladové slovníky: *Slovník spisovného jazyka českého* (SSJČ 1960–1971), *Речник српскохрватског књижевног језика* (RMS 1967–1976), *Речник српског језика* (RSJ 2011) a *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (RSANU 1959–2014), jakož i překladové slovníky mezi těmito dvěma jazyky, zejména: *Чешко-српски речник, Česko-srbský slovník I – II*. (ČSS 2000) a *Srbocharvátsko-český slovník* (SČS 1982); dále pak překladové frazeologické slovníky z češtiny do polštiny, z ruštiny do češtiny, z polštiny do ruštiny a ruštiny do srbštiny a charvátštiny.

Disertační práce se skládá z úvodní části, čtyř kapitol, závěru, bibliografického seznamu, jedné přílohy, která obsahuje slovník somatických frazémů a resumé v češtině a angličtině. V první teoretické kapitole definujeme oblast frazeologie a je představen její rozvoj v české a srbské jazykovědě a spojení s jinými disciplínami. Ve druhé teoretické kapitole zkoumáme základní jednotky frazeologie a názory srbských, českých, charvátských a slovenských lingvistů, dále představujeme vlastnosti frazeologie z formálního hlediska a její definice. Ve třetí teoretické kapitole se věnujeme kombinatorickým schopnostem frazeologie a formální klasifikaci frazémů. Zkoumáme možnost existence lexikálních frazémů v srbském jazyce a porovnáváme jejich ekvivalenty v češtině. Na základě vstupních komponentů frazémy přitom dělíme na lexikální, kolokační a propoziční. Poslední, čtvrtá teoretická část, se týká oblasti aplikované frazeologie, tj. srbské, české a charvátské frazeografie a uspořádáním hesla ve frazeologických slovnících. V této části jsou zdůvodněny i náměty vedoucí k vytvoření překladového frazeologického slovníku.

Nedílnou součástí práce je česko-srbský frazeologický slovník vzniklý na základě 1623 somatismů, který sestavila autorka práce a představuje výsledek předchozí teoretické části. Na závěr práce je uveden bibliografický seznam, rozdělený na prameny, tj. slovníky, a odbornou literaturu a resumé.

Na tomto místě bychom chtěli poděkovat za cenné připomínky, rady a podporu prof. PhDr. Františku Čermákovi DrSc., prof. PhDr. Haně Gladkové CSc., stejně jako kolegyním a kolegům z Bělehradské univerzity: prof. dr. Verici Koprivicové, doc. dr. Katarině Mitrićević-Štěpankové, mgr. Ivaně Kočevské a prof. dr. Jaromíru Lindovi.

2. FRAZELOGIE

Frazeologie, jak jsme již poznamenali v úvodu, je mladá jazykovědná disciplína. Její rozvoj počíná začátkem 20. století a plně se vyvinula v jeho druhé polovině. První práce v oblasti moderního pojetí frazeologie byly ve francouzštině a jsou spjaty se jmény tří lingvistů: první z nich, Ferdinand de Saussure, se ve svém lingvistickém kursu zmiňuje o ustálených výrazech;² druhý, Charles Bally, jenž byl Saussurův žák, který spolu Albertem Séchehayem vydali jeho *Kurs obecné lingvistiky*, tj. cyklus přednášek ze ženevské univerzity z let 1907–1911, rozpracoval v roce 1910 ustálená idiomatická spojení v díle *L'étude systématique des moyens d'expression*,³ a třetí, Holanďan Jacobus Joannes van Ginneken, se o tři roky dříve zabýval ustálenými a volnými výrazy v díle *Principes de linguistique psychologique*. Od těchto počátků se frazeologie v dnešním pojetí v rámci jazykovědy postupně osamostatňovala; začala se vyvíjet z lexikologie, respektive lexikografie, a rozvíjet samostatně, a to především od druhé poloviny 20. století.

První monografie představující výlučně vývoj frazeologie a její oblast výzkumu v české lingvistice je *Idiomatika a frazeologie češtiny* Františka Čermáka z roku 1982. Od té doby se název *idiomatika* v české jazykovědě ustálil a *frazeologie a idiomatika* představuje plný název této disciplíny, jež vystihuje jak povahu ustálenosti, tak i zvláštnosti typickou pro frazémy a idiomy. Sám Čermák vycítil potřebu sjednotit terminologii moderní frazeologické disciplíny, jež v různých obdobích bývala jinak pojmenována, a tedy ji doprovázela nejednotnost a pluralita termínů. O původu názvu *frazeologie a idiomatika* uvádí:

„Etymologie obou základních termínů, užívaných i v řadě jazyků, a to v zásadě komplementárně, je přes latinu řecká. Poměrně pozdní *frazeologie*, z moderního latinského *phraseologia*, se chápe jako kompozitum z řeckého *phraseón*, což je genitiv plurálu slova *phrasis* ve významu ‘fráze’, lépe a častěji způsob ‘vyjádření’, a to souvisí

² „Najpre imamo jedan veliki broj izraza koji pripadaju jeziku (langue); to su gotovo formirani izrazi kojima upotreba ne dozvoljava nikakvu promenu, čak iako se u njima mogu, u analizi, razlikovati značenjski delovi“ (de Saussure 1996: 128).

³ Keti Ničeva a Pavel Krejčí psali o rozdělení frazeologických jednotek Charlesem Ballym do dvou základních skupin, viz *Българска фразеология* (Ницева 1987) a *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání* (Krejčí 2006).

s řeckým slovem *phrasein* 'prohlašovat, povídat'. Původní význam termínu frazeologie (na začátku to ovšem termín v našem slova smyslu nebyl) byl tedy cosi 'jako nauka o způsobech vyjadřování'. Naproti tomu termín *idiom* ukazuje na jiný původ: řecké *idióma*, šířící se do moderních jazyků přes pozdní latinu, označuje v řečtině 'osobní zvláštnost, především jazykovou' a je přes *idiousthai* 'osvojit si' odvozené z *idios* 'vlastní, soukromý'. Důraz tu byl tedy od počátku na aspekt osobní zvláštnosti, čímž se významově stýká s předchozím termínem; tím se vysvětluje i konkurence obou termínů v různých jazycích, pokud nejsou dnes jasně zakotveny pro odlišné významy“ (Čermák 2007: 482).

K frazeologii a idiomatice podle Čermákova pojetí patří paremiologie jako historicky starší větev, přesto že „ze strany lingvistů se mělo za to, že přísloví jsou doménou etnografickou, a tedy nelingvistickou, a snaha o propojení obojího nebyla“ (Čermák 2007: 483). Postoj vzhledem k místu paremiologie ve frazeologii a idiomatice není mezi lingvisty zdaleka jednotný ani v současnosti: vzhledem k tomu, že pořekadla, rčení a úsloví jsou obrazná vyjádření kolektivní lidské moudrosti a obyčejů jednoho národa, i dnes se setkáme s názory, že patří pouze do folkloristiky nebo že je třeba ji vyčlenit jako samostatnou disciplínu (Čejka 1992: 35). V prvním srbském a charvátském frazeologickém slovníku, jehož autorem je Josip Matešić, své místo ustálená spojení větného charakteru ještě nenašla, ale jak ukážeme v podkapitole 4.3 Frazémy propoziční, názor na tento druh frazému se v současné srbské a charvátské lingvistice postupně mění. Co se týče slovenské frazeologie, Jozef Mlacek vysvětluje, že pojmy frazeologie a paremiologie se sice často překrývají, avšak paremiologie zkoumá nejazykové parametry jednotek, zatímco frazeologie analyzuje jazykovou dimenzi i znaky; vymezuje „paremiologickou frazeológiu“ a je toho názoru, že pro paremiologii, z hlediska jejího zaměření na sémantickou stránku, se hodí lépe výraz idiomatika, či dokonce idiomika (Mlacek 2007: 182, 190).⁴ O

⁴ „Vo vzťahu k paremiológii se ako príľahlejší názov pre príslušnú jazykovú sféru javí pomenovanie idiomatika: V čermákovskom chápaní sleduje viacej sémantické ako formálne aspekty výrazov (a to je pre paremiológiu relevantnejšie) a zároveň sa neohraničuje iba na výrazy majúce podobu slovného spojenia, ale aj na idiomatické jednotky s iným stvárnením (zložené a odvodené slová majúce príznak anomálnosti). Názov idiomatika aj v samej lingvistike vyhovuje ako názov pre všetko, čo je „idiomatické“, teda aj pre F. Čermákom naznačené anomálne kompozitá a odvodené slová. V tejto súvislosti sa však jednoznačne vyslovujeme za riešenie, ktoré sme odporúčali už dávnejšie (Mlacek 1988), že totiž názov frazeológia treba ponechať ako názov pre anomálne ustálené spojenie slov. [...]

evropské folkloristické tradici, jež odděluje parémie a frazémy, se zmiňuje Valerij Mokijenko a uvádí, že mnozí folkloristé zcela jasně rozlišují přísloví a pořekadla, přičemž první z nich mnozí současní lingvisté považují za frazémy (Mokijenko – Štěpanová 2008: 11). Srbská frazeoložka Dragana Mrševićová-Radovićová uvádí, že už v prvních teoretických pracích o frazeologii zazněla otázka, zda parémie a jiné druhy ustálených frází patří do frazeologie.⁵ K odpovědi na tuto otázku je podle ní nezbytné definovat frazeologickou jednotku a její charakteristiky (Mršević-Radović 1989: 28). V srbocharvátské jazykovědě našla své místo teorie Sergeje I. Ožegova o „frazeologii v užším smyslu“ a „frazeologii v širším smyslu“, což se mj. odrazilo v *Rusko-charvátském neboli srbském frazeologickém slovníku* (RHSFS 1979). Podle Danka Šipky existují čtyři základní úkoly frazeologie: 1. vymezení frazémů, jejich oddělení od volných kombinací slov a určení jejich místa v lexikonu; 2. jejich klasifikace; 3. sledování jejich původu a komparace s frazémy v jiných jazycích a 4. pozorování současného psychologického postavení frazémů a jejich užití:

„Navedeni posebni zadaci daju nam za pravo da govorimo o posebnim granama unutar frazeologije: **formalnoj**, koja izdvaja i klasifikuje, **istorijskoj**, koja prati razvoj frazema, **psiholingvističkoj**, koja prati njihovo usvajanje i razumijevanje, **pragmatičkoj**, koja posmatra njihovu upotrebu, te **uporednoj**, koja suprotstavlja frazeme dva ili više jezika, po tipološkom i konfrotativnom osnovu“ (Šipka 2006: 133).

V naší práci jsme se soustředili na dvě větve frazeologie: formální a srovnávací. O identifikaci frazémů se sice psalo jak na české, tak i na srbské straně (Čermák 1982, 2007; Mršević-Radović 1989; Dragičević 2009), ale jsme toho názoru, že v srbské jazykovědě nebyly všechny formální vlastnosti frazémů doposud zřetelně a jasně formulovány. Srbští lingvisté se celkovým popisem v srbské frazeologii téměř

V rámci takto (tradičně) chápanej frazeologie možno špecifikovať názov pre súhrn osobitej skupiny frazém, pre tzv. idiómy, a to v podobe názvu idiómika, resp. idiomatika“ (Mlacek 2007: 189, 190).

⁵ Srbskými lidovými rčeními a příslovími se zabývala Jelena Jovanovićová v monografii *Књига српских пословица I, II*, v níž uvádí, že frazémy a parémie vznikají odděleně a že jsou to jednotky rozdílných lingvistických kategorií, přičemž u frazémů převažují syntagmatické vztahy nad systémovými: „фразеологизам је настао ‘изолацијом’ из парадигматских скупова у систему – структурном и/или семантичком, и накнадном систематизацијом ‘изолата’. [...] Паремизација се може такође у неком смислу сматрати производом изолације, али не и накнадног уклапања у нови синтагматски контекст, већ просто као образовање посебног микротекста“ (Јовановић 2006: 36–37).

nezabývali, šlo většinou o sondy do určitých částí frazeologie, anebo o frazeografické práce pojmenovávající frazémy, převážně kolokační. Jasná klasifikace a přehled na základě nejnovějších výzkumů, především těch opírající se o doménu korpusové lingvistiky a z ní vycházejících poznatků zatím chybí. Vlastním porovnáním srbských a českých frazémů bychom mohli přijít k jinému pohledu na srbské frazémy, nejen na základě jejich podobností a rozdílů mezi nimi.

3. FRAZÉM A IDIOM V ČESKÉ A SRBSKÉ LINGVISTICE

Na první pohled by se mohlo zdát, že srbská lingvistika se zvláště v poslední době věnuje frazeologii systematicky a že zkoumání frazémů patří k poměrně frekventovaným tématům, jak je možné se přesvědčit pohledem do prakticky každé lingvistické bibliografie. Na jedné straně se jedná o studie těch autorů, kteří se frazeologií zabývají jako primární oblastí svého vědeckého zájmu, avšak současně můžeme nemalý počet příspěvků jiných autorů zařadit do kategorie tzv. „vědeckých výletů.“ Frazémy jako oblast vědeckého zájmu jsou nepochybně velmi zajímavé a inspirativní a zdá se, že možnosti při jejich analýze a zkoumání jsou takřka nevyčerpatelné. Není proto divu, že se jim autoři věnují tak často a že se díky tomu uživatelé mohou dozvědět o významu i použití konkrétního frazému v srbštině. Takové příspěvky jsou jistě velmi užitečné, třeba pro studenty nebo pro širší veřejnost, protože se čtenáři o tom kterém frazému nejen něco dozví, ale často i pobaví; společný prvek těchto prací je ale fakt, že se až příliš často vyhýbají teoretickému pohledu na strukturu i funkci frazému. Frazémy jsou nejčastěji zkoumány ze sémantického pohledu, na jehož základě se i člení. Kromě sémantické analýzy se poměrně často uplatňuje i analýza etymologická a s ní i kulturologická.⁶

Jsme toho názoru, že kromě strukturního a funkčního pohledu patří i frazeologická terminologie v rámci srbské frazeologie k ne zcela ujasněné oblasti a v následující části bychom rádi ukázali na její různorodost, z níž mj. vyplývá, že je důsledkem odlišného pojetí základní jednotky a oblastí frazeologie.

3.1 Terminologie a pojetí frazémů v srbské, české a charvátské lingvistice

Terminologie je velmi důležitá komponenta bádání a vědeckého zkoumání v kterékoliv oblasti. Názory lingvistů o tom, co je zapotřebí pojímat pod jakýmkoliv termínem a jaké charakteristiky by tento termín měl mít, se často od sebe diametrálně

⁶ Příkladem může být monografie Dragany Mrševićové-Radovićové *Фразеологија и национална култура* (Mršević-Radović 2008).

liší. Souhrn znaků jednoho termínu není identický v žádné vědě, a tedy ani v lingvistice a gramatice. Již Antoine Meillet poznamenal, že gramatický tvar, i když je termínem, nemá vlastní kvalitativní charakteristiky, svůj význam dostává až při konfrontaci, a že tentýž termín nemusí mít ve dvou různých jazycích totožný význam (Simeon II 1969: 608). Pojetí termínů se ve 20. století v různých lingvistických směrech lišilo. Ruská lingvistka Olga S. Ahmanovová v předmluvě ke svému slovníku *Словарь лингвистических терминов* považuje za nezbytný samotný rozdíl mezi terminologií a nomenklaturou – tedy systémem názvu dané oblasti a systémem názvu konkrétních předmětů. Terminologie dané oblasti není podle jejího názoru pouze popis termínů, ale i sémiologické vyjádření určitého systému pojmů, které by mělo odrážet jednotlivý vědecký pohled na svět (Ахманова 1966: 6). Kromě vymezení charakteristiky základní jednotky terminologie, respektive nomenklatury v ruské lingvistice, bývají termíny zkoumány i z lexikologického pohledu. Lexikologové se zvláště zabývají specifikem termínů v poměru k ostatním částem lexikonu, v jaké míře se liší od lexémů obecného jazykového fondu (Драгићевић 2007: 20). Frazeologové též zkoumají překrývání termínů a frazémů a hledají hranice mezi termínem a netermínem, o čemž se zmíníme později.

Na tomto místě nás především zajímá, jak základní jednotku frazeologie definují někteří srbsští a charvátsští lingvisté na jedné straně, a jak ji charakterizují lingvisté čeští na straně druhé, a jaké závěry z těchto definic vyplývají.⁷ V práci jsme využili Matešićův *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić 1982), dále studii srbské frazeoložky Dragany Mrševićové-Radovićové *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (Mršević-Radović 1987), z českých autorů pak především monografii Františka Čermáka *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* (Čermák 2007). Protože velká část srbských frazémů formálně i sémanticky koresponduje s charvátskými ekvivalenty, máme za to, že by bylo jak užitečné, tak i zajímavé zapojit i práce charvátských autorů o této problematice. Proto jsme do naší analýzy začlenili i *Hrvatsku frazeologiju* Antice Menacová (Menac 2007) a *Poredbenu frazeologiju: pogled izvana i iznutra* Željky Finková-Arsovski (Fink-Arsovski 2002).

⁷ Detailní přehled rozvoje frazeologické terminologie v německé, ruské a srbské lingvistice podala Olga Bekićová v práci *Frazeološki termini i pitanje klasifikacije* (Bekić: 1991).

Na první pohled je zřejmé, že jmenovaní autoři se shodují v tom, že frazém je spojení skládající se z nejméně dvou prvků, ve kterém proběhla idiomatizace. Je to současně jediný prvek, na kterém se citovaní badatelé shodnou; ve všech ostatních najdeme někdy i podstatné rozdíly.

Josip Matešić v úvodu ke svému dosud nejobsáhlejšímu frazeologickému slovníku charvátštiny i srbštiny pracuje pouze s termínem *frazém (frazem)*. V popisu strukturního složení frazémů, které do svého slovníku zařadil, podává rovněž jejich definici: „Činjenica je da nema jedinstvenoga mišljenja o tome šta je to frazem. Priređivači ovoga rječnika [...] odlučili su frazemsku jedinicu ovako da definiraju: Frazemi su jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspoložujući pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih makar jedna upućuje na semantičku pretvorbu jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“ (Matešić 1982: VI). Matešić v dalším textu vymezil čtyři hlavní vlastnosti frazému: reprodukovatelnost, formální strukturu, idiomatizaci a jeho zapojení do textu. Reprodukovatelnost, kterou Matešić odvozuje z jeho ustálenosti („frazem se pojavljuje u gotovom obliku, kao čvrsta veza riječi ustaljena dugom upotrebom“) je u mnoha frazeologů považována za aspekt primární. Formální struktura frazému je patrná v jeho nerozčleněnosti, kde Matešić zdůrazňuje strukturu jako spojení minimálně dvou autosémantických slov. Idiomatizace spočívá v sémantické změně nejméně jednoho prvku, který brání tomu, aby význam frazému odpovídal součtu významů jednotlivých prvků. Matešić přitom rozlišuje frazém od přísloví, citátu nebo pořekadla, neuznává existenci frazémů větných a zdůrazňuje přitom blízkost frazému a lexému.⁸

Dragana Mrševićová-Radovićová na rozdíl od svých novějších prací ve své doktorské disertaci použila termín *frazeologická jednotka (фразеолошка јединица)*, ale bohužel nepodala konkrétní definici tohoto termínu, s výjimkou jeho vymezení jako obecného názvu pro jednotku frazeologického systému jednoho jazyka bez

⁸ „Činjenica da frazem nije rečenica, da on po svojoj strukturi nije samostalan tekst govorio njegovoj srodnosti s riječju i o njegovu razlikovanju od tipova čvrstih veza riječi rečeničnoga karaktera, kao što su na primer, poslovice, krilatice, citati, nazivi institucija, a djelomice i takozvane situativne izreke i termini“ (Matešić 1982: VI).

ohledu na jejich strukturně-sémantické a funkcionální charakteristiky (Mršević-Radović 1987: 11). Na této úrovni se podle autorky výraz *frazeologismus* (*фразеологизам*) v lingvistice používá ve dvojitým významu: funguje jednak jako synonymum pro frazeologickou jednotku, ale současně se též používá jako název pro expresivní frazeologickou jednotku a to převážně lingvisty, kteří sem zařazují kromě expresivních frazeologismů i neexpresivní ustálená syntagmata s nominální jazykovou funkcí.⁹ Mrševićová-Radovićová dále popisuje všechny „u nás“ používané termíny a vysvětluje je takto: *idiomem* (*идиом*) rozumí termín rezervovaný pro jednotky s výhradně konotačním významem; *idiomatickou frází* (*идомамтска фраза*) vysvětluje jako idiom, jehož základním frazeologickým tvarem je větná struktura a v souvislosti s tím uvádí termín *ustálená fráze* (*устаљена фраза*), který funguje buď jako synonymum pro idiomatickou frázi, nebo jako obecný název pro reprodukovatelné jazykové jednotky (Mršević-Radović 1987: 12).¹⁰ Autorka termín *frazém* (*фразем*) cituje pouze jako pojmenování, které využívá Josip Matešić; ten je podle ní spolu s *frazeologickou jednotkou* systémový a z toho důvodu oba termíny (tj. *frazém* a *frazeologická jednotka*) mají před ostatními přednost.¹¹ Mimo vlastní terminologii v rámci frazeologie, zdůrazňuje diferenci mezi frazeologickými jednotkami a ustálenými syntagmaty lexikální struktury s nominální funkcí v jazyce, tedy *terminologickými syntagmaty*. Autorka hlavní rozdíl mezi terminologickým syntagmatem a frazeologickou jednotkou vidí v oblasti jejich funkce a expresivity jako jednoho z možných kritérií. Při jakékoliv další klasifikaci se opírá již jen o kriteria sémantická.¹²

⁹ „Термин *фразеологизам* се употребљава двојачко: 1. као синоним фразеолошкој јединици, дакле као општи назив за јединицу фразеолошког система независно од њених структурно-семантичких функционалних особности и 2. као назив само за експресивне фразеолошке јединице, и то у радовима оних лингвиста који у фразеолошке јединице убрајају поред експресивних и неекспресивне устаљене синтагме с номинационом функцијом у језику“ (Mršević-Radović 1987: 11).

¹⁰ Zde autorka píše i o tzv. ustálených obratech, které v názvu zachovávají „информацију о сложеној (вишелексемној) структури ових језичких јединица“ (Mršević-Radović 1987: 12).

¹¹ Termín *frazem* používá i Danko Šipka ve své monografii *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina* (Šipka 2006).

¹² Toto je charakteristické i pro bulharskou frazeologii, kde „práce S. Stojkova a V. Georgieva vycházely ze sémantického pohledu na frazeologickou jednotku“ (Krejčí 2006: 10).

Antica Menacová v předmluvě ke slovníku *Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* definuje *frazeologismus* jako:

„Neslobodne skupove riječi, tj. one koji se ne stvaraju u govornom procesu, nego se reproduciraju u gotovom obliku kakav se ustalio dugom upotrebom. Njihovi sastavni dijelovi često pokazuju manji ili veći stupanj desemantizacije, tako da značenje cijelog frazeologizma nije adekvatno broju značenja njegovih dijelova.“ (RHSFS 1979: V).

Ustálenost a desémantizaci považuje Menacová za hlavní charakteristiky frazémů a rovněž zdůrazňuje pevný vztah mezi prvky ve frazeologickém spojení. Ve své novější monografii se přiklání k termínům *frazeologické spojení* (*frazeološka sveza*) a *frazém* (*frazem*), které definuje jako spojení, v němž se ztratil význam buď všech prvků, nebo jen některého z nich, a z tohoto důvodu význam frazeologického spojení nevyplývá z jejich jednotlivých významů.¹³ Menacová současně vymezuje hlavní vlastnosti frazémů. Jsou to: 1. význam celého spojení (nerovná se významu jednotlivých prvků); 2. slovosled, jenž je většinou pevný; 3. pevná struktura, kde jsou lexikální záměny omezené a gramatické změny nevyvolávají sémantické změny a 4. tzv. objem (*opseg*) frazému, kterým rozumí počet konstituentů frazému, přičemž nejmenší objem je takový, kde se frazém skládá z jednoho „samostatného slova“ a jednoho „slova pomocného“, zatímco největší objem není určen (Menac 2007: 15). Starší definice tak byla doplněna o termín *objem* a jednoznačně bylo poukázáno na strukturní povahu frazému a možnost spojení jen s jedním autosémantickým prvkem.

Charvátská frazeoložka Željka Finková-Arsovski základní jednotku frazeologie nazývá *frazém* a definuje ho jako spojení minimálně dvou prvků, kde je alespoň jeden z nich autosémantický: „Osnovna jedinica frazeologije jest frazem. On se sastoji od najmanje dviju sastavnica (od dviju autosemantičkih ili od kombinacije autosemantičke i sinsemantičke) koje karakterizira cjelovitost i čvrsta struktura“ (Fink-Arsovski 2002: 6). Finková-Arsovski též upozorňuje na skutečnost, že podle menší části frazeologů (ti ale nejsou uvedeni jmenovitě) je nezbytné, aby frazém obsahoval nejméně dva autosémantické prvky.

¹³ „U *frazeološkim svezama* dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proističe iz značenja pojedinih sastavnica“ (Menac 2007: 9).

Český lingvista František Čermák při definování frazémů uplatňuje poněkud jiné přístupy. Především používá termíny *frazém* a *idiom* a disciplínu, která se jimi zabývá, vysvětluje takto:

„Disciplína idiomatiky a frazeologie se zabývá studiem a popisem frazémů a idiomů všech úrovní, kvůli jejich početnosti především však studiem lexémů víceslovných. Není to zvláštní jazyková rovina, jak se dříve mělo za to, ale je to oblast ustálených anomálních kombinací (syntagmatických a paradigmatických) forem vždy nižšího řádu, které jsou komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací všeho druhu a na všech relevantních rovinách...“ (Čermák 2007: 25).

Jako velmi důležitou charakteristiku frazémů a idiomů chápe anomálnost ve smyslu protikladu k „pravidelně generovatelnému“ v jazyce, na jehož pozadí se vymezuje tato vlastnost na každé úrovni. Abychom lépe porozuměli této definici, musíme upozornit na to, že se zde termíny *frazeologie* a *idiomatika* vztahují jak k rovině větěných kombinací, tak i ke kombinaci větné, včetně oblastí, jimž se lidově říká *rčení* (nebo *obrat*), *pořekadlo* (či *příслови*), popř. *pranostika* v češtině či *пословице* a (*народне*) *изреке* v srbštině.¹⁴

Čermák dále upozorňuje na to, že frazém či idiom není většinou možné určit jen jednou anomální vlastností (formální, sémantickou nebo kolokační) a definuje idiom a frazém jako „jedinečné spojení minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. ve více spojeních), popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném“ (Čermák 2007: 31). Čermák tímto prvkem rozumí běžnou jazykovou jednotku libovolné roviny (kromě fonologické) a naznačuje, že by se výrazy jako *kombinace slov* apod. měly užívat s jistou licencí. Rozdíl mezi *frazémem* a *idiomem* plyne z přístupu analýzy; pokud se takový „kombinatorický útvar“ analyzuje z hlediska jeho formálních rysů, jde o *frazém*, pokud se ale analyzuje z hlediska sémantických rysů včetně nominativních, je to *idiom* (Čermák 2007: 33). Toto pojetí *idiomu* se značně liší od definice, kterou podává Mrševićová-Radovićová a která svědčí o neustálenosti a terminologické vágnosti toho termínu v srbské lingvistice.

¹⁴ Čermák mimo jiné naznačuje, že existují typy frazémů, které nemají ani tradiční název, a že je odborný úzus v tomto případě pojmenovává funkčně (např. kolokační frazém verbonominálního typu – *ukázat někomu paty* (Čermák 2007: 33).

S termínem *idiom* a *idiomatika* se na rozdíl od anglosaské a americké lingvistické tradice, kde se používá výhradně toto pojmenování, v lingvistice východního a jižního slovanského areálu v tomto významu setkáme zřídka. Rikard Simeon, autor *Encyklopedického slovníku lingvistických názvů*, popisuje *idiom* zaprvé jako jazyk specifický pro nějakou komunitu nebo oblast, tedy jako synonymum pro dialekt, a zadruhé ve znění *idiomatski izraz* či *idiom* jako výraz, který má vlastní význam, jenž často není v souladu s významem slov, ze kterých se skládá, tedy jako synonymum pro frazém (Simeon I 1969: 506). V tomto prvním pojetí se v srbské jazykové a literární vědě termín *idiom* objevuje dodnes (obdobně i v charvátské).¹⁵ Ve druhém významu se používá v případě, pokud jde o komparaci s anglickými idiomy. Tvrtko Prčić ale například používá právě tento termín k pojmenování frazeologické jednotky (Prčić 2008: 158). Ve slovenštině Jozef Mlacek pokládá slova *frazéma* a *idiom* za synonyma, první však používá jako základní pojmenování jednotky frazeologie (Mlacek 2007a: 15). V češtině někteří autoři dokonce „paralelní existenci“ dvou termínů vidí jako zbytečnou (Krejčí 2006: 12).

V této stručné analýze nelze přehlédnout fakt, že v srbské frazeologické lingvistice chybí normativní přístup nejen v rámci terminologie, ale i při konkrétním definování frazémů. Přesto je evidentní, že frazeologická terminologie se v srbské i charvátské jazykovědě vyvíjí, i když je velmi obtížné představit jednoduchou definici frazému. Jsme toho názoru, že by měla existovat, když už ne jednoduchá, tak alespoň jednoznačná definice toho, co je to vlastně frazém, a že v srbské jazykovědě zatím nevidíme snahu takovou definici představit. Mezi všemi uvedenými termíny na srbské (a charvátské) straně termín *frazém* (*фразем*) považujeme za nejvhodnější. V češtině koresponduje s ostatními jednotkami jazykového systému (foném, morfém atd.) a je možné pod něj zařadit všechny rysy a zvláštnosti frazému. V srbské jazykovědě ostatní jednotky mají tvar ženského rodu (*фонема*, *морфема* atd.), ale termín *фразема* se (zatím) neujal. Přesto bychom doporučili používat obou termínů, tedy jak *frazém*, tak také *idiom*, což by, jak se domníváme, mohlo vést nejen k obohacení srbské terminologie, ale i ke sjednocení úsilí při terminologickém vymezení frazémů i z formálního hlediska, a nikoliv jen sémantického, který zde v současnosti naprosto dominuje.

¹⁵ Viz například práce z posledního desetiletí v časopisech *Zlatna greda*, *Gradina*, *Srpski jezik* apod.

3.2 Termín, (kvazi)frazém a frazém

Analýza terminologie v rámci frazeologie nás vede od frazeologické terminologie k termínům a terminologii jako nominativní disciplíně. Podle vídeňské školy a jejich představitelů Eugena Würstera a Helmuta Felbera existují tři základní terminologické přístupy: odborný tj. věcný, filosofický a jazykový přístup. Ten poslední zkoumá termíny v první řadě jako lexikální jednotky. Lingvistický přístup vůči termínům a terminologii hájí i pražská škola. Podle Rostislava Kocourka je termín definované slovo nebo sousloví. Zdůrazňuje, že definice termínu je „platná a plně srozumitelná jen uvnitř nějaké skupiny uživatelů jazyka“ (Kocourek 1965: 21). Z toho důvodu lze termín od netermínu podle Kocourka rozpoznat na základě signifikantního významu, který je nečlenům této skupiny lidí úplně nebo částečně neznám. I když se terminologii věnovalo mnoho autorů z různých hledisek a každý z nich podal vlastní definice její základní jednotky, jako hlavní (ideální) vlastnosti termínu všichni uváděli především jeho transparentnost (nebo sémantickou průhlednost), internacionálnost, ustálenost a nedvojsmyslnost, tedy jednoznačnost (Šipka 2006: 151). To by mohla být i kritéria pro vznik jakéhokoliv termínu, kterých je nepřehledné množství a každým dnem jejich počet roste především díky rozvoje IT technologií. Terminologické slovníky jsou rozsáhlé, většinou se věnují jedné oblasti (slovníky literárních termínů, ekonomických pojmů atd.). Pokud budeme chápat termín široce, jako označení produktu nebo předmětu zkoumání určité profese, tedy jako „definované slovo nebo sousloví“, dojdeme k závěru, že *pečivo* a *chléb* jsou termíny pro pekaře, *byt* a *dům* pro architekta a *salám* a *klobása* pro řezníka. Definovat, co je lexémem tzv. obecným, používaným i mimo jistou disciplínu, bývá často náročné a nikoliv jednoduché. Jak lexikology, tak lexikografy zajímá, kde jsou hranice mezi termínem a netermínem, tedy jak termín podléhá vztahům charakteristickým pro lexikon a kde určit ve slovníku hranici (Čermák 2007: 220). Právě pro lexikografy jsou teoreticky i prakticky nejtěžší případy, kdy lexém v základní realizaci funguje

jako slovo obecného lexikálního fondu i jako termín, a ve většině případů je obsah jak jednoho, tak druhého, přibližně stejný (Grotan-Premk 2004: 124).

Zamysleme se obecněji nad vztahem mezi termíny a frazémy. Na první pohled zde existují zásadní rozdíly, protože zatímco termín se vyznačuje sémantickou průhledností, denotativní přesností a kontextovou jednoznačností (velmi důležitým prvkem je dále pravidelnost při jeho tvorbě, při absenci anomálních prvků), nemá frazém ani jeden z těchto rysů. Důležitá lexikální vlastnost termínů je, že nemohou realizovat sekundární metaforické významy, figurativní ani expresivní významy, z čehož vyplývá to, že se nemohou podílet na tvorbě frazémů (Grotan-Premk 2004: 121). Termíny realizují svůj obsah nezávisle na sémantické pozici a širším kontextu. Na druhé straně jsou jak termíny, tak i frazémy výrazy ustálené, a zdá se, že je to jejich jedinou společnou vlastností, kdybychom neměli příklady jak v češtině, tak i v srbštině, jež ukazují na původní metaforičnost při tvoření termínů. Tato méně zkoumaná vlastnost některých termínů je evidentní například v následujících příkladech – v botanice: *tchýnin jazyk* (srb. *свекрвин језук*), *mateřídouška úzkolistá* (srb. *мајчина душица*), v lékařství: *kuří oko* (srb. *курје око*), v geologii: *bludný kámen* (srb. *лутајући камен / ст(и)јена*) a v politice: *bílá kniha* (srb. *б(и)јела књига*), v srbštině jistě pak v kulinářství (*jaje na oko* pro kuchaře je termínem, bez synonymního „odbornějšího“ názvu). A tak se v lingvistice dostáváme ke kvazifrazémům, resp. kvaziidiomům, jak jednotku této „periferní části terminologie shodnou s frazeologií a idiomatikou“ pojmenovává Čermák a řeší tímto definicí nemalé části lexikonu, které se lingvisté výrazněji nevěnují (2007: 220).¹⁶

Při rozboru souvztažnosti terminologie a frazeologie a průniku jedné disciplíny do druhé Čermák poukazuje na jejich společné rysy: přítomnost ustálenosti,

¹⁶ Antica Menacová uvažovala o termínech jako o frazémeh a o terminologicky-frazeologickém fondu jazyka: „Sami termini također predstavljaju frazeologizme, ali su razumljivi samo određenom krugu ljudi okupljenih oko neke djelatnosti; kad prošire svoje značenje ili to značenje postane preneseno, onda termini mogu iz terminološko–frazeološkog preći u opći frazeološki fond“ (Menac 1978: 222). S ní pak nesouhlasí Milenko Popović, také jeden z autorů *Rusko-charvátského frazeologického slovníku*: „Smatramo li sve što je rečeno o određenju frazema relevantnim, termini nisu frazemi (ni oni tipa *bijeli luk*, *crveni / crni luk*, *mrtvačka glava*, *sljepo crijevo*), jer ne čine jezgru konfiguracije zajedno s obaveznim kolokatima (termini su nazivi i u rječnicima i udžbenicima se navode u nominativu, su *blokovi* (visina tona) koji se nominativno ponašaju) i jer ih govornik obavezno upotrebljava (on može i ne poznavati termine, ali tada mu se događa ili da je smiješan ili da ga ne razumiju)“ (Popović 1980: 49).

nominativnost a absence nesynonymičnosti. Původní metaforičnost je přitom vlastnost pro jednotky frazeologie, ale není výlučná v terminologické slovtvorbě. Čermák to dokládá na příkladech lidových názvů rostlin z knihy *Naše květiny* M. Deyla a K. Híska z roku 1973, v níž u 901 lidových názvů květin jde o termíny víceslovné a v mnoha případech je očividná metafora nebo „sémantická anomálie v širokém slova smyslu“ (Čermák 2007: 222).

Čermák doporučuje odmítnout nejpoužívanější definici frazému, která jej vystihuje pouze na základě významu, jenž není odvoditelný od významu jeho složek, poněvadž není aplikovatelná na všechny typy frazémů, hlavně ty s monokolokabilním slovem. Navrhuje přitom definici, kterou jsme uvedli v předchozí kapitole, protože frazém je vlastně „nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž alespoň jeden z hlediska druhého je členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu, formálně a většinou i sémanticky“, a je možné vyhnout se sémantickým charakteristikám, a to tak, že je nutné do prvního plánu postavit vlastnosti kolokací a praktickou identifikaci frazému (Čermák 2007: 31–32). Pozor je třeba věnovat i jiným charakteristikám, poněvadž „pouhá omezenost kolokability z kombinace ještě nedělá frazém“. Důkazem pro toto tvrzení je (jak uvádí Čermák) právě výraz *vdovka rajská / pajcka ydoviuca*, který není frazém, ale kvazifrazém. Rozdíl záleží na denotátech, tedy symbolech konkrétního a abstraktního.

Vzhledem k tomu, že každý frazém je možné definovat více kritérii a především počtem anomálií tj. stupněm nepravidelnosti, je možné snadno dojít k závěru, že nevýraznost hranic frazeologie a přechod k pravidelnému jazyku vede k tomu, že „u některých typů klesá i relevantní počet kritérií a aspektů anomálnosti výrazu.“ (Čermák 2007: 42). Právě periferii v tomto smyslu, tedy přechodnou zónu, představuje oblast kvazifrazémů, jež nezahrnuje pouze termíny, o čemž se zmíníme později.

Kvazifrazémy se zabýval i Igor Melčuk, který v rámci rozboru frazeologie vychází od definice volných a „nesvobodných“ spojení (*free a non-free phrase*). Frazémy považuje za podtřídu nesvobodných spojení, tzv. *phraseological expression* či *phraseme*, jež jsou výrazy s nepředvídatelnými vlastnostmi a lingvisticky omezené (*linguistically constrained phrase*). Nesvobodné spojení definuje následujícím způsobem: „A phrase is non-free (= phraseologized) if at least one of its lexical

components L_i is selected by the speaker in a linguistically constrained way – that is, as a function of the lexical identity of other component(s)“ (Meřčuk 2012: 33).¹⁷

Meřčuk dále konstatuje, že *phrasemes* jsou „ustálené a ustrnulé“ výrazy, a zajímá se o ně spíše z hlediska jejich produkce než porozumění jejich významu. V rámci teorie smysl-text navrhuje čtyři hlavní osy pro popis všech pevných spojení – tedy *phrasemes*: první je pragmatika ve frazeologizaci, druhá se týče frazeologizované jazykové jednotky (fráze, slovní forma, nebo syntaktická konstrukce ze kterých vyplývají frázové, morfologické a syntaktické frazémy), třetí je součástí jazykového znaku zasaženého frazeologizací (*signified, signifier, syntactics*) a čtvrtou je stupeň frazeologizace, který rozlišuje plné frazémy, tedy idiomy (*full phrasemes*) od semifrazémů (*semiphrasemes*) a kvazifrazémů (*quasiphrasemes*), respektive idomy od kolokací a kvaziidiomů.¹⁸

Pro Meřčuka jsou prvním typem nesvobodných spojení pragmatemy (*pragmatic phrasemes* či *pragmatemes*), která představují pevná spojení, jejichž význam je transparentní, forma regulární a v souladu s významem, ale konstituenty by nemohly být nahrazeny ekvivalentem, a v praxi se místo nich nepoužívá synonymní konstrukce. Příkladem jsou fráze na výrobcích, uvádějící jejich trvanlivost: v angličtině *Best before...* v ruštině *сроk годности*. Jestliže někdo chce používat anglický jazyk jako jeho rodilý mluvčí, jistě neřekne *To be consumed before...*, *Don't use after...* nebo *Can be kept only till...* nýbrž *Best before...* (Meřčuk 1995: 175).

V Meřčukově teorii by příklady semifrazémů, které ztotožňuje s kolokací, byly: *land a job; high winds; crack a joke, do a favor, launch an attack a stand comparison*. Rozdíl vysvětluje jazykovým znakem – převážně *signified (označované)*. Ve všech

¹⁷ Zatímco spojení je volné, když jej uživatel používá tzv. neomezeným způsobem: „A phrase is free if and only if each of its lexical components L_i is selected by the speaker in a linguistically non-constrained way – that is, each L_i is selected strictly for its meaning and in conformity with its linguistic properties but independently of the lexical identity of other components“ (Meřčuk 2012: 33).

¹⁸ “I would like to propose four major axes for description of all phrasemes: participation or pragmatics in phraseologization (the situation binds / does not bind the expression in question): pragmatemes vs. semantic phrasemes; linguistic unit for which phraseologization is considered (phrase, wordform, or syntactic construction) phrasal vs. morphological vs. syntactic phrasemes; component of the linguistic sign affected by phraseologization (signified, signifier, or syntactics) signified vs. signifier vs. syntactics phrasemes (signifier, or formal, phrasemes being units which are suppletive with regard of other units; degree of phraseologization (full, semiphrasemes, and quasiphrasemes) idioms vs. collocations vs. quasi-idioms” (Meřčuk 1995: 210).

případech jsou přítomné konstituenty spojení *A* a *B* a významové *C* jako produkt spojení, ale do *označovaného* kolokace tj. *C* se zapojuje pouze *signified* jednoho z nich a mluvčí anglického jazyka si vybírá právě tuto kolokaci kvůli přesnému poli jednoho ze dvou konstituentů.

Na rozdíl od nich u kvazifrazémů (*quasi-phraseemes* či *quasi-idioms*), pro které uvádí příklady v angličtině: *to give the breast, to start a family, bacon and eggs, shopping center*, z hlediska jazykového znaku do *označovaného* celého spojení vcházejí oba konstituenty, oba *signified A* i *B* a přítomné je i jedno nepředvídatelné *C* (Melčuk 1995: 177).

Jaký je tedy rozdíl mezi frazémem a kvazifrazémem u Melčuka? U idiomu místo očekávaného pravidelného součtu *označovaného A* a *označovaného B*, *signified* spojení je *C*, které nezahrnuje ani *A* ani *B*, zatímco u kvaziidiomů spojení zahrnuje *signified* jak *A* tak *B* a přirůstá k nim i jedno *C* anebo formule frazému, to vysvětluje tak $AB = \langle 'C''; /AOB/ \rangle | 'C''/ 'A'' \& 'C''/ 'B''$ a formula kvazifrazému takto $AB = \langle 'AOBOC''; /AOB/ \rangle | 'C''\neq 'A'' \& 'C''\neq 'B''$ Melčuk 1995: 178). *C* je klíčový element vysvětlující jemný rozdíl mezi těmito jazykovými jednotkami.¹⁹ Frazémy mají vnitřní syntaktickou strukturu a nepodstupují syntaktickému rozboru podle regulární gramatiky, zatímco se s kvazifrazémy zachází podle syntaktických pravidel stejným způsobem jako se všemi volnými spojeními.

Kde je zde místo pro termíny typu *tchýnin jazyk* a *мајчина душица*, u nichž je, jak uvádí Čermák, zjevná synchronně pojímaná metafora, tzv. sémantická anomálie? To bychom právě mohli ukázat na Čermákových šesti typech kvazifrazémů a jeho analýzu doplnit vybranými srbskými a českými příklady:

1. První typ kvazifrazémů jsou výrazy s konkrétním denotátem, jako jsou: *kočičí hlava, kozí brada, kuří oko*, v srbstině též *козја брада, курје око* a v angličtině *private eye*, které Melčuk přiřazuje k semifrazémům, tedy *semi-idomům* (Melčuk 2012: 38).

2. Druhým typem jsou podle Čermáka termíny s exaktní definicí významu: *mrtvý chod, мртви ход, bludný kámen, лутајући камен (стијена)*. Tyto termíny by podle Melčukovy definice patřily též k semifrazémům.

¹⁹ Byť Melčuk o této formuli píše, že zaručuje „ostré členění“ tří sémantických tříd frazémů (Melčuk 1995: 176).

3. Třetí jsou výrazy se synsémantickými komponenty a specifickou kolokabilitou typu: *ve srovnání s někým, у односу на неког, у вези са чим*, kam bychom mohli zařadit i Meřčukovy pragmatémy.

4. Další jsou výrazy s desémantizovaným komponentem: třeba ve spojení s adjektivem, které může mít pouze predikátovou funkci, jako v případech *bejt parakovanej, bejt potrebnej* v češtině nebo *бити надуван* v srbštině.

5. Dále pak určité výrazy s omezenou kolokabilitou komponentů: *zarýtě mlčet, otevřít dokořán, širé moře, poulit oči, широм отворити, начуљити уши, сиње море, сиња кукавица*. Takovéto výrazy jsou v přímém vztahu s lexikální kompatibilitou. Kompatibilita lexému je závislá na jeho sémantice; čím širší význam (počet sémů), tím se spojuje s větším počtem jiných lexémů (Драгићевић 2010: 66). Příkladem velmi omezené lexikální kompatibility jsou monokolokabilní slova. Čermák je popisuje jako slova „u nichž je v různé míře oslabena slovnědruhová příslušnost“, jsou to „pouhé ekvivalenty slov, verboidy“ jako na příklad *nechat na holičkách, mít pré, jakýs takýs, volky nevolky, dokořán, šupito presto, láry fáry* atd. (Čermák 2007: 46). S monokolokabilními slovy se setkáváme i v srbštině, a to v adjektivních tautologických výrazech: *нов новџат, плав плавџат, бео белџат* či *бијел бјелџат, прави правџату* (popsaných Anticí Menacovou v charvátské frazeologii jako tautologická frazeoschéματα), ale i ve spojeních: *мрт(е)-мрт(е), ђене-ђене, циле миле, пошто-пото, шућ-мућ*, v nichž se odráží oslabená slovnědruhová příslušnost a statut slov.

6. Určité verbonominální výrazy s abstraktním substantivem, u nichž je omezená kolokabilita, abstrakta typu: *dávat pozor, věnovat pozornost, uzavřít mír* aj. Pro tyto kvazifrazémy je charakteristická distribuce verba vcelku podřazeného vlastnostem subjektu. Rozdíly u verbonominálních sloves se zobrazují ve fázích děje, nebo stavu jako verba označující začátek děje nebo stavu – inchoativní, verba označující trvání – durativní a verba terminativní, vyjadřující začátek a konec děje. Příklad inchoativních sloves v češtině se srbskými ekvivalenty: *nabýt paměť, projevit / vyvolat zájem, dostat hlad, způsobit škodu*, v srbštině: *исказати интересовање / захвалност, изазвати интересовање, изазвати итету*; durativní: *mít paměť / hlad / zájem /*

*většinu, klást důraz, udržovat zájem, anebo: имати већину, поклањати пажњу, имати уд(ј)ела, стављати нагласак, водити преговоре; příklady terminativních sloves: ztratit / pozbyt paměť, zahnat hlad, ztratit / uspokojit zájem, respektive изгубити памћење / интересовање, ставити у покрет а утолити глад. Tyto verbonominální kvazifrazémy charakterizuje abstraktní denotát a ustálenost. Rajna Dragičevićová v práci *Лексикологија српског језика* překrývání terminologie a frazeologie pomíjí mlčením, ale všímá si ustálených výrazů, kterými oplývá srbský novinářský styl (*указати помоћ, вршити анализу* atd.) a nazývá je nefrazémy.*

Tyto verbonominální konstrukce s abstraktním substantivem v srbském jazyce analyzoval Goran Zeljić v monografii *Ustaljene konstrukcije u novinskom jeziku*, kde je evidentní, že oblastí jejich nejčastějšího využití je právě žurnalistika (Zeljić 2005:17). Ustálené tranzitivní konstrukce jsou pouze jedním z několika termínů označujících spojení přechodného verba a deverbativního, deadjektivního, nebo vůbec abstraktního substantiva bez předložky.²⁰ Druhým, široce užívaným termínem, jsou predikativní konstrukce, které na materiálu srbocharvátském, makedonském a polském zkoumala Zuzana Topolińska, která je rozdělila rovněž tematicky podle fází děje nebo stavu (Topolinjska 1982: 35). Topolińska přitom tyto perifrastické konstrukce považuje za „zaběhlé“ frazémy a vysoce uspořádanou, gramaticky upravenou součást lexikonu, která by si zasloužila všeobecný slovanský slovník s paradigmatickou jednotlivých nominalizovaných výrazů.²¹ Kromě toho Topolińska o hledání perifrastických konstrukcích v stávajících slovnících uvádí:

„Тражим у речнику, такође, информацију о перифрастичним предикатима (= декомпонираним предикатима) са именицом глаголског порекла као конститутивним језгром. Мислим на изразе као *привлачити пажњу, одвлачити пажњу, концентrirати пажњу на...*, *обраћати пажњу на ...*, у односу на *пазити*, или *подлећи ранама / тровању ...* у односу на *ранити, (о)тровати*, и сл., тј. о ситуацијама, кад се дијатетичке варијанте једног глаголског предиката

²⁰ Obdobná situace je i v angličtině, v níž existují názvy: composite predicates, verbo-nominal phrasal construction, expended predicate, complex verb apod.

²¹ „Perifrastični predikatski izrazi predstavljaju jedan visoko organizovan, gramatički izgrađen deo rečnika te bi bilo celishodno sastaviti jedan opšteslovenski ili više dvojezičnih rečnika PPI i obuhvatiti u njima paradigmatiku pojedinih nominalizovanih izraza“ (Topolinjska 1982: 39).

изражавају помоћу синтаксичких (а не морфолошких) конструкција – то је граматички релевантна информација, иако су одговарајуће конструкције продукт нерегуларне деривације. Међутим, у речницима у најбољем случају налазимо такве конструкције стављене међу фразеологизме, што оне нису“ (Тополињска 2002: 34).

Далји термини про појменовање тих конструкција у српској јазиковедњи су акузативни синтагматски (акузативне синтагме), о којима Даринка Гортановић-Премкова пише као о формално синтаксичким, није али семантички лексичким, а као први пут у српској лингвистици примећује и то, да у тим конструкцијама долази до делимичног или потпуног губљења синтаксичких односа (Зелјич 2005: 15). Милорад Радовановић је даље назива декомпоноване предикате (декомпоновани предикати), Милка Ивићовић аналитичке предикативне конструкције (аналитичке предикатске конструкције) а Предраг Пипер аналитичке вербалне израза (аналитички глаголски изрази).²²

К овој проблематици би било корисно барем крајем извести и став који се тиче фазне логике. У српској лингвистици се тим појмом и концептом градуалности у јазуку бавио Милорад Радовановић (Радовановић 2008, 2008а).²³ Градуалност у јазуку и у науци опште је могуће описати као скаларност (скаларност), дискретност

²² Перифрастичке конструкције занимају пажњу многих аутора у српској лингвистици, међу њима је Танаја Самарџићовић, која је истраживала контрастивно с енглеским „light verbs“. На примерима њених превођених показала је, да ипак постоји много примера тих конструкција у обема јазуцима, еквивалентних формалних је мало. Већином се *light verbs* у српски не преводју перифрастичким конструкцијама (Самарџић 2008: 67).

²³ „Аристотелова логика нас је доиста подучавала класификацијама и систематизацијама категорија по облицима типа ‘јесте / није’, ‘тачно / нетачно’, ‘истинито / неистинито’, ‘припада / не припада’, и сличним из њих извођенима. Двадесети век нас је (а поготово у његовој другој половини) учио да се и другачије може гледати на ствари, оптиком тзв. ‘фазне’ (fuzzy) логике, лабаве, распинуте (разливане), ‘меке’ (soft) логике, или како слично именовано – у науци опште, и у фундаменталним, и у применим наукама – па и у хуманистичким наукама и областима знања – поготово. А то значи да умемо одмеравати јасно и у нијансама, истраживати и у средишту и на периферији појава, и у центру и на маргини испољавања унапред утврђених ‘категија’, и у једном и у другом, другачије објашњавају ствари, кроз комплементарне теоријске апарате, и строгом анализом, или и интуицијом. У контексту таквих размисљања, свету тумачења људског, моме властитом гледању на ствари, као и начину академског размисљања које следим – и овакав један поглед свакако одговара: не судити на пречац, не ломити преко колена, не инсистирати на коначности оцене или на нужној јасности става, не одлучивати једном за свагда, не гледати само кроз једну оптику, тестирати разне менталне алате и сазнајне путеве, укрштати различите области знања“ (Радовановић 2008: 12–13).

(дискретност), postupnost (постепеност), stupňování (степеновање) v zóně vágnosti a přechodu mezi různými kategoriemi. Gradualita v lingvistické teorii nachází své místo mimo jiné v teorii sémantických polí, lexikografického fokusu, „hlubokých“ a „povrchových“ struktur jazyka, ve zkoumání graduální povahy vztahu centrum-periférie apod., a jejím významem ve slovanských jazycích se v srbské jazykovědě zabýval Predrag Piper (Пипер 2002a, 2008). Následující definici fuzzy logiky podal František Čermák:

„Ve fuzzy přístupu, který je všem dosavadním, o pravidla se opírajícím přístupům, do značné míry protichůdný, se veškerá data, jevy, třídy atd. chápou vždy jako neostré, nečernobílé a vymezitelné jen větší/menší mírou či stupněm platnosti (resp. příslušnosti) k něčemu a zároveň i menším/větším stupněm příslušnosti k něčemu jinému“ (Čermák 2011: 103).

O fuzzy logice kromě všech uvedených oblastech jazykovědy můžeme uvažovat i oblasti frazeologie jejím diferencováním příslušností frazémů, jež je, jak vidíme, v mnoha případech vágní a vyžaduje tzv. použití mezikategorií, jako jsou kvazifrazémy.

Z uvedeného rozboru je patrné, že ne všechny konstrukce popsané v češtině jako kvazifrazémy zaujaly pozornost i srbských lingvistů. Nicméně největší část představených konstrukcí je nepochybně zajímavá svou formou a funkcemi a bez ohledu na přístup jednotlivých badatelů sjednocuje názory lingvistů, že jde o zvláštní část lexikonu. Někteří z nich, jako Topolińska, jasně naznačují, že zde uvedené perifrastické konstrukce nejsou frazémy (Тополињска 2002: 34). Lexikografové je ovšem v nejlepším případě ve výkladových slovnících srbského jazyka zařazovali mezi frazeologické jednotky, k čemuž je pravděpodobně vedla omezená kolokabilita abstraktního substantiva. Avšak není možné si nepovšimnout faktu, že se termínům z frazeologického hlediska příliš jazykovědců nevěnuje. Přitom například nemalý počet lidových názvů bylin není možné v tomto smyslu považovat za nějakou výjimku. Tyto názvy jsou v srbsčině a češtině ve většině případů kolokační, a to ve spojení substantiva a adjektiva, podobnost je zřejmá i v angličtině: *tchýnin jazyk / свекрвин језик / mother-in-law's tongue, vraní oko / непов лист / true lover's knot*, vyskytují se však i lexémy, tj. kompozita: *sedmikráska, mateřídouška / црногроздак / (black)*

nightshade, vucuбаба / snowdrop atd.²⁴ O jednoslovných kvazifrazémech se zmiňuje i Meřčuk s příkladem *writer* (1995: 208). Źe nejde pouze o teoretický problém, ukazuje fakt, Źe se v srbské slovníkářské praxi lexikografové potýkají s potíží ve smyslu zpracování těchto výrazů terminologické povahy (lidových názvů) ve svých výkladových slovnících.²⁵

Termín *kvazifrazém* se v srbské lingvistice nepoužívá, ani se této okrajové oblasti frazeologie nevěnuje zvláštní pozornost. Toto pojmenování považujeme za nejvhodnější nejen v rámci českého jazyka, nýbrž i srbštiny, protože dovoluje sjednotit a analyzovat tu část lexikonu, která srbské lingvisty zaujímá zatím pouze parciálně a z různých věcně omezených aspektů. Máme za to, Źe v srbské frazeologii dlouhá léta dominoval sémantický přístup, který bývá v posledních letech nahrazován

²⁴ *Свекрвин језик* (lat. *Sansevieria trifasciata*) či česky *tchýnin jazyk* patří do skupiny kolokačních kvazifrazémů s velmi málo frekventovanou slovnědruhovou strukturou v češtině: adjektivum-substantivum. Podobné kolokace jsou i v jiných jazycích: v angličtině *mother-in-law's tongue*, tam se též řekne *snake plant*, anebo v ruštině *тѣщин язык* (eventuálně i *щучий хвост*); v portugalštině motivovanost směřovala k svatému Jiří a jeho meči a tak je zde lidový název *espada-de-são-jorge*.

Лужени Јово / лѣну Јова (lat. *Impatiens noli tangere*) nebo česky *netýkavka nedůtklivá*, též v srbštině známý ještě jako *недирак* (má stejný kořen jako český název, motivovanost v latině) patří do kolokačních frazémů se strukturou adjektivum-substantivum, typickou v srbštině, zatímco málo frekventovanou v češtině, kde je ustálená postpozice adjektivního komponentu. Lidový název v angličtině pochází též z latiny a zní *touch me not*.

Памучна трава (lat. *Eriophorum angustifolium*), česky *vousy svatého Ivana/Jana* patří mezi další příklad kolokačního kvazifrazému, v srbštině struktura adjektivum-substantivum, v češtině substantivum-adjektivum-substantivum.

Матејдѝоушка обесна / мајчина душица (lat. *Thymus praecox*), *sedmikráska chudobka / б(и)ела пада* (*Bellis perennis*) i *potměchuť / пасквица* (lat. *Solanum dulcamara*), *zemědým lékařský / димњача* (lat. *Fumaria officinalis*) jsou strukturně kompozita v češtině, kde je idiomatičnost zřejmá u anomální kombinace morfémů, buď s kolokačními (*мајчина душица*, *б(и)ела пада*), nebo s derivovanými synonymy v srbštině, které jsou motivované. Součástí těchto kompozit jsou adjektivum-substantivum, numeralia-substantivum, adverbium-substantivum, substantivum-substantivum.

²⁵ Jeden z autorů *Slovníku srbocharvátského spisovného a lidového jazyka* Srbské akademie věd a umění (Slovník SANU) o problémech definování slovníkového hesla píše: „Ако пођемо од – за језике који имају писменост – практичне, мада, искрено говорећи, лингвистички ирелевантне дефинице, по којој је реч ’одсечак исказа ограничен у писму белинама’, онда се поставља питање како то да у Речнику МС имамо синтагматске одреднице типа *ивањски кресови* ‘осип’, *лисичје око* ‘дукат, златник’, *мацино злато* ‘минерал’, *мртва кост* (анатомски) и сл., честе нарочито код ботаничког и зоолошког терминосистема, нпр. *иваново цв(и)еће*, *ивањска ружа*, *ивањско зеље*, *ивањско цв(и)еће*, *л(и)јена ката*, *л(и)јена пена*, *л(и)јени човјек*, *лисичји реп*, *мачков брк*, *модра трава*, *мразова сестрица*, *мртва коприва* одн. *змијски цар*, *ластин реп* и сл. Међутим, *бела рада*, *вилин коњиц*, *вилинска косица*, *мајчина душица* и стотине других двочланих назива биљака и животиња нису дате као посебне одреднице, већ су обрађене као изрази, фразе уз одговарајуће именице или придеве“ (Николић 2002: 50).

kognitivním, zatímco světový lingvistický trend posledních dvou desetiletí směřoval k strukturně-formálním charakteristikám (i když kognitivní přístup čím dál tím častěji nahrazuje všechny ostatní).

Je zřejmé, že kvazifrazémy představují důležitou část lexikonu, že nejsou formálně omezeny a nejde pouze o kolokace. Přitom je charakterizuje široká škála uplatnění v jazyce.

3.3 Formální a sémantické charakteristiky idiomů a frazémů v českém a srbském jazyce

Charakteristiky idiomů, o kterých se frazeologové nejčastěji zmiňují, jsou ustálenost výrazu a sémantická změna alespoň jednoho konstituentu, tedy jejich formální povaha a sémantická stránka. Právě první ze jmenovaných, tedy jejich formální povaha, je v různých frazeologických tradicích chápána někdy zcela odlišně. Na tomto místě se budeme především věnovat tomu, jak základní charakteristiky frazémů na jedné straně popisují někteří srbsští a chorvátští lingvisté, a jak ji charakterizují lingvisté čeští a slovenští na straně druhé, i tomu, jaké závěry z těchto charakteristik vyplývají. Při naší analýze se opíráme o již zmíněná díla srbských, českých, chorvátských a slovenských frazeologů: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić: 1982), *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (Mršević-Radović 1987), *Frazeologii a idiomatiku českou a obecnou* (Čermák: 2007), *Hrvatsku frazeologiju* (Menac: 2007) a *Štúdie a state o frazeológii* (Mlacek 2007b).

Bezpochyby největší přínos v srbochorvátské frazeologické tradici k frazeografické praxi představuje *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešiće. Tímto frazeologickým slovníkem byly postaveny základy pro současnou srbskou a chorvátskou frazeografii; dodnes je na obou stranách (tedy chorvátské i srbské) hlavním zdrojem frazémů právě Matešićův slovník. Před vlastní analýzou formálních charakteristik frazémů si zopakujme, že Matešić za frazeologickou jazykovou jednotku považuje takové spojení, které splňuje následující

čtyři charakteristiky: a) reprodukovatelnost (*reproduciranje*), jež odvozuje z ustálenosti a povahy „pevného spojení“; b) formální strukturu (*formalno ustrojstvo*), kterou chápe jako nerozčleněnost spojení nejméně dvou autosémantických slov; c) idiomaticnost spočívající v sémantické změně nejméně jednoho prvku tohoto pevného slovního spojení a konečně d) tzv. zapojení do kontextu (*uklapanje u kontekst*), které frazémy omezuje na spojení, jež se ve větě mohou jevit pouze jako její prostý člen (Matešić 1982: VI). Je zde patrné takové pojetí formální struktury, která do frazeologie nezařazuje ustálené výrazy s jedním synsémantickým prvkem ani výrazy větného charakteru: „Činjenica da frazem nije rečenica, da on po svojoj strukturi nije samostalan tekst govori o njegovoj srodnosti sa riječju i o njegovom razlikovanju od tipova čvrstih veza riječi rečeničnoga karaktera, kao što su na primjer poslovice, krilatice, citati nazivi institucija, a djelomice i takozvane situativne izreke i termini“ (Matešić 1982: VI).

Takové chápání frazeologie se odrazil i na struktuře vlastního slovníku Josipa Matešiće; nejvíce jsou zastoupeny frazémy slovesné jako např. *poslati na pravu adresu, mjeriti jednim aršinom* a dále frazémy neslovesné, tedy nominální povahy: *anđeo čuvar, vučji apetit*. Výrazy větné typu *Trla baba lan, da joj prođe dan*, či frazémy s jedním synsémantickým prvkem typu *iza rešetaka* nejsou ve slovníku zahrnuty. Otázku, která se nám na tomto místě nabízí, tedy kde končí kolokace, a kde začíná věta, ovšem Matešić nijak neřeší.

Dragana Mrševićová-Radovićová se v práci *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* zabývá, jak naznačuje i její název, syntagmaty, tedy frazémy se slovesným a substantivním prvkem, které autorka považuje za obecnou jednotku frazeologického systému: „Особеност фразеолошке јединице која на плану форме представља вишелексемски spoj, а у конкретном случају има структуру глаголско-именичке синтагме, јесте да као сложеном знаку одговара једно (= јединствено) значење.“ (Mršević-Radović 1987: 13).

Jejich konstituenty často poukazují na menší nebo větší stupeň desémantizace. Pro složité syntaktické jednotky autorka používá termín *ustálená fráze (устаљена фраза)*, jejíž synonymem jsou přísloví, pořekadla, aforizmy apod. O větné struktuře frazémů uvádí, že frazeologická jednotka může mít větnou strukturu, ale jde o tzv.

nedokončenou (*незавршену*) větnou strukturu, což znamená, že při aktualizaci takovéto jednotky do vyššího strukturního útvaru je zapotřebí syntaktická a sémantická podpora jazykového prostředí. Takovými frazeologickými jednotkami by pak byly výrazy jako např.: *Заиграће мечка и пред твојим/његовим вратима. Свануће и мени/теби.*

Antica Menacová v díle *Hrvatska frazeologija* vyčleňuje čtyři hlavní charakteristiky frazémů: první je sémantická – význam celku se nerovná počtu významů jednotlivých členů; druhá se týká slovosledu, jenž je většinou stabilní; třetí charakteristikou je jejich pevná struktura, kde jsou lexikální záměny omezené; čtvrtá se týká tzv. objemu frazémů, tedy jejich složení, a to minimálně ze dvou prvků, kde je alespoň jeden z nich plnovýznamové slovo a kde jejich maximální počet není určen. Z tohoto vyplývá, že tvar frazémů může být trojí: fonetické slovo (*fonetska riječ*) například *iza rešetaka* – kterým autorka pojmenovává slovní spojení složené z jednoho synsémantického prvku a jednoho autosémantického představující jeden tzv. výslovnostní celek; slovním spojením nazývá druhý typ (*skup riječi*), jež se skládá z nejméně dvou plnovýznamových konstituentů, jako jsou například *sad ili nikad, kovati u zvijezde, znak pažnje*; třetím typem jsou věty (*rečenice*), například *Bog bi ga znao; U tom grmu leži zec; Na jedno uho uđe a na drugo izade*. Zde je zajímavé podotknout, že frazém *u tom grmu leži zec* je uveden i v Matešićově slovníku, protože jím nebyl považován za větný.

Jožef Mlacek v díle *Štúdie a state o frazeológii* z roku 2007 poukazuje na nedostatky dřívější teorie o ekvivalenci mezi frazémem a slovem jako jejich nejdůležitější charakteristiky. Upozorňuje i na tzv. absolutizaci, kdy se za frazém pokládalo pouze ustálené spojení, oproti kterému v daném jazyce existuje jednoslovný ekvivalent. Tak byly z frazeologie odstraňovány i ty jednotky, které tam podle Mlacka evidentně patří. Jednalo se nejen o paremiologické útvary, ale i o četná nevětná spojení. Nepatřičně byla podle něj zdůrazňována syntaktická zkamenělost neboli petrifikace frazémů (v Mlackově interpretaci *syntaktická zmeravenost*) a jeho nepřeložitelnost do jiného jazyka, protože je pak opomíjena jejich vícedimenzionalita, tak typická pro základní jednotku frazeologie. Mlacek vymezuje šest konstrukčních neboli stavebních typů slovenských frazémů: a) frazémy se stavbou syntagmatu (*krv a mlieko; ani prosba, ani hrozba; prašivá ovca, spí ako dudok, pyšný ako páv*); b)

frazémy se stavbou věty nebo souvětí (*trafila kosa na kameň; strach má veľké oči; rado sa stalo; i vlk sa nasýtil i baran zostal celý*); c) tzv. minimální frazémy (obsahující fakultativní prvek, při jehož případné absenci se skládají z jednoho synsémantického a jednoho autosémantického slova, např. *do posledného grajciara / do grajciara*); d) subfrazémy, „ktoré sú svojím zložením ešte menšie ako minimálna frazéma“, tedy složené pouze ze synsémantických prvků); e) tzv. jednoslovné frazémy (frázová slovesa: *mat' s niekým niečo*) a konečně f) frazeologizované konstrukce (nebo syntaktické frazémy). Ty poslední obsahují i tautologické prvky, například: *ako číta, tak číta* (Mlacek 2007: 29).

František Čermák frazeologické jednotky dělí na lexikální, kolokační a propoziční a zdůrazňuje, že třídy frazémů se nejjasněji vyčleňují na základě svých formálních struktur. Frazémy strukturně neomezuje pouze na minimální účast autosémantického prvku, ale naopak předkládá bohatý přehled kolokačních frazémů všech možných kombinací autosémantik a synsémantik. V praxi se pak setkáváme s kombinací prvků výhradně autosémantických (*pravda vítězí, zlatý důl, bohatě stačit, široko daleko*), synsémantických (*do alelujá, sám od sebe, jaképak copak*), smíšených (*bez okolků, o chlup, co chvíli, ani hnout, být pro, mít něčeho ažaž*), ale i v kombinaci s prvky monokolokabilními (*na ex, na just, tě pic, jakýs takýs, jakž takž, skrz naskrz*).²⁶ Podle Čermáka jsou kolokační frazémy funkčně ekvivalenty všech slovních druhů, „přičemž jsou početně nejbohatší frazémy s funkcí verbální“ (Čermák 2007: 44–46). O sémantické charakteristice frazémů, kde neplatí pouze posunutý význam, a to ani v případě metafory a metonymie, protože i tam se případy liší kolokabilitou a kompatibilitou komponentů, Čermák uvádí:

„Nepřítomnost kompoziční funkce mezi významem komponentů a významem útvaru vede k pojetí významu idiomu jako významu integrálního, celistvého, nerozložitelného; odráží se v nemožnosti tento (pravidelně) nemotivovaný význam zpětně (a beze zbytku) segmentovat na vstupní významy komponentů. Starší představa sémantického posunu zde situaci nevystihuje, případy typu *stará bela, růžové brýle, tlouct špačky za posun považovat nelze; běžný posunutý význam má zřetelný a pravidelný vztah k tomu, z něhož vnikl, tady však ne*“ (Čermák 2007: 36).

²⁶ Slova s jedinečnou spojitelností, jež mají i jiné názvy, jako je *cranberry idioms* v angličtině (Čermák 2007: 30).

Přítom pouhá omezenost kolokability z kombinace frazém nevytváří (takovým příkladem jsou třeba kvazifrazémy či termíny). Proto nás určení formálních charakteristik frazémů vede k otázce: Jak vůbec identifikovat frazém? Identifikovat základní jednotku jakékoli disciplíny by neměl být problém, avšak z výše uvedeného vidíme, že se frazeologové neshodují ve všech typech frazémů, což má nepochybně základy i v jejich výchozí definici frazeologické jednotky. Přestože definice by mohla být nejlepším nástrojem hledání a identifikace frazémů, v naprosté většině případů tomu tak není a badatel začínající v tomto oboru nemůže s jistotou určit, zda je nějaké nové, v jazyce ustálené spojení frazém, či ne. Základy tohoto problému evidentně leží v kritériích, z nichž bychom měli vycházet. Proto si Čermák klade tři důležité otázky v souvislosti s kritérii ve frazeologii. První otázka se týká toho, zda je možné definovat disciplínu frazeologie kritérii známými odjinud v jazyce, nebo je třeba mít zvláštní kritéria (*autonomy of criteria*). Druhá otázka se týká jedinečnosti kritérii vyhrazených pro frazeologii, tedy jejich specifík, a toho, zda mají platit v jiných oblastech jazyka (*specificity a non-substitutability of criteria*). A třetí velmi důležitá otázka se dotýká působnosti kritéria, a toho zda pokrývají celou oblast. Odpovědi na tyto otázky Čermák hledá prostřednictvím názorů Ferdinanda de Saussure, jenž považoval ustálené výrazy za součást jazykového systému, tedy langue: „Because de Saussure had to see idioms as complex formations where such relations were neutralized and frozen, he inevitably had, in consequence, to view idioms as integral language facts and classify them as part of language system (Čermák 2007: 180).“²⁷

Podobně jako se v hovoru nevyskytuje nic v podobě osamělé jednotky, nýbrž slova a pojmy jsou součástí lexikálních tříd – paradigmát, v rámci sdružování slov je třeba podle Čermáka brát v úvahu dvě paradigmata: kolokační a virtuální. Kolokační paradigma je pro každé slovo v jazyce specifické a bez něj by ani nemohlo existovat. Skládá se z prvků, s nimiž dané slovo obvykle kolokuje. Druhá třída, virtuální paradigma, je sestavena z prvků stejné funkční pozice a významu. Ve svém názoru na frazémy Čermák naznačuje, že na jejich existenci je třeba pohlížet jako na zvláštní,

²⁷ Zde Čermák upozorňuje i na určitý stupeň extrapolace Saussurových názorů ve vydání *Cours de linguistique générale*, hlavně v oblasti frazémů, již se autoři Charles Bally a Alfred Sechehaye nechtěně dopustili.

anomální případ vzájemné závislosti a funkce paradigmatických a syntagmatických vztahů a že v té anomálnosti leží klíč k jejich vymezení.

K identifikaci frazémů pak jako jediný nabízí test skládající se ze tří kroků. Tento test byl použit i ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*. Během prvního kroku se zjišťuje, zda zkoumaná kombinace je ustálená a stabilní, tedy zda se pravidelně opakuje v textech a řeči. Pokud je tato podmínka splněna, následuje druhý krok, kterým je zjišťování, zda je možné vyměnit ad libitum alespoň jeden člen spojení nějakým jiným ze stejného virtuálního paradigmatu, a uchovat přitom význam a funkci kombinace. Pokud toto možné není, spojení je idiomatické, protože by žádný frazém neměl projít úspěšně komutačním testem. Tyto dva kroky jsou povinné, zatímco třetí nemusí být podmíněčný pro každý frazém. Týká se totiž možné metaforičnosti v širším slova smyslu, která je sice často u frazémů charakteristická, ale není jejich podmínkou.

Spojení, jež projde všemi třemi kroky s pozitivním výsledkem, je nepochybně frazém, jehož význam se má chápat jako integrální a nedělitelný na vstupní konstituenty.

Na základě výše uvedeného můžeme konstatovat, že autoři se přes veškerá omezení a snahy popsat formální a sémantické charakteristiky frazémů stále častěji přiklání k zahrnutí všech formálních struktur, založených na evidenci vstupních komponent. Současně je v sémantických syntagmatických vztazích častým jevem nejen změna významů jednoho členu nebo desémantizace více prvků, ale i významová neslučitelnost, tj. inkompatibilita, a to jak na úrovni morfémů, tak i na úrovni lexémů a kolokací. Kombinatorika ve frazeologii je silně bohatá, čemuž se budeme věnovat v následující kapitole. Z uvedeného přehledu je patrné, že zpřesňující se charakteristika a jejich formální a sémantické hodnocení vedla k rozšíření frazeologického spektra a posunutí hranice při chápání frazému. Takové chápání frazeologie mimo jiné znamená, že praktické výstupy v podobě frazeologických slovníků by měly zahrnovat daleko větší spektrum frazeologických jednotek, než jak tomu je u většiny děl vyšlých ze srbsko-charvátského jazykového prostředí.

4. KOMBINATORIKA VE FRAZEOLOGII

Jazyk, který můžeme analyzovat nástroji klasické gramatiky a syntaxe, považujeme za regulární,²⁸ poněvadž jeho kombinace jsou v souladu s předepsanými pravidly téže gramatiky, zatímco oblast frazeologie, kde se jeví nepravidelnosti na téměř všech úrovních, musíme zařadit do tzv. nepravidelného jazyka. Za nepravidelnosti považujeme jevy, jež definujeme na základě sémantických a formálních vztahů v regulárním jazyce a které jsou anomální na úrovni paradigmatických a syntagmatických vztahů, jakož i vztahů transformačních, protože je charakterizuje odchylka od analogie (Čermák 2007: 30). U některých lingvistů se setkáváme s termínem omezení (*ограничења*),²⁹ která se nejčastěji týkají úrovně významu a struktury frazémů, kde jsou i nejzřetelnější. Existuje názor, že idiomy a ustálené kolokace jsou odrazem nepravidelnosti tj. anomálií, které v lexikonu zůstávají.³⁰

Frazeologie však kombinováním prvků atypických pro pravidelný jazyk nabízí opravdové bohatství výrazů. Vzhledem k tomu, že je oblastí neregulárního, tedy oblastí anomálií, a neplatí pro ni pravidla pravidelného jazyka, můžeme usoudit, že ani jeho rozborové nástroje nestačí pro popis všech aspektů frazeologie. Často se k ní přistupuje pouze ze sémantické stránky. Tento přístup je sice nevyhnutelný, ale podobně jako i vše ostatní v jazyce, má frazeologie kromě významu i formu, a právě té je třeba se také věnovat. Zaměření na formální stránku frazémů by však nemělo vést k upření významnosti těmto frazémům, jimiž se tradiční lexikologie a frazeologie nezabývaly. Frazémy jsou vždy jednotky vyššího stupně než jejich komponenty. Kombinatorika ve frazeologii je možná na všech úrovních, nepředstavuje sémanticky povolené spojení v souladu se zásadami pravidelného jazyka a produktem této kombinatoriky mohou být lexémy, kolokace a propozice.

²⁸ Zde ve smyslu jazyka založeného na obvyklých, známých pravidlech (Čermák 2007: 187).

²⁹ Živorad Kovačević ve svém *Anglicko-srbském frazeologickém slovníku (Englesko-srpski frazeološki rečnik)* uvádí „идиоми, устаљене фразе и пословице имају нешто заједничко а то су одређена ограничења у поређењу са другим врстама речи и израза у језику. Та ограничења могу бити на нивоу значења, лексичке или граматичке структуре и употребе“ (Kovačević 2003: 9).

³⁰ Takový názor zastává Leonhard Lipka (Lipka 1992: 169).

Na tomto místě se budeme zabývat bohatstvím kombinatoriky na úrovni morfémů, lexémů a kolokací a ukážeme na jejich přítomnost jako komponentů v nepravidelném jazyce, tedy ve frazeologii. Kombinování na morfologické úrovni má za výsledek lexémy a na vybraných příkladech takovýchto motivovaných lexémů v srbském a českém jazyce poukážeme na to, že se jejich tvorebný význam nesmí chápat „doslovně,“ nýbrž pouze v „přeneseném smyslu,“ jelikož je idiomatizovaný.

4.1 Frazémy lexikální

Jednoslovné lexémy samy od sebe vysvětlitelné, jejichž význam je předvídatelný díky jasnému morfologickému rozdělení, se v srbské lingvistice označují také jako průhledné (Prčić 2008: 91). Podle principu sémantické kompoziční teorie se má za to, že se význam lexému (derivátů a kompozit) zakládá na kombinaci významů morfémů, z nichž byl vytvořen. Každý polymorfní lexém ovšem nemusí být nutně tzv. samovysvětlitelný, protože jeho obsah nemusí být předvídatelný. V tom případě jde o sémantickou idiomatizaci, lexém není průhledný, poněvadž dekodér jej nemůže interpretovat na základě kombinace významů jednotlivých morfémů (Prčić 2008: 93). Lexémy, které vznikají takovýmto kombinováním, pojmenujeme lexikálními frazémy. František Čermák takové frazémy hodnotí jako nejzanedbanější oblast frazeologie (Čermák 2007: 60). Jsou to polymorfní lexémy jako například *budižkničemu*, *duchaprázdny*, *tupohlavý* / *шупљоглав*, *празноглавац*, *разбибрига*, o kterých klasická gramatika tímto způsobem nepojednává a nenazývá je tímto termínem.³¹ Ve frazeologických slovnících nejsou zastoupeny, protože se skládají z jednoho slova. Jejich komponenty jsou lexikální a gramatické morfémy a pro svou kombinaci morfémů se domníváme, že si pozornost zasluhují jako zajímavé příklady lexikonu.³²

³¹ R. Dragičevićová ve své práci *Лексикологија српског језика* v kapitole o vlivu tvorebného kmenu na význam derivátu uvádí příklad lexému *ћуркаст* (hloupý, pošetilý < čurka (krůta) + ast), na jehož vytvoření se nepodílelo dominantní séma motivačního slova, nýbrž pouze implicitní spadající do kolektivní exprese, která neplatí pro všechny národy a kultury (Dragičević 2007: 193). Jsme toho názoru, že takovéto příklady nejsou sporadické.

³² Touto problematikou se zabývá též diplomová práce *Lexikální frazémy v češtině* P. Klötzerové z roku 1997.

S pojmem lexikálních frazémů se setkáváme u představitelů generativní gramatiky Jerrolda Katze a Paula Postala, kteří ve společné monografii *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions* z roku 1964 uvádějí, že hluboká, tj. vnitřní syntaktická struktura celkem určuje význam a ten se zachovává v syntaktických transformacích (Katz – Postal 1964: 88). Tato myšlenka našla své místo v generativní gramatice Noama Chomského (Strässler 1982: 183). Ve své práci *Semantic interpretation of idioms and sentences containing them* Katz a Postal vymezují lexikální idiomy (*lexical idioms*) a frázové idiomy (*phrase idioms*):

„Charakterizace idiomů jako jakéhokoliv spojení dvou nebo více morfémů, jejichž význam se nedá odvodit z významů spojených morfémů, nerozlišuje idiomy, nad kterými syntakticky dominuje nejnižší syntaktická kategorie, tj. substantivum, verbum, adjektivum atd., od idiomů, jejichž syntaktická struktura je taková, že nad ní dominuje jedna úroveň syntaktické kategorie. Nazvěme první typ „lexikální idiomy“ a druhý „frázové idiomy“ (Lipka 1992: 95).³³

Katz a Postal však zdůrazňovali, že se více zajímají o *phrase idioms*, tedy klasické frazémy. Proto též navrhovali rozdělit slovníky na dvě části: lexical-item part a phrase-idiom part (Strässler 1982: 30).

Leonhard Lipka v práci *An outline of English lexicology* zdůrazňuje další pojmy: *lexikalizace* (*lexicalization*), kterou definuje jako „fenomén, kdy ustálená spojení lexémů tíhnou k tomu stát se jednou lexikální jednotkou“, přičemž se ve větší nebo menší míře ztrácí charakter syntagmatu;³⁴ lexikalizaci podléhají ustálená syntagmata existující v lexikonu, jejichž význam není možné vyvodit z významu konstituentů (Kastovsky 1982: 145); dále *institucionalizace* (*institutionalization*), kterou rozumí přijetí lexému určitého tvaru a významu do stávající slovní zásoby jako přijatelného a aktuálního. Lipka pak poukazuje, že institucionalizované a lexikalizované jednotky nepatří celkově ani do úrovně *langue* ani do úrovně *parole*,

³³ „The characterization of an idiom as any concatenation of two or more morphemes whose compound meaning is not compositionally derived from the meanings of the concatenated morphemes does not differentiate those idioms that are syntactically dominated by one of the lowest syntactic categories, i.e. noun, verb, adjective, etc., from those whose syntactic structure is such that single level syntactic category dominates them. Let us call the former type ‘lexical idioms’, the later ‘phrase idioms’” (Katz – Postal 1963: 275-6) – překlad autorky.

³⁴ “Within this theoretical framework, *lexicalization* denotes a process in which a configuration of semantic elements in an abstract representation is replaced by a lexeme” (Lipka 1992: 95).

nýbrž do jisté úrovně mezi nimi, kterou pojmenovává *norm of language*, přičemž se odvolává na práci Eugena Coşeria *Teoría del Lenguaje y Lingüística General* z roku 1962. Lipka podotýká, že produkty idiomatizace, tj. idiomy, jsou součástí této úrovně. Definiuje je jako formálně komplexní jazykové výrazy, jejichž význam není možné vyvodit z významů jejich komponentů, přičemž uvádí následující příklady: relativně jednoduchá kompozita (*relatively simple compounds*) jako *callgirl* nebo *holiday*, ustálené kolokace (*fixed collocations*) jako *red herring* či *black market* a komplexní výrazy (*complex expressions*) jako *make up ounce's face*, *kick the bucket*, *blow a raspberry at*. (Lipka 1992: 96).

„Idiomy nejsou jednoduché, homogenní kategorie a syntagmata různého druhů, jsou méně či více pod vlivem idiomatičnosti v průběhu procesu lexikalizace. Idiomatičnost je věc stupně a jako jev ji spíše charakterizuje škála více-nebo-méně než všechno-nebo-nic. Existuje kontinuální škála od jednoduchého spojení morfémů k vytvoření zcela nových formálních a sémantických jednotek, a to jak z historického tak ze synchronního pohledu“ (Lipka 1992: 96).³⁵

Lexikální frazémy na příkladě bulharského, českého, ruského a běloruského jazyka analyzoval Stilijan Stojčev ve svém článku *Лексикални идиоми?* (Стойчев 1997). Tyto idiomy (nebo idiomatičné lexémy, jak je ještě nazývá), Stojčev definuje, bezpochyby pod vlivem teorie Františka Čermáka, jako „každé anomální a svým způsobem nemodelové slovní spojení z minimálně dvou morfémů“.³⁶ Přitom je dělí do dvou velkých skupin: primární a sekundární lexikální idiomy. První jsou většinou monosémické a jejich idiomatičnost se jeví v samotné jejich tvorbě, druhé jsou bez výjimky polysémické a idiomatičnost u nich může být přítomná v jednom nebo

³⁵ „Idioms are not a simple, homogeneous category and syntagmas of various kinds are more or less affected by idiomacity in the process of lexicalization. Idiomacity is a matter of degree, and the phenomenon is of the more-or-less kind rather than the all-or-none kind. There is a continuous scale ranging from a simple conjunction of morphemes to the creation of completely new formal and semantic units, both from a historical and synchronic point of view” (Lipka 1992: 96) – překlad autorky.

³⁶ „Лексикален идиом е всяка аномална в някакво отношение немоделна устойчива синтагма от поне две морфеме“ (Стойчев 1997: 260).

několika lexikálních významech (příkladem je bulharské sloveso *потурча*, jehož základní význam je „poturčit“ a sekundární „ztratit, nechat někde a zapomenout“).³⁷

Příklady primárních lexikálních idiomů v bulharštině jsou: *сгащя някого някъде* (č. zahnat koho do úzkých, přitlačit někoho ke zdi, s. довести некога у шкрипац, сат(ј)ерати неког до зида), *пред-град-и-е; гражд-ан-ин*; expresivní verbum *шикалкавя*, synonymní kolokačnímu frazému *продавам шикалки на някого* (*chodit kolem horké kaše* či *обилазити као мачак/мачка око вруће/вреле каше*), *лапнишаран* (*zelenáč* či *жутокљунац, балавац*).

Igor Meľčuk ve své studii *Phrasemes in language and phraseology in linguistics* se věnuje *morphological phrasemes* a dodává, že neexistují pouze nesvobodná slovní spojení, nýbrž i nesvobodné kombinace uvnitř jednoho slova. V novější studii společně pak s Davidem Beckem, kde píše o morfologických frazémeh v indiánských jazycích, uvádí, že na rozdíl od klišé, kolokací a idiomů, není existence frazeologizovaných výrazů morfologické úrovně – *restricted complex morphological expressions* či *morphological phrasemes* – tak široce uznávaná:

„Morfologické frazémy, derivované a mající flexi, se řídí stejnými principy frazeologizace jakož frazémy na lexikálně-syntaktické úrovni a mají přibližně stejné subtypy, počítaje morfologické kolokace a morfologické idiomy. S cílem popsat výhody tykající se užitečné deskriptivní praxe a formálních úspor, rozpoznání frazeologizace u výrazů na morfologické úrovni, objasňuje paralely mezi jazykovými znaky na lexikální a morfemické rovině, tento izomorfismus vyplývá z konvenční povahy mapování mezi lingvistickým významem a formou“ (Beck – Meľčuk 2011: 175).³⁸

³⁷ „Прави впечатление че някои лексеми (предимно моносемни) са идиоматични по начало, т. е. още с образуването. Друга немалка група лексеми са идиоматични само в едно или няколко от своите значения, наричани обикновено преносни значения“ (Стойчев 1997: 260).

³⁸ „Morphological phrasemes, found in both derivation and inflection, are governed by the same principles of phraseologization that govern phrasemes at the lexical-syntactic level, and have roughly the same subtypes, including morphological collocations and morphological idioms. In addition to offering clear advantages in terms of useful descriptive practice and formal economy, the recognition of phraseologized morphological expressions makes clear the parallels between linguistic signs at the lexical and morphemic level, this isomorphism falling out from the conventionalized nature of the mapping between linguistic meaning and linguistic form” (Beck – Meľčuk 2011: 175) – překlad autorky.

Jinými slovy jak na úrovni slovních spojení, tak i na úrovni morfologické rozlišuje tři typy frazémů: *morfologické idiomy* (*morphological idioms*) s příklady:

- v angličtině: „forget *ø* for & get; destroyer (= small fast warship) *ø* destroy & -er” a „bluestocking *ø* blue & stocking“ ve významu „vzdělaná žena“;

- v němčině: „Hoch + zeit ‘ high time ’ = wedding“;

- dále *morfologické kolokace* (*morphological collocations*), kde uvádí příklad v ruském jazyce: „pas + tux ‘shepherd’ from pas-(ti)“, přičemž se *tux* jako sufix nositele děje jeví pouze v tomto lexému;

- a poslední *morfologické kvaziidiomy* jako „writ + er = one who habitually writes literary works“ (Mel’čuk 1995: 208).

V srbské lingvistice se lexikálními frazémy zatím nikdo nezabýval, nicméně se někdy středem pozornosti jazykovědců stávala kompozita, která k nim zařazujeme. Lexikalizaci původních frazeologických komponent jejich spojováním se věnovala Ana Pejanovićová. V práci *Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу* analyzuje proces frazeologické transpozice v nemorfémové slovtvorbě, při které vznikají nové lexémy obsahující teonymum *Бог* (Bůh), které rozdělila do čtyř skupin: a) imperativní kompozita: *будибокснама* (1. adv. velmi divně, špatně, úchylně; 2. subs. ďábel), *жалибоже* (part. škoda, adv. bohužel), *помозибоже* (tak tak), *сачувајбоже* (zdůrazňuje strach, odmítání, pohrdání); b) jednotky s větňou strukturou: *богзна* (bůhví, zvlášť), *акобогда* (snad, doufejme), *дабогда* (kéž by, ať se); c) předložkové syntagma: *забога* (part. proboha), *побогу* (part. proboha), *добога* (adv. zcela, moc), *дозлабога* (až bůh brání, až nad hlavu), *подбогом* (adv. zcela, vůbec nic); d) spojení genitivu teonyma *Бог* a enklitického tvaru osobních zájmen: *богаму* (přisámbůh, ba, vskutku) a varianty *богату* a *богави*. Jde o lexémy, jež nemají rovnoměrný status v srbštině, některé jsou archaické, jiné dialektové a u některých sám proces lexikalizace není dokončen. Pejanovićová má za to, že se tímto procesem ztrácí v jazyce původní frazeologická jednotka a vznikají partikule, adverbia a interjekce. Prvotní přísahy typu *за Бога [милога, једнога]* a *Бога ми* se používaly postupně bez atributu, pokud jej obsahovaly, a jejich sémantická náplň se ztrácela, stávaly se z nich úsloví a měnila se prozodie – přízvuk přecházel na první část sousloví, takže v současné srbštině jsou to dvě partikule s intenzifikační funkcí:

„Анализа лексикографских извора довела нас је до сазнања да су истраживане лексеме, које су несумњиво фразеолошког поријекла, као прво, недоследно записане у рјечницима – неке само као самосталне лексеме, неке само као фразеолошки изрази, а поједине чак у истом лексикографском дјелу имају статус лексеме и фразеолошког израза. Шароликост описа није само узрокована лексикографском методологијом, она је и потврда дуалистичке природе ових јединица, њиховог прелазног карактера“ (Пејановић 2012: 691).

Jsme toho názoru, že tato různorodost v lexikografických zdrojích a dualistická povaha zmíněných výrazů svědčí o tom, že frazeologická jednotka může být i jednoslovná.

V srbské lexikologii se, byť jen částečně, zabýval jedním druhem lexikálních frazémů Alexandr Milanović, který ve studii o poetickém jazyce analyzoval tzv. „imperativní kompozita“ v srbské romantické poezii. Ta se vyznačuje zapojením lidového jazyka (*народног језика*) do literatury a pravým bohatstvím neologismů. Některá imperativní kompozita aktuální v dnešním jazyce, typu *вртуреп*, *дерикожа*, *гуликожа* apod., zapojujeme do rozboru lexikálních frazémů. Milanović uvádí mnoho dalších imperativních kompozit (více než sto), z nichž nejsou všechna zřejmě sémanticky motivovaná. Autor došel k závěru, že v epoše srbského romantismu byly takovéto výrazy stylistickou opozicí básníků vůči klasicismu a že všechny neologismy jsou výrazně figurativní, přestože k takovýmto kompozitům, vzniklých v lidovém jazyce, jsou ve slovnících přiřazovány kvalifikátory s označením hanlivý, ironický, pohrdavý či vulgární (Милановић 2012: 669).

V každém případě motivaci, expresivitu a figurativnost není možné přehlédnout, což představíme na rozboru jednotlivých příkladů v češtině a srbštině.

4.1.1 Lexikální frazémy v češtině a srbštině

V dalším textu se budeme věnovat příkladům lexikálních frazémů v češtině a srbštině, na nichž bychom chtěli ukázat na jejich idiomatičnost, protože význam uvedených lexémů se nerovná součtu významů jejich komponentů. V prvním plánu se zaměříme na podobnosti, především u těch lexikálních frazémů, které mají

jednoslovný ekvivalent v češtině, respektive srbštině, ale i na zajímavé příklady frazémů, jež takový ekvivalent nemají. Lexikální frazémy ohledně způsobu jejich tvoření dělíme na deriváty a kompozita. Za deriváty považujeme lexémy vzniklé afixací, tedy produkty sufixální a prefixální slovo tvorby (Ђорић 2008: 16). Jako kompozita uvádíme srostlá a složená slova (*сраслице* a *сложенице*), tedy takové lexémy, které by se v tomtéž pořadí a tvaru mohly jevit jako syntagmata a lexémy, a ty, které syntakticky nemají takový vztah (Клајн 2002: 28).³⁹ V části o kompozitech budeme uvádět i tzv. odvozená kompozita, tj. lexémy vzniklé sufixací, u nichž je motivovým slovem kompozitum.

Lexikální frazémy kromě způsobu vzniku pak dělíme do tří skupin: ty, které mají idiomatické ekvivalenty v českém, respektive srbském jazyce, lexikální frazémy v srbštině bez idiomatického ekvivalentu v češtině a lexikální frazémy v češtině bez idiomatického ekvivalentu v srbštině.

a) Lexikální frazémy na příkladě kompozit v češtině a srbštině

čeština	srbština
<i>budižkničemu</i>	<i>мртвопувало</i>

Substantivum *budižkničemu* (ø budiž + k + nic) se skládá z partikule *budiž*, prepozice *k* a pronomina *nic* v dativu a nepředstavuje souhrn významů komponentů. *Budižkničemu* je v češtině ustrnulý tvar a používá se jak v mužském tak i v ženském rodě. Jeho idiomatický ekvivalent v srbštině – *мртвопувало* či *мртвопухало* (ø mrtvý + dmýchat, foukat, funět) s významem „neaktivní, malátný“ (*неактиван, тром*, RMS 1969: 448) též nepředstavuje složené slovo se souhrnem jeho komponentů,⁴⁰ a jako zajímavý příklad frazému se jeví jak v lexikální, tak i v kolokační podobě.⁴¹

³⁹ Přestože jsme si vědomi skutečnosti, že se v derivatologii syntaktická slovo tvorba, tj. spojování slov v sousloví (*срашћивање*), považuje za nemorfologický způsob tvoření, zde produkty obou postupů uvádíme jako kompozita.

⁴⁰ Čorić ve své monografii *Творба именица у српском језику* uvádí, že je nutné, aby byly splněny určité podmínky při vzniku kompozita, mimo jiné to, že součástí kompozita musí v tomto spojení označovat něco jiného, nikoliv totéž, jako když jsou mimo spojení, a tvrdí, že kompozita jsou nejčastěji někdejší syntagmata (Ђорић 2008: 16). Složením nebo srůstáním vzniká samozřejmě nové slovo,

Ekvivalenty v angličtině a francouzštině, i když nejsou lexikálními frazémy, jsou též idiomatické: *couch potato*, *good-for-nothing*, *ne'er-do-well*; *bon à rien bien*, *propre à rien*.

čeština	srbština
<i>duchaprázdný</i>	<i>празноглав, шупљоглав</i>
<i>tupohlavý</i>	<i>тупоглав</i>

Adjektivní kompozitum *duchaprázdný* (ø duch + prázdný) a *tupohlavý* (tupý + hlava) mají synonymní významy, v jejichž jádru stojí „hloupý, nechápavý“. Idiomatický ekvivalent v srbštině, rovněž kompozitum, je *празноглав* (ø prázdný + hlava) „rozumově omezený“ (*умно ограничен*, RMS 1971: 850) a *шупљоглав* (ø dřravý + hlava + -an) = „který je slabého rozumu“ (*који је слабе памети* RMS 1971: 1031), respektive *тупоглав* (tupý + hlava);

dalším příkladem je substantivum *mateřidouška* (ø mateří + douška), které se skládá z adjektivního tvaru *mateří* původem ze zastaralého substantiva *máteř* a deminutiva *douška*. Jak lexém v češtině, tak i kolokace v srbštině patří do kvazifrazémů, jež se, jak bylo řečeno, nejčastěji vyskytují v oblasti terminologie – v biologii jako názvy rostlin, nebo v technických vědách, astronomii apod.

Některé další ekvivalentní lexikální frazémy – kompozita v češtině a srbštině:

substantiva

tupohlavec (ø tupý + hlava + -ec) srb. *празноглавац* (ø празан „prázdný“ + глава „hava“ + -ац) a *буквојед* (ø буква „bukev“ + јести „jíst“);

мртвоглавац (ø мртав „mrtvý“ + глава „hlava“ + -ац) = druh nočního motýla (*Acherontia atropos*), s charakteristickou kresbou na hřbetě, druhý název v srbštině je

kterým se označuje třetí pojem (oproti prvému a druhému, které vstupují do tvorby) nicméně u neidiomatických slov jako *jihovýchod* (*југоисток*), *hluchoněmý* (*глувонем*), či *chlebdárce*, *дуванкеса* (pytlík na tabák), *главобоља* (bolest hlavy) jsou významy „průhledné.“

⁴¹ *Slovník Matice srbské* uvádí citovaný tvar, zatímco ve *Frazeologickém slovníku charvátského nebo srbského jazyka* Josipa Matešiče nacházíme pouze kolokaci *мртво пухало* (Matešić 1982: 540).

kolokace *мртвачка глава*; ekvivalent v češtině je *smrtihlav*, ang. Death's-head hawk moth, fr. sphinx tête de mort;⁴²

kratochvíle (ø krátit + chvíle) v srbštině *разбибрига* (ø разбити „rozbít“ + брига „starost“) ve významu „rozptýlení, pobavení, zábava“ (*разнода, забава*, RMS 1973: 337), srovnej ang. *pastime*, fr. *passé-temps*;

tlučhuba (ø imp. tluč (tlouci) + huba) ekvivalentem v srbštině je derivát *брбљивац* pocházející od *брблати* „bublat, zurčet“ < изводити звук извирања „vydávat zvuk pramenící vody“ (Skok 1971: 204) a *блебетало* též od onomatopoeie < lat. *balbus*, ve významu „planě mluvit“ (*говорити празно*, RMS 1967: 266) respektive „říkat nesmysly“ (*говорити којешта*, RMS 1967: 220); česky také *darmotlach*;

лицем(ј)ер (ø лице „obličej“ + мјерити „měřit“) ve významu „ten, kdo přikrývá svoji pravou tvář a představuje se jako hodný člověk mající dobrý úmysl, podlec“ (*онај који прикрива свој прави лик представљајући се као добар и добронамеран човек; подлац*, RMS 1969: 220) jakož i synonymum *дволичњак*. Ekvivalentem v češtině je *potměšilec* (viz adjektivum *potměšilý*) a *pokrytec*, který je podle tvorby derivát;

в(ј)етронир (ø вјетар „vítr“ + пирити „foukat, dout“) = „lehkomyšlný“ (*лакомислен*, RMS 1969: 362), český *větroplach*. Srov. *фићфирић*,⁴³ fr. *tête en l'air*, ang. *scatterbrained*;

hromotluk (ø hrom + tluk, z tlouci) v srbštině je ekvivalentem derivát *грмаљ* ve významu „velký, zavalitý, ale i prostý a neohrabaný člověk“ (*крупан, здепаст човек, а прост и неотесан*, RMS 1967: 570). Petar Skok uvádí, že u lexému *грмаљ* není možné přesně určit původ, zda vznikl ze slova *грм* (keř), nebo druhu mořského raka, tj. krevety (Skok 1971: 622);

⁴² Výrazy *мртвоглавац*, *мртвачка глава* a *smrtihlav* zařazujeme do kvazifrazémů (má se za to, že název vznikl kvůli kresbě na hřbetě motýla, připomínající lebku). Čermák píše o termínech v lexikálních komponovaných frazémeh (Čermák 2007: 271), my je zde nebude členit zvlášť a omezíme se pouze na pár příkladů z této oblasti.

⁴³ Skok uvádí, že lexém *фићфирић* může mít původ v maďarském *félférfi* ve významu „poločlověk“ (Skok 1971: 514).

дерикожа (ø дерати „stahovat“ + кожа „kůže“) = „гуликожа“ (RMS 1967: 660);⁴⁴ dále vysvětlen jako „lupič, exploitátor“ (*пљачкаш, експлоататор*, Московљевић 2000: 148); v češtině je ekvivalentem *vydřiduch* (ø vydřít + duch);

гуликожа (ø гулити „loupat, dřít“ + кожа „kůže“) = „lichvář“ (RSJ: 253), ekvivalentně též *vydřiduch*;

лезилеб (ø лези „lehni/lehnout“ + хлеб „chléb“) = „příživník, *lenoch*“ (*готован, лењивац*, RMS 1969: 182); existuje i varianta *лезилебовић*, přesto ji zaznamenává pouze RSANU „*lenoch, povaleč*“ (*готован, нерадник, лењивац* XI: 314), nebo *мабахлебовић/мабахљебовић* (ø маба „zadarmo“ + хљеб „chléb“ + -ов + -ић) = „ten, kdo chce všechno zadarmo a žít na cizí účet“ (*онај коју хоће све маба, онај коју хоће да живи на туђ рачун*, RMS 1971: 909), český ekvivalent je *darmožrout, darmochleb, darmošlap* a *pecivál* srov. fr. a ang. *fainéant*.

Další příklady ekvivalentních substantiv: *chlebodárce* – *хлебодарац*; *kolohnát* – *грдосија*; *patolízal, vrtichvost* – *немолизац*; *podržtaška* – *климоглавац*; *rychlokvaška* – *лактарош, скоројевић*; *vlezdoprdelista* – *дупелизац*, *hnidopich* – *цепидлака*. Některá česká kompozita za ekvivalenty v srbštině mají deriváty (*грдосија, скоројевић* a *лактарош*).

adjektiva

tvrdošijný (ø tvrdý „тврд“ + šije „шија, врат“) 1. až do krajnosti vytrvalý, houževnatý 2. úporný; tvrdohlavý, zarputilý, zarytý (SSJČ) ve svém druhém významu má ekvivalent v srbštině *тврдоглав* (ø тврд „tvrdý“ + глава „hlava“) a *својеглав* (свој „svůj“ + глава „hlava“) „svévolný“ (*самовољан*, RMS 1973: 701), v češtině též *tvrdohlavý* a *svéhlavý*. Srov. ang. *stubborn* a fr. *têtu* и *chronique*;

⁴⁴ V našem základním zdroji výkladu srbských lexémů ve *Slovníku srbocharvátského spisovného jazyka* Matice srbské byl lexém *дерикожа* vysvětlen druhým lexikálním frazémem „гуликожа.“ Ověřili jsme definici ve *Slovníku srbského jazyka* a zjistili, že *дерикожа*: je „osoba, která bezohledně vydírá někoho, lichvář“ (*особа која безобзирно искоришћава некога, гуликожа; зеленаш*, RSJ: 2007, 268) a „ten kdo dře, stahuje kůži uhynulého zvířete, je pohodný, ras; fig. ten, kdo nemilosrdně materiálně vydírá druhé; lichvář“ (*онај коју дере, гули угинуле или убијене животиње, стрводер; фиг. онај коју друге немилосрдно материјално искоришћава; зеленаш, лихвар*, RSANU III: 748).

potměšilý (ø po tmě + šít), Rejzek (2001: 492) vysvětluje etymologii adjektiva na základě přezdívky *potměšil* „ten kdo tajně, po tmě na někoho něco chystá, šije,“ ekvivalenty v srbštině jsou derivát *подмукао* a kompozitum *лицемјеран*.

Další ekvivalentní adjektiva: *bohapustý* – *безбожан, безочан*; *dobrosrdečný* – *добродушан*; *duchaplňý* – *оштроуман*; *lehkomyslný* – *лакомислен*; *novorečený* – *новопечен*; *srdceryvný* – *срценарајућу*; *zlomyslný* – *злурад*.

adverbia

každopádně (ø každý + pád / pádně) – srb. *свакако* (ø сав „všechn“ + како „jak“) = „opravdu, zajisté, zaručeně“ (*доуста, зацело, јамачно*, Московљевић 2000: 595).

Další příklady adverbii: *nazdařbůh* – *насумице*; *jedenkrát* – *једанпут, једаред*; *samožřejmě* – *очигледно, свакако*.

4.1.11 Lexikální frazémy – kompozita v češtině bez jednoslovného idiomatického ekvivalentu v srbštině

substantiva

předsevzetí (ø před + se + vzít), srbsky „*намисао, накана, одлука*“; slov. ang. *resolution*, fr. *résolution*; dále *držgrešle* (циција, стипса), *bařtipán* (уображени дебељко, надувен скоројевић), *černokněžník* (зли чаробњак, врач, маг), *kazimír* (рушилац мира, свађалица), *kazisvět* (мајстор-квариш), *knihomol* (књишки мољац), *kočkopes* (неусклађене ствари, лоше или ружно спојене), *levhart* (леопард), *nactiutrhač* (клеветник), *kuropění* (кукурекање), *květomluva* (китњасто изражавање), *nohsled* (присталица), *panímáma* (газдарица, стрина, тетка, мајка у ословљавању), *panátá* (газда, чича, чика, татица у ословљавању), *rozumbrada* (паметна глава, мудрица), *strašpytel* (кукавица, страшљивац), *tlustoprđ* (дебељко), *vřetečka* (љубопитљива особа), *zloděj* (лопов, крадљивац), *zloduch* (зао дух, нечастиви), *zlosyn* (злотвор, зликовац);

adjektiva

bohorovný (сличан богу, божански), *bleskurychlý* (муњевит), *malotosný* (немоћан, губав), *měkkosrdcatý* (меког срца), *světoborný* (превратнички);

verba

blahořečit (благосиљати, захваљивати), *předsevzít si* (предузети, наумити), *zadostiučinit* (извршити, задовољити);

adverbia

bůhvíjak (божна како), *bůhvíkde* (божна где), *zbůhdarma* (узалуд, бадава), *čertví* (ђаво би га знао, ко зна, ко би знао), *jakbysmet* (исто тако), *jaksepatří* (ваљано, добро, како треба), *kolikrát* (колико често), *mimochodem* (нехотице, узгред), *patouduši* (бога ми, душе ми), *natruc* (за инат, у инат), *nazadarmo* (наопако, по злу), *nesčíslněkrát* (небројено пута, безброј пута), *ostošest* (све у шеснаест, много), *přísámbůh* (бога ми, тако ми бога)⁴⁵, *zčistajasna* (неочекивано, као гром из ведрог неба).

4.1.12 Lexikální frazémy – kompozita v srbštině bez jednoslovného idiomatičkého ekvivalentu v češtině

substantiva

вуцибатина (ø вући „táhnout, vléct“ + батина „hůl, nářez“) česky „ničema, flákač, robuda“ (*беспосличар, нерадник, скитница*, RMS 1967: 454);

дангуба (ø дан „den“ + губити „ztrácet“) česky „zaháleč“ (*беспосличар*, RMS 1967: 615). Srov. fr. *flemmard*, ang. *lazybones*;

⁴⁵ Ana Prejanovićová uvádí, že v srbštině genitivní spojení teonyma Bůh s enklitickým tvarem osobních zájmen typu *богами, богати, богави* je třeba psát odděleně ve smyslu jejich původního významu přísahy, tedy *Бога ми* apod.; v případě lexikalizace a jejich frazeologické transpozice se píšou dohromady, jako sousloví, a tehdy se mění v partikule (Пејановић 2012: 697).

вртуреп (ø вртјети „vrtět, kroutit“ + реп „ocas“)⁴⁶ „osoba, která sebou mrská; nespolehlivá, vrtkavá osoba“ (*особа која при ходу врта; непоуздана, превртљива особа, превртљивац, превртљивица*, РСЈ: 175), ale v ženském rodě je *вртурепка* vysvětlena jako „větroplachá, nestálá ženská osoba“ (*ветропираста, нестална женска особа*, totéž), synonymum je *вртигуз* „neposeda“ (вртјети „vrtět, kroutit“ + гуз „hýždě“), jehož výklad je v RSJ odkázán na *вртуреп*;⁴⁷

пробисе(и)ет (ø пробити „prorazit“ + свијет „svět“) česky „pobuda, tulák, dobrodruh“ (*протува, скитница, пустолов*, RMS 1973: 133);

verba

данзубити (ø дан „den“ + губити „ztrácet“) „strávit čas v zahálení“ (*проводити време у нераду*, RMS 1967: 616); srov. fr. *flemmarder* a ang. *loaf around*;

мабалебарити „snažit se získat něco bez práce, nesnažit se, lenošit“ (*настојати да се нешто постигне без рада, труда, ленствовати*, RSJ: 1525).⁴⁸

4.1.13 Lexikální frazémy na příkladech derivátů v češtině a srbštině

U lexikálních frazémů – derivátů jde většinou o atypické použití prefixů, které je nejčastěji popisováno jako výjimka. Uvedeme zde i lexémy, které jsou deriváty „formálně“, ale ve slovtvorbě srbského jazyka nejsou považovány za odvozené, nýbrž základní (nemotivované), jelikož se u nich motivovanost ztratila a nemohou se rozčlenit na součásti pomocí motivačního vztahu.⁴⁹ Často se tedy setkáváme

⁴⁶ Velmi zajímavé je srovnání českého lexému *vrtichvost*, který je z hlediska slovtvorby a vstupních komponentů identickým ekvivalentem srbskému *вртуреп*, ale není sémantický; zatímco český *vrtichvost* znamená „patolízal“, srbský *вртуреп* je „neposeda a nespolehlivý člověk.“

⁴⁷ *Slovník Matice srbské* uvádí lexém *вртуреп* a vysvětluje jej velmi podobným, avšak méně užívaným lexémem *налив(ј)етар* (RMS 1971: 311); rovněž se jedná o spojení slovesa v imperativu se substantivem v akuzativu.

⁴⁸ Jsme toho názoru, že v současné srbštině se častěji používá verbum *мабалебарити* než substantivum *мабахлебовић/мабахљебовић*. Vzhledem k tomu, že jej RMS nezaznamenává (pouze RSJ), můžeme uzavřít, že jeho vznik je novějšího data a vznikl v souvislosti s verbalizací a idiomatizací určitých substantiv a výrazů v srbském jazyce typických pro slang mladých.

⁴⁹ Božo Ćorić v tomto smyslu ve své *Tvorbě substantiv v srbském jazyce* uvádí verbum *ишчезнути* („zmizet“) a píše: „можемо рашчланити на делове иш- (иш-) и чезнути, али се реч ишчезнути ипак

s demotivovaným užitím kmenových morfémů. Verba jsou zde nejproduktivnější slovní druh, mezi nimi a mezi adjektivy nacházíme úplné ekvivalenty.

substantiva

pokrytec (srbsky *лицемјер, дволичњак*); Rejzek uvádí dvě vysvětlení ke vzniku tohoto lexému v českém jazyce, podle prvního *pokrytec* se vyvinul vlivem z latiny (< *hipocrites* = herec, ten, kdo se přetvařuje) podle druhého ze slovesa *pokrýt* „ten kdo se pokrývá přetvářkou“ (Rejzek 2001: 484). Srbský ekvivalent *дволичњак* („dva obličje, dvojí tváře“) je kompozitum, ve slovníku je vysvětleno jako „obojetný člověk“ tedy „základní, lstivý“ (*химбен, лажљив*, RMS 1967: 630);

podfuk \emptyset pod + *fuk*, srbský ekvivalent – též derivovaný frazém, *подвала*, má původ ze slovesa *ваљати* „válet“ (Skok 1974: 562).

Další příklady ekvivalentních lexikálních frazémů v českém a srbském jazyce: *beznaďej* – *безнађе*; *rozum* – *разум*, *rukáv* – *рукав*, *vykuk* – *препредењак*, *zaradakov* – *бестрагија*, *zelenáč* – *жутокљунац*, *zrůda* – *изрод*, *чудовиште*. Kromě frazému *жутокљунац* se všechny sémantické ekvivalenty shodují i slovotvorně.

adjektiva

čeština

srbština

zákeřný

подмукао

zákeřný \emptyset za + *keř* + -ný⁵⁰ ekvivalent v srbské podmuкао \emptyset pod (pod) + *мукао* (< *мучати* = *ћутати* „mlčet,“ Skok 1972: 474) „který pod vnější dobromyslností skrývá zlé úmysly“ (који крије под спољашњом добродушношћу зле намере, RMS 1971: 564) Srovnej ang. *deceitful*, fr. *devious*, *dissimulé*, *tortueux*;

natvrdlý (srbsky *туп* nebo *тупоглав*, synonymum pro *duchaprázdňý*, *тупоглавý*) \emptyset na + *tvrdý* + -lý, idiomatický ekvivalent v srbské je kompozitum;

namydlený \emptyset na + *mýdlo* + -ený, pro výraz být namydlený v srbské existuje ekvivalent – sloveso *надрљати* \emptyset на + *дрљати* / *vláčet*, *škrábat*, *čmárat*, nebo *награјусати* v původním významu „narazit, potkat“ (Skok 1971: 499).

не може уврстити међу изведенице јер то не дозвољава синхрони семантички опис (значи *нестати*, дакле – не постоји семантичка веза са глаголом *чезнути*)“ (Торић 2008: 28).

⁵⁰ Rejzek uvádí, že výraz vznikl ze spojení „kdo číhá za keřem“ (Rejzek 2001: 732).

Další ekvivalentní adjektivní frazémy v češtině a srbštině: *bezvadnej* – *беспр(и)јекоран*, *dochvilný* – *правовремен*, *domýšlivý* – *уображен*, *nachtelený* – *накресан*, *netastný* – *сувопаран*, *nemístný* – *неум(ј)естан*, *nevotesanej* – *неотесан*, *nevrlý* – *мрзовољан (kompozitum)*, *nevuscálanej* – *неотесан*, *posranej* – *усран*, *pošahanej* – *ћакнут, ударен*.⁵¹ Dva české derivované frazémy mají za ekvivalenty v srbštině kompozita *сувопаран* a *правовремен*.

verba

čeština

srbština

najít

наћи

najít Ø na / на (поврх) + jít / ићи (поhybovat se) „náhodou nebo úmyslným hledáním něco připadnout“ („случајно или тражећи доћи у посед чега“ RMS 1969: 649), srovnej ang. *find*, fr. *trouver*;⁵²

dobýt Ø do + být ve významu „stát se vlastníkem něčeho, dosáhnout úsilím“, srovnej ang. *earn*, *merit*, fr. *mériter*. V srbštině verbum *добити* Ø до / do + бити / být znamená „stát se vlastníkem čeho, obdržet něco, dříve nevlastněno“ (доћи у посед чега, примити нешто што пре није поседовано, што се пре није имало, што је послано, RMS 1967: 699), též ukazuje na idiomatičnost, ale nepředstavuje sémantický ekvivalent českému *dobýt*. Ostatně deriváty slovesa *být* jsou velice „neprůhledné“, Čermák dokonce uvažuje o tom, že každý z 21 prefixálních derivátů verba *být* v češtině může být považován za lexikální frazém (Čermák 2007: 60);

vyzrát na A Ø vy + zrát „chytře, lstivě zvládnout někoho, něco; přelstít, obelstít“; v srbštině je ekvivalent *доскочити коме* Ø до / do + скочити / skočit „najít cestu ven z obtíže, překonat obtíže“ (наћи излаз из какве тешкоће, начин начин да се тешкоћа савлада, RMS 1967: 746).

Další verbální lexikální frazémy ekvivalentní v češtině a srbštině:

dohodit komu co – *посредовати*; *dolézat* – *наметати се, натурати*; *nadbíhat komu* – *улагивати се, улизивати се*; *nacházet co* – *налазити, налетět komu* –

⁵¹ Adjektiva citujeme ve tvaru spisovném a hovorovém, tak je uvádí František Čermák.

⁵² Čermák poukazuje na to, že tato kombinace morfémů je nesoučtová a že se mimo slovesa *nalézt* nikde jinde neopakuje. „Nejsou však žádné další analogické případy typu *naletět, naplavat, naskočit, naběhnout aj. ve smyslu „objevit letem, plaváním apod.“ (Čermák 2007: 263).

нас(ј)ести, натрчати; rozvázat – одвезати; ubalit komu co (facku) – зал(иј)енити неког; vdávat koho za koho – удавати кога за кога; vyjebat s někým – одјебати некога; vyslepičit co – избрбљати; závidět komu co – завид(ј)ети некоме на нечему; zprasiat něco – засвињити / усвињити нешто; a z příkladů reflexivních sloves: dožrat se – распојасати се; zapomenout se – заборавити се; hlemejšdit se – вући се.

adverbia

Příklady ekvivalentních adverbialních lexikálních frazémů: *bezmála – безмало; bezpočet – безброј; najednou – наједном; nanovo – наново; naslepo – насл(иј)ено, насумице; zaobaleně – завијено; znenadáni – изненада.*

citoslovce

proboha Ø *pro* + *bůh*, ve slovníku je uvedeno, že „vyjadřuje úpěnlivou prosbu, strach, překvapení, údiv, úžas“ (SSJČ). V srbštině *забога* má tutéž konstrukci, která vyjadřuje údiv, prosbu nebo jednoduše zdůrazňuje vyřčené (RMS 1967: 65).

4.1.14 Lexikální frazémy – deriváty v češtině bez idiomatičkého ekvivalentu v srbštině

substantiva

neplecha (неваљалац, мангуп) Ø *neplochý* / *ne* + *plochý* < *плохой* / *plochy* (Rejzek: 2001: 408) „kdo tropí nezvedenost; nezvedenec, dareba“.

Další substantiva: *bezpečí* (безб(ј)едност), *douška* (гутљај), *doživotí* (*na doživotí* – *доживотно*), *hovadina* (будалаштина, идиотизам), *kravina* (глупост), *obročí* (пребенда), *otčím* (поочим, очух), *podraz* (смицалица), *poduška* (јастуче), *polízanice* (белај, незгода, неугодност), *pořízek* (делија), *prasárna* (свињарија), *průser* (велика непријатност), *přehmat* (погрешка), *psina* (шала, шега), *rozpraky* (недоумица, неодлучност), *soulož* (полни однос), *sousto* (залогaj), *úkol* (задатак),

úskok (лукавост, смицалица), *vyzvědač* (шпијун, ухода), *vzezření* (изглед, спољашност), *záškolák* (ђак који б(ј)ежи са часова).

verba

špačkovat (псовати) \emptyset *paček* + *-ovat* = *nadávat*.⁵³

vystrnadit \emptyset *vy-* + *strnad* + *-it* = „*přimět k odchodu, vypudit, vyhnat*“.⁵⁴

Další příklady: *dopálit koho* (разљутити, расплатити неког), *dovolit co* (дати слободно, дозволу за одсуство), *dožrat koho* (довести до усијања, разбеснети), *nadávat komu* (називати погрдним именима), *nadsazovat co* (преувеличавати), *nedutat* (не писнути, не дати гласа од себе), *nemukat* (не пуштати, не дати гласа од себе), *obdarovat koho* (уделити, подарити), *odpočívát* (одмарати се), *oslyšet co* (оглушити се, одбацити), *osolit co* (засолити), *ostříhat koho/čeho* (чувати, пазити), *počítat koho* (сматрати, држати кога каквим), *pojít* (црћи, липсати), *pochodit jak* (проћи, провести се добро, лоше), *podělat co* (покварити, усрати нешто), *podezírat koho* (сумњичити), *propást koho* (пропустити), *přebrat* (одабрати, пребрати, преузети, сувише узети чега), *představovat koho* (представљати, играти неког), *přepísknout co* (прет(ј)ерати), *přicmrdovat* (помагати коме слабо, тобоже), *rozhodit koho* (растурити, срушити), *sečíst co* (избројати), *shodit koho* (уклонити с положаја, дужности), *scházet komu* (недостајати, фалити), *sklíčit koho* (ражалостити, снуждити), *vyběhnout s kým* (одбити, от(ј)ерати неког), *vyjít/vycházet s kým* (изаћи, излазити на крај с нечим), *vzpomínat* (с(ј)ећати се, подс(ј)ећати се), *zabít koho* (убити, усмртити), *zaccvakat co* (платити), *zahejbat komu* (бити нев(ј)еран), *zacházet s kým* (поступати с ким, баратати, руковати чим), *zanevříit na koho* (бити киван, огорчен на кога, омрзнути кога), *zbodat koho* (забрљати), *zbodnout co* (смазати нешто), *zbouchnout koho* (довести у друго стање), *zjankovatět* (изгубити главу, полуд(ј)ети), *zpečetit co* (доказати, потврдити), *zpronevěřit co* (пронев(ј)ерити нешто).

Verbální reflexivní frazémy: *otřepat se* (брзо доћи себи), *pustit se do koho* (почети са радом, кренути у посао), *vykašlat se na co/koho* (не бити неког брига за

⁵³ Vzniklo univerbizací frazému *nadávat jako špaček* („псовати као кочијаш“).

⁵⁴ Tento význam pravděpodobně vznikl na základě skutečnosti, že samci *strnadů* se při hnízdění násilně vyštípují (Rejzek 2001: 726).

нешто), *vylízat se z čeho* (извући се из чега), *vytahovat se na koho / před kým* (разметати се, правити се важан).

adjektiva

namazanej („наљоскан, нашљеман“) ø *namazat* + *-ný* = *nalitý*.

Další adjektivní frazémy v češtině: *bezuzdný* (незауздан, распустан), *důkladný* (темељан, солидан), *nafoukanej* (надувен, надмен), *nasranej* (разјарен), *naštvaněj* (бесан), *nedůtklivý* (увредљив, ос(ј)етљив), *nesmírný* (неизм(ј)еран), *nerozborný* (чврст, нераскидив, неуништив), *neurvalý* (груб, необзиран), *nevohrabanej* (неспретан, трапав), *nezvěstný* (нестао, изгубљен), *osmičelý* (осмијумов), *pokoutní* (потајан, скривен, недозвољен), *posedlý* (махнит, обузет, луд), *přemrštěný* (прет(ј)еран, превелик), *přetaženej* (преморен, нервно исцрпљен), *rozjivený* (живахан, враголаст), *utahanej* (изнурен, преморен, спао с ногу), *vožralej* (наљоскан, нашљокан), *vykutálený* (препреден), *vumakanej* (одличан), *zapeklitý* (јогунаст), *zaražený* (пренеражен, запрепашћен), *zašlý* (отцан, избл(иј)едио), *zatrascenej* (врашки, проклет, огроман).

adverbia

našup (одједном, одмах) ø *na* + *šup* „hned, momentálně“;

bezděky (нехотице, случајно), *bezezbytku* (сасвим, потпуно), *dohromady* (уједно, заједно), *doopravdy* (заиста, доиста, збиља), *jedinkrát* (један једини пут), *načerno* (испод руке, на црно, без карте), *nadmíru* (сувише), *pokradmu* (крадом, кришом), *posléze* (напоследку/напосљетку), *rozhodně* (одлучно, несумњиво), *ztuha* (тешко, чврсто), *zvíci* (по величини, величине).

4.1.15 Lexikální frazémy – deriváty v srbštině bez idiomatičké ekvivalentu v češtině

substantiva

ђаконија ø *ђакон* + *ија* ve významu „vybrané jídlo, pamlsek“ (*одабрано јело, посласаница*, RMS 1967: 817);

греботор \emptyset *гребати* („škrábat, drásat“) + -атор „ten, kdo rád využívá druhé lidi, získává výhody na cizí účet, bez placení nebo zásluh“ (*онај који воли да се окористи од другог, да стекне нешто на туђ рачун, без плаћања или заслуге*, PCJ: 223);

поштапалица, substantivum vzniklo od výrazu *ићи о итани* „chodit o holi“ (Skok 1973: 412), ve významu prázdné konstrukce, slova nebo výrazu, často používající osobou, která se o to „opírá“ ve vyjadřování.⁵⁵

verba

забушавати \emptyset *за* + *бушав* / *бухав* v základním významu *подбуо* („opuchlý“), respektive *шупљикаст* („dírkovaný“) + -авати (Skok 1971: 229) ve významu „vyhnout se práci, splnění úkolu“ (*избећи извршење задатка*, RMS 1967: 72). Srovnej ang. *shirk*, fr. *faire le fainéant, s'embusquer*. Skok navíc uvádí, že lexém *забушант*, jenž v současné srbštině znamená „ulejvák,“ vznikl během první světové války ze *забушити* „сакрити“ tedy „skrýt“ (Skok 1973: 46). To pak můžeme porovnat s českým slovesem *zašít se*, které má podobný význam, tedy „skrýt se“;

ђаконисати \emptyset *ђакон* + -иса + -ти „hostit se pamlsky, pochoutkami“ (*гостити се, частити се ђаконијама*, RMS 1967: 817). U Vuka Karadžiće vysvětleno jako „ein Wohlleben führen“ v překladu „vést lahodný život“ (*водити лагодан живот*, Skok 1973: 670).

насамарити \emptyset *на* / *на* + *самар* / *седло* +-ти „podvést, ošidit“ (*преварити, обманути* RMS 1969: 617).

намагарчити \emptyset *на* / *на* + *магарац* / *осел* +-ти „uvést někoho v posměch, ošidit“ (*изложити некога руглу, грубо преварити*, RMS 1969: 568)

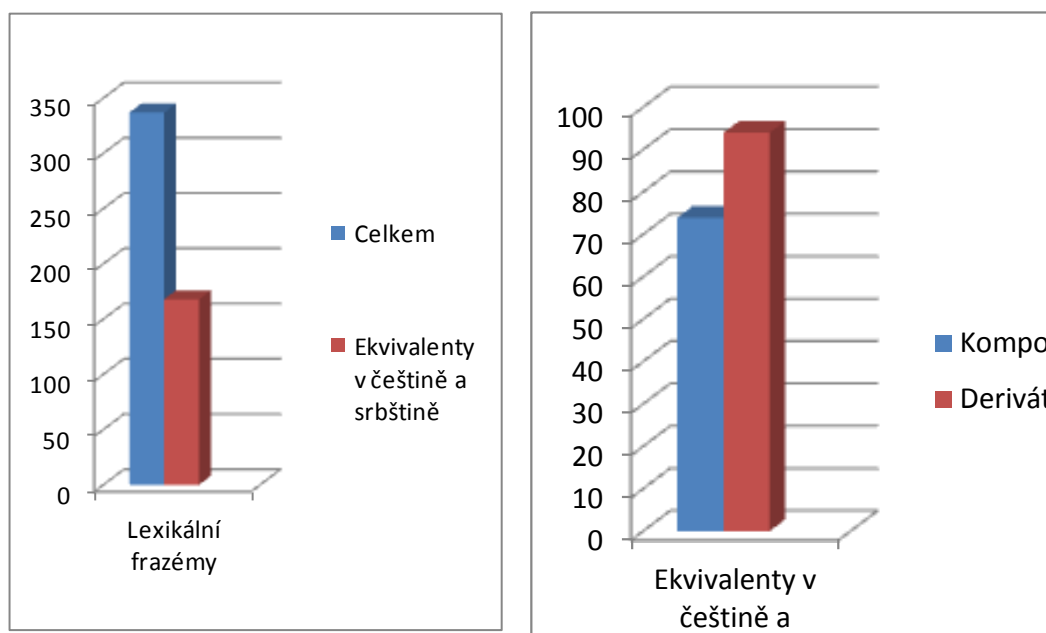
Vedle uvedených lexémů jsme si v slangu mladých v srbském jazykovém prostředí všimli derivátů, jako jsou: *кикснути* (udělat kiks), *мадисати* (ухватити маду, „chytit cestu“ ve významu „utéct“), *рмбати* (dřít), *црнчити* (pracovat jako černocho, tj. hodně, namáhavě), *коњосати* (pracovat jako kůň, též hodně, namáhavě), *глуварити* (nedělat nic), a z reflexivních sloves velmi často užívané *мислити се* (přemýšlet, rozmýšlet, myslit si v duchu).

⁵⁵ Z tohoto hlediska je v srbštině velmi zajímavý i termín pro neologismus – *кованица*.

Je zřejmé, že přes veškeré rozdíly a uvedené příklady, jež nemají ekvivalentní lexikální frazém v srbsštině, respektive češtině, není počet ekvivalentních frazémů zanedbatelný. Z celkového počtu 337 lexikálních frazémů, polovina, tj. 168 frazémů činí ekvivalentní dvojice. Z toho počet kompozit je 75 (38 v češtině a 37 v srbsštině), derivátů 94 (44 v srbsštině a 50 v češtině). Jsme toho názoru, že kromě idiomatické ekvivalentnosti zde existuje i vysoká shoda slovnědruhov a slovtvorná, poněvadž pouze v několika v případech kompozitu v češtině odpovídá derivát v srbsštině a obráceně. Tyto frazémy totiž projevují kompletní idiomaticnost: sémantickou, formální a derivologickou.

Mezi ekvivalentními kompozity jsou nejpočetnější substantiva, v češtině je jich 22 a v srbsštině 20. Mezi derivovanými lexikálními frazémy jsou nejvíce výrazné ekvivalenty verbální (15 verbálních derivovaných frazémů v češtině a 18 v srbsštině), zatímco poměr adjektiv a substantiv je podobný. Z celkového počtu zde uvedených ekvivalentních lexikálních frazémů je nejvíce substantiv: 29 v češtině a 31 v srbsštině.

Zjištěné výsledky můžeme graficky znázornit takto:

Lexikální frazémy nejsou omezeny pouze na spisovný jazyk nebo na jazyk nespisovný, respektive slang, a to ani v češtině ani v srbsštině. Jejich tvorba v jazyce není ohraničena derivologickými postupy. Svědčí ale o velké míře idiomaticnosti a právem si zasluhují pozornost jak frazeologů tak i derivologů.

4.2 Kolokace

Jeden ze základních pojmů lexikologického zkoumání jsou obecný a mentální lexikon. Obecný je jen jeden, zatímco mentálních je množství (Aitchison 1987: 27). Psychoanalytická bádání jasně ukazují na nemožnost bezprostředního přístupu ke zkoumanému objektu, poněvadž v lingvistice je cílem popsat relace v systému a to, co lingvista může zkoumat, je pouze součet konkrétních realizací. Proto to, co „každý z nás nese v hlavě“, což je vlastně mentální lexikon, je možné zkoumat na základě sledu jednotlivých výroků (Šipka 2006: 115), stejně jak je možné zkoumat idiolekt. Aitchisonová poukazuje na to, že existují čtyři hlavní zdroje pro sběr údajů o mentálním lexikonu: hledání slov a lapsy, tj. přeráznutí ve spontánní mluvě, řečové postižení a úsilí hledání slov u lidí s takovými překážkami, psycholingvistické experimenty a objevy teoretické lingvistiky. Jedna ze základních otázek obsahu mentálního lexikonu je postavení slovtvorných elementů v něm. Existují jako celek, nebo je vkládáme po částech? Experimenty ukázaly, že slovtvorné morfémy jsou uloženy v celku v mentálním lexikonu, ale že jednotlivce snadno schopni přeskupit a dělat z nich nové lexikální jednotky (Šipka 2006: 117). Lidé jsou celkem schopni porozumět i různým posunutým významům, kromě ustálených, takovým, kde se typické porušuje, typu metafory. Aitchisonová o způsobu sepětí slov v mentálním lexikonu uvádí dvě teorie: teorie atomových kuliček (*atomic globule theory*) a teorie pavučiny (*cobweb theory*). Podle první „words are globules, made of meaning atoms“, zatímco podle druhé „words are considered as related because of the links that the speakers build between them“ (Aitchison 1987). Má se za to, že druhá teorie, jež dává přednost spojení slovních jednotek, je více pravděpodobná. Všechna spojení nejsou ve stejné míře konzistentní. Některá, především koordinační a kolokační, jsou více patrná, s tím, že první jsou předmětem zájmu lexikologie a druhé syntagmatiky (Šipka 2006: 118). Jestliže Aitchisonová tvrdí, že „words cannot be dealt with in isolation; they are stored in relation to one another“, pak právě syntagmatika a zapojení slov do celků, tedy kolokací, nám vysvětluje jak asociace mluvčích, tak i toky při tvoření pevných spojení.

Někteří lingvisté (Palmer 1977: 96, Lyons 1981, Gotštajn 1986: 11)⁵⁶ si všimli, že přestože má lexém vlastní „nezávislý“ význam, ten se často projevuje na základě syntagmatických vztahů; na základě kontextu tak můžeme odkrývat jeho významy hlavní a vedlejší. S respektováním sémantické slučitelnosti, tedy kompatibility, je tedy vliv významu jednoho lexému na význam druhého v blízké vzdálenosti od něj nesporný. Od doby, kdy byl před téměř devadesáti lety Johnem Firthem do lingvistiky zaveden pojem *kolokace*, zazněly různé názory jak na ni, tak také na kombinatorické schopnosti (syntagmatického potenciálu) slova – *kolokabilitu*. Jedni tvrdili, že význam lexému je důsledkem kolokability. Mezi nimi byli John Firth, Michael Halliday a Geoffrey Leech. Leech svůj názor opíral o příklad anglických adjektiv *pretty* a *handsome*, která mají jiný význam pouze proto, že kolokují s jinými slovy.⁵⁷ Na druhé straně stáli lingvisté, kteří tvrdili, že význam lexému je podmínkou pro její kolokabilitu. Mezi ně patřili Jerrold Katz a Paul Postal. Vycházeli z předpokladu, že význam lexému se může rozložit na komponenty, přičemž spojitelnost sémů dvou lexémů určuje jejich kombinatoriku (Драгићевић 2007: 222–223).

Vedle toho, zda jsou kolokace příčinou nebo následkem významu, napanuje shoda ani u jejich definice, respektive neexistuje jedna všeobecná definice. Existují

⁵⁶ „One obvious distinction to be drawn is between the meaning of words – more precisely, of lexemes – and of sentences: between **lexical meaning** and **sentence-meaning**. Until recently, linguists have paid much more attention to lexical meaning than they have to sentence-meaning. This is no longer so. It is now generally recognized that one cannot account for the one without accounting for the other. The meaning of sentence depends upon the meaning of its constituent lexemes (including its phrasal lexemes if it contains any); and the meaning of some, if not all, lexemes depends upon the meaning of the sentences in which they occur. But the grammatical structure of sentences, as is intuitively obvious and will be demonstrated below, is also relevant to the determination of their meaning: so we must also reckon with grammatical meaning as a further component of sentence-meaning” (Lyons 1981: 140).

„Mišljenja su podeljena ali se većina slaže u tome da je jezik bar jednim malim delom odista motivisan. Ipak ostaje zagonetka kako je nastao onaj veći deo jezika. Pa, neka se i kolokacijama dopusti izvesna proizvoljnost i tajanstvenost kojom jezik voli da se zaogrće. A onog trena kada su se reči, ili bilo kog razloga, ili zašto da ne, bez ikakvog razloga, počele javljati jedna pored druge u čestim spojevima, one više nisu mogle ostati ravnodušne jedna prema drugoj. Bilo bi, zbilja, krajnje neprirodno da im je značenje ostalo netaknuto u tako snažnom zagrljaju“ (Gotštajn 1986: 10–11).

⁵⁷ „Collocative meaning consists of the associations a word acquires on account of the meanings of words which tend to occur in its environment. *Pretty* and *handsome* share common ground in the meaning ‘good-looking’, but may be distinguished by the range of nouns with they are likely to co-occur (to use the linguist’s term) collocate. [...] Only when explanation in terms of other categories of meaning does not apply do we need to invoke the special category of collocative meaning: on the other levels, generalizations can be made, while collocative meaning is simply an idiosyncratic property of individual words“ (Leech 1974: 20).

různé klasifikace a typologie a jejich místo v jazykovědě by mělo být teprve zafixováno. V tomto napomáhá právě rozvoj počítačové lingvistiky. Právě poznání a užívání kolokací patří centrálními tématy korpusové lingvistiky.

Pojem kolokace do české jazykovědy zavedl František Čermák. Dokládá, že kolokace jsou „prvním klíčem, jehož pomocí se dostáváme k poznání způsobů, pravidel a hranic chování lexémů a skrze ně pak i různými směry dále“ (Čermák 2006: 10). Kolokace jsou základním kamenem věty a nezbytný prvek ve zkoumání a poznání významů obecně. Čermák podává následující definici kolokací:

„Kolokace jsou smysluplné spojení slov/lexémů, resp. lexikální syntagma, zvl. v podobě víceslovných pojmenování, jehož vznik je podmíněn jejich vzájemnou kolokabilitou a tedy i kompatibilitou.“ (Čermák 2006: 11).

Z tohoto hlediska jsou kolokace velmi důležitý prvek nejen syntaxe a sémantiky, jako předmět zkoumání, nýbrž i překládání. Překlady a studium cizího jazyka se už podle moderních teorií nezakládají na lexémech, jejich středem jsou kolokace. V jazykových korpusech se kolokace dají zjišťovat různě a většina badatelů se soustřeďuje na ty ustálené a běžné. Tak se kromě lexikálního a sémantického přístupu zkoumání kolokací rozvíjí i pedagogický.⁵⁸

Velkou pozornost kolokacím a jejich překládáním do angličtiny věnovala v srbské lingvistice Violeta Stojičićová. O faktorech sdružení slov Stojičićová uvádí, že „семантички фактори удруживања речи у колокације и семантичке запреке које над удруживањем делују јесу најчешћи аспекти који се код колокација истражују“ (Stojičić 2012: 260). Kromě sémantických faktorů Stojičićová také poznamenává, že kolokace mohou tvořit pouze slova kompatibilního významu, tj. slova, jež nemají protikladné komponenty významu a jejichž sdružení se nepotírá vzájemně s mimojazykovou realitou a lidským chápáním reality (Stojičić 2012: 260–261). Definice, kterou představuje, je následující:

„Pre svega da bismo definisali kolokaciju, treba najpre preispitati pojam kolociranja, o kome se u literaturi često raspravlja. [...] Kolociranje je udruživanje dveju leksema prema gramatičkim, semantičkim i stilskim zakonitostima jezika radi

⁵⁸ Touto problematikou v učení angličtiny jako cizího jazyka se zabývá Jens Bahns, například v článku *Lexical collocations: a contrastive view* (*ELT Journal* 47: 56–63, 1993).

ostvarivanja određene sadržine u okvirima rečenice kao celovite sintaksičke i komunikacijske celine“ (Stojičić 2010: 32, 35).

Vzhledem k tomu můžeme mluvit o kolokacích realizovaných a realizovatelných. První jsou spoje vytvořené podle uvedeného principu „kolociranja“ a druhé představují možné spoje, které v jazyce ještě nebyly využity.

Autorka si kromě toho všímá i faktu, že obecně platná definice kolokací zatím nebyla všeobecně uznána a že kolokace je možné vymežit i jako „устаљен spoj двеју или више речи који се учестало јавља у језику“ (Stojičić 2012: 261). Pod kolocí tak můžeme chápat spojení dvou slov, jejichž interakcí doslovného nebo přeneseného významu se realizuje obsah kolokace, který není idiomatizován a jehož strukturu určují morfosyntaktické vlastnosti sdružených slov. Takové rozdělení zastupuje Tvrtko Prčić, který lexikální spojení, jež „manifestuje moguću ili minimalnu zamenljivost, relativno slabu postojanost, te prozirnost“, nazývá kompozitivním a difúzním spojením, tedy kolokací (Prčić 2008: 148). Pokud se u lexikálního spojení projevuje nemožná nebo minimální možnost záměny (minimální by byly dva lexémy), charakterizuje ho relativně vysoká pevnost a neprůhlednost, jde o kompaktní lexikální spojení či idiom. Prčić zdůrazňuje, že u kolokace je obvyklé někdy i časté dvoučlenné spojení jednoho lexému s druhým, většinou v rámci určité syntaktické jednotky – syntagmatu, a zřídka i věty:

„Po svojoj suštini, svaka kolokacija čini sadržinsku, funkcijsku, a delom i formalnu, celinu, koja pruža opis specifične mikrosituacije u vanjezičkoj ili jezičkoj stvarnosti. Takva celina smatra se prirodnim načinom za izražavanje željenog, mahom tipičnog i unapred utvrđenog, sadržaja u nekom jeziku; struktura celine karakteristična je za svaki pojedinačno, mada ni izvesna preklapanja, pa i poklapanja, između jezika nisu retka“ (Prčić 2008: 149).

Prčić třídí kolokace podle *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English* na otevřené (*open collocations*), vázané (*bound collocations*) a omezené (*restricted collocations*). Pro první jsou typické kolokáty s obecným významem, jako jsou to slovesa *mít*, *udělat*, *brát* atd., pro druhé jsou osobité kolokáty specifické, s úzkým kolokačním objemem jako kolokace *wreak havoc* nebo *způsobit škodu* či *привчинити умету*. Třetí typ kolokací tvoří kolokáty „mírného“ kolokačního objemu, ani širokého, ani úzkého, které jsou v jazyce nejpočetnější.

V analýze kolokací v rámci korpusové lingvistiky Stojičičová zaujímá spíše zdrženlivý postoj, poněvadž je názoru, že kvantitativní přístup, který právě korpusy umožňují, nabízí údaje nedostatečné pro teoretickou lingvistiku a její deskriptivní potřeby v oblasti teorie kolokací. Autorka podotýká, že častý výskyt představuje problémové a „výlučné“ kritérium, protože „učestalost javljanja dveju udruženih leksema u jednom korpusu nije presudna za prihvatanje tog spoja kao valjane kolokacije u jednom jeziku, jer na umu treba imati splet elemenata jezičke i vanjezičke prirode“ (Stojičič 2010: 25). O frekvenci či častém výskytu kolokací je možné hovořit ze dvou stanovisek: diachronního a synchronního. První ukazuje na eventuální ustálenost a přijetí kolokace v širší jazykové společnosti (což není možné předpovědět, vzhledem k mnoha faktorům, mluvčím, dynamice rozvoje jazyka atd.) a druhé stanovisko pomáhá v určování objemu lexému a počtu kolokátů.

Stojičičová strukturně dělí kolokace na lexikální a gramatické. Lexikální kolokace se skládají ze dvou autosémantických slov a gramatické z jednoho autosémantika a synsémantika. Typologii lexikálních kolokací předkládá v souladu s teorií Tvrtka Prčića na základě morfosyntaktických druhů slov, spolu s příklady v angličtině.

Zde se nabízí otázka, zda se ustálenost a frekvence musí pojímat do definice kolokace. Jak totiž vidíme u Stojičičové, kolokace mohou být „realizované“ a „realizovatelné“, nebo jak Čermák jiným způsobem píše, „množství kolokací neustálených není měřitelné; ale i množství kolokací ustálených je zřejmě mnohem větší než počet slov daného jazyka“ (Čermák 2006: 12). Sama Stojičičová ale vykročila dopředu a od definice, která podle jejího názoru musí zahrnovat i realizovatelné kolokace, kvůli čemuž by neměla obsahovat pojem *ustálené* (Stojičič 2010: 35), se dostala k definici, která přece jen bere v úvahu „učestalost“, tedy frekvenci (Stojičič 2012: 261). Odpověď na tuto otázku zřejmě není příliš jednoduchá a vyplývá ze širokého pojetí kolokace; nedá se tedy říct, že by se kolokace neustálené měly odsunout. Jakákoliv seriózní práce o kolokacích se ale bude zaměřovat právě na ustálené případy, anebo na ty, které projevují tendenci ustálenosti častějším výskytem. Druhý důležitý závěr, ke kterému Stojičičová došla, je skutečnost, že kolokace nemohou být idiomatizované, respektive, že pod kolokací se rozumí spojení dvou slov, přičemž se jejich interakcí realizuje obsah kolokace, jenž není idiomatizován.

Kdybychom ale kolokace chápali takto, museli bychom stranou nechat velké množství právě těchto idiomatizovaných případů. K tomu podle nás ale žádný důvod není.

Proto Čermák, když píše o typech lexikálních kolokací, zdůrazňuje, že je třeba brát v úvahu tyto aspekty: systém-text, pravidelný-nepravidelný, kolokace-nekolokace a proprium-neproprium. Systémové kolokace, tedy ty v rámci langue, mohou být pravidelné a nepravidelné (Čermák 2006: 12–13). V rozsahu pravidelných se objevují termínové kolokace (*cestovní kancelář / путничка агенција*) a propriální kolokace (*Velká Británie / Велика Британија*), zatímco do nepravidelných patří frazémy (*shodit břicho / скинути стомак*) a tzv. přechody (*černá díra / црна рупа*).⁵⁹ Textové kolokace či kolokace v rámci parole mohou být rovněž pravidelné a nepravidelné. Pravidelné textové jsou běžné kolokace (*letní dovolená, šálek čaje / годишњи одмор, шоља чаја*), analytické kombinace tvarů (*šel by / ишао би*), a nepravidelné textové jsou většinou individuální metaforické kolokace (autorské metafory), náhodné a jiné kombinace. Existuje i smíšený typ, tzv. textově-systémové kolokace, což jsou běžné uzuální kolokace (*prát prádlo, umýt si ruce / прати веу, прати руке*).

Zvláštním typem kolokačních frazémů jsou binomiály, složené ze sledu dvou prvků téhož slovního druhu, někdy i identické formy, jež se svou povahou opírají o koordinaci nebo juxtapozici a mají obvyklé neměnný slovosled (Čermák 2007: 51). V podkapitole 4.6 *Tautologické výrazy ve frazeologii* se budeme binomiály se zdvojeným prvkem, jež jsou časté v obou jazycích, češtině a srbštině, detailně zabývat. Binomiály jsou však běžné v mnoha jazycích: *pes a kočka, nac u machka, cat and dog, Hund und Katze, кошка u сабака, chien at chat*.

Na základě uvedené analýzy se domníváme, že takto rozdělená typologie kolokací nejlépe vystihuje jejich dvojí povahu: přítomnost v langue a v parole. Taková typologie dále pomáhá diferencovat různá stanoviska a potřeby při výzkumu kolokací. Zjišťování všech uvedených typů je velmi přínosné pro lexikografy, poněvadž kolokace jsou velmi přítomné v jazyce, jejich počet je téměř nevypočitatelný.⁶⁰ Jsou to právě lexikografové, kteří potřebují podávat typické příklady, jež zobrazují úzus, jak

⁵⁹ České příklady uvádíme podle Františka Čermáka (Čermák 2006: 12).

⁶⁰ „Collocations are extremely variegated and very numerous in any particular language (in the millions). Two major types are distinguished: standard and non-standard collocations“ (Mel'čuk 2012b: 67).

v deskriptivních, tak i překladových slovnících; k dispozici jsou ale již i slovníky ryze kolokační.⁶¹ Dnes je už nepředstavitelné zkoumat kolokace bez pomoci rozsáhlých jazykových korpusů, které jsou nejspolehlivějším nástrojem pro jejich zjišťování a umožňují hledat slovní asociace. Proto matematický a korpusový přístup považujeme za nezbytný.

4.2.1 Kolokační frazémy v češtině a srbštině

V dalším textu se budeme věnovat příkladům kolokačních frazémů v češtině a srbštině, poukážeme na možnost různých kombinací, ryze autosémantických nebo synsémantických, jakož i kombinovaných v českém a srbském jazyce a porovnáme je. Už jsme v části o formálních vlastnostech frazémů upozornili na definici, která byla přítomna v srbocharvátské lingvistice a omezovala frazémy pouze na kombinaci nejméně dvou autosémantik. V následujících řádcích bychom na vybraných příkladech, podobně jako u lexikálních frazémů, ukázali kombinatorické bohatství frazeologie v rámci kolokací. Kolokační frazémy uvádíme podle druhů jejich komponent, bez ohledu na syntaktický aspekt a případný rozbor či rozklad na jednotlivé prvky; příklady uvedené v češtině jsou z největší části převzaty z Čermáka (2007: 44–48), naše příklady v srbštině jsme vyhledali a ověřili ve *Slovníku srbského jazyka* Matice srbské (RSJ 2011). V tabulkách jsme se omezili na binární kombinace v obou jazycích mimo pár případů v srbštině, kde uvádíme kombinace vícečlenné jako subtyp uvedeného typu.

Kolokace s autosémantickými prvky⁶²

typ kombinace	v češtině	v srbštině
substantivum – verbum	pravda vítězí	истина побеђује
verbum – substantivum	zasvítit očima, zvednout	дићи чело, хватати зјале;

⁶¹ Uvádíme příklad slovníku kolokací v angličtině podle *Oxford collocation dictionary* nebo online verze: <http://oxforddictionary.so8848.com/>, *Macmillan Collocations Dictionary* atd.

⁶² Mezi těmito kolokacemi jsou i frazémy větné povahy, jako: *pravda vítězí, klobouk dolů, mnoho štěstí, истина побеђује, много среће*, které uvádíme pro ilustraci všech možných binárních kombinací.

	čelo, tlouct špačky; chytat lelky; číst někomu levity	читати некое буквицу, истрести душу
adjektivum – substantivum	širé moře; bystrá hlava; zlatý důl; vyšší moc	широко море; паметна глава, златни рудник, виша сила; жедан крви
substantivum – adjektivum	anděl strážný; bohem zapomenutý	прича причина, кућо стара ⁶³
substantivum – adverbium	klobouk dolů; místo nahore	капу доле; карта више, главу горе
adverbium – substantivum	vzhůru nohama; mnoho štěstí	пуно / много хвала
verbum – adjektivum	kápnout božskou	вратити добрим / злим
adjektivum – verbum	zmýlená neplatí	паметан попушта
verbum – adverbium	přijít zkratka; držet se stranou	држати се подаље; проћи олако
adverbium – verbum	bohatě stačit; zarytě mlčet	зло проћи; јефтино проћи; добро дошли
adjektivum – adverbium	černý vzadu; malá domů	паметноме доста
adverbium – adjektivum	neblaze proslulý; andělsky trpělivý	болно св(ј)естан
substantivum – substantivum	jablko svaru; den brannosti; roh hojnosti; obratem ruky; palma vítězství	јабука раздора; море суза; анђео чувар; рог изобиља; брат брату
verbum – verbum	umět se narodit; zůstat někde viset	знати жив(ј)ети; не ум(ј)ети бекнути
adjektivum – adjektivum	chudý příbuzný; neslaný nemastný	мортус / мртав пијан
adverbium – adverbium	široko daleko; kolem	мало сутра; збрда-здола;

⁶³ Příklad je náš, SRJ jej neuvádí.

	dokola	тамо-амо; кад-тад, брже боље
--	--------	---------------------------------

Kolokace se symsémantickými prvky

typ kombinace	v češtině	v srbštině
prepozice – pronomen	mimo jiné; ke všemu	по моме; без неке; уз то
prepozice – numerale	do jednoho	до једног
prepozice – interjekce	do alelujá	до амин
prepozice – monokol. ⁶⁴	na just; na ex	на екс
prepozice – prepozice	pro a proti	за и против
konjunkce – pronomen	jako takový; a to	као такав
konjunkce – partikule	či spíše; či co	него шта; а оно
konjunkce – konjunkce	a sice; i když	а да!
konjunkce – interjekce	a jéjej	али авај!
pronomen – prepozice	co do něčeho; co za někoho	
pronomen – konjunkce	co kdyby	оно као
pronomen – partikule	jaképak copak	шта већ
pronomen – pronomen	nějaký ten; ta jeho; ten a ten	чему то; тај и тај; који мој
numerale – pronomen	jeden každý; jeden a týž	
numerale – numerale	jedna dvě	један по један; црно на б(и)јело ⁶⁵
interjekce – pronomen	ale co!; heleď se	ао мени; куку теби
interjekce – partikule	ale ano!; ale kdepak!	ма да!; кад ето; ма јок
interjekce – monokol.		аман заман!
partikule – konjunkce	kdoví jestli	

⁶⁴ Monokolokabilní prvek.

⁶⁵ Kombinace v srbštině je rozšířena prepozicemi, což představuje subtyp daného typu, ryzí dvě numerale nenacházíme.

partikule – pronomen	no tohle!; no proto!	ма шта, ⁶⁶ ето ти; нò шта
partikule – interjekce	no maucta!; a basta!	и квцр! па хајд(е)
partikule – monokol.	ani muk	ни макац
partikule – partikule	což teprve; jen aby; že ano?	нека, нека; ма немој;
monokol. – konjunkce	kór když	
konjunkce – monokol.		ПОШТО-ПОТО
monokol. – pronomen	lautr nic	ђа ово, ђа оно
monokol. – monokol.	jakýs takýs; jakž takž;	трт(е)-мрт(е), цакум-пакум

Kolokace s autosémantickými a synsémantickými prvky

typ kombinace	v češtině	v srbsčině
prepozice – substantivum	bez okolků; od oka s ohledem na něco v souvislosti s něčím	за длаку; иза решетака;с обзиром на нешто; у вези с нечим; од немила до недрага ⁶⁷
prepozice – adjektivum	k polednímu; za mlada;	без даљег
prepozice – adverbium	pro jednou; pro tentokrát	до јуче(р)
konjunkce – substantivum	co chvíli	и дан данас
konjunkce – adjektivum	co živ	ни луд
konjunkce – adverbium		ПОШТО ЗАШТО
konjunkce – verbum	co nevidět	што (но) кажу
pronomen – adverbium	nic moc; co a jak	шта и како
pronomen – adjektivum		сви живи
interjekce – substantivum	ejhle člověk!	ево човека!

⁶⁶ Ma je v srbsčině konjunkce i interjekce (RSJ 2007: 650).

⁶⁷ Ve *Slovníku srbského jazyka* stojí pod heslem adjektiva *nedrag*: недраг, -а, -о (одр. недраги) **1.** *koju nije drag; нежељен, непријатан*: ~ гост, ~ вест. **2.** (у именичкој служби, одр.) *невољена особа а. м мушкарац. б. ж жена, девојка. • ићи (потуцати се и сл.) од немила до недрага* безуспешно тражити излаз из тешке ситуације, обраћајући се већем броју лица (RSJ 2011: 797). Z důvodů uvedeného druhého významu necítíme frazém *od neмила до неграда* jako spojení prepozice a adjektiva, nýbrž substantiva a podle toho jej i zařazujeme.

interjekce – adverbium	šup sem	
interjekce – verbum		чик дођи
partikule – substantivum	až hanba; už ani slovo	ни р(иј)ечи, ни помена, таман посла
partikule – adjektivum	až černo	ни б(иј)еле
partikule – verbum	ani hnout! jen říct!	
partikule – adverbium	až moc; jak kdy	него како
monokol. – substantivum	basama s fousama; baj vočko	
monokol. – adjektivum	fungl nový	ганц нови ⁶⁸
monokol. – verbum	seč byl!	
monokol. – substantivum		алал (ти) вера
verbum – prepozice	být pro; stát mimo	бити за
verbum – pronomen	být nesvůj; vědět své	мислити своје
verbum – numerale	dostat pětadvacet; olíznout všech deset	опалити некоме двадесет пет
verbum – interjekce	dělat na někoho bububu	
verbum – partikule	mít něčeho ažaž	нема шта; није него
verbum – monokol.	být hin, být nasnadě	
substantivum – monokol.	křížem krážem	
substantivum – numerale		брука једна; реч две / ријеч двије
numerale – adjektivum		један исти, један једини
numerale – substantivum		трећа срећа, друга прича
adverbium – prepozice	až na (někoho)	
adverbium – pronomen	sotva kdo; zhola nic, kdesi cosi	тамо неки; кад себе
adjektivum – monokol.	opilý namol	сам самцат/самцит
adverbium – partikule	jak to?	

⁶⁸ Výraz *ганц нови* je našim příkladem, *Slovník srbského jazyka* (RSJ) jej neuvádí.

adverbium – monokol.	skrz naskrz	скроз-наскроз
----------------------	-------------	---------------

Kolokace s autosémantickými prvky, tj. substantivy, adjektivy, verby a adverbii se mohou vyskytovat v šestnácti variacích a všechny tyto variace jsou zastoupeny v češtině i v srbštině. Některé z těchto struktur jsou současně i větné frazémy jako: *bohatě stačit, pravda vítězí, правда побеждает, наметноме доста* a *наметнију nonyuma*. Ne všechny struktury jsou hojně zastoupeny v obou jazycích, rozdílů si všímáme hned u kombinací s verby a adverbii. Na rozdíl od češtiny, kde patří, jak Čermák uvádí, „k řídce realizovaným a početně málo obsazeným strukturám“ substantivum – adverbium a adverbium – substantivum, eventuálně ještě substantivum – adjektivum a adjektivum – adjektivum (Čermák 2007: 44), v srbštině jsou to kromě uvedených ještě adverbium – adjektivum a verbum – verbum. Nejhojnější jsou struktury verbum – substantivum a adjektivum – substantivum jak v češtině, tak i v srbštině.

Kolokací se synsémantickými prvky je celkem dvacet sedm druhů, tj. kombinací. Kombinace začínající prepozicemi, interjekcemi a partikulemi jsou nejpočetnější, každé z těchto tří autosémantických slov tvoří pět kombinací s ostatními autosémantickými prvky. Slovní druhy, se kterými všechny tři – prepozice i interjekce i partikule tvoří páry, jsou: interjekce, pronomina a monokolokabilní slova. Ne všechny kombinace ale nacházíme v obou jazycích, i když stav je velmi podobný. Čeština je bohatší na příklady se zájmeny a konjunkcemi, jak na prvním tak i na druhém místě. Srbština je v té oblasti o něco méně produktivní. Dále pak pouze v češtině nacházíme dvě kombinace s konjunkcemi na druhém místě (partikule – konjunkce a monokolokabilní prvek – konjunkce), zatímco výhradně v srbštině nalézáme kombinaci konjunkce – monokolokabilní slovo. Z tabulky pak vyplývá, že kombinací je v češtině celkem dvacet pět, v srbštině dvacet tři, což nepředstavuje významný rozdíl, přesto však naznačuje vyšší kombinatorickou schopnost tvoření synsémantik v českém jazyce.

Kolokace smíšené, tj. s autosémantickými a synsémantickými prvky ukazují více rozdílů mezi dvěma jazyky. Z uvedených třiceti pěti kombinací v češtině jsme našli příklady k dvaceti osmi a v srbštině k dvaceti šesti. Existuje celkem devatenáct kombinací s příklady kolokací v obou jazycích; zatímco v češtině jsme nezjistili

následujících sedm spojení: interjekce – verbum, konjunkce – adverbium, monokol. – substantivum, numerale – substantivum, substantivum – numerale, numerale – adjektivum a pronomen – adjektivum, v srbštině jsme nezjistili devět: adverbium – prepozice, substantivum – monokol., monokol. – substantivum, verbum – monokol., monokol. – verbum, verbum – interjekce, partikule – verbum, interjekce – adverbium a adverbium – partikule, jež jsou naopak v češtině zastoupeny. Rozdíl v počtu zastoupených kombinací v obou jazycích není velký, v češtině existují pouze o dvě kombinace více. Struktura existujících spojení ale vypovídá o větších kombinatorických schopnostech verb a partikulí v češtině, u nichž se častěji vyskytují kombinace s monokolokabilními prvky, zatímco srbština má početnější kombinace s numeraliemi.

Ukázky binárních slovnědruhových kombinací považujeme za kombinatorický základ, subtypy jsou možné u všech typů, které se převážně rozšiřují o zájmena, číslovky, předložky a spojky. Je nepochybné, že už tyto základní typy kombinací vypovídají o bohatství ustálených kolokací v obou jazycích.

4.3 Propoziční frazémy

V předchozích kapitolách jsme se už zmínili o tom, že existují velmi odlišné názory na možnost větné struktury frazémů, a to nejen mezi srbskými / srbocharvátskými a českými lingvisty, ale i v rámci jednoho jazykového diskurzu.

Na tomto místě bychom rádi představili postoj k propozičním či větným frazémům nejen lingvistů srbských, charvátských a českých, ale i představitelů frazeologické disciplíny z ruského, anglického a slovenského jazykového prostředí.

Valerij Mokijenko v díle *Славянская фразеология* (1989) pod frazémem rozumí „relativně stabilní, reprodukovatelné, expresivní spojení lexémů, které má (obvykle) ucelený význam“.⁶⁹ Mokijenko vidí právě ve vztahu ustálenosti a variability frazémů možnosti pro rozvoj frazeologie a je toho názoru, že výzkum frazeologie se nezakládá pouze na ukázkách významu frazému či jeho vysvětlení, ale na

⁶⁹ „Под фразеологической единицы ми понимаем относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание лексем, обладающее (как правило) целостным значением“ (Мокиенко 1989: 5).

systematickém pokrytí různých materiálů, s přihlédnutím k jazykovým a mimojazykovým faktorům. Mikijenko rovněž konstatuje, že koncept frazeologického systému ještě není plně stanoven.⁷⁰

V knize *Загадки русской фразеологии* (2005) Mokijenko uvádí, že jako synonymum pojmů *frazém* (фразеологизм) používá též i *pořekadlo*, *idiom* a *obrazový výraz* (поговорка, идиома, образное выражение), čímž navazuje na ruskou lingvistickou tradici rozlišující přísloví a pořekadla na základě významového a funkčního principu,⁷¹ ze kterého vyplývá, že přísloví je krátké podobenství a poučení, zatímco pořekadlo je nepřímý výraz – tj. typický frazém v úzkém chápání tohoto pojmu (Мокиенко 2005: 4).

Mezi nejvlivnější v oblasti frazeologické typologie v současné anglosaské frazeologii patří Anthony P. Cowie. Do svého díla *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* Cowie zařadil statě některých současných evropských lingvistů jako Rosemarie Gräserové, Sylviane Grangerové, Petera Howartha a Igora Meľčuka. O ruské frazeologické teorii píše, že měla „všudypřítomný vliv“ na moderní frazeologické práce (Cowie 1998: 2). Cowie primárně dělí frazémy na „word-like“ a „sentence-like“ kombinace, tj. *composite* a *functional expressions* a samotnou jednotku frazeologie pojmenovává jako *word-combinations* (Cowie 1998: 1). Právě v rozlišování a rozboru jednotek, které fungují pod úrovní věty anebo mohou fungovat na úrovni prosté věty (word-like units), a těch, jež představují rčení, citáty a konverzační vzorce (sayings, catchphrases and conversational formulae) leží podle Cowieho názoru základy budování frazeologické teorie.⁷² Podobného názoru je R.

⁷⁰ „Исследование развития фразеологизмов - это не простая демонстрация истории отдельных выражений или более или менее удачное объяснение их смысла. Такое исследование предполагает системный охват разнообразного материала, учет лингвистических и экстралингвистических факторов, привлечение широких генетических и типологических параллелей. Трудности такого подхода понятны: ведь изучение фразеологического состава еще не начато, а само понятие фразеологической системы (как, впрочем, и понятие языковой системы вообще) довольно неопределено“ (Мокиенко 1989: 6).

⁷¹ „Как синонимы этого термина (фразеологизм) здесь употребляются и наименования поговорка, идиома, образное выражение. Это согласуется с русской лингвистической традицией, издавна разграничивающей пословицы и поговорки по смысловому функциональному принципу“ (Мокиенко 2005: 4).

⁷² „Most of the early schemes and subsequent refinements are agreed in recognizing a primary division between ‘word-like’ units, which function syntactically at or below the level of the simple sentence, and ‘sentence-like’ units, which function pragmatically as sayings, catchphrases, and conversational

Gräserová, jež rovněž rozlišuje nominální frazeologická spojení (word-like phraseological units), které představují centrum frazeologického systému a zahrnují idiomy a tzv. *non-idioms* (spojení, jež jsou termíny, vlastní jména, klišé apod.) od větných frazémů (sentence-like phraseological units), které tvoří periférii frazeologického systému.⁷³ Podle jejího názoru větné frazémy (Sentence-like phraseological units nebo sentence idiom) mohou tvořit šest typů:

- přísloví (proverbs), jež jsou všechna idiomatická, poněvadž se ve svém přeneseném významu vztahují k rozličným situacím a většinou mají edukační povahu (příklady v angličtině: *Make hay while the sun shines* / v češtině: *Kuj železo, dokud je žhavé*; či *One swallow does not make a summer* / *Jedna vlaštovka jaro nedělá*);
- fráze, kliší (commonplaces), jež mohou být banálními větami a otřepanými frázemi, zpravidla nejsou idiomatické a nemají edukační povahu (příklady v angličtině: *Boys will be boys*, *We live and learn*, *It's a small world*);
- rutinní formule (routine formulae), které mohou také obsahovat idiomy (příklady v angličtině: *Come again?*, *Hold your horses.*, *Mind the step.*)
- slogany (slogans), jež jsou většinou snadno pochopitelné (self-explanatory) a zpravidla nejsou idiomy (příklady: *Value for money*, *Safety first* / *Hodnota za peníze*, *Bezpečnost především*);
- příkázání a maximy (commandments and maxims): *Thou shalt not kill*, *Thou shalt not steal*, *Know thyself* / *Nezabiješ*, *Nebudeš krást* (*Nepokradeš*), *Poznej sám sebe*;
- citáty a okřídlená slova (quotations and winged words): *Where ignorance is bliss*, *'tiss folly to be wise*, *Catch 22.* / *Hlava XXII.* (Cowie 1998: 127).

formulae. Examples of the former are *in the nick of the time*, *a broken reed*, and *beak one's journey*, and of the latter *There's no fool like an old fool*, *The buck stops here*, and *You don't say!*" (Cowie 1998: 4).

⁷³ „Sentence-like phraseological units are 'propositions' and designate a whole state of affairs in the outside world. Their logical structure consists of a nomination and a predication. The finite verb as a part of the predicate may be absent in the case of reduction or ellipsis. Propositions form the periphery of the phraseological system. The transition area between nominations and propositions is occupied by phraseological units which thus have a dual character. These comprise: irreversible binomials, stereotyped comparisons, proverbial sayings, fragments of proverbs, and allusions and fragments quotations: *kith and kin*, *wait and see*, *as blind as a bat*, *to swear like a trooper*" (Cowie 1998: 126).

Gläserová dále obrazně představuje svou teorii ve tvaru kruhu, v jehož centru jsou nominace znázorněny jako idiomy představující první stupeň či centrum idiomatičnosti. V prvním okruhu jsou přítomné nominace terminologické povahy, pouze částečně zařazené do idiomů. Na druhém stupni jsou: narážky a fragmenty citátů (*allusions and fragments of quotations*), jež jsou částečně idiomy, dále fragmenty přísloví (*fragments of proverbs*), příslovečná rčení (*proverbial sayings*), binomiály (*irreversible binomials*) a stereotypní přirovnání (*stereotyped comparisons*) jako idiomatická spojení; třetí okruh či stupeň, tj. periférii činí: přísloví (*proverbs*), jež jsou idiomatizované, potom: citáty a okřídlená slova (*quotations and winged words*), fráze (*commonplaces*), rutinní formule (*routine formulae*), jež jsou poloviční idiomy a výrazy, které idiomatizaci neproběhly: slogany (*slogans*) a příkázání a maximy (*commandments and maxims*). Podle uvedeného jsou charakteristické rysy frazeologických spojení vždy přítomné: lexikalizace, běžné užití, reprodukovatelnost, syntaktická a sémantická stabilita, a nepovinné: idiomatičnost, konotace, expresivita, důraznost (Cowie 1998: 127–128).

V Melčukově teorii mají pragmatémy (*pragmatic phrasemes* nebo *pragmatemes*) mají velmi blízko ke Cowieho větným frazémům (*functional expressions*). Melčuk rovněž používá výraz *utterance* ve významu větně samostatný frazém.⁷⁴ Nejen, že svou typologii vysvětluje pomocí de Saussurova jazykového znaku: *signified* a *signifier*, nýbrž dále své úvahy rozvádí míněním, že jazykový znak má trojí povahu. Třetí stranu znaku činí jeho okolí a kolokabilita. Melčuk dělí frazémy na základě dvou os: první je kompoziční složka, podle které frazémy mohou být buď kompoziční (*compositional*) nebo nekompoziční (*non-compositional*) a druhou osou je povaha jejich omezení (*nature of constraints*), na základě kterého frazémy mohou být lexikální (*lexical*) či sémanticky-lexikální (*semantic-lexical*). V tom smyslu se na úrovni lexikálních frazémů nacházejí idiomy (*idioms*) a kolokace (*collocations*), první jsou nekompoziční a druhé kompoziční. Na úrovni sémanticky-lexikálních frazémů jsou klišé, jako kompoziční spojení (Melčuk 2012b: 65).

⁷⁴ „The term *utterance* is, used here to refer to the set of linguistic expressions including (beside words) phrases, clauses and sentences, since a phraseme can be any of the above“ (Melčuk 2012b: 63).

Graficky by se Meľčukovo dělení v podobě tabulky dalo znázornit takto:

Nature of constraints \ Compositionality of phrasemes	non-compositional	compositional
	lexical	IDIOMS
semantic-lexical	impossible case	CLICHÉS

V této Meľčukově typologii frazémů hraje klíčovou roli kompozičnost jazykového znaku. Z jeho definice kompozičnosti vyplývá, že je to složka absolutní, která neuznává žádné stupně a že složený jazykový znak může být buď kompoziční, či ne.⁷⁵ Kompozičnost se týká všech tří složek jazykového znaku, Meľčuk se však v této práci věnuje pouze kompozičností sémantické, tedy *signified*.

Z toho vyplývá, že větné frazémy jsou klišé.⁷⁶ Příklady klišé v angličtině by byly: *If you've seen one, you've seen them all; Happy birthday to you!; no matter what; We all make mistakes; Will you marry me?* (Meľčuk 2012b: 67). Klišé v jazyce patří do dvou hlavních podtříd v závislosti na tom, zda se o významu klišé uvažuje jako o omezeném, či neomezeném mimolingvistickou situací, ve které se klišé používá. Pokud je omezené, jde o pragmaticky omezené klišé (pragmatically constrained clichés) či pragmatémy, jak je Meľčuk ještě pojmenovává.⁷⁷ Pokud význam omezen není, jsou to pragmaticky volná klišé (pragmatically non-constrained), jež se dělí do několika podtříd jako například složitá vlastní jména (complex proper name) a přísloví (proverbs). Zajímavé je, že Meľčuk nepovažuje

⁷⁵ „A complex linguistic sign **AB** consisting of the signs **A** and **B** is compositional iff $AB = A \square B$. This means that, for the complex sign $AB = \square$ 'AB' ; /AB/ ; $\Sigma AB \square$, its signified 'AB' must be equal to 'A' \square 'B', its signifier /AB/, to /A/ \square /B/ and its syntactics ΣAB , to $\Sigma A \square \Sigma B$ “ (Meľčuk 2012b: 64).

⁷⁶ A cliché is a compositional expression used for a complex meaning 'σ' that the language prescribes to use instead of an equivalent one 'σ'' (Meľčuk 2012b: 67). σ představuje význam celého výrazu (tzv. *utterance*).

⁷⁷ „However, among pragmatically constrained lexical expressions, clichés occupy a special place: a crushing majority of pragmatically constrained expressions are clichés. Therefore, it is convenient to give pragmatically constrained clichés a special name: pragmatemes“ (Meľčuk 2012b: 68).

všechna přísloví za klišé, jelikož některá z nich nejsou kompoziční a v důsledku toho patří do idiomů (příkladem je *When in Rome, do as the Romans do*).

V charvátské frazeologii se situace v typologii během let postupně vyvíjela. Ve *Frazeologickém slovníku charvátského nebo srbského jazyka* Josipa Matešiče, jak jsme už poznamenali, bylo explicitně uvedeno, že frazém není věta: „Činjenica da frazem nije rečenica, da on po svojoj strukturi nije samostalan tekst govori o njegovoj srodnosti sa riječju i o njegovu razlikovanju od tipova čvrstih veza riječi rečeničnog karaktera kao što su na primjer poslovice, krilatice, citati...“ (Matešić 1982: VI). Milenko Popović, jeden z autorů *Rusko-charvátského frazeologického slovníku* (1979), se domnívá, že frazém může být samostatné spojení slov (skup riječi), tedy celek, a konstatuje, že věty typu: *Milo mi je; Čast mi je* jsou opravdu frazémy (Popović 1980: 51).⁷⁸ Podle jeho mínění se hranice frazémů určují na základě charakteristik povinné kolokace, tj. frazémy jsou ty, které „čine jezgru konfiguracije, čiji su obavezni kolokati ‘tko / što je’, dakle imaju dvovalentnu kolokaciju“ (Popović 1980: 49). Přesto v případě větných konstrukcí jako například *Trla baba lan da joj prođe dan, Dokon pop i jariće krsti* není možné mluvit o kolokátech v jejich obvyklém tvaru, nýbrž o kolokaci jakožto kontextu.⁷⁹ Popović navrhuje, aby se takové samostatné útvary, jež mají blízko k příslovím, nazývaly frazémové věty (*frazemske rečenice*). Tyto větné konstrukce mohou přecházet do frazémů, pokud se vyskytují ve svém eliptickém tvaru: „Kada su u eliptičnom obliku – *dokon pop, krstiti jariće*, tada se ponašaju kao frazemi i tada to i jesu frazemi: za *dokon pop* obavezni kolokat je ‘tko je’, a za *krstiti*

⁷⁸ O těchto frazémech na základě tvrzení Antice Menacové uvádí, že spolu s frazémy typu *ucnođ častu, za đlaku, preko vođe, među nama* patří do tzv. fonetických slov, což jistě nemohou být, protože se už jedná o věty, skládající se z verba, pronomina a substantiva, na rozdíl od předchozích příkladů, kde se jedná o spojení jednoho sysémantického prvku (většinou prepozice) a jednoho autosémantického (zpravidla substantiva). Už sám název *fonetické slovo* je pochybný, protože tu nejde o slovo, ale o jeden tzv. výslovnostní celek. M. Popović se v tomto případě zabývá pouze identifikace frazémů, nikoliv terminologií.

⁷⁹ „Poseban problem, s obzirom na definiciju frazema, predstavljaju rečenice *Trla baba lan da joj prođe dan, Dokon pop i jariće krsti* i sl. pri čemu kod nekih takvih rečenica (kao kod ovih dviju navedenih) dolazi do pojave izostavljanja (dakle do pojave elipse): *trla baba lan, dokon pop* (pri tome je izgovoreni dio prve rečenice još uvijek rečenica, a izgovoreni dio druge može bit shvaćen samo kao kongruirani skup). Ovdje se postavlja pitanje obavezne kolokacije: očigledno je da se ne može govoriti o kolokatima u njihovom uobičajenom obliku, odnosno ustanovljujemo da kolokaciju čini kontekst, a da se ove rečenice (u punom obliku) ponašaju kao samostalne cjeline čime se približavaju poslovicama. Čini se stoga da ovakve frazeme ne bi trebalo nazivati frazemima, nego frazemskim rečenicama“ (Popović 1980: 52).

jarice je obavezni kolokat 'tko'. ... S ovim u vezi ističemo činjenicu: frazemske rečenice su samostalno cjeline i podudaraju se s diskursom, za razliku od spomenutih frazema *milo mi je, čast mi je*, ili: *puna šaka brade, da ti pamet stane* itd. koji se mogu podudarati s izrekom“ (Popović 1980: 52).⁸⁰

Antica Menacová se domnívá, že frazémy mohou být větné, nejen ve smyslu přeměny verbálního frazému ve větu, nýbrž že jejich základní strukturou může být věta. Tato struktura je buď jednoduchá věta (*bog bi ga znao, vrag ne spava*), anebo souvětí, které Menacová dělí dále na souřadné (neovisno složena rečenica) typu *Dodiše divlji i istjeraše pitome, Na jedno uho uđe a na drugo izađe*, potažmo souvětí podřadné (ovisno složena rečenica): *Trla baba lan da joj prođe dan, To je da čovjeku pamet stane*.

Situaci ve slovenské jazykovědě jsme už částečně představili v podkapitole 3.3 o formálních a sémantických charakteristikách idiomů a frazémů v českém a srbském jazyce. Podle teorie Jozefa Mlaceka existuje šest formálních typů slovenských frazémů, druhým z nich jsou frazémy větné (frazémy so stavbou vety alebo súvetia, Mlacek 2007: 29). Mlacek za jádro frazeologie považuje kolokační frazémy, tj. jednotky se stavbou syntagmatu, avšak do frazeologie Mlacek také zařazuje větné frazémy, dále všechny jednotky paremiologické povahy: přísloví, pořekadla, pranostiky, ustálená přirovnání větná, hádanky, wellerismy, sentence a gnóma, pro něž používá termín frazeotextémy (Mlacek 2007: 50). Domnívá se dokonce, že by fond větných frazémů mohl být rozsáhlejší než fond frazémů se syntagmatickou či nevětnou strukturou.⁸¹ U větných frazémů je podle Mlackova mínění otázkou jejich funkční platnost vzhledem k formě, jež mají, poněvadž s ní koresponduje v první řadě výpovědní platnost. Proto se nabízí otázka, zda frazémy mají výpovědní platnost, anebo pro větné frazémy neplatí princip druhotnosti frazeologického pojmenování, který slovenský jazykovědec

⁸⁰ Výrazy *izreka* a *diskurz* Popović chápe v souladu s *Příruční gramatikou charvátského spisovného jazyka* (Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1979), tedy „diskurz“ je podle něj jazyková jednotka nejvyššího stupně a „izreka“ vlastně výrok; jejich vztah není závislý, v jednom diskurzu může být jeden výrok, ale nemusí (s. 306). Popović větu, která se rovná diskurzu, nazývá *frazémovou*.

⁸¹ „[...] ak teda budeme sledovať aj celou tzv. paremiologickú frazeológiu, musíme konštatovať, že ide o veľmi rozsiahly fond takýchto jednotiek, o fond, ktorý je svojím počtom jednotiek pravdepodobne väčší než doteraz sledovaných tzv. vlastných frazém, teda jednotiek so syntagmatickou alebo všeobecnejšie povedané nevetnou stavbou“ (Mlacek 2007: 50).

Jan Horecký hodnotí jako nejpodstatnější v celé frazeologii. Mlacek na základě tohoto principu uvažuje o možnosti existence propozičních frazeologických jednotek (Mlacek 2007: 50). Z výše uvedeného vyplývá, že větný frazém totiž ryzím pojmenováním není, nemusí jím vždy frazém ani být, a že nejde ani o naprostou výpověď. Nemá stejnou výpovědní platnost jako aktuální výrok, bere ji jako ustálený celek, ale jsou v něm zastoupené pojmenovávací složky. Mlacek konstatuje, že jde o frazémy, které „vyjadrujú pojmenúvajúc“, v čemž spočívá jejich příznakovost (Mlacek 2007: 51) a dělí je na základě predikačního jádra do dvou skupin: frazémy se stavbou jednoduché věty (dále rozdělené do tří podkategorií: propoziční frazémy ve tvaru dvojčlenné věty, jednočlenné věty a tzv. kusé věty) a frazémy se stavbou souvětí.

V srbské frazeologii, jak jsme již uvedli, byla zatím největší pozornost věnována kolokačním frazémům. Pokud někdo psal o větných frazémech, jsou to pouhé zmínky. Je přitom evidentní, že i terminologie pro tento druh frazémů se liší, takže například Mrševićová-Radovićová uvádí:

„Термин идиоматска фраза односи се на идиом са реченичном структуром као основним фразеолошким обликом; на исти начин, као синоним за идиоматску фразу, употребљава се и устаљена фраза, али и као општи назив за реченичну структуру коју карактерише ‘репродуковање’ као већ готове језичке јединице. На основу ове особине поједини лингвисти убрајају у фразеолошке јединице и много шири језички материјал, као што су пословице, сентенце, афоризми и сл.“ (Mršević-Radović 1987: 12).⁸²

Výjimkou je zde Ana Pejanovićová, která do své disertační práce (a z ní vycházející monografie) *Фразеологија Горског вијенца* zapojila na základě formálně-žánrového aspektu další frazémy: stálá epiteta (стални епитети),⁸³ ustálená přirovnání (устаљена поређења),⁸⁴ idiomy (идиоми)⁸⁵, přísloví (пословице)

⁸² Kromě terminologických řešení Mrševićová-Radovićová komentuje i názory na rozdíly mezi větným frazémem a ustálenou frází: jednotky, u nichž zůstávají znaky nominace a exprese, řadí do frazeologie, i když mohou mít větnou strukturu, na rozdíl od ustálených frází, jež představují strukturálně a sémanticky hotovou větu a fungují jako znaky predikace.

⁸³ *Сиви соко, сиња кукавица* (Pejanović 2010: 11).

⁸⁴ *Како муња, како очи своје у глави, ка’ пјан плота, као враг око крста, ка’ да би га из гроба дигнули!* Tento poslední příklad patří podle Pejanovićové typologie do větných ustálených přirovnání spolu s příklady: *ка да човјек све очима гледа; како да ће прснут у облаке* apod. (Pejanović 2010: 33).

туру *Врана врани очи не вади*, rčení (изреке), například *Тешко земљи куда прође војска*, *На муци се познају јунаци*, *Ко ће боље – широко му поље*, kletby (клетве): *Нека му је проклета*; *душа му проклета*; *црн му образ био*; zaklínadla (заклетве): *божја ви вјера*; *кунем ви се Богом и вјером* а úsloví (узречице): *Хвала Богу*; *ако Бога знадеш*; *благо мени / теби / оном / томе*. О rozdílných názorech mezi směry, z nichž některé parémie do frazeologie zahrnují, а jiné nikoli, či dokonce považují paremiologii за zcela oddělenou od frazeologie, Pejanovićová píše:

„За нас није од посебног значаја теоријска расправа о статусу паремиологије јер смо на почетку свога рада истакли као циљ да опишемо све врсте устаљених израза у спјеву, а у њих, подразумијева се, спадају и пословице. Ми сматрамо да пословице јесу специфичне фразеолошке јединице, али спадају у домен проучавања фразеологије“ (Пејановић 2010: 84).

Zmíněnými „specifickými frazeologickými jednotkami“ má autorka на mysli jejich motivovanost. Lingvisté, již jsou toho názoru, že přísloví а frazémy patří ke dvěma odlišným oblastem, se ve svých tvrzeních opírají о motivovanosti přísloví (tzv. přímých nebo obrazových) а nemotivovanosti frazémů. Toto je evidentní například u ruského paremiologa G. L. Permjakova (Пермяков 1968: 11). Pejanovićová ovšem přísloví jednoznačně řadí do frazeologie.

V české frazeologii František Čermák píše о propozičních frazémeh jako о jednotkách, „které tvoří uzavřenou а ustálenou větu“, jimž se v minulosti žádná pozornost nevěnovala, nepočítaje přísloví, která byla předmětem zkoumání etnografie, nikoliv lingvistiky (Čermák 2007: 53). Podle Čermákovy lingvistické teorie jde о třetí druh frazémů, prvním jsou frazémy lexikální, druhým kolokační а třetím propoziční, jež definuje následujícím způsobem: „Propoziční frazém (а idiom) je tedy každá aspoň binární ustálená kombinace slovních tvarů větné povahy, která je anomální v том, že aspoň jeden z jejích diskrétních komponentů se v dané funkci а obvykle i významu

⁸⁵ Pejanović pod pojmem *idiom* chápe hlavně kolokaci, sestavenou ze substantiva а adjektiva (jež nazývá „прави идиоми“), а nebo verba а substantiva (eventuálně s adjektivem). Navazuje tak на práci *Структурно-грамматические свойства русских фразеологизмов* А. М. Čepasov s některými výjimkami: uvádí např., že právě idiomy jsou nejpočetnější frazeologické jednotky v díle *Горски вијенац* Р. Petroviće Njegoše s příklady: *погано кољено*, *свијет бијели*, *смртни гријеси*, *чудо невиђено*, *вадит очи живе*, *кости оставити*, *није шала* аrod. (Пејановић 2010: 36).

vyskytuje jen v daném frazému (idiomu) popř. jen v několika málo dalších, obvykle strukturně svázaných“ (Čermák 2007: 447).

Základní změnu v chápání propozičních frazémů přinesl zjednodušením názvu a návrhem na odmítnutí některých pojmenování tohoto druhu frazémů pro jejich vzájemné překrývání a nejasnost.⁸⁶ Čermák větné frazémy dělí na propoziční (*Ani kuře zadarmo nehrabe, Do třetice všeho dobrého, Ke všem četům!*) a polypropoziční (*Jak si kdo ustele, tak si lehne, Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá, Nech to koňovi, ten má větší hlavu*). První jsou vytvářeny z lexikálních komponentů, respektive kolokací, a druhé z propozic. Propoziční frazémy jsou tedy názvem celé skupiny frazémů větných, ale také podskupinou. Jako druh větných frazémů, tedy jejich podskupina, mohou být propoziční frazémy pouze monosubjektové, zatímco polypropoziční mohou být monosubjektové či intersubjektové. O příslovích uvažuje jako o propozičních frazémech, jež jsou známé pod tradičními nálepkami či jmény jako parémie, proverbialia či adagia. Totéž platí pro hesla a citáty (jež do frazeologie patří pouze v případě, že jsou ustálené). I kdyby se na první pohled zdálo, že přísloví jsou hlavním druhem propozičních frazémů, ve skutečnosti tomu tak není. Zaujímají totiž jen jeho malou část, necelých 10% (Čermák 2007: 57).⁸⁷

O propozičních monosubjektových frazémech píše:

„Ve velké míře se těchto frazémů účastní i verbální komponenty (celkem 85%) a protože je podoba věty zde pevná, je možné ji do určité míry i charakterizovat: dané sloveso tu v téměř polovině případů stojí v 3. osobě singuláru. Významné je zjištění, že většina těchto frazémů má podobu věty oznamovací (přes 70%), zatímco necelá třetina je zvolací a jen malá část cca (5%) má podobu otázky“ (Čermák 2007: 53).

Tyto frazémy mohou mít různou strukturu a sémanticky jsou to většinou specifická pojmenování. Mohou označovat lidské projevy, postoje, fyzické stavy,

⁸⁶ „Některé typy těchto frazémů se časem začaly různě nazývat, ale názvy jako *adagium, aforismus, anekdota, apothegma, axióm, citát, floskule, formule, fráze, gnóma, hádanka, heslo, hlavolam, hříčka, kalambúr, loci communes, maxim(a), motto, obrat, okřídlená slova, parémie, pořekadlo, poučka, pozdrav, pranostika, průpovídka, přísloví, rčení, rozpočítávadlo, říkadlo, říkánka, sentence, slogan, spojení slov, truismus, úsloví, wellerismus, zaklínadlo, zaříkávadlo, zásada* se překrývají, byly a jsou do svých hranic i podstaty často nejasné, nedefinované; proto je třeba je v zásadě většinou odmítnout“ (Čermák 2007: 53). K těmto čtyřiceti názvům se v srbštině objevuje dvacet pět ekvivalentů, což je každopádně velký počet názvů pro různé typy frazémů v obou jazycích.

⁸⁷ Toto se vztahuje na český jazyk, přesný poměr týkající se srbštiny jsme nezjistili.

předměty a věci, obecné pojmy, vnější přírodu a u přísloví je častý gnómický význam. Po propoziční frazémy je též charakteristický nízký stupeň paradigmatické obměnitelnosti, tedy transformovatelnosti, a neexistence neutrálního tvaru, který má nejčastěji textovou podobu. Funkční třídy propozičních frazémů Čermák odvozuje na základě komunikativní funkce a uvádí následující čtyři třídy:

- vokativní, jež vyjadřuje postoj mluvčího a volný vliv na posluchače, příkladem v češtině jsou: *Koukej mazat!*, *Trhni si nohou!*, *Vida ho!*
- kontaktová, která vyjadřují vztah mezi mluvčím a posluchačem, velmi často ve formě pozdravů: *Zdař bůh!*, *Tak se měj!*
- tematická, vyjadřující vztah mluvčího k tématu, objevuje se ve čtyřech podtypech: deskriptivní (*Vzduch je čistý*, *Zatmělo se mu před očima*); postojový (*Opatrnosti nikdy nezbyvá*); konektivní (*Bylo, nebylo...*, *Jak se věci mají...*) a kategorizační (*To je slovo do pranice*).
- metajazyková, jež vyjadřuje vztah mluvčího ke kódu (*Mám to na jazyku*, *Co jde šeptem*, *to jde čertem*).

V kontaktové funkční třídě mají své místo i frazémy, jimiž se vyjadřuje zdvořilost jako například: *Bud'te tak hodný...*, *Nechte si chutnat*, *Není zač*, (Čermák 2007: 55). Kromě komunikačních funkčních tříd Čermák zkoumá i pragmatické funkce frazémů a vymezuje pět základních funkcí: 1. faktuální třída frazémů, která se vztahuje k informacím různého druhu a faktům (patří sem frazémy: *Hlad je nejlepší kuchař*, *Straší mu to v hlavě*, *To je v háji*); 2. voluntativní či direktivní třída frazémů, jež zahrnuje frazémy, kterými mluvčí chce u posluchače vyvolat jistý účinek, eventuálně ho k něčemu přimět, a jeho role je autoritativní (příklady: *Abys to nezakřik!*, *Nevěš hlavu!*, *Di do háje!*, *Kolik hlav, tolik rozumu*); 3. expresivní třída frazémů, jež zahrnuje frazémy, kterými mluvčí sděluje své zaujetí situací, většinou racionálním postojem, například gratulací, děkováním, odporem, nelibostí apod. (*Jen aby!*, *Klobouk dolů!*, *To se říká kdoví jestli!*, *Všechno nejlepší!*, *Tisíceré díky!*, *Vsadím na to hlavu, že...*, *Když dovolíte...*); 4. emocionální třída frazémů, do které patří frazémy, jimiž mluvčí sděluje emocionální reakci vůči posluchači ve formě překvapení, údivu, zklamání, lítosti, strachu, sarkasmu apod., jakož i frazeologické nadávky a kletby (*Srdce se na to směje*, *Krve by se v něm nedořezal*, *Ten má ale časy!*, *To jsem si dal!*, *Ty kluku pitomá!*, *Kat aby to spral!*). Poslední, pátá deklarativní třída

zahrnuje frazémy, kterými mluvčí zavádí a vyhlašuje novou situaci v podobě propuštění, jmenování, ustanovení, odsuzování, nastolení apod. Čermák tuto třídu popisuje jako okrajovou a její podtřídy „ne zcela jasné“ (Čermák 2007: 57). Patří sem frazémy typu: *To je hanebnost!, Ať je po tvým!, Dělalí-li dva totéž, není to totéž.*⁸⁸

Polypropoziční frazémy se dělí na subjektové a intersubjektové. Ty druhé se vztahují v komunikaci k alespoň dvěma mluvčím a „tvoří již přechod do drobných útvarů literárních a jejich je užití úzce spjata s normami jazykové a společenské kultury (Čermák 2007: 59). V oblasti intersubjektových polypropozičních frazémů Čermák vymezuje pět skupin: 1. korelované pozdravy (A: *Pozdráv pámbu!* – B: *Dejž to pámbu!*), 2. zdvořilostní fráze (A: *Děkuji* – B: *Rádo se stalo / Není zač*), 3. kontaktní formule (A: *Jak se vede?* – B: *Děkuji, ujde to*) 4. žertovné a jiné reakce a repliky (A: *Proč?* – B: *Pro slepičí kvoč*, A: *Já mám hlad* – B: *Tak ho hlad' a říkej mu malej*) a 5. intersubjektové anekdoty, hádanky.

„Není zcela jasné, kam až lze v identifikaci frazémů jít, pohybujeme-li se rozsahově nahoru; např. některé anekdoty anebo hádanky oblíbené zvláště v africkém folkloru, mohou být značně rozsáhlé. Pak se nabízí dvě otázky: nakolik jsou ještě ustálené a které rysy idiomu si uchovávají, především z aspektů anomálie. Jiné takové folklorně-literární mikrožánry, jako jsou různé lidové stereotypy, nemívají však nutně pevnou formu“ (Čermák 2007: 60).

Z výše představených přístupů a názorů v několika lingvistických prostředích můžeme dojít k závěru, že se buď časem v důsledku rozvoje frazeologie změnil názor v prospěch větných frazémů (v české, srbské a charvátské jazykovědě), anebo se tradičně považovaly za součást frazeologie (v anglickém a ruském pojetí). Myslíme si, že jejich zařazení do frazeologie je logické a že si v srbštině zaslouží větší pozornost ve smyslu strukturního rozdělení, rozboru jejich variant a zapojení do frazeologických slovníků, kde zatím nejsou uváděny. V české frazeologii jsou větné frazémy velmi dobře popsány, a to lexikologicky i frazeologicky, jasně jsou dány jejich funkční aspekty. S pomocí *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*, jenž disponuje bohatým

⁸⁸ „Lze jistě uvažovat i o **(6) intenzifikační třídě (I)**... až zrak přechází (I), ... co to dá (I), kde se však frazémy v čisté podobě samostatně vyskytují zřídka. Naproti tomu je častá **(7) evaluativní třída (Ev)**, která ale také obvykle sama v čisté podobě nevystupuje, jen se kombinuje s jinou. Takto frazém *To je věc!* (Em/Ev) vyjadřuje jak obdiv, tak pozitivní evaluaci apod.“ (Čermák 2007: 57).

obsahem a kvalitními daty, jsou větné frazémy zkoumány frekvenčně, slovotvorně, morfologicky, sémanticky i formálně, a systémově uspořádané.⁸⁹ V srbské lingvistice se zatím propozičními frazémy zabývali lingvisté převážně v komparativním přístupu v překladové frazeologii, stále však chybí detailní výkladový přístup. V této práci, v její praktické části, kterou jsme nazvali *Česko-srbský frazeologický slovník somatismů*, své místo a odpovídající ekvivalenty propoziční frazémy našly.

4.4 Expresivita a emocionalita frazémů

Důležitou kategorií v souvislosti s frazeologií je nepochybně i expresivita frazémů. Porovnáme proto na tomto místě postoj srbské a české lingvistiky k expresivitě frazémů, kterou se ne jeden frazeolog pokusil definovat. V *Encyklopedickém slovníku lingvistických termínů* (Simeon I 1969: 293) o jazykové expresivitě je uvedeno: „jezična izražajnost; tako se zove aktivna manifestacija, puna života i boje, koju u govoru dobijaju osobite duševne forme (želje, volja, sudovi, duševni osjećaji) kod govornika, pomoću izbora i razmještaja riječi, različitog i izrazitog izgovora, promjena u glasu itd.“; v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (ESČ 2002: 131) nacházíme synonymum k expresivitě: „Expresivum je lexikální výrazový prostředek vyjadřující citový, hodnotící a volný vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti“. K tomuto tématu Mrševićová-Radovićová dokládá, že jednotka frazeologie či frazém, se jakožto druh jazykového znaku svým vztahem vůči denotátu odlišuje od jiných jednotek v jazyce s primární nominační funkcí (Mršević-Radović 1987: 15). V tom smyslu je význam frazému prostředkem realizace jeho jazykové funkce. Významem, buď asociačním či konotačním, se realizuje emocionální a expresivní jazyková funkce, pokud mluvčí označuje jevy, předměty a vyjadřuje emoce.⁹⁰ Podle mínění autorky by se vlastnost expresivity mohla stát kategoriálním frazeologickým rysem, který by mohl být využit jako kritérium pro rozlišení frazémů

⁸⁹ Viz Čermák (2007: 446–477).

⁹⁰ „Асоцијативним (конотативним) значењима се остварује емоционална (и експресивна) језичка функција, тако што се при означавању појава (предмета) изражавају различите емоције говорника, као што су одобравање, неслагање, ублажавање, неверовање, хумор и сл.“ (Mršević-Radović 1987: 16).

od podobných kolokací ustálené struktury s pojmenovávací funkcí, jakými jsou terminologická syntagmata: „Ако би се експресивност прихватила као категоријална фразеолошка особина, послужила би као критериј за диференцирање фразеолошких јединица од сродних синтагми устаљене структуре и лексичког састава, које имају функцију номинације у језику, као што су нпр. терминолошке синтагме“ (Мршевић-Радовић 1987: 17–18). V přímé návaznosti na expresivitu zavádí termín „obrazovosti“ (*сликовитост*) frazému, jež je úzce na ni navázána:

„У литератури која се бави овим питањима, указује се на то да веће изгледе да сачува сликовитост (и експресивност) има један сликовити глаголско-именички фразеологизам који се у реченици актуализује као глаголска синтагма у предикатској функцији, него фразеолошка јединица са функцијом речце или везника; мисли се на то да глаголски фразеологизам као предикат ступа у односе са другим конституентима (субјектом и објектом) и уколико су они представљени конкретним именицама, постоје повољни услови да фразеолошка јединица сачува свој ‘сликовити подтекст’“ (Мршевић-Радовић 1987: 18).

Mrševićová-Radovićová expresivitu frazému definuje pomocí syntaktické funkce a domnívá se přitom, že se projevuje jeho syntaktickou realizací, jinými slovy, význam a syntaktická funkce mají největší vliv na fungování frazeologické jednotky jako expresivního znaku. Obrazovost a expresivita frazému se podle autorky rýsují ve škále, na stupnici mezi krajnostmi „negativní – pozitivní“, přičemž expresivita a funkce frazémů jsou úzce spjaté kategorie.⁹¹

Kromě expresivity se v souvislosti s frazémou hovoří také o emocionalitě. Emocionalita je definována jako „emotivnost, osjećajnost“ (Simeon I 1969: 302). O ní a o expresivitě Čermák uvádí, že se tyto dva termíny často překrývají a jejich

⁹¹ „Степен експресивности фразеолошке јединице зависи у великој мери од њеног значења. Илустроваћемо ово запажање анализом значења компонентиних фразеологизама, код којих је именички конституент носилац фразеологизације.

Узећемо на пример фразеолошке јединице у којима се именичким конституентом глаголско значење изражава као да се реализује у највећем степену, у највећој мери; за ове фразеологизме кажемо даље у раду да су са значењем позитивног, односно негативног тоталитета. Нпр. *обећавати (златна) брда и долине (куле и градове)* значи ‘обећавати све, и оно што је немогуће’; *не вреди ни зрна боба* – ‘не вреди ништа, ни мало не вреди’ и сл. Ове фразеолошке јединице имају експресивно значење захваљујући карактеристичном лексичком саставу именичког конституента (и маркираној синтаксичкој структури)“ (Мршевић-Радовић 1987: 16).

rozhraňování je rozkolísané, a expresivitu chápe jako součást pragmatiky, pragmatickou složku významu lexému nebo jeho výskytu: „Pragmatické pojetí založené na té složce pragmatické funkce, která se týká působení jazykového znaku (re/produkovaného mluvčím) na posluchače, studuje tedy účinek a nikoli význam (který je v doméně sémantiky), jakkoliv se v textu obojí překrývá a odděluje jen teoreticky“ (Čermák 2010: 124). Pod expresivitou Čermák tedy rozumí pragmatický aspekt lexému, nebo jeho užití, či účinek, „který se posluchačem vnímá jako nápadný v důsledku dvojího typu *odchylky proti většinovému úzu a očekávání*, a to ve smyslu syntagmatickém nebo paradigmatickém“ (Čermák 2010: 124). Mezi sedmi třídami pragmatických funkcí propozičních frazémů se nacházejí expresivní a emocionální třída, kterými mluvčí sděluje buď své zaujetí situací, nebo emocionální reakci vůči posluchači. Expresivní složku ustáleného významu Čermák vidí jako odchylku a kontrast formy, nebo významu vůči formě či významu základnímu, což ukazuje na neobvyklost spojení fonémů, morfémů a slovních tvarů. I když Mrševicová-Radovićová při definici expresivity vychází ze sémantiky a obrazovosti, panuje mezi oběma autory shoda v tom, že syntaktická realizace, tedy užití frazémů a pragmatická funkce, ovlivňují expresivitu jazykového znaku.

O vymezení hranice mezi expresivitou a emocionalitou se pokusil Pavel Krejčí; podle něj se „význam slova emocionalita často přibližuje českým výrazem *citovost*“ (Krejčí 2006: 53). Vysvětluje dále, že výrazem emocionalita, používaném v lexikologii, se často míní „afektivní význam“ lexikální jednotky, tedy manifestace pocitů a postojů mluvčího během promluvy. Z toho vyplývá, že „*emocionalita* vyjadřuje psychický stav člověka, zatímco jako *expresivní* označujeme ty jazykové prostředky, pomocí kterých může člověk svůj emocionální stav vyjádřit (Krejčí 2006: 53). Mokijenko uvádí, že rozlišení emocionality, expresivity a evaluativnosti je jistou výzvou a že se tyto pojmy někdy ztotožňují (Мокиенко 1989: 208). Zdůrazňuje současně, že jak emocionalita, tak i expresivita se vztahuje na *langue* i *parole* a že expresivita je spíše nepřímý rys sémantiky oproti emocionalitě a má širší rozsah jazykového fungování; emocionalita ve výrazu činí výraz expresivním, ale není

všechno emocionální, co je expresivní.⁹² O obraznosti nebo „сликовитости“ Valerij Mokijenko píše jako o diachronním rysu frazémů, zatímco emocionalita a evaluativnost jsou synchronní, „horizontální“ rysy; obrazovost generuje expresivitu, je jejím zdrojem, avšak ne funkcionálním příznakem a nemůže být relevantním znakem frazémů (Мокиенко 1989: 210).

Je otázkou, zda všechny frazémy jsou automaticky expresivní, respektive, zda je expresivita „povinná složka“ frazeologie, poněvadž je u nich vždy přítomná odchylka, tedy neobvyklost, jež může být ukázkou idiomatičnosti na nějaké úrovni. V SČFI je uváděna příznaková a bezpříznaková expresivita, přičemž tato první je zastoupena více než deseti různými charakteristikami frazémů (příznivý – nepříznivý, pochvalný – hanlivý, obdivný – pohrdavý, žertovný – posměšný, mazlivý – zhrubělý až vulgární; dále: překvapivý, varovný, ironický a intenzifikační), které mohou být u jednoho frazému uvedeny ve větším počtu. Mrševicová-Radovićová píše o „zachování expresivity“ ve větší míře u frazémů s predikativní funkcí, vlastně existenci expresivity u frazémů s funkcí partikule či konjunkce nepopírá. Jak Čermák uvádí, v určité době panovala móda všechny frazémy a idiomy označovat za expresivní, přesto je nutné vymezit expresivní výraz jako něco „anomálního, vybočujícího z očekávané formy“ (Čermák 2011: 271). Mokijenko píše o expresivitě jako o „imanentním rysu“ frazémů a nominativnosti a charakterizuje je jako frazémy „rozpuštěné v expresivitě“ (Mokijenko 1989: 211). Nemůžeme se ale nezeptat, zda frazémy nejsou vždy skutečně expresivním spojením prvků, i když u některých není stupeň expresivity tak výrazný, jestli není expresivita jejich trvalá vlastnost, která se projevuje ve větší či menší míře v závislosti na příznakovosti či neutrálnosti frazémů.

4.5 Funkce frazémů

Nominace či pojmenovávací funkce je jedna z hlavních funkcí frazémů. Už Vinogradov definoval pojmenovávací význam jazykových jednotek jako význam

⁹² „Можно, пожалуй, только признать, что экспрессивность – более опосредованное семантическое свойство, чем эмоциональность, и что оно имеет более широкий языковой диапазон функционирования. Иначе говоря, любое проявление эмоциональной семантики экспрессивно, но не все экспрессивное эмоционально“ (Мокиенко 1989: 209).

bezprostředně zaměřený na objekty, jevy, děje a charakteristiky reálného světa (Виноградов 1977: 171). Mezi takovéto jednotky patří frazémy. Z toho vychází i Mrševićová-Radovićová a vysvětluje, že v jazykovědné literatuře se pojmenovávací funkce frazémů, jež mají konotační význam, považuje za sekundární či vedlejší proti jazykovým pojmenováním s denotativním významem: „У литератури о овим питањима, језички знаци с конотативним значењем се у поређењу са језичким номинатима, сматрају ‘другостепеним’, секундарним, будући да означавају секундарни субјективни доживљај, тј. оно што није битно (примарно) за означавање“ (Mršević-Radović 1987: 17). Čermák kromě obecně dané funkce frazémů pojmenovávat, uvádí ještě další dvě: strukturní funkci, jež se týká plnění úlohy ve vyšší jednotce, a pragmatickou funkci, jež je významnější u propozičních frazémů (ve formě podání informací, pozdravů, postojů mluvčího a emocionální reakci apod.), které můžeme shrnout do jedné funkce frazémů rozložené ve třech složkách (Čermák 2007: 60). V textu je funkce frazému formální a sémantická:

„Do kontextu v užším smyslu, který je daný úhrnem všech dalších pojmenování, která s frazémem mají společnou referenci a vytvářejí s ním (bezprostředně) vyšší strukturní jednotku, vstupuje tento frazém různým způsobem. Kolokabilita frazému, tj. jeho schopnost spojovat se v textu s určitými typy pojmenování, má výrazně povahu sémantickou. Valence frazému určuje konkrétně způsob jeho formálního zapojení do kontextu, ať větného, nebo nadvětného“ (Čermák 2007: 60).

Nominativní či pojmenovávací funkce idiomu, těsně propojená s jeho sémantickou stránkou, se dělí dále na dvě složky: dezignativní a pragmatickou. Dezignativní funkce je založená na vztahu frazému jako jazykového znaku k denotátu a nocionální složce jeho významu a jak Čermák uvádí – je společná pojmenováním všech druhů (Čermák 2007: 63). Stupeň nebo „druhořadost“ nominativní funkce frazémů, jak je zde vidět, Čermák ve frazeologii neřeší, naopak vystihuje ještě druhou složku nominační funkce – pragmatickou, jež vymezuje jako obzvláště výraznou ve frazeologii, poněvadž je založená na subjektivním vztahu účastníků promluvy k frazému. „Existence idiomatiky a frazeologie svědčí mimo jiné o tom, že i pro individuum jedinečná a subjektivní zkušenost je společensky a generačně opakovatelná a má své charakteristické prostředky, jimiž mluvčí chválí, zlobí se, žasne, zdůrazňuje apod. Zvláště výrazné uplatnění pragmatické funkce umožňuje

denotativní vágnost frazému a dualita jeho skutečného významu kontrastující s povrchovou informací jeho komponenty“ (Čermák 2007: 63).

Upozornili bychom ještě na dvě důležité vlastnosti frazémů a to, jak plní v textu dvě funkce: evaluativní (podtyp funkce pragmatické) a metajazykovou. Frazeologie disponuje bohatými prostředky na hodnocení a škálování na stupnici „dobrý – špatný“, čímž plní funkci evaluační; zatímco metajazyková funkce je vloženým komentářem, opravami, tzv. „поштапалицама“ v přirozené mluvě.

Na základě uvedeného máme za to, že nominační a komunikační funkce jsou skutečně těmi hlavními funkcemi frazémů a jejich role a realizace v jazyce má formální, sémantickou a pragmatickou stránku.

4.6 Tautologické výrazy ve frazeologii

Tautologii lze definovat dvojím způsobem. První se vztahuje k logice, v níž je tautologie chápána jako každý pravdivý, složený výrok, bez ohledu na okolnosti nebo na pravdivostní hodnotu jednotlivých částí takového výroku. V tomto slova smyslu byl termín *tautologie* použit v roce 1921 Ludwigem Wittgensteinem jako opozitum kontradikci v logice.⁹³

V rétorickém slova smyslu tautologie označuje nadbytečné zdvojení téhož postoje různými slovy nebo částmi slova. Její původ z řečtiny (*ταυτολογία*, *výpověď o témže*) ukazuje na použití tautologie v řečnictví za účelem přesvědčení posluchačů v pravdivost výroků bez skutečných argumentů (Vidanović 2006). Tautologie v tomto významu hraničí s pleonasmem a jejím opakem bývá oxymóron.

Zde se budeme věnovat tautologii jako jazykovému jevu, který je, jak na uvedených příkladech ukážeme, spjat s pravdivými výroky v logickém pojetí, vychází ze záměrů mluvčího zdůraznit skutečnost, tedy pravdivost, a nedá se od logického

⁹³ „Among the possible groups of truth-conditions there are two extreme cases. In the one case the proposition is true for all the truth-possibilities of the elementary propositions. We say that the truth-conditions are tautological. In the second case the proposition is false for all the truth-possibilities. The truth-conditions are self-contradictory. In the first case we call the proposition a tautology, in the second case a contradiction“ (Wittgenstein 1922: 53).

pojetí striktně oddělit. Také se zamyslíme nad ustáleností určitých tautologických výroků a nad tím, zda nepatří do frazeologie.

Mnozí lingvisté věnovali pozornost takovým stálým konstrukcím v jazyce, kterým budeme prozatím říkat tautologické výrazy, v nichž se zdvojuje jedno slovo, jako např. *děti jsou děti* v češtině, *majka je majka* v srbské a chorvatštině, *человек есть человек* v ruštině, *war is war* v angličtině nebo *дупка до дупка* v bulharštině. My zde uvedeme další příklady.

V české vědě tautologií se zabývá Jana Bílková. V *Tautologii a kontradikci v češtině* popisuje, že tautologie je „větná (syntakticko-lexikální) konstrukce, která je na základě své logické formy nutně pravdivá“ (Bílková 2013: 9). Tautologie podává explicitní, triviální informaci a autorka ji představuje jak z filozofického, tak i z lingvistického hlediska. V lingvistice byla tautologie zkoumána pouze jako pragmatický jev Paulem Gricem a Stephenem C. Levinsonem v rámci konverzační logiky a byla chápána jako tzv. konverzační implikatura.⁹⁴ Tautologii se věnovala i Anna Wierzbická, pouze ale jako jevu se sémantickým významem v jazyce. Ta se v roce 1991 v publikaci *Cross-cultural Pragmatics* jazykem zabývala prostředkem lidské interakce a tautologii charakterizuje v pojmech vědění, myšlení, chtění, víry, záměru apod. Vedle těchto dvou přístupů – pragmatického a sémantického, existují o tautologii tzv. neradikální teorie, které zastupuje řada autorů, jako Bruce Facer, Mohammed Farghal, Tanja Autenriethová či Shigeko Okamoto, již vnímají tautologii jako výsledek vztahu mezi sémantikou a pragmatikou nebo sémanticko-pragmatickou implikaturu.⁹⁵

Bílková formálně dělí tautologii na jednoduchou větu (*Osud je osud*), souvětí se spojením paratactickým (*Bud' přijde, nebo nepřijde*) a souvětí se spojením hypotaktickým (*Až přijde, tak přijde*). U nominální tautologie, která vyslovuje „identitu pojmů vyjádřených syntaktickým substantivem,“ je substantivum zpravidla v nominativní formě, proto zde první typ tautologie může být představen příkladem *Osud je osud*, nikoli *Osud je osudem*. (Bílková 2013: 49). Verbální tautologii, tedy

⁹⁴ Srov. Grice, Paul: *Logic and conversation*. In: Cole, P. – Morgan, J. L. (eds.): *Syntax and Semantics*. Vol 3. *Speech Acts*. New York: Academic Press, s. 41–58, a Levinson, Stephen: *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁹⁵ Bílková, Jana: *Tautologie a kontradikce v češtině*. Praha, Akropolis, 2013, s. 34–40.

souvětné typy, Bílková pak dělí na identifikační tautologii s několika podskupinami (substanční: *Kdo se přihlásí, ten se přihlásí; Co koupíš, to koupíš*; temporální: *Až přijde, tak přijde; Až to dodělám, tak to dodělám*; lokální: *Kam to postavíš, tam to postavíš; Kudy pojedeme, tudy pojedeme*; modální: *Jak jsem to napsal, tak jsem to napsal; Předseda jednal, jak jednal*; kvalifikační: *Vybral si takovou školu, jakou si vybral; Náš táta je takový, jaký je*), tautologii implikační, kde výrok implikuje sebe sama jakožto v příkladech *Když nepřijde, tak nepřijde; Když nechceš, tak nechceš*; a tautologii disjunktivní *Bud' přijde, nebo nepřijde; Stihneme to, nebo to nestihneme* (Bílková 2013: 49–54).

Dále Bílková vystihuje čtyři rysy charakterizující tautologické výrazy: idiomaticnost, implicitnost, úspornost a vysoký funkční potenciál.

„Některé tautologie se častým opakováním ustálily, tj. fixovaly ve své formě, významu a funkci natolik, že nejsou vždy znovu a znovu utvářeny podle výše uvedeného vzorce, ale jsou jakožto již hotové gramaticko-lexikální struktury pouze reprodukovány“ (Bílková 2013: 87).

Autorka si též všímá skutečnosti, že nominální tautologie je v češtině nejčastější a uvádí dvacet substantivních příkladů s největším výskytem v korpusu SYN.⁹⁶

O příslovečné povaze určitých tautologických výroků podle jejího názoru svědčí i jejich zařazení do sbírek přísloví a rčení. V *Moudrostech starých Čechů* J. A. Komenského najdeme příklady *Lidé jsou lidé* a *Co pravda, to pravda* (Komenský 1901: 38, 74), v Dobrovského edici *Českých přísloví – Co mnoho, to mnoho* a *Co komu, to komu* (Dobrovský 1963: 40). V v Čelakovského *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* je jich uvedeno kolem dvaceti a vyskytují se mezi nimi příklady jako: *Co bude, to bude, a zlého více než kopa nebude, Co pravda, to pravda, Co mnoho, to mnoho, Lidé jsou lidé, Slovo je slovo* (Čelakovský 1949: 24, 81, 105, 338, 416). Vuk Karadžić (z něhož ostatně Čelakovský vycházel) uvádí několik srbských variant jako: *Беговац је беговац, ако не ће имати ни новац; магарац је магарац, ако ће имати и златан покровац. Браћа ка' браћа, ама сир за аспре. Браћа ка' браћа, а тобољци ка' и крвници. Божић је божић, а пециво му брат.*⁹⁷

⁹⁶ Dva nejfrekventnější příklady v SYN jsou *Jistota je jistota* a *Zákon je zákon*.

⁹⁷ Korpus srpskog jezika. Neetiketirani korpus Vukovih poslovice. Viz <http://korpus.matf.bg.ac.rs>.

V tomto smyslu může být tautologie považována za jev nadnárodní a snadno přeložitelný. Wierzbická ovšem současně uvádí, že tautologie není vždy přeložitelná a ukazuje to na příkladě anglického *Boys are boys.*, které se podle jejího názoru v němčině, francouzštině či ruštině formálně řekne jinak (Bílková 2013: 24–25). Bílková pak na překladu románu *Babička* Boženy Němcové do německého, ruského a francouzského jazyka, v němž se v páté kapitole vyskytuje tautologie *děti jsou děti*, dokazuje právě opak, mj. proto, že se překladatelé pokusili o věrný a doslovný překlad v uvedených jazycích.

Podle Bílkové je tautologie součástí frazeologie:

„Tautologie lze považovat za specifický typ propozičních a polypropozičních frazémů, jejichž základem je vysoce produktivní syntaktická struktura, zakládající potenciálně nekonečné mnoho různých výpovědí s různou komunikační funkcí. Propoziční a polypropoziční frazémy a idiomy jsou výsledkem specifických, anomálních kombinací komponentů z roviny lexikální, kolokační a propoziční. Mívají mimo jiné oslabenou, popřípadě zobecněnou referenci a výrazně omezený repertoár možných transformací“ (Bílková 2013: 98).

Takové tautologické výrazy byly ovšem v pracích lingvistů pojmenovávány různě a též odlišně zařazovány. Ruská lingvistka Natalie Švedova je nazývá frazeologizovanými konstrukcemi (фразеологизированные конструкции, Шведова 1958: 93), Nadia Janko-Trinickaja syntaktickými frazeologismy (синтаксические фразеологизмы, Янко-Триницкая 1967: 87–92), Leonid Rojzenzon typologickými frazeologizovanými spojeními (типологическое фразеологические сочетания, Ройзензон 1973: 150), zatímco je Dmitrij Šmeljov a Marie Leonidova nazývají frazeoschémata (фразеосхемы, Шмелёв 1976: 134, Леонидова 1986: 141).⁹⁸ Nicméně všem je společné, že tautologické výrazy vnímají jako součást frazeologie.

Zřetel na tyto tautologické výrazy bere v chorvátské frazeologii i Antica Menacová a pracuje přitom s termínem frazeoschémata (frazеosheme, Menac 2007: 41), přičemž zdůrazňuje jeho praktičnost pro svou krátkost a současně i jeho výhodu,

⁹⁸ „В отличие от «свободных» синтаксических конструкций, в которых реализуется независимое и прямое значение входящих в них слов и грамматических форм, рассматриваемые конструкции строятся по определенной фразеологической схеме. Значения опорных слов данной фразеосхемы оказываются сдвинутыми“ (Шмелёв 1976: 134–135).

protože ukazuje na specifikum těchto výroků, v nichž schéma nese základní frazeologickou funkci.

V srbské lingvistice se takovými výrazům částečně věnuje Miloš Kovačević a nazývá je expresivními syntagmaty s významem superlativu (експресивне синтагме са суперлативним значењем), vycházejí ze stanoviska jejich využití za účelem projevu maximálního stupně vyjádření určité vlastnosti (Kovačević 2008). Ve své práci vymezuje tři typy takovýchto syntagmat, jež jsou strukturně, sémanticky a stylisticky expresivní, z nichž jsou dva substantivní a jeden adjektivní a to jsou: instrumentální syntagma s prepozicí *над*, příkladem je *мајстор над мајсторима*, neprepoziční genitivní syntagma jako například *услов свих услова* a adjektivní syntagma typu *нов новцат*. První dvě Kovačević považuje za polyptoty.

„Полиптотон, наима, подразумејева редупликацију исте лексеме у њеним различитим граматичким облицима. Код полиптотона су, дакле, у редупликацији лексеме истовјетне граматичке основе, али су различити наставци. У питању је подударност лексичких и неподударност граматичких, тј. релацијских морфема“ (Kovačević 1998: 143).

Třetí je adjektivní typ, u něhož se nereduplikují tytéž lexémy v různých gramatických formách, nýbrž jsou to lexémy jiné ve smyslu tvoření, i když mají společný kořenový morfém. Vzhled k tomu je autor zařazuje do paregmenonů.

„У парегменону се редуплицирана јединица изразно подудара само у дијелу лексичких морфема. Изразна подударност обавезном подразумејева коријенски морфем, али се може протезати и на још неки деривацијски морфем, с тим да никада не може захватати све деривацијске морфеме редуплициране лексеме. Речено дериватолошком терминологијом, парегменон подразумејева реализацију двију или више лексема једне творбене породице, тј. лексема обједињених истим корјенским морфемом – у истом исказу“ (Kovačević 1998: 143).

Adjektivní konstrukce v srbském jazyce typu *нов новцат*, *сам самцат*, *прави правцати* apod., jež jsou tvořeny zdvojením základního adjektivu s přidáním sufixu *-цат*, *-цит*, *-цијат*, nejsou početné, protože se lexémy jimi tvořené používají pouze ve spojení se základním adjektivem. Ivan Klajn uvádí, že v srbském jazyce je takových derivátů patnáct: *пунцат*, *самцат*, *новцат* (*новицијат*), *здравцат* (*здравицијат*),

живцат, ц(ј)елцат, б(ј)елцат, црнциат (црнцијат), голцат, сувцат, правцати, јединцат, савцат, првцати, живцијат (Клајн 2003). Milka Ivićová v práci *O pridevskim obrazovanjima tipa pun puncat* zkoumá etymologii těchto „udvojenih prideva,“ které se málokdo pokoušel vysvětlit (Ivić 1995: 319–331). Tato adjektiva se objevovala ještě v dubrovnické literatuře v 16. století a rozšířila se nejen na jadranském pobřeží, ale i v ekavském štokavském nářečí. Taková expresivní zdvojení adjektiv se objevují i v jiných jazycích (it. solo soletto), ale jsou většinou sporadická, v srbsštině však mohou být následkem silného vlivu turečtiny, poněvadž turecké deriváty vydávají akusticky dojem zopakovaných začátečních hlasových celků. Kromě toho se takováto adjektiva vyskytují ještě v bulharštině, makedonštině a rumunštině. Proto je Ivićová s právem považuje za balkanismy.⁹⁹

Kovačević každopádně uvedené jazykové jevy analyzuje jako stylistické figury, zapojuje do práce ty, jež jsou stylisticky charakteristické svou polyptotónní figurativní, respektive paregmenonní strukturou; ostatní výrazy, jež bychom označili za tautologické a které do takovéhle skupiny nepatří – nezařazuje, poněvadž k nim nepřistupuje jako k jazykovým jevům s určitým stupněm frazeologizace.

V následující části se budeme věnovat všem ustáleným spojením, ve kterých se objevuje tautologie, tedy tautologickým výrokům, jež jsme rozdělili formálně do dvou skupin na základě propoziční a binomiální povahy. Binomiály (*pes a kočka, sliby chyby, alfa i omega, krev a mlíko, neslaný nemastný, být či nebýt, pro a proti*) jsou kolokační frazémy složené ze sledu dvou komponentů téhož slovního druhu a mohou mít komponenty identické formy, tedy mohou být tautologické povahy. Ty jsou zastoupeny v různých jazycích:

čeština: *ze dne na den, den co den, z ručky do ručky*;

srbsština: *из дана у дан, дан за даном, од руке до руке*;

angličtina: *day after day, from day to day*;

němčina: *Tag für Tag, Von Hand zu Hand*;

francouzština: *de la main à la main*;

⁹⁹ „Ekspresivna udvajanja čije su „žrtve“ pridevi nisu nešto sasvim retko u jezičkom svetu, ali se po pravilu svode na sporadične pojave, što znači da ako se u nekom datom jeziku i nađe pokoji pridevski izraz s udvajanjem (up. u italijanskom *solo soletto* 'sam samcit', u ruskom *белым белый* 'beo belcat' i sl.) samom udvajanju kao takvom nije dodeljena uloga šire korišćenog gramatičkog postupka. U turskom je, međutim, upravo ovo drugo ostvareno“ (Ivić 1995: 329).

ruština: *изо дня в день, день ото дня, из рук в руки.*

Tautologické binomiály

Tautologické binomiály se mohou skládat ze všech slovních druhů a představíme je na příkladech z českého, srbského a ruského jazyka.

a) Substantivní tautologické binomiály:

S-S:

Č: *kniha knih;*

S-prep-S:

Č: *den za dnet;*

S: *дан за даном, сат за сатом, година за годином; будала над будалама, песма над песмама, глупост над глупостима, дивота над дивотама, камен до камена, човек до човека, кућа до куће, врата до врата, зрно по зрно, реч/ријеч по реч/ријеч;*

R: *день ото дня;*

prep-S-prep-S:

Č: *ze dne na den, z ručky do ručky;*

S: *из дана у дан, из сата у сат, из минуте у минуту, из године у годину; од куће до куће, од града до града, од врата до врата, од доктора до доктора; с камена на камен, са састанка на састанак, с ноге на ногу; а monokolokabilní тушта и тма;*

R: *из города в город, из деревни в деревню, из года в год, из месяца в месяц; с ветки на ветку, с камня на камень, с собрания на собрание;*

S-koňj-S:

Č: *den со den;*

S: *мајка као/ко мајка, дете/дијете ко дете/дијете, мушко ко мушко;*

R: *парень как парень, студенты как студенты, дом как дом;*

Na tautologický binomiál čistě substantivní formy (*kniha knih*) jsme narazili pouze v češtině, v srbsčině existuje binomiál téhož významu, ale jako kombinace s prepozicí (*књига над књигама*), jež jsou v srbsčině oproti češtině hojně.

b) Adjektivní tautologické binomiály:

A-mono:

S: *нов новцат, прави правцати, плав плавцат;*

R: *новый новѣхонький, рад радѣхонек;*

V srbsštině se adjektivní tautologické binomiály vyskytují s monokolokabilním prvkem, zatímco jsme v češtině na ně nenarazili.

c) Adverbiální tautologické binomiály:

Adv-konj-Adv:

Č: *zas a zas, dál a dál;*

S: *опет и опет;*

R: *снова и снова;*

d) Verbální tautologické binomiály:

V-part-V:

Č: *chtě nechtě*

S: *говорио не говорио / говорила не говорила, причао не причао / причала не причала, радио не радио / радила не радила;*

R: *говоришь не говоришь, работаешь не работаешь, говори не говори;*

Verbální tautologické binomiály se v srbsštině skládají z přičestí minulého, v ruštině jde o prezent nebo imperativ.

e) Další struktury:

Pron-Adj-Adj:

S: *све бољи и бољи;*

Pron-Adv-Adv:

S: *све боље и боље, све ниже и ниже;*

R: *всѣ лушче и лушче, всѣ ниже и ниже;*

prep-Pron-prep-Pron:

Č: *pro nic za nic, pro tne za tne;*

Num-prep-Num:

S: *два по два, двоје по двоје, троје по троје;*

Ne všechny výrazy, jež se skládají ze sledu dvou komponentů téhož druhu, můžeme označit za binomiály, poněvadž binomiály, jak bylo už uvedeno, jsou kolokační frazémy a charakterizuje je ustálenost. Výše uvedené konstrukce jsou ustálené ve všech třech jazycích, a proto je zařazujeme do frazeologie. Tautologické konstrukce nemusí být ustálené, jejich tvoření není omezené, závisí i situačně, proto

není možné každou kolokaci, která po formální stránce vypadá jako binomiál, považovat za totéž.

Dále uvedeme ustálené struktury tautologických propoziční a polypropoziční výrazů:

Tautologické výroky propoziční a polypropoziční

a) Propoziční tautologické výroky se používají ve všech třech jazycích:

Č: *Děti jsou děti. Lásky je láska. Doma je doma. Osud je osud. Tam je pivo pivo.*

S: *Majka je majka. Oтац je oтац. Речи су речи ријечи (а дела су дела). / Ријечи су ријечи (а дјела су дјела). Паре су паре. Човек је човек. / Човјек је човјек.*

R: *Человек есть человек. Мать есть мать. Война есть война. Цирк есть цирк.*

V srbském jazyce existují i varianty negativní, ty jsou však polypropoziční:

Зима није зима ако нема снега/снијега. Мајка није мајка ако се не жртвује за своју децу/дјецу.

V ruštině jde o poněkud jinou konstrukci, která spíše patří do binomiálů:

жизнь не в жизнь, обед не в обед.

b) Tautologické polypropoziční výroky:

Č: *Až to bude, tak to bude. Co bude, bude. Co bylo, bylo. Čeho je moc, toho je moc. Udělal jsem, co jsem udělal. Kde se vzal, tu se vzal. Kdo přijde, ten přijde. Když nechceš, tak nechceš.*

S: *Што би, би. Што је било, било је. Што јест, јест. Чега нема, нема. Ко је био, био је. Ко је дошао, дошао је. Да сам говорио, говорио сам. Што је истина, истина је. Да је истина, истина је. Ко је глуп, глуп је. Да си добар, добар си. Што је моје, моје је. Да си први, први си. Што је много, много је. Да је много, много је.*

R: *Что было, было. Кто знает, знает. Что правда, правда. Что наше, наше. Кто первый, первый. Друзья-то мы друзья. Хорош-то он хорош.*

Příklad polypropozičních výroků, jež se skládají z binomiálů:

S: *Речи су речи а дела су дела.*

R: *Разговоры разговорами, а дело делом.*

Tyto propoziční a polypropoziční výroky jsou většinou tematické, a to deskriptivní, jsou to jednoduchá tvrzení nebo popisy.

Pokud frazémy budeme chápat jako nemodelová a ustálená syntagmata prvků, kde je jeden z hlediska druhého členem extrémně omezeného a uzavřeného paradigmatu, není důvod nezařadit tyto tautologické výroky do frazeologie; komutačním testem jsme zjistili, že paradigmatická záměna není možná (*co bylo, stalo se;), což potvrzuje jejich ustálenost. Tato záměna je v poměru k tautologické povaze i nadbytečná. Nepřehledněme ani druhý důležitý rys, a tím je anomálie, kterou rozpoznáváme v nesouladu mezi jejich logickou formou a sémantickou interpretací. I když o úplné desémantizaci zde mluvit nemůžeme, idiomatizace je přítomná a neměli bychom ji opomíjet, jakož i fakt, že tautologie plní komunikační funkce a vyjadřuje mnoho, při úsporném vyslovení. Tento nástin problematiky tautologických výrazů nás současně vede k přesvědčení, že je bez váhání můžeme označovat jako tautologické frazémy.

Bílková v *Tautologii a kontradikci v češtině* vymezuje následující skutečnosti, které hovoří ve prospěch tautologických výroků jako propozičních či polypropozičních frazémů:

1. Jde o ustálené a reprodukovatelné modelové konstrukce, přičemž význam celku není zcela odvoditelný z jednotlivých složek.
2. Do kontextu vstupují jako pevný celek.
3. Z hlediska významu má zásadní úlohu složka pragmatická (zvláště hodnotící a expresivní). Výrazně větší role než u frazeologického jazyka hraje při interpretaci významu komunikační situace a kontext.
4. Počet potenciálních gramatických transformací je částečně omezen. U nominálních tautologií je možná pouze záměna sg. / pl. (Dítě je dítě / Děti jsou děti).
5. Jednotlivé komponenty jsou nezaměnitelné. (Bílková 2013: 98–99)

I když jsou tautologické frazémy zastoupeny v mnoha jazycích, situace s překládáním tautologie není přesto jednoznačná, což dokládají příklady z frazeologických slovníků. Bílková upozorňuje, že *Słownik frazeologiczny czesko-polski* M. Basaje a D. Rytelové z roku 1981 obsahuje pět českých frazémů

s tautologickou formou, ale pouze u jednoho z nich je polský ekvivalent takto formálně tautologický:

čeština:	polština:
komu čest, tomu čest	= komu cześć, temu i chwała
jistota je jistota pewność	= nigdy nie wiadomo, co może się przydarzyć; grunt to
co se stalo, stalo se	= co się stalo, to się nie odstanie
kde se vzal, tu se vzal	= spadł jak z nieba; wpadł jak bomba
kde nic, tu nic	= jak nie ma, tak nie ma

Situace je obdobná v *Česko-ruském frazeologickém slovníku* Valerije Mokijenka a Alfréda Wurma z roku 2002, kde jsou podle Bílkové „formálně-tautologické frazémy jakožto ekvivalenty tautologií užívaných v češtině uvedeny ne vždy na prvním místě“ (Bílková 2013: 30).

čeština:	ruština:
co bylo, bylo	= что было, то было
co je pryč, to je pryč	= что з возу упало, то пропало
co je tam, to tam то	= этого не вернёшь; что было, то прошло; что было, было
jistota je jistota	что з возу упало, то пропало = на всякий случай; для верности; уверенность есть уверенност
kde nic, tu nic (нет);	= 1. откуда ни возьмись; нежданно-негаданно; вдруг 2. нигде ничего (никого); никого (ничего) не видно нет как нет
kde se vzal, tu se vzal	= откуда ни возьмись; неизвестно откуда

Ze všeho výše uvedeného je patrné, že se nejedná o „nepřijatelnost či neporozumění významu, který tautologie implikují, ale spíše o ustálenost, uzuálnost a míru frekvence těchto struktur ve zmiňovaných jazycích“ (Bílková 2013: 31).

5. FRAZEOGRAFIE

Frazeografie se rozvila z lexikografie a můžeme ji definovat jako „oblast aplikované frazeologie a idiomatiky, zabývající se popisem frazeologie a idiomatiky a principy tohoto popisu“ (Čermák 2007: 617). Pro studium těchto jazykových jednotek je frazeografie nesmírně cenná, poněvadž je předchůdcem teorií a postavila základy pro vymezení a lepší zpracování lexému jako samostatných jazykových znaků. Z tohoto hlediska je tato oblast nesmírně důležitá a její zdokonalování vede k vývoji frazeologické teorie.¹⁰⁰ V této kapitole představíme rozvoj srbské a české frazeografie a možnost zpracování překladového česko-srbského frazeologického slovníku.

5.1 Srbská a česká frazeografie

Srbské slovníkářství můžeme zhruba rozdělit na období „dovukovské“ a „postvukovské“, tj. před působením Vuka Stefanoviće Karadžice a po něm (Šipka 2006: 176).¹⁰¹ Toto druhé období má v srbské jazykovědě téměř dvě stě let dlouhou tradici,¹⁰² přesto je frazeografie relativně mladou vědou. Na velkých výkladových slovnících se začalo pracovat až koncem 19. století. Jugoslávská akademie věd a umění v Záhřebu vydala v roce 1882 první díl *Slovníku charvatského nebo srbského*

¹⁰⁰ Henri Béjoint ve své knize *Modern lexicography*, konkrétně v kapitole *Lexicography and the study of idiomaticity*, píše: „In the major linguistic school that have dominated the field over the last thirty years or so, mainly under the influence of generative grammar, lexis was seen as an open list of elements that the encoder inserts one after the other in the appropriate slots in the syntagmatic chain. In such a view, syntax takes precedence over lexis, both in terms of relative importance and in terms of chronology in the process of encoding. In this context, idiomaticity, defined, as that phenomenon according to which a string of several words is used to express a notion that is not analysable and distributable over the different words of the string, is seen as an anomaly of the system, since some of the slots have to be filled in by several words instead of one: for example: *kick the bucket* as opposed to *die*“ (Béjoint 2000: 209–210).

¹⁰¹ Fáze v rozvoji lexikografie v období „předvukovském“ se převážně týká 18. století a slovníků, jež vznikly pro školní potřeby: „Tok počinje aneksnim latinsko-slavenosrpskim rječnikom u jednoj latinskoj gramatici, vjerovatno Orfelinovoj, izdatoj 1766, slijedi još jedan aneksnj latinski rječnik iz 1767, potom *Nemeckij i serbskij slovar* Teodora Avramovića iz 1790, a 1793. *Rečnik malj (nemeckij i serbskij)*“ (Šipka 2006: 182).

¹⁰² První „novodobý“ slovník srbského jazyka sestavil Vuk Stefanović Karadžić a vyšel v roce 1818 pod názvem *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*.

jazyka (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika), jehož slovní zásoba byla z větší části založena na středověkých písemných památkách a literárních dílech psaných lidovým jazykem. Proto přípravu na zpracování druhého slovníku pod názvem *Slovník srbocharvátského spisovného a lidového jazyka (Речник српскохрватског књижевног и народног језика)* začala zanedlouho Srbská akademie věd. Avšak vydání prvního dílu se uskutečnilo až po 2. světové válce. Zatím vyšlo devatenáct dílů z plánovaných třiceti, úplná verze by měla obsahovat téměř půl milionů slov a bude se jednat o největší výkladový slovník srbského jazyka. Matice srbská ve spolupráci s Maticí charvátskou vydala v 60. a 70. letech 20. století *Slovník srbocharvátského spisovného jazyka (Речник српскохрватскога књижевног језика)* o šesti dílech a v roce 2011 jednodílný *Slovník srbského jazyka (Речник српског језика)*.

Teprve když byly splněny podmínky dostatečného rozvoje frazeologie v srbském a charvátském prostředí, vyšel v roce 1982 první výkladový frazeologický slovník *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešiće. Další frazeologické slovníky, publikované až po třiceti letech, již neobsahovaly společný název jazyka: *Charvátský frazeologický slovník (Hrvatski frazeološki rječnik)* sestavila v roce 2003 (druhé doplněné vydání vyšlo roku 2014) Antica Menacová a kolektiv autorů, Đorđe Otašević vydal *Malý srbský frazeologický slovník (Мали српски фразеолошки речник)* v roce 2007 a poté *Frazeologický slovník srbského jazyka (Фразеолошки речник српског језика)* v roce 2012.

Slovníkářská praxe v českém jazykovém prostředí má nesmírně bohatou tradici a její zrod se datuje do období, kdy se zrodil zájem o porozumění cizojazyčných textů, zejména latinských.¹⁰³ Podobně jako v srbštině pro první moderní slovníky byly vytvořeny předpoklady v první polovině 19. století, kdy vyšly dvě významná díla: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* Josefa Dobrovského v letech 1802 a 1821 a pětidílný *Slovník česko-německý* Josefa Jungmanna, na kterém autor pracoval delší dobu a začal vycházet postupně od roku 1833. Toto obsáhlé dílo bylo úvodem ke vzniku výkladových slovníků:

¹⁰³ Srov. Zdeňka Hladká, *České slovníkářství na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku, I.* In: *Naše řeč*, 88/2005, s. 140–159.

„Jungmannův slovník představuje už přímý předstupeň novodobé jednojazyčné výkladové lexikografie. Podle názvu je sice stále ještě slovníkem překladovým, ve skutečnosti už však má charakter popisného výkladového slovníku češtiny (němčina v něm slouží především jako nástroj k výkladu sémantiky českých ekvivalentů). Uvádí rozsáhlé údaje o významech a kontextovém užití českých slov, o české frazeologii, synonymice apod.“ (Hladká 2005: 143).

Ještě v 19. století vyšel také slovník, jenž měl poprvé v názvu slovo *fraseologický*; jednalo se o desetisvazkový *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický* Františka Štěpána Kotta který vycházel v letech 1878–1893.

Vzhledem k bohaté lexikografické praxi v české jazykovědě 19. století byly předpoklady pro vznik výkladového slovník mimořádně příznivé a není tedy divu, že vůbec první takový slovník ve slovanském světě byl vydán právě českými lexikografy. *Příruční slovník jazyka českého*, jenž vycházel v letech 1935–1957, podává bohatý synchronní přehled jazyka, výklad spisovné češtiny, který je základem každého specializovaného slovníku. Ve stejné době byl Pavlem Vášou a Františkem Trávníčkem připravován rovněž *Slovník jazyka českého pravopisný, kulturní a fraseologický* (vytištěn v letech 1935–1937). Ve druhé polovině 20. století, v letech 1960 až 1971, Akademie věd České republiky vydala čtyřsvazkový *Slovník spisovného jazyka českého*, zpracovaný kolektivem autorů vedeným Bohuslavem Havránkem; tímto slovníkem „cesta české lexikografie k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku prozatím vyvrcholila“ (Hladká 2005: 157). Tento slovník, jenž je nejen výkladový, ale i normativní, obsahuje přibližně 192 000 slov se zdokonaleným zpracováním hesla z hlediska rekce, polysémie, synonymie a frazeologie. Velkým přínosem v současnosti je možnost online hledání hesel.¹⁰⁴ Poslední z výkladových slovníků české lexikografie a Ústavu pro jazyk český je *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* z roku 1978 (doplňená vydání 1994 a 2003), který zpracoval autorský kolektiv pod vedením Josefa Filipce.¹⁰⁵ Druhým vydáním tohoto slovníku česká výkladová lexikografie ukončila vývoj ve 20. století.

¹⁰⁴ Webová stránka: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>.

¹⁰⁵ Současnou praxí v české jazykovědě je možnost online hledání ve slovnících a ani tento není výjimkou; spolu se *Slovníkem spisovného jazyka českého* je základem online jazykové příručky Ústavu pro jazyk český Akademie věd: <http://prirucka.ujc.cas.cz>.

Na základě tohoto letmého nástinu pak nepřekvapuje, že vzkvétala i česká frazeografie a že vznikl čtyřsvazkový *Slovník české idiomatiky a frazeologie* zpracovaný v redakci Františka Čermáka, Jiřího Hronka a Jaroslava Macháče, který zachycuje 25 000 frazémů současné češtiny. Jedním z hlavních jeho přínosů k lingvistice je „vedle originální teorie a formy zpracování a unikátní šíře materiálu (jde o slovník relativně vyčerpávající) a ukázání toho, že naše komunikace je budována na mnohem vyšším stupni jazykových prefabrikátů a klišé, než se dosud mělo za to“ (Čermák 2007: 650). Výchozí materiál pro excerpci a zpracování slov pocházel jak z písemných zdrojů a slovníků, tak i ze záznamů mluveného jazyka. První tři díly slovníku, *Přirovnání*, *Výrazy neslovesné* a *Výrazy slovesné*, vycházely v letech 1983, 1988 a 1994, druhé doplněné vydání vyšlo v roce 2009 a bylo doplněno čtvrtým svazkem *Výrazy větné*.

5.1.1 Tištěné frazeologické zdroje české a srbské

Tištěnými frazeologickými zdroji češtiny a srbštiny máme na mysli především slovníky, a to jak frazeologické, tak i slovníky překladové, v nichž frazémy našly výraznější zastoupení. Zaměříme se tedy na jednojazyčné frazeologické slovníky češtiny a srbštiny (případně srbocharvátštiny a charvátštiny) a překladové slovníky mezi těmito jazyky; o některých jsme se již zmínili v předchozích kapitolách.

Studium frazeologie a obecně frazeografie je v českém jazykovém areálu na vysoké vědecké úrovni. Spolu s teoretickými pracemi a studii skupiny odborníků soustředěné kolem Františka Čermáka je k dispozici i tištěný *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (SČFI I–IV 2009), který vyšel podruhé v revidovaném a doplněném vydání a představuje nejkomplexnější popis frazeologie českého jazyka, dílo usilující o všestranný popis frazémů, přičemž se poprvé opírá i o materiál korpusový. Toto druhé vydání slovníku bylo navíc doplněno čtvrtým dílem, „který celý lexikon uzavírá“ (SČFI I 2009: 7), a tak se současná verze *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* skládá z těchto částí: *Přirovnání*, *Výrazy neslovesné*, *Výrazy slovesné* a *Výrazy větné*. Všechny díly podávají popis frazémů, jejich funkce a transformace, dále

jejich synonyma, antonyma, možné kontexty, a také ekvivalenty ve čtyřech světových jazycích (angličtina, němčina, francouzština a ruština), a patří mezi nejvýznamnější evropské slovníky svého druhu. Navíc existuje i elektronická verze slovníku, která byla připravována současně a která práci s ním značně usnadnila. Ačkoliv je materiál zahrnutý do druhého vydání v zásadě shodný s materiálem vydání prvního, byl slovník doplněn o nová hesla. Významným zdrojem těchto nových hesel byl *Český národní korpus*. Největší počet nových hesel byl zařazen do druhého dílu – *Výrazů neslovesných*, celkem se jedná o 369 hesel (SFČI I 2009: 8).

Slovník české frazeologie a idiomatiky tak popisuje 16 790 hesel všech typů a přes 10 000 kvazifrazémů verbálních; nový čtvrtý díl přináší dalších asi 10 000 frazémů. Jak autoři sami uvádějí, cílem tohoto slovníku bylo „zachytit zjistitelný stav české idiomatiky a frazeologie současné doby“ (SFČI I 2009: 13). To se povedlo díky dostupným nástrojům a velikosti *Českého národního korpusu*, který umožnil zjišťování dobových změn v jazyce. Díky němu byla některá hesla doplněna o typickou kolokabilitu, bez které by nebylo možné jasně vymezit význam a užití daného hesla v daném jazyce. Všechny tyto nástroje ukazují na bohatství i moderní povahu *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* a jeho možnosti jako eventuálního zdroje překladového frazeologického slovníku z češtiny do cizích jazyků.

Jediným frazeologickým slovníkem srbocharvátského jazyka, pomineme-li starší, třebaže dodnes užívané paremiologické sbírky srbské i charvátské, byl po dlouhá léta *Frazeologický slovník charvátského neboli srbského jazyka (Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika)* Josipa Matešiće, vydaný v Záhřebu v roce 1982. Dodnes je to nejobsáhlejší frazeologická příručka, kterou mají srbští a charvátští lingvisté k dispozici; je v ní zpracováno víc než 12 000 heslových statí. Zdroji pro slovník byl materiál, který „odražava današnje stanje jezika u smislu aktualne upotrebe“ (Matešić 1982: XI), a to jednojazyčné a dvoujazyčné slovníky, písemný archivní materiál shromažďovaný pro potřeby slovníků Matice srbské a Matice charvátské, excerpční výběr z „krásné“ literatury posledních 20 let, z novin a časopisů a z literatury překladové. Kromě toho byly využity jazykové informace získané od rodilých mluvčích. Jeho autor v úvodu popisuje strukturní složení frazémů, které se ve slovníku nacházejí: „formalno ustrojstvo – znači neraščlanjiv skup riječi od kojih su najmanje dvije punoznačne (autosemantičke)“ (Matešić 1982: VI). Striktně přitom

rozlišuje frazém od parémie, citátu nebo pořekadla, a uvádí, že frazém má „srodnost s riječju“ a musí se lišit od ustálených slovních spojení větné povahy.

I když tento slovník přes zásadní proměny, které za posledních třicet let od jeho vydání v obou jazycích proběhly, nikdy v revidovaném vydání znovu nevyšel, je dodnes lingvisty hojně využíván. Zde je třeba ovšem zdůraznit, že nový pohled na frazémy z hlediska strukturního zatím v Srbsku chybí a zkoumání frazeologie v novodobé srbské lingvistice je zaměřeno převážně na sémantiku frazémů a jejich etymologii. To je také patrně jeden z důvodů nedostatku snah o zmodernizování metod, cílů a nástrojů při výzkumu frazémů a idiomů v srbské lingvistice.

V poslední době vyšly další dva frazeologické slovníky – v Záhřebu v roce 2003 (doplňené vydání v roce 2014) vyšel *Charvátský frazeologický slovník (Hrvatski frazeološki rječnik)*, pod nějž se podepsali Antica Menacová, Željka Finková-Arsovski a Radomir Venturin a který může být užitečný i pro uživatele ze srbské jazykové oblasti, protože se velká část charvátských frazémů formálně i sémanticky shoduje se srbskými ekvivalenty. V Bělehradě byl o čtyři roky později vydán *Malý srbský frazeologický slovník (Mali srpski frazeološki rečnik)*, pro nějž autor Đorđe Otašević čerpal materiál jak ze zmíněného frazeologického slovníku Matešićova, tak i z výkladových slovníků srbštiny (Oташевић 2007: 5). Oba slovníky spojuje nejasnost při výběru hesel. *Charvátský frazeologický slovník* z roku 2003 popisuje 2258 „nejfrekventovaných“ frazémů, které se „široce používají v současném jazyce,“ bez bližšího vysvětlení nebo objasnění (Menac a kol. 2003: 6). O způsobu získávání frekvenčních údajů se autoři nezmiňují. Zdrojem pro exemplifikace byla díla charvátských spisovatelů, vzniklá po druhé světové válce, texty v novinách a časopisech po roce 1990, webové vyhledávače (Google, Altavista a Yahoo) a Charvátský národní korpus. Pokud příslušný příklad pro exemplifikaci autoři v popisovaných zdrojích nezjistili, sestavili jej sami.

V předmluvě charvátské příručky autoři podávají klasifikaci frazémů z hlediska jejich struktury. Vymezují přitom tři typy charvátských frazémů v souladu s klasifikací Antice Menacové: kolokační frazémy s nejméně dvěma autosémantickými komponenty, které jsou nejpočetnější ve slovníku. „Najzastupljeniji su oni koji imaju oblik sveze riječi, pri čemu su bar dvije sastavnice samostalno naglašene riječi, veza među njima može biti zavisna, kao na primjer u frazemima *zlatni rudnik ...* ili

nezavisna, kao na primjer u frazemima *vedriti i oblačiti, ni živ ni mrtav ...*“ (Menac a kol. 2003: 6). Druhý typ činí rovněž kolokační frazémy, ale tentokrát kombinace autosémantických a synsémantických komponentů, jež autoři hodnotí jako frazémy „koi imaju oblik fonetske riječi ...“, například *iza rešetaka, ni u ludilu* (Menac a kol. 2003: 6). Třetím typem jsou pak frazémy, „koi imaju oblik rečenice“, například *ne cvjetaju ruže komu, vrag ne spava, trla baba lan da joj prođe dan*; jedná se tedy o frazémy větné (Menac a kol. 2003: 7). Na rozdíl od Josipa Matešiče autoři připouštějí, že frazém může být větné povahy, ale některé větné frazémy, které uvádějí, jsou identické s těmi, které najdeme u Matešiče, podle nějž frazém není větou, například frazém *Vrag ne spava; trla baba lan da joj prođe dan*.

Je evidentní, že autoři *Charvátského frazeologického slovníku* chápou pojem frazému obširněji, než jejich předchůdce. Frazém neomezují pouze na spojení autosémantických komponent. Například frazém *iza rešetaka* u Matešiče nenajdeme, což je možné vysvětlit dvojím způsobem. Tento frazém v době vzniku jeho slovníku nepochybně existoval, ale patrně nebyl zastoupen v literatuře a písemných zdrojích a patřil ke kolokviální jazykové vrstvě.¹⁰⁶ Současně je možné, že Matešić při hodnocení tohoto frazému vycházel ze svého východiska, podle něhož je frazémem jen spojení nejméně dvou autosémantických komponentů (Matešić 1982: IV).¹⁰⁷ Jak u Matešiče, tak v *Charvátském frazeologickém slovníku* našel své místo i typ kolokačního frazému se synsémantickými prvky, přestože jej autoři ve svém teoretickém úvodu vůbec nezmiňují, například *ni a, ni b (be)* (Menac a kol. 2003: 15). Konstrukčně stejný frazém *od a do ž (z)* je v Matešičově slovníku uveden hned na prvním místě (Matešić 1982: 1), přestože jeho struktura vyvolává dodatečný zmatek v „jasných“ pravidlech formální charakteristiky frazému.

Autoři *Charvátského frazeologického slovníku* se stejně jako tvůrci *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* snažili zmapovat především oblast kolokačních frazémů nevětné povahy a oblast propozičních frazémů větné povahy. Údaje o počtu verbálních a neverbálních frazémů v *Charvátském frazeologickém slovníku* uvedeny

¹⁰⁶ V *Charvátském frazeologickém slovníku* je exemplifikace k tomuto frazému převzata z *Charvátského národního korpusu*.

¹⁰⁷ Tomuto problému se věnuje Rajna Dragičevićová v práci *O problemima identifikacije frazeologizama*, kde upozorňuje na frazémy, které se skládají jen z jednoho autosémantického komponentu, např. *kao Bog* (Dragičević 2009: 39).

nejsou, právem však můžeme předpokládat, že počet verbálních frazémů převyšuje množství neverbálních.

Kromě nedostatků, týkajících se objektivitu a metodu při výběru frazémů, představuje *Charvátský frazeologický slovník* upřímnou snahu autorů o modernizaci lexikografických příruček, a to jak vizuálně, tak i zařazením kolokviálních frazémů s exemplifikací z jazykového korpusu charvátštiny.

Autor *Malého srbského frazeologického slovníku* Đorđe Otašević počet zpracovaných frazémů neuvádí a v předmluvě připomíná, že „српски језик богат је фразеологизмима (идиомима), па је ова књига само први корак ка знатно обимнијем и потпунијем фразеолошком речнику“ (Оташевић 2007: 5). Tento větší a úplnější slovník autor vydal v roce 2012 jako *Frazeologický slovník srbského jazyka* (Фразеолошки речник српског језика), jenž uvádí více než 25 000 frazémů srbského jazyka. Ze zdrojů, z nichž čerpal pro svůj slovník, jsou nejvýznamnější zmíněný nedokončený *Slovník srbocharvátského spisovného a lidového jazyka 1–16* (Речник српскохрватског књижевног и народног језика – Речник САНУ: 1959–), *Slovník spisovného srbocharvátského jazyka 1–6* (Речник српскохрватског књижевног језика – Речник Матице српске: 1967–1976) a *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, tedy již citovaný Matešićův slovník (Matešić: 1982). Slovník je doplněn i novějšími frazémy, které autor čerpal z materiálu *Velkého slovníku nových a nezaznamenaných slov* (Велики речник нових и незабележених речи, Оташевић 2004–2005). Autor se v *Malém srbském frazeologickém slovníku* ohrazuje proti „normativním pretenzím“ (Оташевић 2007: 5), podobně i ve *Frazeologickém slovníku srbského jazyka* nepodává žádná teoretická východiska, nýbrž frazémy ve slovníku pouze zaznamenává a popisuje. Absenci teoretických východisek autor částečně nahrazuje stylovými charakteristikami typu жарг. (жаргонски), заст. (застарело), покр. (покрајински), фам. (фамилијарно), kterými definuje užití frazémů v současném jazyce (Оташевић 2012: 8), přesto je ale velmi krátký úvod bez dostatečné argumentace jeho velkým nedostatkem, i s ohledem na to, že se jedná o první frazeologický slovník v novější srbské lexikografii a frazeografii.¹⁰⁸ Na druhé

¹⁰⁸ О потреби подробног увода в лексикографских рацима, преважне тих, у којих је в првом плану лексикална динамика, Данко Шипка уводи: „Уводни текст у речницима који се баве лексичком динамиком мора добити истакнутије место него што је то случај у нашој и не само нашој

straně ale tak má díky Otaševićovi (nejen) srbská frazeografie jediný současný slovník; z písemných frazeologických zdrojů excerpoval i takové frazémy, jež Matešićův slovník neuvádí.

Uživatelům je k dispozici i jediný překladový frazeologický slovník z charvátského jazyka do češtiny. Jde o malý *Charvátsko-česko-slovenský frazeologický slovník (Hrvatsko-česko-slovački frazeološki rječnik)*, který vyšel v roce 1998 v revidovaném vydání. Poprvé byl tento slovník publikován v roce 1986 s názvem *Charvátskosrbský-česko-slovenský frazeologický slovník (Hrvatskosrpsko-česko-slovački frazeološki rječnik)* jako součást edice malých frazeologických slovníků. Autorkami jsou Antica Menacová, Dubravka Sesarová a Renata Kucharová. Slovník je koncipován tak, aby jej mohli využívat především zahraniční studenti charvátského jazyka (Menac a kol. 1998: 4). Je v něm uvedeno kolem 1000 frazémů s překladem do češtiny a slovenštiny. Základními zdroji charvátských frazémů a jejich českých ekvivalentů byly Matešićův slovník, *Slovník české frazeologie a idiomatiky* a *Lidová rčení* Jaroslava Zaorálka. O principu výběru frazémů stejně jako o jejich teoretické podstatě se autorky nezmiňují.

Velkou pozornost frazémům věnovaly i oba největší překladové slovníky – *Srbocharvátsko-český slovník* z roku 1982 (SČS 1982) a *Česko-srbský slovník* z roku 2000 (ČSS 2000).¹⁰⁹ Pro výběr slov a spojení v *Srbocharvátsko-českém slovníku*, který vydala Československá akademie věd, byl koncepčně využit *Srbocharvátsko-český slovník (Hrvatskosrpsko-francuski rječnik)*, který vyšel v Záhřebu v roce 1956 a již z tohoto údaje je zřejmé, že v době, kdy byl slovník připravován, nebyl jako zdroj využit žádný český nebo srbocharvátský frazeologický slovník. Počet uváděných frazémů vzhledem k jeho velikosti však není zanedbatelný; kupříkladu u slovesa *ići (jít)* je představeno dokonce 19 příkladů (SČS 1982: 187).

лексикографској пракси. Уводни текст не може бити само упутство за коришћење речника. У њему ваља представити однос појединих типова лексичке динамике, основне трендове на основу којих се одвија та динамика, најчешће регрупирајуће промене, типична семантичка проширења, језике који су најчешћи извори инфлузивних промена и сл. На тај начин корисник ће бити „истрениран“ да препозна и неке од будућих промена и оних које нису забележене у речнику“ (Шипка 2002: 45).

¹⁰⁹ Existuje samozřejmě i řada menších překladových slovníků česko-srbských i srbsko-českých, ale protože nejsou vzhledem k počtu uvedených frazémů relevantní, nepracujeme zde s nimi.

V *Česko-srbském slovníku* byl pak počet typických spojení slov i frazeologických jednotek ještě rozšířen. Už z jeho rozsahu je zřejmé, že slovník má speciální určení odborné a kulturně historické a není určen jen praktickým uživatelům jazyka (ČSS I 2000: XI). Je to současně nejobsáhlejší překladový slovník z češtiny do srbštiny, který uvádí typická slovní spojení, terminologii, frazémy, rčení, přísloví atd., a to vždy na konci heslového slova, přičemž tyto jsou seřazeny mechanicky, podle abecedního principu. „Jako ekvivalenty jsou podle možnosti uváděny odpovídající srbské fráze, jež jsou často idiomatičtějšího charakteru. Pouze ve výjimečných případech je význam fráze, přísloví apod. vysvětlen opisem.“ (ČSS I 2000: XXVI). Jejich řazení k příslušným heslovým odstavcům ale není vždy systematické. Například frazém *jde mu to za nehty* je uveden pod slovesem jít, zatímco frazém *jít na něco s heverem* je uveden pod substantivem, tedy pod heslovým slovem hever. Bohužel o počtu frazémů v obou překladových slovnících údaje chybí, stejně tak se nic nedozvíme o principu jejich výběru. Vzhledem k době jejich vzniku (přípravné práce na obou slovnících začaly již v 50. letech 20. století) obsahují poměrně velké množství zastaralých frazémů a téměř nereflktují výrazný posun v užívání frazémů, ke kterému došlo v posledních desetiletích.

Z výše uvedeného vyplývá, že práce na budoucím dvoujazyčném frazeologickém slovníku a využití tištěných zdrojů během ní musí (bohužel) počítat s mnohými omezeními a současně se musí vypořádat s několika zcela zásadními otázkami:

1) prostá excerpce frazémů ze stávajících srbsko/charvátsko-českých slovníků by mohla vést pouze k další petrifikaci frazémů již neužívaných. „Tradiční dobrá lexikografie pochopitelně neopisuje ze slovníků starších, ale opírá se o vlastní překladovou excerpce, často i dobrých překladatelů, obecných i odborných.“¹¹⁰ Neznamená to ovšem, že by se tyto příručky měly při zpracování frazémů zcela vyloučit; s tím přímo souvisí důraz na excerpce současných jazykových zdrojů, na prvním místě korpusového materiálu;

¹¹⁰ Citováno podle rozšířené verze textu Františka Čermáka: *Dvojazyčný slovník a korpus: některé poznámky*. Dostupné na ucnk.ff.cuni.cz/doc/korplex.rtf.

2) ze stavu zpracování frazeologického materiálu v jednotlivých jazykových prostředích vyplývá, že jako primární zdroj by měla být zvolena čeština, tedy že nejdříve je nutné zabývat se a vypracovat frazeologický slovník česko-srbský;

3) výběr hesel česko-srbského frazeologického slovníku by se měl opírat o zjištění frekvence frazémů, alespoň v té míře, v jaké ho umožňuje *Český národní korpus*;

4) otevřenou otázkou zatím zůstává, jak postupovat v případě slovníku srbsko-českých frazémů, především větných, jestli například počkat do doby, kdy bude srbský korpus plně využitelný, nebo jen mechanicky předřadit srbské ekvivalenty českým apod.;

5) výběr hesel frazeologického slovníku by se měl opírat především o běžný, mluvený jazyk. Za zdroj takového slovníku je nutné považovat vedle zdrojů písemných (zvláště literárních) v maximální míře zdroje mluvené (Čermák 2007: 622).

5.1.2 Elektronické frazeologické zdroje české a srbské

Teprve rozvoj počítačové technologie umožnil vznik počítačnické lingvistiky, budování jazykových elektronických korpusů a studium jazyka pomocí korpusové lingvistiky. V současnosti se všechny „velké“ jazyky mohou pochlubit rozsáhlými jazykovými korpusy a nepřehledným počtem studií vzniklých na základě jejich dat. Moderní lexikologie a lexikografie si téměř nemůže představit širší bádání, a jak teoretický, tak praktický výzkum jazyka, bez informací a možností velkých jazykových korpusů. Situace u „menších“ jazyků je, co se týče rozvoje a existence takovýchto korpusů, rozdílná. Na tomto místě bychom chtěli představit situaci v oblasti elektronických zdrojů v češtině a srbštině. Pod těmito zdroji neuvádíme jen jazykové korpusy; dovolili jsme si u srbského jazyka uvést i slovník v elektronické podobě. Čeština s dostupností slovníků v této podobě nepokulhá za „velkými“

jazyky, ba naopak, výběr jazykových příruček v elektronické podobě je bohatý.¹¹¹ Proto představíme korpusové zdroje českého jazyka; v případě srbštiny, která nemá tak bohatou lexikografickou tradici v elektronické podobě, představíme všechny její zdroje.

Nejvýznamnějším elektronickým zdrojem českého jazyka je *Český národní korpus (ČNK)*, založený v roce 1995 v rámci Ústavu Českého národního korpusu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. ČNK se skládá z korpusů psaného jazyka, mluveného jazyka, diachronních korpusů a paralelního korpusu. Synchronní korpusy psaného jazyka jsou následující:

a) *SYN2000*, jenž je žánrově vyvážený korpus vytvořený z celých textů o velikosti 100 milionů textových slov; převažují v něm texty vzniklé v letech 1990–1999, ale jsou zde zařazena i významná díla českých spisovatelů, vzniklá před rokem 1990;

b) *SYN2005*, korpus současné psané češtiny, též o velikosti 100 milionů textových slov, kde převažují texty z let 2000–2004;

c) *SYN2006PUB*, korpus psané publicistiky od listopadu 1989 do konce roku 2004, který obsahuje 300 milionů textových slov;

d) *SYN2009PUB*, korpus publicistických textů z let 1995–2007 o velikosti 700 milionů textových slov;

e) *SYN1013PUB*, korpus publicistických textů z let 2005–2009 o velikosti 935 milionů textových slov;

f) *SYN2010*, žánrově vyvážený korpus, v němž převažují texty z let 2005–2009, velikostí přes 100 milionů textových slov. Texty v těchto korpusech se nepřekrývají, korpusy jsou disjunktní – jeden text je zařazen jen jednou. Je v nich provedena lemmatizace a morfologické označování.¹¹² Z korpusu *SYN2000* vychází korpus *FSC2000*, zpřístupněný v roce 2004, s velikostí přes 95 milionů textových slov, jenž je referenčním zdrojem a doplňkem *Frekvenčního slovníku češtiny*;

¹¹¹ Zdůrazňujeme zde např. elektronické vydání *Slovníku spisovného jazyka českého, Slovníku české frazeologie a idiomatiky*, dostupnost slovníků staré češtiny v elektronické podobě v tzv. *Wokabuláři webovém, Internetovou jazykovou příručku* apod.

¹¹² Informace byly převzaty z <http://korpus.cz/>.

g) SYN2015, další v řadě korpusů obsahujících více než sto milionů slov, byl zpřístupněn koncem roku 2015; jde o reprezentativní a referenční korpus současné psané češtiny. Tento synchronní korpus oproti předchozím korpusům SYN řady je reprezentativní, poněvadž obsahuje v dostatečném množství text všech variet současného českého jazyka.

h) *LINK* je dalším korpusem v rámci písemných synchronních korpusů; lemmatizovaný a označovaný korpus je sestaven z lingvistických textů z let 1985– 2010, který vznikl u příležitosti životního jubilea Františka Čermáka. Obsahuje téměř 2 miliony textových slov;

i) *KSK-DOPISY*, je korpus soukromé korespondence, sestavený z elektronického přepisu ručně psaných dopisů (cca 2000 jednotek) z let 1990– 2004;

j) *ORWELL*, korpus Orwellova románu *1984*, o velikosti 80 tisíc slov. Každoročně přibývají nové korpusy a připravují se mnohé další.

Korpusy mluveného jazyka jsou pak:

k) *BMK* (Brněnský mluvený korpus) o velikosti 490 tisíc textových slov;

l) *PMK* (Pražský mluvený korpus) o velikosti 675 tisíc slov;

m) *SCHOLA2010*, korpus vyučovacích hodin o velikosti 790 tisíc slov;

n) *ORAL2006*, korpus neformální mluvené češtiny, velikostí 1 milionu textových slov;

o) *ORAL2008* sociolingvisticky vyvážený korpus neformální mluvené češtiny.

Kromě uvedených jsou k dispozici ještě dva velice mladé korpusy; žákovský korpus nerodilých mluvčích češtiny (CZESL-PLAIN) z roku 2012 a žákovský korpus češtiny nerodilých mluvčích s metadaty a automatickou anotací z roku 2014. Všechny korpusy mluveného jazyka jsou pochopitelně synchronní, a všechny, kromě dvou posledních, jsou lemmatizované a morfologicky označované.

V rámci ČNK existují i dva diachronní korpusy, jsou to *DIAKORP* a *DOTKO*, první o velikosti 3,4 milionů a druhý se 12 miliony textových slov. *DIAKORP* zachycuje texty ze sedmi století vývoje českého jazyka od 13. století do vzniku synchronního korpusu v roce 1989 včetně publicistických a odborných textů. *DOTKO* (*DOlnoserbski Tekstowy KORpus*) je diachronní korpus dolní lužické srbštiny

obsahující texty z let 1848–1933. Oba dva korpusy patří do tzv. nereferenčních korpusů, což znamená, že se postupně mění, zlepšují a tak se časem mění i statistiky z nich vycházející.

InterCorp je paralelní korpus v rámci ČNK o velikosti 1423 milionů textových slov. Jde o paralelní synchronní korpus pokrývající celkem 23 jazyků včetně češtiny. Mezi nimi je i srbština, která je zastoupena s necelými 30 miliony slov.

ČNK usnadňuje práci s jazykem, umožňuje v rámci bohaté databáze rychlé vyhledávání, nabízí přístup k údajům důležitým při zkoumání frekvence slov, typů textů, ve kterých se objevují apod. Toto všechno umožňuje velmi objektivní kritérium při výběru frazémů pro slovník, jakož i jakoukoliv vědeckou práci v tomto oboru.

Elektronické zdroje srbského jazyka, pomineme-li korpusy vzniklé v rámci jiných výzkumů a mimo území Srbska – zde máme na mysli jak korpus charvátského jazyka, tak třeba zmíněný paralelní korpus vzniklý v rámci *Českého národního korpusu* – v současnosti činí *Korpus současného srbského/srbskocharvátského jazyka*¹¹³, *Korpus srbského jazyka*¹¹⁴ Đorđe Kostiće a *Srbský elektronický slovník*.¹¹⁵ Kromě těchto dvou korpusů, existují i menší tematické korpusy, jako jsou korpus k studiu srbštiny jazyka jako cizího jazyka (Самарцић 2011), zde je ale neuvádíme, poněvadž pro naši práci nejsou relevantní.

Myšlenka založit korpus současného srbocharvátského jazyka se zrodila v roce 1978, kdy byla na návrh lingvisty Milana Šipky uspořádána 1. jugoslávská konference o počítačovém zpracování lingvistických údajů. Prvním krokem při vývoji korpusu bylo vypracování systému *AURORA*, který generoval konkordance a různé druhy indexů na základě výchozího textu; jeho možnosti byly srovnatelné se systémem *COCOA*, který v té době ve světě převažoval. *Korpus současného srbského/srbocharvátského jazyka* (*Korpus savremenog srpskog/srpskohrvatskog jezika*) vznikl jako jeden z cílů projektu s názvem *Matematická a počítačová lingvistika* (*Matematička i kompjuterska lingvistika*), který byl zahájen v roce 1981 v Ústavu matematiky Přírodovědecké fakulty Bělehradské univerzity. Výstupy tohoto

¹¹³ *Korpus savremenog srpskog/srpskohrvatskog jezika*: dostupné na www.korpus.matf.bg.ac.rs.

¹¹⁴ *Korpus srpskog jezika* býval dostupný na www.serbian-corpus.edu.rs, stránka už není platá. Údaje jsou k dispozici na vyžádání.

¹¹⁵ *Srpski elektronski rečnik* býval dostupný na www.rasprog.com, v současnosti je možné ho používat po přihlášení na www.srpskijezik.com/.

projektu v osmdesátých letech minulého století byly poměrně skromné, nejen z důvodu technologických omezení, nýbrž i kvůli nejasné koncepci uspořádání korpusu. Přesto tehdy vznikla digitalizovaná kolekce textových zdrojů skládající se především z literárních textů, učebnic a odborné literatury. Byly také provedeny první experimenty s morfologickým generováním srbocharvátštiny a současně „navázány kontakty s vedoucími evropskými badateli z oboru korpusové lingvistiky, zvláště s Wolfgangem Teubertem, (IDS – Institut für deutsche Sprache, Mannheim) a skupinou odborníků kolem Petra Sgalla z Karlovy univerzity (Praha), jakož i s badateli ze Záhřebu (Sveučilišni računski centar – SRCE, Filozofická fakulta) a z Lublaně (Ústav Jožefa Stefana).“¹¹⁶

Současně byly v systému *AURORA* zpracovány i první paralelní korpusy, a to srbsko-slovinšský týkající se návodů k použití léků, srbsko-charvátsko-slovinšský na vzorku jugoslávských svazových zákonů a konečně anglicko-srbský z domény informatiky. Uživatelské zpřístupnění korpusu prostřednictvím internetu bylo umožněno v rámci projektu *Interakce textů a slovníků* (*Interakcija teksta i rečnika*), který v roce 2002 získal státní podporu. Projekt vede Duško Vitas z Přírodovědecké fakulty Bělehradské univerzity.

Na příslušné webové stránce je k dispozici více subkorpusů, které jsou formovány pro zvláštní účely a jen částečně se mezi sebou překrývají. Terminologie se poněkud odlišuje od ČNK, například místo tagování se zde používá termín etiketování. Vyhledávání je možné pomocí programu *IMS (cqp)*, přičemž pro znaky s diakritikou je nutné zavádět zvláštní digrafémy: ć – cx, č – cy, đ – dx, š – sx a ž – zx.

V následujícím výkladu představíme dostupné synchronní korpusy:¹¹⁷

a) *SrpKor2003* je netagovaný korpus současného srbského jazyka (Neetiketirani korpus savremenog srpskog jezika) s velikostí 22 miliony textových slov;

¹¹⁶ Dostupné na www.korpus.matf.bg.ac.rs.

¹¹⁷ Stav korpusu je z roku 2015 a údaje jsou převzaty z oficiálních stránek www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpusi.html.

b) *SrpKor2013* je korpus s velikostí 122 miliony textových slov, složený z literárně-uměleckých textů srbských spisovatelů z 20. a 21. století, obsahuje i populárně-vědecké texty z různých oblastí, tzv. administrativní texty a texty publicistického charakteru, vydaných v letech 1991 do 2012 jak v tištěné, tak v elektronické podobě. Korpus je lemmatizován, ale nebyla provedena morfologická anotace;

c) *SrpLemKor* je lemmatizovaný korpus současné srbštiny velikostí 3,7 milionu textových slov a je součástí korpusu *SrpKor2013*;

d) *Henningův korpus srbocharvátštiny (Henning-ov korpus srpskohrvatskog)*, který sestavil Henning Moerk z Univerzity v Aarhusu (Dánsko), je vytvořen na základě srbocharvátských textů publikovaných mezi lety 1955 až 1990. Obsahuje 701 672 slov;

e) *Volební krize roku 2000 (Izborna kriza 2000. godine)* je korpus, který se skládá z jazykového materiálu kompletního webového vydání denních novin *Politika* v době mezi 10. zářím a 20. říjnem 2000. Je druhý největším subkorpusem se 1 355 783 slovy;

f) *Tagovaný korpus srbského jazyka (Etiketirani korpus srpskog jezika)* se skládá z textů s minimálním souborem strukturních tagů. Obsahuje 434 684 slov;

g) *Netagovaný korpus Karadžićových přísloví (Neetiketirani korpusu Vukovih poslovica)* je elektronické vydání díla *Národní přísloví Vuka Karadžiće* s registrem klíčových slov, do něhož jsou zahrnuty i rukopisné poznámky Vuka Karadžiće k těmto příslovím. Obsahuje 56 798 slov;

V rámci *Korpusu současného srbského jazyka* existují tři paralelní korpusy: *SELFEBH (Serbian-English Law Finance Education and Health)* se 150 dokumenty z těchto tří oblastí, dále *SrpEngKor*, rovněž srbsko-anglický, založený převážně na literárních dílech, a srbsko-francouzský *SrpFranKor* na základě třinácti děl čtyř francouzských autorů a jednoho autora srbského.

Rozvoj korpusu se daří realizovat díky entuziasmu lidí, kteří se na něm podílejí. Zvláštní instituce nebo ústav, který by byl založen výhradně pro vývoj korpusu srbského jazyka a jeho správu, zatím neexistuje. Tým v čele s Duškem Vitasem zdůrazňuje i problém dostupnosti textů od vydavatelů; vstříc jim vychází jen několik

nakladatelských domů. Na organizační úrovni není zanedbatelný ani problém archivace vydaných textů, které většina vydavatelů archivuje ve formátu, jenž je vhodný k tisku, ale k elektronickému zpracování je prakticky bezcenný (Vitas – Popović 2003: 226).

Další dostupnou příručkou je *Srbský elektronický slovník* (Srpski elektronski rečnik). O vytvoření tohoto slovníku se zasloužili Milorad Simić se svými spolupracovníky z Ústavu srbského jazyka Srbské akademie věd a umění. *Srbský elektronický slovník* obsahuje 300 000 hesel a skládá se z prvních šestnácti dílů *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog 1-16* (Речник САНУ: 1959–), který postupně vydává Srbská akademie věd a umění, respektive z těch jeho dílů, které byly k datu vytvoření zpracovatelům k dispozici (do písmena O). Takto získaný materiál byl doplněn o tři poslední díly (od písmena O) z *Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika 1-6* (Речник Матице српске 1967–1976). Autoři vysvětlují toto sloučení dvou různých slovníků skutečností, že všechny zdroje *Slovníku Matice srbské* jsou excerpovány i ve *Slovníku SANU* a naznačují, že rozdíly mezi nimi jsou pro uživatele *Srbského elektronického slovníku* zanedbatelné (*Slovník Matice srbské* pouze necituje literární excerpce a uvádí nedokonavá verba jen v těch případech, kdy mají odlišný význam v poměru k verbu dokonavému). Tento korpus je nyní součástí webových stránek srpskijezik.com, spolu s dalšími slovníky (slovník lékařských termínů, překladový srbsko-italský slovník, pravopisný slovník, italský výkladový slovník atd.).

Korpus srbského jazyka byl vytvářen v bělehradském Ústavu experimentální fonetiky a patologie řeči od 50. let minulého století, a to v rámci projektu zaměřeném na automatické rozpoznání řeči a strojový překlad. Celý projekt založil Đorđe Kostić, zakladatel Ústavu. Během pěti let bylo od roku 1957 zpracováno kolem 11 000 000 slov srbského jazyka od 12. století do současnosti. Každé slovo bylo anotováno ručně na úrovni flektivní morfologie systémem anotace, která se skládá ze 62 základních gramatických kódů, jehož kombinací vzniklo kolem 2000 různých gramatických tvarů. Výstupem toho projektu byl *Korpus srbského jazyka*, který byl rozdělen na 5 následujících subkorpusů:

- a) *Subkorpus srbského jazyka I* obsahuje srbské památky z 12. až 17. století, skládá se z 500 000 slov a jsou v něm zpracována díla sv. Sávy, Domentiana, Teodosia, arcibiskupa Danila II., Grigorie Camblaka, patriarcha

Paisia, Štěpána Prvovenčaného a edice *Staré srbské listiny a dopisy* ve vydání Ljubomira Stojanoviće (I-IV 1902–1926);

b) *Subkorpus srbského jazyka II* se skládá ze srbské literatury 18. století. Obsahuje 1 000 000 slov a zahrnuje tyto autory: Dositej Obradović, Milovan Vidaković, Gerasim Zelić, Joakim Vujić a Jovan Sterija Popović. Všechna díla byla převzata vcelku v původní podobě a písmu, ale anotována byla zatím jen polovina textů;

c) *Subkorpus srbského jazyka III* obsahuje díla Vuka Stefanoviće Karadžiće, která byla anotována gramaticky jako celek. Tato část obsahuje kolem 1 600 000 slov ze srbských lidových písní, povídek, překladu *Nového zákona*, *Slovníku*, historicko-etnografických spisů, jazykově-polemických spisů a z Karadžičovy korespondence;

d) *Subkorpus srbského jazyka IV* obsahuje srbské texty, jež vznikly v druhé polovině 19. století po přijetí jazykové reformy Vuka Stefanoviće Karadžiće. Obsahuje kolem miliónu slov;

e) *Subkorpus srbského jazyka V* o velikosti kolem 7 000 000 slov se skládá ze současného srbského jazyka,¹¹⁸ který je rozdělen na 5 částí, přičemž každá představuje jeden funkční styl – poezie, próza, denní tisk, vědecké a politické texty (Костић 2003: 262).

Práce na tomto korpusu byly obnoveny teprve v roce 1996. Paralelně s tím začala práce na materiálu srbského jazyka z 12. až 18. století v nově založeném Centru pro kvantitativní zkoumání jazyka (Костић 2003: 264). Výsledkem je šestisvazkový frekvenční slovník srbštiny z 12. až 18. století, k němuž je přiloženo i uživatelské CD (Костић: 2009–2010). Korpus srbského jazyka je zpřístupněn na webu, ale byť je jeho webová adresa zatím platná, jeho využití je bohužel zatím omezeno. K údajům totiž není možné dostat se přímo, o zprostředkování je nutné požádat pracovníky ústavu (Самарцић: 2011).

Na základě tohoto stručného výčtu srbských elektronických zdrojů můžeme uzavřít, že ze dvou na sobě nezávislých korpusů srbského jazyka je pouze jeden z nich veřejně přístupný. Jeho využití v současné lingvistice a současně i dopad na

¹¹⁸ Údaj o „současném“ srbském jazyce je třeba přijímat s rezervou, neboť jde o jazykový materiál padesát let starý.

kvantitativní a lexikografickou analýzu srbštiny je ale minimální.¹¹⁹ Na rozdíl od komfortu *Českého národního korpusu* jsou omezené i možnosti analýzy přímo v rámci korpusového vyhledávání. Například údaje o počtu uživatelů *Korpusu srbského jazyka* a *Elektronického slovníku srbského jazyka* k dispozici nejsou. Určitá omezení vyplývají i z textové databáze, která ve velké většině vychází ze starších textů; současný jazyk je zastoupen jen minimálně, mluvený jazyk není zastoupen vůbec. Důsledkem tohoto stavu je fakt, že při jakémkoliv komparativním lexikografickém výzkumu není možné využívat český a srbský korpus paralelně a bez omezení a že nejméně v nejbližších letech bude nutné opírat se i nadále o tištěné zdroje; v případě vytváření frazeologického česko-srbského slovníku se jedná o zdroje uvedené v předchozím textu, tedy *Srbocharvátsko-český slovník* z roku 1982, *Česko-srbský slovník* z roku 2000 a výkladové frazeologické slovníky.

5.2 Heslová stať frazeologických slovníků – struktura a analýza

V této části se budeme věnovat struktuře slovníkového hesla, tzv. heslové stati, kterou spolu s výběrem hesel považujeme za nejdůležitější kategorii pro výstavbu slovníku. O výběru frazémů pro překladový slovník a zdrojích, jak písemných, tak i elektronických na české a srbské straně, jsme pojednali v předchozích kapitolách.

V následujícím textu představíme na příkladech strukturu hesel ve dvou výkladových a čtyřech překladových frazeologických slovnících a zároveň provedeme analýzu jejich charakteristik. Jedná se o výkladový *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (SFČI I–IV 2009), *Frazeologický slovník charvátského neboli srbského jazyka* (*Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* – Matešić 1982) a překladové slovníky *Rusko charvátský neboli srbský frazeologický slovník* (*Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* – RHSFS: 1979), *Rusko-polský frazeologický slovník* (*Русско-польский фразеологический словарь* – Karolak 1998), *Česko-ruský frazeologický slovník* (Wurm – Mokijenko 2002) a *Velký česko-polský frazeologický*

¹¹⁹ Když jsme v roce 2011 začali připravovat tuto část práce, bylo registrováno pouze 244 uživatelů a zaznamenáno 174 814 přístupů.

slovník (Orloš 2009). Jejich analýza by měla přispět k určení takových složek a charakteristik, které by mělo obsahovat zpracovaná hesla v budoucím česko-srbském frazeologickém slovníku.¹²⁰

SČFI ve svých čtyřech dílech zahrnul přes 35 000 frazémů a idiomů současné češtiny. Metodologie zpracování hesel ve všech dílech je stejná a my jsme se zde rozhodli ji představit na základě volně vybraného hesla z prvního dílu *Přirovnání*. Šíře zpracovaného materiálu *SČFI* je unikátní, a spolu s teorií a formou zpracování ukazuje na, jak jsme už poznamenali, mnohem větší přítomnost prefabrikátů a klišé, ze kterých se naše komunikace skládá (Čermák 2007: 618).¹²¹ Vnitřní uspořádání hesel je abecední a při uvádění je dána přednost substantivu. Pokud heslo obsahuje substantivum, je řazeno podle něj, pokud substantivum chybí, je řazeno buď podle adjektiva, verba nebo adverbia. V případě přirovnání se uvedená kritéria uplatňují pro část hesla za komparátorem *jak(o)*. Všechna ostatní hesla, tedy ta, která neobsahují jeden z uvedených čtyř druhů slov, jsou řazena podle prvního slova spojení. Autoři přiřadili ke slovníku sémantický rejstřík (onomaziologický slovník), ve kterém je možné frazém hledat podle významové souvislosti, synonymie a zčásti i antonymie.

V *SČFI* je při zpracování hesel kladen důraz na diferenci jejich povahy z hlediska frekvence jejich užívání. Slovník přináší dva hlavní typy hesel: heslo výkladové a heslo odkazové. Oba typy mají i dva subtypy: heslo běžné a heslo okrajové (*SČFI I 2009: 15*).

Běžný typ hesla představuje většinu hesel ve slovníku. Výkladové běžné heslo je heslo zpracováno ze všech hledisek. Běžné heslo odkazové se liší od běžného hesla

¹²⁰ V srbské lingvistice se srovnáváním heslových statí srbských a polských frazémů s lexemém *језик / језык* zabývala Jelena Jankovićová v příspěvku *Лексикографска обрада фразеолошких јединица са лексемом језик / језык у дескриптивним фразеолошким речницима српског и пољског језика* (In: *Савремена проучавања језика и књижевности IV*, 2013, Крагујевац, s. 195–213).

¹²¹ Srov. též „One of the most interesting pieces of research published recently with direct relevance to lexicography is the work of Sinclair on idiomaticity (Sinclair, John *Corpus, Concordance, Collocation*, Oxford, 1991), which has based on an examination of the Birmingham corpus. The general idea is that the traditional emphasis on syntax as a set of rules for the combination of words does not account for all the aspects of discourse, that discourse is not an empty syntactic structure into which the encoder inserts lexical elements one after the other, and that words are not inserted into those syntactic structures simply because of their categorization in terms of parts of speech. Words have ‘built-in features’, so that the choice of word, or even of one particular sense of a word, entails the obligatory or preferential choice of some other words, or of some syntactic construction” (Béjoint 200: 211).

výkladového jen svou formou a je řazeno na jiné místo abecedy (např. *chodit jako bez hlavy se nachází* pod H, SČFI I 2009: 113), přičemž je pouze odkázáno na základní tvar výkladového hesla (*chodit / být jako bezhlavý*, SČFI I 2009: 43), které je řazeno pod B a zde se znovu objevuje jako varianta. Naproti tomu heslo okrajové je zpracováno stručně, představuje zastaralý nebo nový úzus. Okrajové výkladové heslo je opatřeno pouze stručným naznačením svého kontextu a základního významu (např. *být jako bábovka*, SČFI I 2009: 39).

Heslová stat' ve slovníku se skládá z heslového frazému (záhlaví) a složek, jejichž počet se liší od svazku, záleží tedy na typu frazémů. V prvním dílu jich může být jedenáct. Tyto složky jsou:

- označení stylové charakteristiky; stylová příslušnost frazému, jeho expresivita a frekvence;
- gramatické charakteristiky; v negativním smyslu je podchycena omezenost jeho gramatických a textových funkcí;
- transformace; většina frazémů má vedle variant paralelně další ustálené podoby, které mají jinou textovou funkci a syntaktickou platnost, ale význam mají stejný, přičemž nejčastější typy transformací jsou nominalizace, adjektivizace a adverbializace;
- kontext a valence; ty jsou uvedeny v závorce před výkladem a spolu s ním tvoří celek, protože bez znalosti kontextu a valence nelze určit význam; zde se využívá termínu aktant a cirkumstant, ke kterým je vztažena valence, tj. různé osoby, věci, okolnosti apod., jež se frazému v kontextu účastní;
- význam a funkce; výklad významu, při kterém jsou signalizovány různé typy a šíře kontextu, obsahuje především slova základní povahy, pokud možno bezpříznaková;
- exemplifikace; heslo může být exemplifikováno ve svém typickém kontextu; všechny příklady jsou necitátové (citátové mohou být netypicky a uměle modifikované, a hlavně je jich k dispozici málo);
- další údaje o úzu, etymologii, motivaci a jiných souvislostech; tato různorodá část slouží jako výběrový doplněk různých aspektů toho, co vyžaduje některá z předchozích částí; vyskytují se zde upozornění na možnosti dalších

tvář, etymologické poznámky, monokolokabilní slova, určité druhy vět nebo slovesných tvarů, ve kterých se frazém obvykle vyskytuje atd.;

- synonymie; podle principu ekvivalence a podobnosti jsou frazémy děleny na oddíl označený S (synonyma) a Cf (confer = srovnaj); oddíl Cf rozvíjí sémantiku daného frazému v jeho necentrálních rysech, které s ním zřetelně zachovávají souvislost;

- opozita užší a širší; v oddíle označeném A jsou uváděny frazémy a výrazy podle principu opozita a kontrastu;

- odkaz na sémantický rejstřík; tímto se frazém zařazuje do jedné nebo více sémantických tříd podobných frazémů, tyto odkazy jsou jednoslovné;¹²²

- cizojazyčné ekvivalenty – tyto jsou uváděny v tomto pořadí: angličtina, němčina, francouzština a ruština; ekvivalenty se liší podle svého statutu v cílovém jazyce a upozorňuje se na shody a rozdíly vzhledem k češtině; symbol ! např. přináší upozornění na strukturu, která v cizím jazyce již formálně není přirovnáním nebo patří do jiné oblasti idiomatiky a frazeologie (SČFI I: 2009, 17-25).

Heslovou stať a její charakteristiky v *SČFI* představíme na příkladu frazému

Abrahám:

být° starý jako Abrahám

(neutr; důraz, říd) **0** ot, neg, imp, imp neg, pl

Adj starý j. A.

(Muž, někdy s odstínem údivu a ve vztahu k jeho zkušenosti a filozofickému nadhledu:) být neobvykle starý, popř. i zkušený, moudrý a rozvážený. ♦ Abrahám, biblická postava (Gn 11 – 25), byl hebrejský patriarcha, praotec Židů a zakladatel judaismu; podle bible žil 175 let. ■ S starý, být starý j. Metuzalém, pamatovat Abraháma A ještě mu teče mlíko po bradě, je to zelenáč, má ještě skořápku v zadku / u prdele, může se holit v průvanu, mít telecí léta Cf starý, být starý j. sám svět, být už v letech, je mu už nějaký pátek.

¹²² Na jeho základě již připravený onomaziologický slovník, respektive tezaurus, by měl být publikován letos.

(A) be as old as Methuselah / Adam (N) alt w. Methusalem sein (F) vieux c. Hérode / Methusalem / le monde (R) он стар(ый) к. мир,! из него песок сыплется (SFČI I 2009: 33).

V našem příkladu je heslové záhlaví *být° starý jako Abrahám*. Charakteristika tohoto frazému je:

- stylová příslušnost neutrální, expresivita důrazná a frekvence řídká;
- omezenost možných gramatických kategorií; negativní charakteristiky, výraz se neužívá se v kategoriích: otázka, negace, imperativ, záporný imperativ, plurál;
- s možností transformace: adjektivizace; symbol ° označuje slovo gramaticky nebo lexikálně obměnitelé;
- kontext a valence jsou dány v závorce před výkladem;
- znamenající *neobvykle starý, popř. i zkušený, moudrý a rozvážený*;
- neuvedená exemplifikace;
- etymologie je biblická, za symbolem ♦ se uvádějí další údaje o úzu, etymologii atd.
- za symbolem ■ jsou uvedena synonyma a ekvivalenty (S) a širší synonymie, nepřímá funkční ekvivalence (Cf) a opozita (A)
- odkaz na sémantický rejstřík, ten je vždy jednoslovný, uváděn je po S, A nebo Cf, v našem případě je to *starý*;
- ekvivalenty ve všech čtyřech světových jazycích.

Heslový frazém (záhlaví) může obsahovat varianty dvojího typu. Varianty syntagmatické jsou v *SČFI* v kulaté závorce a označují část hesla v určitých kontextech vypustitelnou, např. *být° (opuštěný) j. hruška v (širém) poli* (*SČFI* I 2009: 127). Varianty paradigmatické jsou uvedeny lomítkem za slovem, popř. několika slovy, s nimiž alternují, nebo zkratkou n. (nebo) u víceslovných frazémů, např. *nařikat° / fňukat° j. stará bába* (*SČFI* I 2009: 38) nebo *jde j. na pohřeb n. tváří se j. když jde / j. by šel na pohřeb* (*SČFI* I 2009: 279).¹²³ Část frazému uváděná v hranaté závorce upozorňuje na závazný nebo charakteristický slovní kontext hesla, který,

¹²³ Toto je příklad běžného hesla odkazového; odkázáno je na heslo *jít j. na funus*.

zvláště u hesel formální a větné povahy, je k jejich popisu nezbytný, např. *dělej jak / co dělej [stejně se ti to nepodaří / nepovede]* (SFČI I 2009: 83).

Ve *Frazeologickém slovníku charvátského neboli srbského jazyka* Josipa Matešiče jsou frazémy uspořádány abecedně a o jejich zařazení rozhoduje to, zda je v něm přítomno a) substantivum, b) adjektivum, c) verbum, d) adverbium nebo pronomen. Situace je stejná jako v *SFČI* s jedním rozdílem, totiž frazémy jsou uváděny tolikrát, kolik mají plnovýznamových slov (tj. substantiv, adjektiv, verb, adverbií, pronomen a numerálií), přičemž „obrada i tumačenje slijede samo pod jednom natuknicom“ (Matešić 1982: VII). Slovník obsahuje více než 30 000 heslových slov (tzv. natuknic), z nichž bylo zpracováno kolem 12 000 tisíc. Heslová slova jsou označena velkými písmeny a pod nimi jsou systémem hnízdování umístěny frazémy, které obsahují výklad a exemplifikace (citátové) nebo jsou jen odkazového charakteru. Lexikálně slovník vychází z excerpčního materiálu primárně budovaného jako základ pro výkladový slovník Matice charvátské a Matice srbské a dalších zdrojů, které jsme citovali výše. Důraz byl kladen na současný jazyk, jeho aktuální stav.

Strukturu hesla a jeho výklad v Matešičově *Rječniku* můžeme představit na prvním frazému tohoto slovníku:

A

od a do ž (do z) sve, potpuno, od početka do kraja.

Zlatice, idi kući i reci mami da ćemo danas po podne sve pretresti, sve od »A« do »Ž« HADŽIĆ 2. Ali to arapu kao što sam ja nije problem, imam u malom prstu sve od a do ž što se tiče ljubavi ... – MAJDAK 1. Za Bearu mogu reći najbolje od »a« do »ž«. Sjajan je to čovjek, prijatelj, stručni suradnik. – VUS 1971. Govor filma od A do Z... – T 1968. Gerald Szinkowski bio je u američkom podzemlju čuveni »majstor za sve – od A do Z« na polju » - igara sa prljavim novcem«. VUS 1976 (Matešić 1982: 1).

Heslové slovo je v tomto našem případě písmeno A, následují hesla *Abeceda*, *Abrahamov*,¹²⁴ *Adam* atd.

Jak jsme již připomněli, Matešičův *Slovník* se od *SČFI* liší jedním prvkem, zato ovšem podstatným: chápáním toho, co je to frazém, proto do tohoto slovníku nejsou

¹²⁴ Heslo *Abrahamov* neobsahuje frazém podobný uvedenému příkladu v češtině (*Být starý jako Abrahám*), jen odkaz na heslové slovo *Krilo*, kde je zpracován frazém *Otići (preseliti se, biti primljen) u Abrahamovo krilo* (Matešić 1982: 1, 278).

zařazeny frazémy větné ani frazémy s jedním autosémantickým a jedním synsématickým prvkem.

V Matešićově slovníku jsou též uvedeny varianty, a to jak paradigmatické, které se nacházejí v kulaté závorce a jsou autorem definovány jako *alternativní varianty*, tak i syntagmatické (autor je nazývá *fakultativní části frazému*), uvedené v hranaté závorce např. *utuviti pf. (uvrtjeti pf. i sl.) [sebi] u glavu* (pod heslem *Hlava*, Matešić: 1982, 152). Z gramatických charakteristik slovník uvádí slovesný vid u sloves v infinitivu (kromě slovesa *biti*). Frazémy, k nimž se pojí ustálené určité finitní tvary verba, jsou uvedeny pod tímto typickým tvarem: *présentem*, *perfektem*, *futurem* nebo *kondicionálem* (*ide nekome krv u obraze, pravi se kao da je pozobao svu mudrust zemaljsku*). Stylová charakteristika se uvádí, pouze jedná-li se o ironii a označuje se zkratkou *iron*. Číselná označení jsou použita v případech homofonů (např. *Kosa¹ Kosa²*; Matešić: 1982, 263) a homografů (např. *Para¹ Para²*; Matešić: 1982, 450). Pokud má frazém více významů, jsou výklady opatřeny průběžným číslováním. V případě, že jsou si tyto významy podobné, jsou odděleny jen interpunkční čárkou. Lomítkem jsou odděleny slovesné vidové páry (*čitati / pročítati*). Příklady jsou převzaty z jednojazyčných slovníků (Maticice charvátské, Maticice srbské, Srbské akademie věd a umění), literárních děl z 60. a 70. let, jak domácích tak i zahraničních (překlady), z časopisů a novin (*VUS, NIN, Večernji list* atd.) a informací od rodilých mluvčích.

V *Rusko-charvátském neboli srbském frazeologickém slovníku* (RHSFS 1979) autoři pracují s frazeologií v tzv. „v užším a širším smyslu“, přičemž za frazeologii v užším smyslu pokládají frazémy, které označují za „nesvobodné skupiny slov“, tedy nevznikající při hovorovém aktu, u kterých je v úplnosti provedena desémantizace. Frazeologií v „širším smyslu“ chápou termíny, výrazy v procesu frazeologizace a volné výrazy. Volné výrazy podle názoru autorů leží nejdále od frazeologie v užším smyslu, přestože zachovávají základní významy svých prvků. Na závěr autoři připomínají, že z hlediska přístupu k výběru materiálů, se spíše jedná o „frazeologicko-kolokační slovník“ (RHSFS I 1979: VIII).

Slovník obsahuje kolem 80 000 heslových slov, ze kterých je u 35 000 podáno celkové zpracování, ostatní jsou odkazová. Uspořádání hesel je abecední a téměř identické se slovníkem Matešićovým. Zpracování a překlady frazémů jsou podány jen

jednou (platí totéž pořadí jako u Matešiče a princip pořadí od substantiva k adverbiu, který je společný se *SČFI*), ale každý frazém se uvádí tolikrát, kolik obsahuje samostatných slov.

Strukturu hesla představíme příkladem heslového slova *БАБА* a frazémů uvedených pod ním.

БАБА

бáзaрнaя бáбa (prost.) nadžak. baba, svadljivica; galamdžija, svadljivac

кáменнaя бáбa (arheol.) kameni idol (kip)

снeжнaя (снeговáя) бáбa snjegović, sneško

слeпítь / лeпítь снeжóк (снeжнóу бáбу)

v. снежок (RHSFS I 1979: 2).

Slova v heslovém frazému uvedená v kulaté závorce mohou označovat paradigmatické varianty, synonyma nebo opozita. „Frazeologizmi su otisnuti debelim slovima. Jedna riječ (ili više njih) u oblim zagradaма označuje da ta riječ može biti dio frazeologizma jednako kao riječ koja stoji ispred zgrade, bilo da su u međusobnim odnosima sinonimije, antonimije ili samo jednake kolokacije“ (RHSFS I 1979: XI).

Ve špičaté závorce dále jsou uvedeny syntagmatické varianty (tzv. „fakultativní části frazeologismu“) např. *в <в одну> минуту (минутку)* (RHSFS I 1979: XI). Lomítkem jsou odděleny vidové slovesné dvojice. Rekce, která je nejčastěji uvedena jako příklad „vztahu frazému s okolím“, je naznačena vztažným zájmenem. Po ruské části hesla mohou být odpovídajícími zkratkami naznačeny charakteristiky stylového, časového či jiného omezení nebo příslušnost k profesní terminologii. Potom následuje překlad. Ten se skládá buď z jednoho, nebo více frazémů „v souvislosti s tím, nakolik bylo možné přenést základní význam a sféru používání“ ruského frazému. Autoři nevynechali ani stylovou charakteristiku frazémů, které mohou mít literární nebo kolokviální povahu, mohou být vulgarismy, termíny z oboru práv, lingvistiky, biologie, námořnictví atd. Všechny jsou označeny příslušnými zkratkami. Kromě stylu se ve slovníku odkazuje i na kontext, na tzv. „upotřebnu omezenost“ sociální, regionální, časovou (archaismy, historismy, neologismy) apod. Exemplifikace není zastoupena.

Z celé řady dalších slovanských překladových slovníků jsme vybrali *Rusko-polský frazeologický slovník* Stanisława Karolaka (Karolak 1998), který inspiraci pro

svůj slovník čerpal z *Polsko-bulharského frazeologického slovníku* (Влахов 1980). Slovník vyšel ve dvou dílech v roce 1998. Počet zpracovaných frazémů je kolem 8000.

Frazémy jsou uspořádány abecedně, uvádějí se tolikrát, kolik mají plnovýznamových slov. Výklad je ale podán jen jednou a ten je třeba hledat u „nadřazeného slova“. Systém, podle kterého autor přistoupil ke zpracování frazému, není totiž vůbec jednoduchý: frazém se uvádí pod písmenem, jímž začíná slovo „gramaticky nadřazené“.¹²⁵

Ve většině případů o zařazení výkladu a překladu rozhoduje substantivum. Přednost mají substantiva, která plní funkci podmětu, přičemž situace je poněkud zjednodušena tím, že taková substantiva jsou ve frazému obsahující více substantiv téměř vždy první. Substantivum má přednost i v případech slovních spojení skládajících se z adjektiva a substantiva, např. *коломенская верста* (řazeno pod písmeno V, Karolak 1998: XIV).

Pokud se ale jedná o nadřazený výraz („wyraz nadrzędny“/„грамматически главный компонент“), kterým je adjektivum, frazém je zařazen podle něj, a to přesto, že frazém obsahuje substantivum, např. *бойкий на язык* (řazeno pod písmeno B, Karolak 1998: XIX). Frazémy, kde jsou substantiva součástí přísudku, jsou řazeny podle prvního substantiva, např. *быть без роду а племени* (řazeno pod písmeno R, Karolak 1998: XIV). Frazémy jsou řazeny podle verba, pokud je verbum nadřazený výraz, např. *высеть на честном слове*, (řazeno pod V, Karolak 1998: V). Frazémy, které mají společné nadřazené slovo a tímto slovem nezačínají, jsou uspořádány abecedně podle prvního komponentu.

Tento systém je ulehčen skutečností, že pokud z nějakého důvodu zpracovaný frazém nenajdeme, tedy takový, který obsahuje i překlad, narazíme přinejmenším na odkazové heslo, které nám pomůže dohledat příslušné heslo i s překladem. Syntagmatické varianty jsou uvedeny ve špičaté závorce, zatímco paradigmatické varianty jsou ohraničené závorkou hranatou, např. *быть [попадать] не в бровь а <прямо> б глаз* (Karolak 1998: XXXVII).

Strukturu heslové stati v tomto slovníku představíme v následujícím příkladu:

¹²⁵ „Wyrażenie frazeologiczne znajduje się mianowicie pod literą, na którą zaczyna się wyraz gramatycznie nadrzędny“ (Karolak 1998: XIII) – překlad autorky.

Б – 302 как бы то [там] ни было jakkolwiek było; tak czy owak; mimo wszystko; w każdym razie.

Как бы то там ни было, но видевший в первый раз Лизавету Александровну не заметил бы в ней никакого расстройства. (*Гончаров*) Jakkolwiek było, ten, kto by zobaczył po raz pierwszy Lizawietę Aleksandrovną, nie dostrzegłby w niej żadnego przygnębienia. **Как бы то там ни было**, я счёл нужным вас предупредить о моём образе мыслей (*Тургенев*) Tak czy owak uznałem za stosowne uprzedzić pana o moim sposobie myślenia. **Как бы то там ни было**, ход мыслей бакалейщиков и литераторов был примерно таков... (*Крокодил*) W każdym razie tok myśli kupców kolonialnych i literatów był mniej więcej taki... (Karolak 1998: 81).

Heslová stať tedy obsahuje:

- index skládající se z písmena, pod kterým je zapsán frazém, a průběžného pořadového čísla;
- heslový frazém;
- překlad do polštiny;
- ilustrativní příklady, tedy exemplifikace, které jsou nepochybně velmi bohaté. Ty jsou čerpány z klasické literatury, publicistiky, nebo z překladové literatury do ruštiny; vždy je uvedeno jméno autora a překladatele, pokud jde o překlad. Všechny citáty jsou přeloženy do polštiny, o vhodný překlad se postaral autor; přitom ale do budoucna ponechává možnost jejich překladu přesnějšího.

Kromě složek, které obsahuje námi uvedený příklad, mohou být frazémy v *Rusko-polském frazeologickém slovníku* opatřeny i „sémanticko-syntaktickou“ poznámkou, která se nejčastěji vztahuje na valenci a stylovou charakteristiku, a to jak u frazému ruského, tak i u příslušného polského ekvivalentu.

V roce 2002 vyšel v Olomouci *Česko-ruský frazeologický slovník* obsahující kolem 9000 českých frazémů. Autoři slovníku, Alfréd Wurm a Valerij Mokijenko materiál sbírali dlouhá léta; Alfréd Wurm začal lístkový materiál s frazémy excerpovanými z literatury i z „živého jazyka“ shromažďovat již v padesátých letech 20. století, v sedmdesátých letech vyzval ke spolupráci Valerija Mokijenka, takže frazeologická kartotéka ve svém výsledku obsahovala přes 6000 záznamů s frazémy

excerpovanými z děl českých autorů 19. a 20. století, slovníků výkladových i překladových, paremiologických sbírek Františka Ladislava Čelakovského, Jaroslava Zaorálka a Václava Flajshanse a nespécifikovaného lingvistického materiálu.

Slovník byl na začátku ideově koncipován jako součást (neuskutečně) lexikografické trilogie, která měla obsahovat i rusko-český a česko-německý frazeologický slovník, přičemž měly být připojeny i německé a slovenské ekvivalenty (Wurm – Mokijenko 2002: 7). Slovník obsahuje frazémy chápané v „užším smyslu“, naopak citáty, aforismy a přísloví autoři vynechali. Takovéto chápání frazému, i když tradiční, považují za užitečné.¹²⁶ Přesto své místo ve slovníku našel např. frazém *s vlky výt*, jenž je úsekem přísloví *kdo chce s vlky žít, musí s nimi výt*, a mnohé termíny – kompozita, která se používají i v „přeneseném smyslu“, jako jsou *bod mrazu*, *těžká váha*, *hvězda první velikosti* atd., stejně jako frazémy typu *a tak, nic takového*, *a tečka*, *a je to*, *a hotovo*.

Frazémy jsou uváděny ve „вокабулярных гнездах“, tedy na základě hnízdování, a heslová neboli řadicí slova jsou uspořádána abecedně, pod nimi se pak nacházejí příslušné frazémy. Ty se ve slovníku objevují tolikrát, kolik mají plnovýznamových slov, ale zpracovány jsou jen jednou, v ostatních případech jde o odkazová hesla. Heslovým slovem, pod kterým je frazém s překladem představen, bývá nejčastěji substantivum. Pokud se pod jedním heslovým slovem nachází více frazémů, řadí se abecedně podle koncovky heslového slova ve frazému. Pokud ale frazém obsahuje substantivum i adjektivum, neznamená to, že byl zpracován pod heslovým substantivem, jako např. *andělská hudba* (překlad pod heslem *Andělský*, Wurm – Mokijenko 2002: 24), ale *to zní jako andělská hudba* (odkaz na frazém pod heslem *Hudba*, Wurm – Mokijenko 2002: 24).

¹²⁶ Autoři frazém charakterizují takto: „Фразеологическая единица при этом трактуется как относительно устойчивое, воспроизводимое экспрессивное сочетание лексем, обладающее относительно целостным значением. Такое понимание ФЕ, достаточно традиционное ... позволяет, как кажется, отразить в словаре функционально однородные устойчивые словосочетания – прежде всего идиоматику чешского языка“ (Wurm – Mokijenko 2002: 8).

Strukturu heslové stati v *Česko-ruském frazeologickém slovníku* představíme v následujícím příkladu:

A

1. neříci [ani] a ani b, též á ani b (bé)

- не сказать ни слова; промолчать. *Srov.* ne říci [ani] **b**; ani **muk**

2. od a též á [až] do zet (z, ž, žet)

- от а до я; от альфы до омеги, от начала до конца (Wurm – Mokijenko 2002: 21).

Heslová stat' se tedy skládá z

- heslového slova (v našem případě písmena A, následují hesla *Abeceda*, *Abrahám...*);
- pořadového čísla a heslového frazému s variantami, paradigmatickými a syntagmatickými;
- stylové charakteristiky, která není povinnou složkou; občas se vyskytují polysemní frazémy, ty jsou označeny číslem v horním indexu a jsou zpracovány pod jedním pořadovým číslem frazému;
- ekvivalentu v ruštině (popř. doslovného překladu);
- odkazu na synonymum (popř. antonymum).

Slovník podle autorů přináší jednu novinku, a tou je „ideografizace“ popisu, tj. odkazu na analogická synonyma. Součástí heslového frazému mohou být paradigmatické varianty (лексические варианты) uvedené v kulaté závorce, syntagmatické varianty (синтаксические варианты) v hranaté závorce, poté tzv. „фразеологические варианты“, pod kterými autoři míní varianty „bázového slova“ (většinou substantiva) a které jsou též paradigmatickými variantami, např. *dá-li bůh, též pánbůh* (Wurm – Mokijenko 2002: 16), nebo *nastrčená figura, též osoba* (Wurm – Mokijenko 2002: 16). Kromě odkazu na analogická synonyma, jsou připojeny i odkazy na antonyma, např. *malovat (líčit) co růžovými barvami, též v růžových barvách* s patřičným odkazem na antonymické *malovat (líčit) co černými barvami* (Wurm – Mokijenko 2002: 16).

Při překládání frazémů do ruštiny se autoři opírali o bohatou ruskou frazeologickou literaturu a výkladové slovníky ruštiny, jako je *Frazeologický slovník ruského jazyka* (*Фразеологический словарь русского языка* – Molotkov 1978),

Frazeologický slovník ruského spisovného jazyka (Фразеологический словарь русского литературного языка – Fedorov 1991), *Slovník frazeologických synonym ruského jazyka* (Словарь фразеологических синонимов русского языка – Жуков – Сидоренко – Шкляров 1987), *Slovník synonym ruského jazyka* (Словарь синонимов русского языка – Александрова 1986) a další. U frazémů, u nichž nebylo možné podat přesný ekvivalent, autoři uvádějí i doslovný překlad, např. *dělat andělíčky*: делать аборт <doslov. делать ангелочков> (Wurm – Mokijenko 2002: 24).

Velký česko-polský frazeologický slovník v redakci Teresy Orlošové vydaný v roce 2009 obsahuje kolem pěti tisíc heslových statí a frazémy „registrované ve 20. století a v současnosti“ (Orloš 2009: XVI). Materiálovou základnou slovníku byl *Slovník české idiomatiky a frazeologie*, výběr z něho byl zpracován v podobě česko-polských heslových statí. Kromě tohoto slovníku autorka pro nové frazémy neregistrované ve frazeologickém slovníku nebo pro nové významy už existujících frazémů využila i příručku *Nová slova v češtině* (Martincová a kol. 2004). Jsou zde zařazeny i ustálené citáty („skrzydłata słowa“), která se v užším smyslu dají chápat jako „frazeologizmy jejichž autoři jsou známi“ (Orloš 2009: XVII). Zdroji těchto ustálených citátů byly *Czesko-polski słownik skrzydłatych słów* (Orloš – Hornik 1996), *Studia z frazeologii czeskiej i polskiej* (Orloš 2005), mluvený jazyk a internet. Slovník vedle nich zaznamenává přirovnání, výrazy nominální a výrazy verbální, a dále „jisté frazeologizmy, rčení a pořekadla, kratší nebo zkrácená přísloví s osobními slovesnými tvary“ (Orloš 2009: XIX).

Velký česko-polský frazeologický slovník je koncipován jako příručka určená jak polským bohemistům, tak českým polonistům, dále překladatelům a „obyvatelům v pohraničních oblastech“. Heslové frazémy jsou řazeny abecedně, ovšem podle polské abecedy (ł, tedy ch je zařazeno po c). Pořadí je určeno podle prvního písmene řadicího neboli „bázového slova.“ Tímto slovem je nejčastěji substantivum, a to první v heslovém frazému. Výjimkou jsou jen vlastní jména, která mají přednost i v případě, že nejsou prvním substantivem. Autorka se v organizaci hesel nepustila do vnitřního členění a vysvětluje to takto: „Jsme totiž toho názoru, že v dvojazyčných slovnících je pro uživatele jednodušší abecední pořadí než hnízdování. Kromě toho je mnoho hesel, kde bázové slovo vystupuje pouze jednou, srov. *sedět na dvou židlích*. Kdybychom

uváděli zvláště řadicí slovo *źidle*, náš slovník by ještě zvětšil svůj objem“ (Orłóš 2009: XVII).

Strukturu heslové stati ve *Velkém česko-polském frazeologickém slovníku* představíme na následujícím příkladu:

začít / začínat od Adama

neutr.

‘zaczynać coś (np. opowiadanie, zbieranie materiałów do pracy naukowej itp.) od początku’

zaczynać od Adama i Ewy

bibl. *ST, Ks. Rodzaju 2,7.*

zaczniemy pięknie od Adama. Kde znaleźli mrtvolu? K

zaczniemy po kolei od Adama i Ewy. Więc gdzie znaleziono trupa?

S. začít (vyprávět) hezky po pořádku (Orłóš 2009: 4).

Uvedená heslová stať se tedy skládá z těchto částí:

- českého heslového frazému s uvedením imperfektivního tvaru slovesa;
- stylové charakteristiky;
- výkladu v polštině;
- polského ekvivalentu;
- za symbolem # je uveden původ, v tomto případě jde o biblický citát, Starý zákon, Genesis 2,7;
- exemplifikace, zde převzata z *Českého národního korpusu*;
- překladu exemplifikace do polštiny;
- synonyma.

Pokud český frazém neobsahuje substantivum, dalším řadicím slovem je verbum, pak adjektivum a naposledy pronomen. Součástí heslové stati jsou transformace frazému (uvádí se „frazologismus verbální s nominálním“), stylová charakteristika, výklad významu, ekvivalent v polštině, citáty, u citátů ustálených pak i údaje o původu, a textové exemplifikace a synonyma.

Stylová charakteristika může být neutrální (*neutr.*), jak jsme viděli v uvedené ukázce, dále obecná s výrazy z běžného jazyka (*pot.*, z polského *potoczny*), vulgární (*wulg.*), knižní (*książk.*) a slangový (*slang.*). Ekvivalenty v polštině jsou uvedeny i ve variantní podobě. V případě, že polský frazém není přesným ekvivalentem českého,

je připojena zkratka *por.* (česky srov.) před podobným frazémem. Exemplifikace byla nejčastěji převzata z *Českého národního korpusu*, k ostatním zdrojům patří *Lidové noviny* (jejich internetové vydání), internet, knihy *Aniž jest něco nového pod sluncem* a *Šmírbuch jazyka českého* Patrika Ouředníka, *Slovník české idiomatiky a frazeologie*, *Slovník spisovného jazyka českého* a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Pokud nebyl v těchto zdrojích nalezen vhodný příklad, podílel se na jeho vytvoření autorský kolektiv. Exemplifikace je přeložena do polštiny, což je podle našich poznatků velmi řídké. Synonyma jsou uváděna za symbolem S. V případě, že synonymum neexistuje (což je často u ustálených citátů), je připojena pomlčka (S. –).

Na příkladu šesti frazeologických slovníků, které jsme zde představili, je patrná různorodost pohledu při řešení struktury heslové stati. Ta je samozřejmě závislá na tom, jde-li o slovník výkladový nebo překladový, na době vzniku slovníku, lexikografické tradici a na autorově přístupu k teorii a podstatě frazémů. Například ze šesti uvedených slovníků pouze dva neuvádějí exemplifikaci. Tendence ji překládat je přítomná výhradně v polských překladových frazeologických slovnících. Je nepochybné, že vlivem technologického pokroku v moderní lexikografii, výběr hesel, jakož i jejich zpracování apod. nabývají nové rysy. Ty jsou zajištěny i dostupnějšími informacemi díky existenci moderních jazykových korpusů, které lexikografům ve velkém usnadňují práci a pomáhají při zjišťování frekvence, změn tvarů, neologismů, zastaralostí výrazů apod.

Třebaže na uspořádání frazeologického slovníku může mít každý jeho uživatel subjektivní názor a v menší či vyšší míře bude souhlasit, či nesouhlasit s jeho úpravou, jsme toho názoru, že každý frazeologický slovník:

- by měl vycházet v maximální míře ze současného jazyka;
- měl by se opírat o tištěné i elektronické zdroje jazyka a brát v úvahu, že frazémy jsou charakteristické nejen pro spisovný jazyk, ale i pro jeho kolokviální variantu/y;
- výběr frazémů by bylo žádoucí podřídít jejich frekvenci, ale pokud možno nevynechávat ani frazémy s nízkou frekvencí;
- hesla, resp. heslové stati mají podávat podrobné informace o stylové charakteristice, variantách, transformacích, synonymech (eventuálně antonymech) a kontextu / výkladu;

- exemplifikaci nepovažujeme za nezbytnou, nicméně je pro svou účinnost vítána; podobně jako i další rysy typů nulových možností v SČFI ovšem slouží především aktivnímu uživateli, vše ostatní je jen pasivní, tj. dešifrační, dekodovací úzus.

- uspořádání frazémů by mělo být abecední, jednoduché a ekonomické; za jednoduché považujeme řazení formálně podle slovních druhů; také dáváme přednost takovému řazení hesel, které bylo využito v SČFI a Matešičově slovníku; za ekonomické uspořádání považujeme vyhnout se opakovanému uvádění hesel ve slovníku, heslo má být zastoupeno jednou spolu s výkladem / překladem;

- cizojazyčné ekvivalenty, které podává SČFI, přispívají k luxusnosti tohoto slovníku; překladový slovník by takové položky komplikovaly, třebaže by jeho hodnota tímto dodatkem vzrostla.

Z výše uvedeného vyplývá i podoba budoucího česko-srbského frazeologického slovníku, kterou jsme uplatnili v příloze této práce a kterou uvádíme na příkladu jednoho hesla:

to je jasné jako den

(неутр – кол) *очигледно, посве јасно* то је јасно као дан ■ **S** jasný, to je jasný j. facca, to je nad slunce jasnější ■ **A** to je pro mě španělská vesnice

Vzhledem ke skutečnosti, že funkce česko-srbského frazeologického slovníku by byla především dekodovací, tj. byl by to slovník určený především srbským uživatelům, je třeba uvažovat o podání překladu, resp. vysvětlení frazému před srbským ekvivalentem. Z uvedených příkladů je zřejmé, že jednoznačná ekvivalence mezi frazémy není v každém případě možná. Existují frazémy, u kterých by ekvivalence byla částečná, a ty by zajisté vyžadovaly opis. U českých frazémů, u kterých by nebylo možné nalézt odpovídající ekvivalent – frazém v srbsčině, by byl opis povinný. Předchozí příklad frazému se může obejít bez dodatečného vysvětlení, proto vzniká otázka, jak a kde se rozhodnout k uvádění výkladu; totiž jestli u každého hesla, nebo v závislosti na stupni ekvivalence. Myslíme si, že výklad by měl pro svou důslednost být součástí heslové stati, přičemž by se výklad a ekvivalent vizuálně lišily (opis by byl napsán kurzivou). Ne každému frazému můžeme přiřadit synonyma a

antonyma, proto jednoduchost jejich položky nesmí být vylučovací a jejich neexistence by neměla mít vliv na zařazení frazému do slovníku.

Na závěr je nutné podotknout, že nepochybně každý lexikograf se setkal s problémem omezení rozsahu slovníku. Takovéto omezení přirozeně ovlivňuje velikost a podrobnost zpracování slovníku a vede autora k tomu, že si musí vybrat: buď uvede více hesel s kratším výkladem, nebo omezí počet hesel, ale heslová stať bude rozsáhlejší. Domníváme se, že druhá varianta by byla přijatelnější, ale současně rozumíme těm, kteří by se rozhodli pro opačnou eventualitu. Možnosti, omezení a formy, které slovník nabízí, jsou pro jeho kvalitu podstatné, ale samou snahu o zpracování jazyka z lexikografického hlediska a přínos pro jazykové poznání, považujeme v tomto případě za důležitější.

5.3 Výběr frazémů pro česko-srbský frazeologický slovník

V srbsko-slovanském lexikografickém prostředí existoval dlouho stav výrazné absence slovníků vycházejících ze srbštiny. Proto by bylo logické dávat přednost lexikografickým aktivitám, jež by vycházely ze srbského jazykového korpusu (Станковић 1999: 7) a umožňovaly by tak lepší možnosti poznání jiného slovanského jazyka nejen srbským rodilým mluvčím, nýbrž i cizincům, kteří se hodlají zabývat studiem srbštiny. Teprve v posledních třiceti letech začala být srbská lexikografie ve směru k slovanským jazykům vstřícnější, kdy postupně vycházely slovníky většího objemu: rusko-srbské, jak obecné překladové, tak i speciální terminologické (*Руско-сербскохорватскиѝ словарь* 1988; *Технички речник: руско-српски* 1997; doplněné vydání *Rusko-srbského slovníku* 1998; *Бугарско-српски речник = Българско-србски речник* 2000). Srbská akademie věd vydala po dlouhé době příprav dvoudílný *Česko-srbský slovník* (*Чешко-српски речник* 2000) a *Polsko-srbský slovník* (*Польско-српски речник* 1999). V relaci česko-srbského slovníkářství vyšly ještě dva slovníky obousměrné, tedy česko-srbské a srbsko-české, jeden v Praze, ve vydavatelství Leda v prvním vydání roku 2003 (a ve druhém z roku 2014), autorky Anny Jeníkové, druhý slovník od bělehradské bohemistky Verice Koprivicové pak vyšel v Bělehradě v roce 2008. Kromě těchto slovníků má případný uživatel

k dispozici *Srbocharvátsko-český slovník*, jenž vyšel v Praze v roce 1982 (Akademie věd ČSSR).

Navzdory tomu jsme pocítili potřebu přispět v oblasti srbsko-české frazeografie a rozhodli jsme se sestavit takový slovník,¹²⁷ jenž by byl užitečný srbským rodilým mluvčím, kteří se chtějí naučit česky nebo prohloubit své znalosti češtiny a který by též pomohl překladatelům z češtiny do srbštiny. V předchozích podkapitolách 5.1.1 *Tištěné frazeologické zdroje české a srbské* a 5.1.2 *Elektronické frazeologické zdroje české a srbské* jsme uvedli přednosti češtiny jako výchozího jazyka v takovém překladovém slovníku. Podobně jako užívání žádného slovníku není možné omezit ve prospěch jedné strany, věříme, že i tento slovník, třebaže jeho záměrem je především umožnit lepší poznání češtiny pro nečeské uživatele, bude dobrým nástrojem při seznamování se srbštinou i pro české mluvčí.

Předpokladem úspěšné práce na slovníku je ujasnění jeho cílů a jeho typu (Čermák – Blatná eds. 1995: 18). V tomto bodě jsme měli jasno. Rádi bychom sestavili překladový frazeologický slovník, jenž by byl užitečný především studentům a překladatelům. Ve frazeologickém slovníku jde bezpochyby o co nejsnadnější a nejužitečnější překlad slovních spojení typických pro určitý národ, kulturu a jazyk s cílem představit jej jako nástroj výše uvedeným uživatelům. Zadali jsme si přitom tři úkoly: 1. sestavit slovník, jenž by měl kolem 1500 hesel a mohl by reflektovat názor, který zastupujeme: frazémy musejí být vybrány podle objektivního kritéria, nikoliv libovolně; 2. frazémy mají být především současné, jak literární, tak kolokviální, jež mají přednost; 3. frazémy mají mít alespoň částečné ekvivalenty ve druhém jazyce, jež je potřeba zjistit. Kromě předpokladu uvedeného ve třetím bodě jsme celou dobu měli na mysli, že není důležité „pouze“ sémanticky určit ekvivalent, ale i definovat ekvivalenci tak, aby popis frazémů co nejužitečněji poukázal i na rozdíly stylistické.

Máme za to, že nejkompletnější prostředek selekce hesel pro malý slovník by měla být frekvence. My jsme v našem záměru měli na mysli slovník ustálených spojení současného českého jazyka, který by se nevyhýbal ani slangovým výrazům a kolokviální češtině. Domníváme se, že pokud se sestavuje slovník s omezeným

¹²⁷ Bogoljub Stanković byl názoru, že vhodnější je termín *tvořit* než *sestavovat* slovník s důležitou skutečností: „Али стварање речника подразумева истраживање које ће предходити раду на речнику, и тећи паралелно са тим радом“ (Станковић, 1999, s. 7).

počtem hesel, jako to bylo v našem případě, autor může sám určit jejich druh. Určitou výzvou je právě možnost libovolnosti výběru, ale pokusit se při výběru hesel upřednostnit objektivitu, a naopak omezit subjektivitu. V tomto pohledu je nesmírně významným pomocníkem *Český národní korpus*, v němž badatel může najít i frekvenční údaje, třebaže práce při vyhledávání všech frazémů v korpusu a určování jejich frekvence se zdá být téměř nereálná, nebo přinejmenším dlouholetá. Proto možným řešením, i když méně vítaným, jsou slovníky tematické. I my jsme se vydali touto cestou a česko-srbský frazeologický slovník jsme omezili, alespoň prozatím, na frazémy somatické. Tyto frazémy jsou poměrně frekventované, a to jak v češtině, tak také v srbsčině, přičemž se vyskytují ve všech čtyřech základních typech: přirovnání, výrazy neslovesné, výrazy slovesné a výrazy větné. Do slovníku jsme zařadili 97 somatismů, tj. částí těla, jež jsme excerpovali ze *Slovníku české idiomatiky a frazeologie*. V následující části ukážeme na počet zastoupení všech uvedených struktur. Jednotlivý seznam částí těla a přehled čtyř typů frazému představujeme v následující tabulce:

	Heslo	Přirovnání	Neslovesné	Slovesné	Větné
1	bedra	/	/	8	/
2	bok	/	1	5	/
3	brada	/	/	5	1
4	brva	/	/	1	/
5	břicho	/	1	5	4
6	čelo	/	2	17	3
7	dlaň	2	/	8	2
8	drážka	/	1	7	/
9	fous	/	3	7	2
10	frňák	/	/	4	/
11	hlava	7	20	172	13
12	hnáty	/	/	2	/
13	hrb	/	/	1	1
14	hrdlo	/	3	7	2
15	hrst	/	/	6	2

16	hrud'	/	/	/	1
17	hřbet	/	2	14	1
18	huba	4	13	55	9
19	chlup	1	3	6	/
20	chřtán	/	/	6	/
21	jazyk	/	7	25	7
22	jazyček	/	/	1	/
23	kebule	/	/	5	/
24	kejhák	/	/	4	1
25	klapačka	/	/	6	1
26	klapajzna	/	/	1	/
27	klín	/	/	3	/
28	kloub	/	/	2	/
29	kokos	/	/	5	/
30	koleno	/	2	10	4
31	kost	2	6	9	1
32	kostra	/	/	5	2
33	kotník	/	/	1	/
34	koule	/	/	3	/
35	krev	2	9	25	9
36	krk	2	3	25	4
37	ksicht	/	/	5	/
38	kulka	/	/	1	/
39	kušna	/	/	8	/
40	kůže	2	3	34	1
41	lebka	/	2	1	/
42	ledví	/	/	3	/
43	loket	/	3	10	2
44	lopatka	/	/	1	/
45	lýtko	/	/	1	/
46	malíček	/	/	7	/

47	mandle	/	/	1	/
48	morek	/	1	3	1
49	mozek	/	4	7	3
50	mozol	/	2	1	/
51	ňadra	/	/	2	/
52	nehet	/	/	3	2
53	nervy	3	5	21	8
54	noha	6	9	54	5
55	nos	/	2	38	6
56	obličej	/	1	11	/
57	obočí	/	/	3	/
58	oko	6	1	101	16
59	pačesy	/	/	7	/
60	pajšl	/		1	
61	palec	/	/	5	/
62	palice	/	/	9	1
63	panděro	/	1	2	/
64	pas	1	/	3	/
65	pata	3	1	19	/
66	páteř	/	/	11	/
67	pěst	1	1	9	1
68	plíce	2	2	8	/
69	prdel	5	1	30	7
70	prsa	/	/	8	/
71	prst	/	3	39	2
72	pupek	/	2	4	/
73	pusa	1	3	11	1
74	rameno	/	/	3	/
75	rty	/	/	5	/
76	ručička	/	/	3	1
77	ruka	3	9	61	8

78	rypák	/	/	7	1
79	srdce	5	3	24	9
80	střevo	/	1	1	1
81	šije	/	1	3	/
82	šiška	/	1	1	/
83	tělo	1	1	12	/
84	tvář	/	7	13	4
85	ucho	/	2	17	7
86	ústa	3	2	29	2
87	vaz	/	/	2	1
88	víčko	/	/	2	/
89	vlas	/	3	7	2
90	vousy	/	/	1	/
91	záda	/	1	22	1
92	zadek	/	1	13	4
93	zub	3	4	13	/
94	žaludek	2	4	7	4
95	žebro	1	/	2	/
96	žíla	/	1	3	/
97	žluč	1	1	4	1

Z tabulky mj. vyplývá, že co se týče somatismů, jsou dominantně zastoupeny výrazy slovesné.

Druhým úkolem, na nějž jsme se zaměřili, byla snaha představit především současné frazémy. Excerptovali jsme tady všechny frazémy se stylovou charakteristikou *kol.* (kolokviální) v rámci stylové příslušnosti, protože se v SČFI „jako kolokviální, zkratkou (kol) označují výrazy, které patří k celonárodním prostředkům běžně mluveného jazyka, tedy výrazy spisovné, patřící k tzv. hovorové vrstvě výrazových prostředků, ale i nespisovné, patřící k prostředkům obecné češtiny (nikoli však lokálně omezené, nářeční)“ (SČFI II 2009: 13). Současně jsme nevynechali ani knižní výrazy, které jsou „převahou vázány na projevy psané, texty

slohově nadnesené, častěji veřejné povahy“ (SČFI II 2009: 13). Omezili jsme počet pouze frazémů se sníženou frekvencí nebo frazémy archaické, jež jinak nejsou početně zastoupeny ani ve SČFI a jsou hodnoceny zkratkou *říd.* (řídké), respektive *zast.* (zastaralé).

Třetím, a dá se říci, hlavním úkolem při této frazeografické práci bylo popsání významů českých frazémů a určení příslušných ekvivalentů v srbském jazyce. Práci při popisu frazémů v češtině nepochybně velmi ulehčil *SČFI*, zatímco při vyhledávání a určování ekvivalentů v srbštině jsme využili dostupné a zde několikrát citované frazeologické slovníky srbštiny (*Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešiće (1982), *Фразеолошки речник српског језика* a *Мали српски фразеолошки речник* Đorđa Otaševića, *Српске народне пословице* Vuka Karadžiće, osobní dotazníky a internet. Pro lepší představu daného prostředí a užití výrazu u většiny českých frazémů uvádíme i exemplifikaci buď ze *SČFI* nebo z *Českého národního korpusu*, přičemž u příkladů převzatých ze slovníku neuvádíme zdroj, u těchto druhých stojí zkratka ČNK.

Při hledání vhodného ekvivalentu, nejde (bohužel) pouze o přesný překlad. Každý, kdo se někdy potýkal s překladem literárního díla, ví, jak je občas obtížné ustálené výrazy přeložit, protože vyžadují zjistit nejen sémantickou ekvivalenci, ale i ekvivalenci stylovou. Výrazy, jež mají vulgární konotaci, je možné sémanticky přeložit rovněž ustáleným výrazem, který ale ve druhém jazyce nemusí mít takovou konotaci, může být i neutrální. Překladatel často musí změnit mluvnickou kategorii sloves a z aktiva přejít do pasiva, nebo se objekt v jednom jazyce stává subjektem v druhém, což je možné vidět v následujícím případě:

šít/ušít někomu něco na tělo (кол; позит) být šitý na někoho, ušitý na t. *осмислити, припремити нешто тачно за неког* ушивен по мери, бити као створен/измишљен/поручен за неког *Tu roli ušil autor Rudolfu Hrušínskému přímo na tělo.*

K velkým rozdílům mezi srbštinou a češtinou našťestí v tomto směru nedochází. Prozatím jsme se rozhodli ponechat stranou stylovou charakteristiku srbských frazémů a budeme ji uvádět pouze u hesla českého. Heslovou stať jsme obohatili příklady synonym a antonym:

nesahat někomu ani po kolena/kotníky/pás/ramena (кол; негат) *не моћи се упоредити са неким, бити гори не бити/досезати неcome ни до колена/кољена* ♦ Вар. *pás* и *ramena* р(иј)етке **С** *немоц се někomu rovnat/s někým měřit; mít do někoho daleko* **А** *бýt někdo (proti někomu); převyšovat někoho o hlavu/dvě hlavy.*

Příklady všech čtyř typů frazémů:

lže, až se mu od huby/úst práší (кол; негат, погрд) *многа лагати лаже чим зине, лаже колико је дуг и широк, лаже на хватове* *Vykládal chlapům v hospodě, kde všude byl a kolik toho prožil, a lhal, až se mu od huby prášilo. Já moc dobře vím, že nikdy ani paty z domova nevytáhl.*

vyplazeným jazykem (кол; експр) *напрежући снагу, у журби, задихано* *исплажена језика, с душом у носу* *Ona taková není, napadlo ji, když s vyplazeným j. dobíhala vlak.* (ČNK) **С** *vší silou; ze všech sil*

hrbit/křivit/ohýbat hřbet/páteř/záda (před někým) (кол; негат) *бити понизан, покорити се, не бранити се савити/савијати кичму пред неким, пузати као пас* *Před pány hrbil hřet, ale na podřízené byl ras.* **С** *plazit se před někým po břiše; lézt někomu do prdele* **А** *mít svou hrdost/rovnou páteř; být svým pánem.*

Když je hlava blbá, trpí celý tělo. (кол; шаљ) *кад се не размишља, мора се уложити већи труд и напор* *Кад је глава луда, т(иј)ело страда. Тешко ногама под лудом главом.* **С** *Со není v hlavě, musí bejt v nohou.*

Do srbsko-českého slovníku somatických frazémů, který tvoří nedílnou součást této práce, jsme zapojili celkem 1623 českých somatických frazémů, přesněji řečeno heslových statí (protože jsme se rozhodli uvést i česká synonyma a antonyma s co největším počtem frazémů), jež jsme excerpovali ze *Slovníku české idiomatiky a frazeologie*. Věříme, že v nejbližší době slovník vyjde v tištěné podobě a že se stane užitečnou pomůckou pro všechny uživatele češtiny a srbštiny. Na závěr podotýkáme,

že tento slovníkový projekt bychom si přáli dále rozvíjet a v budoucnu doplňovat a rozšiřovat tak, aby jednou vznikl obecný česko-srbský frazeologický slovník.

6. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo srovnání frazeologie v české a srbské jazykovědě, v první řadě jejich vztah k základní jednotce frazeologie, jejím formálním vlastnostem, dále stávající aspekty a frazeografická praxe. Cílem práce též bylo i vytvořit teoretická východiska ke zpracování česko-srbského překladového slovníku a předložit návrh takového slovníku. V práci jsme využívali i práce charvátských lingvistů, poněvadž rozdíly mezi charvátským a srbským jazykem v této oblasti jsou minimální, vývoj jazyka byl do určité míry společný, což se odrazilo i na frazeografické pomůcky. V práci jsme chtěli také dojít k osobnímu závěru o možnostech rozvoje srbské frazeologické praxe. Z práce vyplývají následující závěry:

1. Frazeologie je oblast, která zaujímá pozornost mnoha lingvistů, a přestože je jako jazykovědná disciplína poměrně mladá, existující studie ve všech zmíněných jazycích jsou rozsáhlé a každá z nich umožňuje nový pohled na tuto vědu. Frazeologická terminologie v rámci srbské, charvátské (a srbocharvátské) a české frazeologie patří zčásti k ne zcela ujasněné oblasti, což práci rozhodně neulehčuje práci a představuje nevýhodu ve výzkumu oproti jiným jazykovědným disciplínám. Často je třeba se rozhodnout pro téměř „vlastní“ termíny. My jsme se zde rozhodli pro takové, které podle našeho mínění nejlépe vystihují povahu jednotky frazeologie.

2. V rámci frazeologie existují oblasti, jež pozornost českých a srbských (ani charvátských) lingvistů nezaujaly stejnou měrou, patří mezi ně např. kvazifrazémy. Nicméně kvazifrazémy svou formou a funkcí bez ohledu na přístup jednotlivých badatelů k jejich pojmenování lingvisté na jedné i druhé straně považují za zvláštní část lexikonu. Z oblasti kvazifrazémů jsme se v práci snažili nejvíce zdůraznit termíny, především z důvodu jejich velkého počtu i kvůli skutečnosti, že se jimi z frazeologického hlediska příliš jazykovědců nevěnovalo. Tyto názvy jsou v srbské a češtině ve většině případů kolokační – spojení substantiva a adjektiva. Domníváme se, že je do srbské jazykovědné terminologie nutné zavést termín kvazifrazém, poněvadž podle našeho názoru tuto část lexikonu nejlépe vystihuje.

3. V oblasti klasifikace frazémů můžeme konstatovat, že přes veškerá omezení a snahy popsat formální a sémantické charakteristiky frazémů, se čeští, srbské a

charvátští autoři stále častěji přiklánějí k zahrnutí všech formálních struktur, založených na evidenci vstupních komponent. Přitom je nejen změna významů jednoho členu nebo désementizace více prvků, ale i významová neslučitelnost, tj. inkompatibilita, častým jevem v sémantických syntagmatických vztazích, a to jak na úrovni morfémů, tak i na úrovni lexémů a kolokací, třebaže první zde uvedené úrovni se zatím věnovala pouze česká jazykověda.

4. Kombinatorické schopnosti v češtině a srbštině nabízí opravdové bohatství výrazů. Z výše uvedeného je patrné, že frazeologie je oblastí neregulárního, tedy oblastí anomálií, a neplatí pro ni pravidla pravidelného jazyka, tedy pro popis všech aspektů frazeologie nestačí ani jeho rozborové nástroje. Kombinatorické schopnosti frazeologie mají za výsledek spojení na úrovni morfémů, lexémů či kolokací, z čeho vyplývá, že frazémy mohou být lexikální, kolokační a propoziční. V práci jsme popsali a uvedli celkem 335 lexikálních frazémů v češtině a srbštině, ze kterých 166 frazémů činí ekvivalentní dvojice. Lexikální frazémy v obou jazycích nejsou omezeny pouze na spisovný jazyk nebo na jazyk nespisovný, respektive slang. Jejich tvorba v jazyce není ohraničena derivologickými postupy. Druhým formálním typem frazémů, kolokačním, se věnuje největší pozornost jak v srbštině, tak i češtině; v práci jsme představili binární kolokace s autosémantickými prvky, kolokace se synsémantickými prvky a smíšené kolokace, tj. kolokace s autosémantickými a synsémantickými prvky. Tyto poslední, svou povahou smíšené kolokace, ukazují na více odlišností mezi dvěma jazyky, na rozdíl od prvních dvou skupin. Struktura těchto spojení vypovídá o větších kombinatorických schopnostech verb a partikulí v češtině, kde se častěji vyskytují kombinace s monokolokabilními prvky, zatímco srbština má početnější kombinace s numeraliemi. Co se týče třetího druhu frazémů, propozičních nebo větných, došli jsme k závěru, že se v důsledku rozvoje frazeologie v české, srbské i charvátské jazykovědě postupně měnil názor v jejich prospěch a už dnes již jejich existenci nikdo nepopírá. Domníváme se, že jejich zařazení do frazeologie je logické a že si v srbštině zaslouží větší pozornost ve smyslu strukturního rozdělení, rozboru jejich variant a zapojení do frazeologických slovníků, kde zatím absentují. Srbští lingvisté se jimi zabývali především v komparativním přístupu v překladové frazeologii, chybí však detailní výkladový přístup. V české frazeologii jsou větné

frazémy velmi dobře popsané, a to lexikologicky i frazeologicky, jasně jsou dané jejich funkční aspekty.

5. I tautologie, jíž jsme se věnovali jako jazykovému jevu, má své pevné místo ve frazeologii srbského a českého jazyka. Uvedli jsme ustálené tautologické výroky v několika jazycích (češtině, srbštině a ruštině, s několika dalšími příklady v angličtině, němčině a francouzštině), z čehož je patrné, že jde o nadnárodní jev. Čeští, srbští, ruští a charvátští jazykovědci sice těmto stálým tautologickým konstrukcím v jazyce pozornost věnovali, ale téměř pokaždé je označili jiným termínem. Přestože nepovažujeme za vhodné akumulovat více termínů pro tentýž jev, rozhodli jsme se zavést a využít vlastní pojem: tautologické frazémy propoziční a tautologické binomiály, podle toho, zda jde o větu, či kolokaci. Náš názor se mj. opírá i o konkrétní jazykový materiál v podobě 52 uvedených binomiálů a 48 propozičních frazémů ve třech jazycích. Tímto pojmenováním jsme chtěli zdůraznit jejich formální povahu a oddělit je od tautologických výrazů, jež pro svou neustálenost nepatří do frazeologie.

7. Pozornost jsme v páté kapitole věnovali i frazeografii, kde jsme stručně představili české a srbské (a srbocharvátské) slovníkářství v oblasti výkladových slovníků, jež považujeme za základ ve zpracování frazeologických slovníků jednoho jazyka. Frazeografie je mladá oblast, velmi důležitá ve frazeologické teorii, jejímž je předchůdcem. Z analyzovaných jazyků má nejrozsáhlejší výkladový frazeologický slovník čeština, což se odrazilo i na nejlépe rozpracovanou frazeografickou praxi i teorii. Analyzovali jsme heslové stati v několika překladových frazeologických slovnících mezi slovanskými jazyky a došli jsme k sedmi důležitým charakteristikám v souvislosti s výběrem a podobou hesla v takovém slovníku. Naším záměrem nebylo pouze určit teoretická východiska, nýbrž i zpracovat česko-srbského překladový slovník, který zatím neexistuje, a pokud víme, ani si jinde nepřipravuje. Paralelně se vznikem této teoretické části práce jsme sestavili česko-srbský frazeologický slovník na základě 1623 somatismů, jenž je nedílnou přílohou k této práci.

Byli bychom nesmírně rádi, pokud by dané česko-srbské komparace a aspekty spolu s navrženým slovníkem mohli účelně využít nejen studenti a učitelé bohemistiky na bělehradské univerzitě a srbistiky na českých a moravských univerzitách, ale překladatelé a další zájemci o frazeologii a frazeografii.

7. PŘÍLOHA

Česko-srbský frazeologický slovník somatismů

Zdroje, výběr hesel a jejich uspořádání

Česko-srbský frazeologický slovník představuje somatické frazémy současného českého jazyka a jejich ekvivalenty v srbštině. Materiálově slovník čerpá ze *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* (SČFI 2009), *Frazeologického slovníku charvátského nebo srbského jazyka* (Matešić 1982), *Frazeologického slovníku srbského jazyka* (Оташевић 2012), *Česko-srbského slovníku* (ČSS 2000), *Srbocharvátsko-českého slovníku* (SČS 1982), *Slovníku srbocharvátského spisovného jazyka* (RMS 1967–1976), *Slovníku srbského jazyka* (RSJ 2011), *Českého národního korpusu*, *Korpusu současného srbského jazyka*, webového prohlížeče Google a z našeho vlastního sběru mezi mluvčími obou jazyků.

Do slovníku jsme zařadili frazémy, které svou formou mohou být součástí věty nebo větou, tj. kolokační a propoziční povahy. České somatismy jsme excerpovali ze všech čtyř svazků *SČFI*, takže na české straně i na straně srbské slovník obsahuje: přirovnání, neslovesné výrazy, výrazy slovesné a větné. Jen zřídka je uveden na srbské straně ekvivalent v podobě lexikálního frazému, a to pouze k nominálním českým frazémům, například *празнословац* k heslu *velká huba* nebo *испичутура* k heslu *vypitej mozek*. Ke zjednodušení orientace ve slovníku je výklad k českému frazému a jeho ekvivalentu(ům) v srbském jazyce podán jednou a hesla jsou řazena formálně podle zastoupení substantiva. Vzhledem k tomu, že slovník je složen ze somatismů, neexistuje frazém, ve kterém by substantivum nebylo zastoupeno. O zařazení hesla rozhoduje první přítomné substantivum v případě všech typů frazémů.

Heslová stat' a její součásti

Každý heslový frazém spolu s jeho ekvivalenem nebo ekvivalenty jsou uvedeny ve svém neutrálním tvaru, pokud ho mají; pokud ho nemají, zastupuje ho jeho nejčastější tvar, kterým u sloves bývá 3. osoba sg. Po heslovém frazému, tedy českém somatismu, následují stylová charakteristika, údaj o transformaci, výklad

významu v srbském jazyce, srbský ekvivalent, údaje o úzu nebo původu frazému, exemplifikace, synonyma a antonyma v češtině, ze kterých je pouze výklad povinnou složkou. Slovník neobsahuje heslové statě s pouze heslovým frazémem a výkladem v srbsčině, všechny obsahují alespoň ještě jednu z výše uvedených součástí.

Heslový frazém a ekvivalenty v srbsčině mohou obsahovat varianty dvojího typu: syntagmatické a paradigmatické. Syntagmatické varianty jsou v kulaté závorce a označují varianty „libovolné“, tj. vypustitelné, paradigmatické varianty jsou uvedeny za lomítkem nebo zkratkou и. (или) u delších tvarů. Část frazémů může být uvedená v hranaté závorce a představuje závazný slovní kontext nebo součást frazému v podobě akuzativu či dativu osobního zájmena, které je uvedeno vždy v mužském tvaru [ho], [my], jenž je obměnitelné s jiným osobním zájmenem. Stylové charakteristiky jsou uvedeny podle *SČFI* za heslovým frazémem v závorce, zkratkou v srbském jazyce. Frazém v rámci stylové příslušnosti bývá označován jako: knižní, publicistický, neutrální, kolokviální, slangový; v rámci příznakové expresivity jako: příznivý, nepříznivý, pochvalný, hanlivý, obdivný, pohrdlivý, žertovný, vulgární a ironický; z frekvenčního hlediska jako: zastaralý a řídký.

Ve slovníku se nacházejí běžné ustálené transformace v podobě verbalizace, nominalizace, komparativizace, adjektivizace, adverbializace a prepozicionalizace bez zkratky pojmenovávající druh transformace.

Sémantický oddíl hesla, tj. výklad uveden je kurzívou v srbském jazyce (ekavštinou a ijekavštinou) s důrazem na co nejvystižnější popsání frazémů, srozumitelném srbském mluvčímu. Za výkladem následuje ekvivalent v srbském jazyce uvedený ve svém neutrálním nebo nejčastějším tvaru. Pokud frazém nemá idiomatický ekvivalent v srbském jazyce, uvádí se výklad a exemplifikace.

Většina frazémů je opatřena příkladem ilustrujícím jejich typický úzus a kontext, buď převzatým ze *SČFI* (v tomto případě není uveden zdroj exemplifikace) anebo z *Českého národního korpusu* podle výběru autorky (s uvedeným zdrojem ČNK). Za písmeny С (синоним), respektive А (антоним) jsou uvedena synonyma a antonyma v českém jazyce, za značkou ♦ pak údaje o úzu nebo původu frazému.

Podrobněji o struktuře slovníkového hesla pojednávají kapitoly 5.2 a 5.3.

Seznam zkratek

j – jako (као)
вулг – вулгаран (vulgární)
евент – евентуално (eventuálně)
експр – експресиван (expresivní)
задив – задивљен (obdivný)
заст – застарео/ио (zastaralý)
и – или (nebo)
ирон – ироничан (ironický)
књиж – књижеван (knižní)
кол – колоквијалан (kolokviální)
конд – кондиционал (kondicionál)
негат – негативан (nepříznivý)
неутр – неутралан (neutrální) пон.
об – обично (obyčejně)
погрд – погрдан (hanlivý)
подруг – подругљив (pohrdlivý)
позит – позитиван (příznivý)
похв – похвалан (pochvalný)
публ – публицистички (publicistický)
ред – р(и)едак (řídský)
шаљ – шаљив (žertovný)

B

mít něco na svých bedrech *в.* nést něco na svých bedrech

nést/mít něco na svých bedrech (књиж – неутр; негат) *преузети бригу* носити/пон(иј)ети нешто на (својим) плећима *Byla ještě příliš mladá na to, aby na svých b. mohla unést takové břemeno.* (ČNK)

sejmout něco z beder něko *ослободити бриге, одговорности* скинути/збацити нешто са плећа/врата

být na bedrech něko *в.* spočívát na bedrech něko

ležet na bedrech něko *в.* spočívát na bedrech něko

spočívát/ležet/být na bedrech něko (неутр – књиж; негат) *оптерећивати некога* бити на нечијим леђима/плећима *Všechny aktivity, ať už přímo v domovech nebo mimo ně, leží pochopitelně na b. zaměstnanců.* (ČNK)

svalit/vložit něco na bedra něko *оптеретити некога нечим* натоварити нешто на нечија леђа/плећа, свалити нешто на нечија леђа *Seděl krotce a čekal na odsudek, smířen se vším, co může přijít, dokonce s úlevou, že to břímě svalil na b. jiného.* (ČNK)

vložit něco na bedra něko *в.* svalit něco na bedra něko

vzít něco na svá bedra *преузети на себе старање или р(ј)ешавање неког проблема* узети нешто на (своја) плећа, преузети нешто на себе *Nemohu si dovolit brát na svá bedra všechnu bídu světa.* (ČNK)

bok po boku (књиж) *заједно, један уз другога* раме уз раме *Manželé vyšli spolu b. po boku ze svatební síně. – V obtížných situacích postupovali vždycky b. po boku.*

napadnout/zaskočit něko od boku (неутр; негат, погрд) *подмукло некога напаст* забити/зарити некоме нож у леђа *Radši mám otevřeného odpůrce než něko, kdo mě napadne z b. А hrát otevřenou hru; bojovat s odkrytým hledím*

střílet/(vy)střelit od boku (кол; негат) *рећи нешто отприлике, насумично погодити* погодити/погађати као ћорава кокош зрно/као прстом у пекмез *Střílí od b., mluví bez srozumitelné analýzy dalšího rozvoje české energetiky.* (ČNK) **С** střílet bez

míření; hádat j. cikánka **А** mít to v hlavě dobře srovnané

popadat se za boky (smíchem) *в.* popadat se za břicho

vpadnout někomu do boku *в.* vpadnout někomu do zad

vystřelit od boku *в. střílet od boku*

zaskočit někoho od boku *в. napadnout někoho od boku*

být/bejt (už) bradou vzhůru *в. ležet bradou vzhůru*

ležet/být/bejt (už) bradou vzhůru (кол) *умр(и)јети* отићи Богу на истину, отегнути папке *Dědek se rozčilil, zrudl, a než stačili zavolat doktora, byl už b. vzhůru.*

mít na bradě mozol (кол; подруг) *радити или врло мало или не радити ништа* не претргнути се од посла, хватати зјале, красти богу дане, дангубити *Jedni na brigádě dřeli, druzí měli na b. mozol.* **С** být do práce j. kat; mít ruce samý mozol

nosit bradu vysoko *в. nosit hlavu vysoko*

vystrčit/vystrkovat/vysunout bradu dopředu *показати борбеност, одлучност* дићи главу *Jeho obličej nabyl náhle karmínového odstínu; v očích se mu objevil tvrdý výraz; vystrčil b., úporně hledal slova.* (ČNK)

vyusunout bradu dopředu *в. vystrčit bradu dopředu*

zdvíhat bradu *постати горд, показивати презривост у понашању* дићи главу, дићи/подићи нос/реп

Dělá, až/že má (z toho) na bradě mozol. *само наизглед радити* Као (нешто) ради.

mít brouka v hlavě/mouchy (v hlavě)/pavouky (v hlavě)/švába na mozku *имати чудне идеје, бити луцкаст, хировит* имати бубу/бубе/мушице у глави

nasadit někomu (něčím) brouka/cvrčka/červa/švába do hlavy (кол; позит и негат) *brouk v hlavě* *изазвати неспокојство, у неком убацити/ставити/пустити/метнути* некоме бубу у главу/ухо, убацити некоме црва у главу *Ale co bych ti nasazoval brouka do hlavy, když je docela spokojený?* (ČNK) ♦ *вар. cvrčka, červa* је р(и)јетка. **А** vyhnat někomu brouky z hlavy

vyhánět/vyhnat někomu brouky z hlavy (кол; позит) *mít brouka v hlavě; brouk v hlavě* **1.** *помоћи некоме да се ослободи луцкастих идеја* **2.** *одвратити некога од нечега у уразумити га* т(ј)ерати/ист(ј)ерати некоме бубице из главе *Je to starý hypochondr, ale já mu o dovolené ty brouky z hlavy vyženu.* **A1** *jednat s někým v rukavičkách* **A2** *nasadit někomu strašáky do hlavy; dělat někomu těžkou hlavu*

nehnout ani brvou (při něčem) (неутр; позит и негат) *одреаговати присебно* остати хладан, не трепнути (оком) *Nehnula ani b. a usedla na své místo.* (ČNK) **С** ani okem nemrknout

plné břicho/panděro u. plný pupek (кол; експр) *ситост* пун стомак (до гуше) *S plným b-em nemůže jít spát.* C plný žaludek A prázdný žaludek

lézt před někým po břiše *в.* plazit se před někým po břiše

ležet před někým na břiše *в.* plazit se před někým po břiše

mít prázdné/prázdný břicho (кол; негат) *бити гладан, немати довољно хране* бити гладан као слепачка торба, бити и гладан и жедан *To byla doba, kdy kočovní herci často mívali prázdná b-a.*

plazit se/lézt před někým po břiše u. ležet před někým na břiše (кол; негат, погрд) *бити сервилан и понизан, додворавати се* пузати пред неким, бити мањи од маковог зрна *Před ředitelem ústavu se mnozí pracovníci třásli a vedoucí oddělení se před ním div neplazili po b.* A mít svou hrdost; mít rovnou páteř

popadat se/chytat se za břicho/boky (smíchem/smíchy) (кол; шаљ) *јак* *се смејати/смјјати* ухватити се/хватати се за стомак од см(иј)еха *Když štěně vylezlo z misky s mlékem, tvářilo se tak překvapeně, až se všichni popadali smíchem za b.*

♦ *Вар.* *boky* је р(иј)етка A *pláče, až srdce usedá; nehnout ani brvou*

shodit břicho/pupек *српјати* скинути стомак *Jak shodit břicho?*

zastrčit/zatáhnout břicho *показати се мршавијум* увући стомак *Mimoděk zatáhl břicho a pokračoval v cestě kolem krabic, naskládaných od podlahy až ke stropu.* (ČNK)

zatáhnout břicho *в.* *zastrčit břicho*

Plný břich, rozum lich. *тешко је концентрисати се, размишљати одмах након јела* Пун желудац не учи радо. ♦ (Челаковски)

Kručí mu v břiše. *гладан је; нема довољно новца* Крче му цр(иј)ева. Нема за шта пас да га уједе.

Ten břicho nevošidí/neošidí. *воли да једе и никад се не снебива* Неће тај остати гладан.

Roste mu břicho. *гоји се* Пустио је/пушта/ набија стомак.

Č

být/bejt v čele (něčeho) (кол – неутр) *предводити, бити први, најбољи бити на челу нечега* *Zastupitelé mají štěstí, že v čele protestujících je povahou mírný lékař.*

(ČNK) **A** být páte kolo u vozu/úplná nula; jen se vézt

Čelem zed'/zdi neproraziš/nepovalíš. *не може се силом нешто постићи* Не може се главом кроз(а) зид.

Čelem vzad! (неутр – кол) 1. *команда у војсци* Нал(иј)ево круг! 2. *иди, одлази* Бриши (одавде)!

dát si/udělat čelem vzad (кол) **Čelem v.!** 1. *енергично се окренути и демонстративно отићи* окренути се на петама *On udělal čelem vzad a zmizel v přípravě.* (ČNK) 2. *окренути се по команди* Нал(иј)ево круг „*Čelem vzad,*“ *rozkázal jsem, „a k zemi.“* (ČNK) **C** zvednout kotvy **A** sedět j. pecka; stát j. tvrdý **Y**

dostat se do čela *заузети прво м(ј)есто, преузети вођство* доћи на чело нечега *Dostal se do čela průběžného pořadí soutěže, v níž vítěz finále získá osobní automobil.* (ČNK)

drzé čelo (кол; експр, негат) *дрскост, безочност* тврд образ ♦ често у пословици *Lepší drzé č. než poplužní dvůr.*

Lepší drzý/drzé čelo než poplužní dvůr. *и. Drzé/drzý/tvrdé/tvrdý čelo (je) lepší než poplužný dvůr.* (кол – неутр) *боље је бити одважан, него имати велико богатство* Боље је ум(ј)ети него имати. Ништа не усп(иј)ева као усп(ј)ех.

mít něco/to napsáno na čele (кол;) *показивати, одавати знаке нечега* види се некеме нешто по лицу/носу *Já to poznám. Na první pohled a tak jasně, jako by to každé měl napsáno na čele.* (ČNK) **A** mít kamennou tvář/kamenný ksicht

plácnout se/praštit se/tuknout se do čela/dlaní do čela (кол) *нагло нешто схватити* лупити/треснути се по челу, упалила се некеме лампица *Už jsme byli ve vzduchu, když se zničehonic plácla do čela a uklouzlo jí neslušné slůvko.* (ČNK)

postavit se čelem (proti) něčemu/někomu (кол) *см(ј)ело се нечему супротставити* показати зубе *Takovým pomlouvám se člověk musí postavit čelem.* **C** **bít se j. lev;** **nedat si nic líbit** **A** **chovat se j. baba;** **prodat svou kůži lacino**

praštit se do čela *в.* **plácnout se do čela**

rozbít si čelo o něco *в.* **rozbít si hlavu o něco**

stát v čele něčeho *в.* **být v čele (něčeho)**

svraštit čelo *в.* vraštit čelo

ťuknout se do čela *в.* plácnout se do čela

udělat čelem vzad *в.* dát si čelem vzad

vidět to/něco někomu na čele *јасно нешто вид(ј)ети или претпоставити при погледу на неког вид(ј)ети некое нешто на лицу, пише некое нешто на челу*

vraštit/svraštit čelo **1.** бити замишљен **2.** не слагати се набрати/набирати/скупити обрве *Věděla jsem i to, že když nepřichází žádná odpověď na jeho otázku, začne vraštit čelo. (ČNK)*

vypálit někomu na čelo znamení/cejch (něčeho) (неутр; погрд) *рећи о некое нешто неповољно прикачити некое реп, зал(и)епити некое етикету Třebaže se jen jednou odváží kritizovat ředitele, vypálili mu na č. cejch věčného nespokojence. С* vypálit někomu Kainovo znamení

zaklepat si na čelo *в.* zaťukat si prstem na čelo

zaťukat si na čelo *в.* zaťukat si prstem na čelo

zvedat/zvednout čelo (неутр; позит) *охрабрити се, пркосити дићи чело/главу Ten, kdo se opovážil zvednout čelo, byl prohlášen za buřiče. А* ztrácet sebedůvěru; házet flintu do žita

D

dát někomu něco na dlaň *в.* dát někomu něco na ruku

dostat něco na dlaň (od někoho) *в.* dostat něco na ruku

mít něco před sebou j. na dlani *в.* vidět něco před sebou j. na dlani

hledat na dlani chlup (když tam není) (кол, подруг, шаљ) *имати превелике захт(ј)еве, бити ситничав, гледати у сваку длаку, тражити/наћи/налазити длаку у јажету С* omývat mouřenína **А** vidět věci v pravém světle; nechtít žádné zázraky

plácnout se dlaní do čela *в.* plácnout se do čela

plivnout si do dlaní (кол – позит) *прионути на посао* пљунути у дланове/длан/шаке, заврнути рукаве *Dva vojáci si plivli do dlaní a uchopili dřevěné rýče, které měly spodek okovaný železným plechem. (ČNK) С* vyhrnout si rukávy; vzít pořádně za práci **А** dělá j. když se mu chce a nechce; dělá, že dělá; jde mu to j. když sere a maluje

praštit se dlaní do čela *в. plácnout se do čela*

stát s nataženou dlaní (кол; негат) *просити, тражити милостињу* чекати мрвице, задовољити се мрвицама *Než by šel na brigádu, radši stojí s nataženou dlaní a čeká, co tu rodiče dají.*

Svrbí ho dlaň. 1. *нада се новчаном добитку* Сврби га л(и)јеви длан. 2. *има жељу да некога истуче* Сврби га песница.

Tvrdá dlaň, měkká duše. *особа хладног изгледа али благе нарави* Јање у вучјој КОЖИ.

vidět/mít něco před sebou j. na dlaní (неутр, експр) *вид(ј)ети јасно* вид(ј)ети као на длану *Z blízkého kopce máte celé město jako na dlaní, rozlehlé a krásné, s bílými mramorovými kolonádami.* (ČNK) **A** vidět něco jen v mlze; mít mlhavou představu

vysázet někomu něco na dlaň *в. dát někomu něco na ruku*

dát někomu přes dršku/do dršky/po dršce *в. dát někomu přes hubu*

dostat přes dršku/do dršky/po dršce *в. dostat přes hubu*

drška/držka/huba plechová (кол; негат, погрд) *особа која много говори и замара околину* брбљивац, језичара, лапрдало, тртљарош *Kdo by ty d-u plechový vydržel poslouchat? – Taková d. plechová je schopná z člověka vymámit cokoliv.* **C** velká huba; prázdný mluvka **A** líná huba

mít dršku na někoho *в. mít na někoho hubu*

otvírat si/otevřít si dršku na někoho *в. otvírat si hubu na někoho*

ucpat někomu dršku *в. zavřít někomu hubu*

zacpat někomu dršku *в. zavřít někomu hubu*

zavřít někomu dršku *в. zavřít někomu hubu*

být j. bez duše *в. být j. tělo bez duše*

chodit j. bez duše *в. být j. tělo bez duše*

duší (i) tělem *в. tělem i duší*

F

dostal facku, až se mu v očích zajiskřilo *в. dostal ránu, až se mu v očích zajiskřilo*

dát někomu po/do frňáku *в. dát někomu přes hubu*

dostat přes frňák/do frňáku *в. dostat přes hubu*

rozbít někomu frňák *истући некога* дати некоме по њушци/носу

strkat do něčeho frňák *в. strkat do něčeho гурák*

Basama (s) fousama! (кол; негат, шаљ) *узвик услед изнервираности због нечије непослушности, најчеиће ђ(ј)ечије* Сто му громава! С tisíc kulí a granátů!

bručet/brblat/brumlat si něco/mluvit pod fousy/do fousů (кол; негат) *говорити нејасно, за себе, тихо протестовати* мумлати/мрмљати/говорити (себи) у браду *Něco si neustále brumlal pod fousy, až z něho šel strach.* (ČNK) ♦ вар. *mluvit* је р(и)јетка и мање експресивна

mít na něco fousy (кол) *имати право на нешто, бити компетентан, овлашћен за нешто* полагати право на нешто, имати за нешто калауз, имати нешто у малом прсту, бити тата-мата *Potíž je ovšem v tom, že na zbavení mlčenlivosti má fousy pouze ministr vnitra.* (ČNK) С mít на něco *gebír/legitimaci* А být ucho/ úplná nula; nemoc se ani uprdnout

mluvit pod fousy *в. bručet pod fousy*

na fous/nafous (přesně) (кол; експр, позит) *сасвим тачно, исто* на/у длаку (исти, исто, тачно) *Vidíš jen roztřesené souřadnice a zásahy, údajně na fous přesné.* (ČNK)

С на chlupe (přesně); на puntík (přesně, úplně)

nafous stejný (кол) *идентични, који имају исте особине, изглед* у длаку исти *V tom jsou obě děti navlas s-é.*

nejít někomu pod fousy/nos (кол; негат) *не бити симпатичан некоме* не мирисати неког/нешто *Z práce ho vyhodili, protože nešel panu šéfovi pod f.* С není mu to vhod/po chuti; je mu to proti mysli А být do někoho/něčeho celý blázen; přijímat něco s nadšením

o fous (кол; експр) *(у)мало, замало* за длаку *Jen o f. unikl nebezpečí, hned za ním se hořící strop zřítíl.*

smát se/zasmát se pod fousy/pod kůži/do hrsti *подсм(ј)евати се некоме, смејати/смијати се кришом, подмукло смејати/смијати се испод брка /под брком/у браду* *Předváděl se pro mé i své pobavení a sám se tiše smál pod fousy.* (ČNK) ♦ вар. *pod kůži* је р(и)јетка.

To už má (takovýhle) fousy. u To už je takhle fousatý. *то је старо и није више актуелно* бајате в(и)јести, лањски сн(и)јег, пала је на нешто/ухватила се по нечем паучина; То је старо као Грчка!

usmívat se do fousů/pod fousy *показивати задовољство, радост* сми(ј)еши се некоме брк

(za)práskat fousama (кол) *намршитити се и намргодити, натушитити се* с(и)јевати/шибати погледом, замрачити чело *A nikdo jsme se nesměli smát – to hned začal řvát a práskat fousama. A být j. mílius, mluví j. by másla ukrajoval*

Н

hřát hada na prsou *в.* chovat hada na prsou

chovat/hřát hada na prsou/za řadry (неутр) *помагати незахвалну особу која злим узвраћа* хранити змију/гују у недрима/њедрима

dát si/nechat si pro halíř koleno vrtat *в.* dát si koleno pro krejcar vrtat

hřát hada za řadry chovat hada na prsou

chovat hada za řadry *в.* chovat hada na prsou

bát se vystrčit hlavu (кол; негат) *плашити се изласка и остајати у сигурности* дома (плашити се/бојати се) помолити главу, не см(ј)ети помолити нос/носа помолити **A mít pro strach uděláno; mít z ostudy kabát**

bejt na hlavu padlej *бити наиван и глуп, поблесавити* (бити као) пао с крушке/ударен мокром чарапом *Rodiče mě kvůli špatným známkám posílaj k psychologovi, jako bych měl bejt padlej na hlavu.*

bez hlavy a (bez) paty (кол; експр) *nemít h-u ani patu без реда, смисла, збркано* без главе и репа *Jak budou běda žít naše děti v tomto světě bez hlavy a paty v zemi kolaborantů pod nebesy velmocenského deštníku, zpod nějž věru není vidět hvězdy.* (ČNK) **C páte přes deváté**

běží/utíká j. by mu hlava hořela n. běží/utíká j. když mu hlavu zapálí (кол; експр) *трчати, б(ј)ежати брзо, сметено, дивље* б(ј)ежати, трчати као без душе/као без главе/као пушком погођен, јурити као без главе **C letěl j. by mu nad hlavou/za patama hořelo**

bít/mlátit někoho hlava nehlava *јако и безобзирно некога тући тући некога гд(ј)е стигнеш, бити/тући/млатити некога као вола у купусу* *Začal ho bít hlava nehlava.*

bít se/flouct se do hlavy (кол) *кајати се, жалити због нечега тући се по глави*

blbnout/zblbnout někomu hlavu 1. *залуђивати некога, збуњивати и изазивати пометњу смести/смутити некоме главу* 2. *залуд(ј)ети, очарати некога заврт(ј)ети некоме главу/памет*

blesknout někomu hlavou *в. proběhnout někomu hlavou*

brát si něco do hlavy *в. vzít si něco do hlavy*

Budou (tam) padat hlavy. и. **Padají (kvůli tomu) hlavy.** *биће отказа или кажњених Летеће главе. Има да лете главе. Оде глава.*

bystrá hlava/hlavička (неутр; позит) *оштроумност, паметна особа бистра/мудра глава*

být/bejt hlavou něčeho *предводити нешто, управљати нечим бити на челу нечега* *Má se za to, že byl hlavou té skupiny; že to byl on, kdo mačkal knoflíky.* (ČNK)

být/bejt horká hlava *имати буран карактер, нагло и жестоко реаговати бити усијана/упаљена глава* *Táta je horká hlava a pořád má pořádnou sílu.* (ČNK)

být/bejt na hlavu postavený/postavenej *бити потпуно измењен, апсурдан, бесмислен бити окренут наопако/наглавачке* *Oči se podobají jednoduché kameře, přes jejíž čočku se promítá na naši sítnici na hlavu postavený obraz vnějšího světa.* (ČNK)

Co nemáš/není v hlavě, v apatyce nekoupíš. *заборавност и глупост се не могу претворити у памет и мудрост* *Коме Бог није памети/среће дао, ономе је ковач не може сковати.* ♦ (Челаковски) *Гд(ј)е си био када је Бог д(иј)елио памет?*

Co není v hlavě, musí bejt/být v nohách/v nohou. (кол – неутр) *ко је забораван, мора више напора да уложи у завршавање својих обавеза* *Ко нема у глави, има у ногама.* *С Když je hlava blbá, musí trpět celý tělo. To mu dá co proto.*

čistá/jasná hlava (неутр; позит) *способност разумног и логичког расуђивања здрава памет, бистра глава, јасан поглед* *Nechejte to na zítřek, s čistou/jasnou hlavou to bude všechno vypadat jinak!*

dát/dávat hlavu/život v sázku za někoho/za něco (неутр, позит) *ризиковати живот, евент. позицију због неког, нечега; помагати некоме и штитити га по џ(иј)ену излагања опасности* *ризиковати главу, ставити/стављати/метнути живот*

на коцку, ставити главу у торбу *Dala v sázku svůj život pro život dítěte.* (ČNK)
C riskovat krk/hlavu; dávat život všanc A nehnout pro někoho ani prstem; nepodat někomu ani sklenici vody

dát hlavy dohromady (кол; позит) *договарати се, сав(ј)товати се* удружити снаге *Dali jsme h. d. a sestavili program k táboráku.*

dát/dávat za někoho/něco hlavu (na špalek) (неутр, позит) 1. *бити чврсто ув(ј)ерен у нешто, гарантовати за то* дати/давати главу 2. *жртвовати се за некога, нешто* дати/давати живот *Deset urozených šlechticů muselo položit hlavu na špalek jako trest za špatné zacházení a vraždy, kterých se dopustili na svých panstvích.* (ČNK) C dát za někoho/něco krk; ručit za někoho/něco hlavou A ruku do ohně bych za něho/to nedal; na toho/to bych nepřisahal

dělat něco podle své hlavy *поступати према свом мишљењу, радити по својој вољи* радити по свој глави, радити на своју руку

dělat někomu těžkou/velkou hlavu (кол; негат) *изазивати некеме велике проблеме, забрињавати, досађивати* пењати се/попети се некеме на (врх) главе, ходати/скакати некеме по глави, задавати некеме главобољу *Špatně se učí a jeho budoucnost mi dělá t. h.* C dělat někomu těžké srdce A dělat/přinášet někomu jen samé radosti

dělat si hlavu/svědomy z něčeho/s něčím (неутр) *мучити се мислима, бити забринут, размишљати и тражити р(ј)ешење* копати по глави, претурати нешто по глави, разбијати/лупати (себи) главу нечим *Já ti to řeknu sám, ty si s tím už h. nedělej.* C dělat si z něčeho těžké srdce; leží to na něm j. kámen A hlava ho pro to nebolí; nebrat si nic k srdci

držet hlavu zpříma *понашати се поносно и часно, не понижаваати се* ићи уздигнуте главе, држати главу високо *Držela hlavu zpříma s královskou důstojností.* (ČNK)

držet si hlavu v dlaních 1. *бити замишљен, задубљен* 2. *очајавати, бити у теškoј ситуацији,* имати главобољу хватати/ухватити се за главу

děravá hlava и. **hlava děravá** (кол; експр, негат и шаљ) *заборавност, расејаност/расијаност* заборавна глава *Ach, ta moje hlava děravá! Zase jsem to nechal doma.*

dobrá hlava (неутр, позит) *паметна особа* паметна глава *V týmu je přese pár dobrých hlav, tak to snad vyřešíte!*

dubová hlava *u. hlava dubová* (кол; експр, об. негат; 2. погрд.) 1. *тврдоглавост, својеглав чов(ј)ек* чов(ј)ек гренове главе, дрвена/дебела глава, тврдоглав као мазга *Pro jeho dubovou hlavu k smíru nedošlo.* 2. *в. zabeđněná hlava*

dutá hlava *в. prázdná hlava*

házet/hodit někomu něco na hlavu (кол; негат, погрд) 1. *оптеретити некога нечим, пребацити одговорност на неког* свалити некоме нешто на грбачу, натоварити нешто на нечија леђа, пребацити/увалити некоме врућ кромпир 2. *одс(ј)ечно нешто одбити при првом погледу* бацати/осути дрвље и камење, осути палбу, послати некога у сто ђавола **C1** *házet/hodit někomu něco na krk;* *пришити někomu něco na triko* **C2** *poslat někoho s něčím ke všem čertům* **A1** *mít čisté svědomí; moct se někomu podívat do očí* **A2** *nemoct si něco vynachválit; pět na něco chvalozpěvy*

házet/hodit něco za hlavu *занемарити нешто, не водити рачуна* пустити с ума *První věc, co musíte udělat, když píšete filmovou hudbu, je hodit za hlavu vlastní ego.* (ČNK)

Hlava/panna nebo vorel/orel? (кол) *жр(иј)еб* Глава или писмо? **C** *Vyber si! To je prašť j. uhoď.*

hlava skopová *u. skopová/telecí hlava* (кол; погрд) 1. *глупав чов(ј)ек, тупав (може се рећи сам за себе)* тикван, тиква (једна), шупља глава, (која сам) будала на квадрат *Jsem to ale hlava skopová, že jsem na to nepřišel.* **A** *chytrá hlava/hlavička; dobrá hlava*

Hlavu vzhůru! (кол – неутр) *не буди потиштен, не губи наду* Главу горе! Не клони духом! **C** *Neklešej na mysl!*

hloupá hlava/šiška (кол; експр, негат) *глупан, незналица* шупља/празна глава *Při té své hloupé hlavě to ani nepochopí.* **C** *gypsová hlava; hlava skopová; telecí hlava; zabeđněná hlava; prázdná /dutá hlava* **A** *bystra hlava/hlavička; dobrá hlava; chytrá hlava/hlavička; moudrá hlava; vtipná hlava/hlavička; bystrý mozek*

horká hlava (кол – неутр; експр, об. негат) *чов(ј)ек који се непромишљено и напрасито понаша* усијана/упаљена глава *S horkou hlavou nic nepořídíš, jednej rozvážněji.* **C** *rozpálená hlava; horká krev*

hodit hlavou *в.* pohodit hlavou

honit se někomu hlavou *непрестано бити у нечијим мислима, представљати нерешен проблем* врзмати/врт(ј)ети се по нечијој глави

chodit s hlavou v oblacích (неутр; шаљ, евент. подруг) *жив(ј)ети у илузијама, заносити се* бити с главом у облацима, глава је некеме у облацима *Říká se, že když máte hodně peněz, chodíte s hlavou v oblacích.* (ČNK) **С** chodit j. ve snu; být duchem nepřítomný **А** stát oběma nohama na zemi; držet se při zemi

chodit/jít s holou hlavou *не носити шешир или капу* ићи/бити голе главе

chová se j. by to neměl v hlavě v pořádku *в.* vypadá j. by to neměl v hlavě v pořádku

chtít hlavu někoho *хт(ј)ети некога уништити, поразити* тражити нечију главу, радити некеме о глави

chytat se/chytit se za hlavu *в.* popadnout se za hlavu

chytrá hlava/hlavička (неутр; експр, позит, пон. ирон, негат) *разборитост, памет, мудар чов(ј)ек* паметна глава *Jeho chytrá hlava tu napověděla, že právě prodělává jakousi zkoušku.* (ČNK) **С** bystrá hlava/hlavička; dobrá hlava; moudrá hlava; vtipná hlava/hlavička; bystrý mozek **А** hloupá hlava

hlava na hlavě (кол – неутр; експр) *много људи на једном м(ј)есту* дупке пун *V hostinci byla tehdy hlava na hlavě.* (ČNK)

hlava rodiny (књиж – неутр; ирон) *прва особа у породици, она која одлучује (већином отац)* глава породице/куће *Jako hlava rodiny měl důležité povinnosti a připadalo mu snazší vypořádat se s nimi v rodinném kruhu.* (ČNK)

chodit j. bez hlavy/bezhlavý (кол; негат, подруг) *ићи сметено, замишљено, небазриво, стихијски* ићи/ходати као мува без главе

je toho/je jich/je to tak těžké, že/až mi jde z toho/z nich hlava kolem (кол; негат) *бити преоптерећен радом, задацима, имати много брига* не знам гд(ј)е ми је глава, пуца ми глава од свега **С** nevím, kam dřív skočit **А** umět si poradit; nechat všechno plavat; házet něco za hlavu; je mu to buřt/fuk/putna

je toho (tolik)/je to tak těžké, div mi z toho/z nich hlava nepráskne (кол; негат) *имати много обавеза, посла,* пуца ми глава од тога, имам посла преко главе, не знам шта ћу пр(иј)е **А** umět si poradit; nechat všechno plavat; házet něco za hlavu; je mu to buřt/fuk/putna

jít hlavou proti zdi (кол – неутр) *трудити се око нечег немогућег, силом савлађивати неку препреку* ићи/хт(ј)ети главом кроза зид *Říká se o vás, že rád jdete hlavou proti zdi.* (ČNK) **С** (chtít) hlavou zed' prorážet; jít za něčím j. beran **А** držet se při zdi, zalézt do kouta

jít někomu do hlavy в. stoupnout někomu do hlavy

Kams/kam jsi dal hlavu? (кол; негат) *то је било неразумно од тебе* Луда главо! Гд(ј)е ти је била памет?

Kolik hlav tolik rozumu/smyslu. и. **Víc hlav, víc rozumu.** (кол – неутр) *свако има сопствено мишљење* Колико људи, толико ћуди.

Když je hlava blbá, trpí celý tělo. (кол; шаљ) *кад се не размишља, мора се уложити већи труд и напор* Кад је глава луда, т(иј)ело страда. Тешко ногама под лудом главом. **С** Co není v hlavě, musí bejt v nohou.

klopit hlavu в. sklopit hlavu

kroutit/vrtět hlavou nad něčím (кол) *изражавати сумњу у нешто, негодовати, чудити се* махати/одмахивати главом *Otec nad tím rozhodnutím kroutil h., ale nakonec souhlasil.*

kývat/kejvat/pokývat/pokejvat hlavou 1. *слагати се са нечим, показивати разум(ј)евање и симпатију* 2. *дати знак главом* климати главом

lámat si/tejrat si hlavu nad něčím/s něčím (кол) *размишљати интензивно о неком проблему, тражити р(ј)ешење и излаз, напрегнути мисли* лупати/разбијати (себи) главу, копати по глави *Lámali jsme si hlavu nad jedním záhadným textem lidové písně.* (ČNK) **С** tejrat si mozek **А** nic si nepřipouštět; všechno mu může být ukradený

ležet někomu v hlavě (кол; негат) *проблем, неразјашњена ствар: узнемиравати некога и непрестано му бити у мислима* врзмати се/мотати се по глави, бити стално у нечијој глави *Když se probíjával davem, leželo mu v hlavě cosi, co raději odkládal a zdráhal se o tom uvažovat, ale teď přišla chvíle položit si onu otázku.* (ČNK) **С** vrtá mu to hlavou; nejde mu to z hlavy **А** nic si moc nepřipouštět; pustit něco z hlavy

(S/бýt) **mít hlavu** (кол) *бити веома паметан, довитљив, имати смисла за нешто* имати (добру) главу, бити (добро) печен и препечен ♦ често у узвику *ten má ale*

hlavu! **C** mít otevřenou hlavu; je to koule/formát/třída; mít bednu **A** mít v hlavě slamu/piliny; je blbej, až to bolí

mít hlavu a patu (кол; позит, похв) *бити разумљив и логичан* имати главу и реп/реп и главу *Оdpovídá okamžitě a jeho projev má hlavu a patu, nelze říct, že jde o naučené fráze.* (ČNK) **A** nemá to hlavu ani patu; aby se v tom prase vyznalo

mít hlavu/paměť j. cedník (кол; негат, шаљ) *не памтити добро, бити забораван и расејан/расијан* не држи некога памћење, кубурити са меморијом **C** mít děravou hlavu; mít hlavu j. řešeto **A** zapsat si něco za uši; vzít si něco k srdci

mít hlavu j. koleno (кол; шаљ – подруг) *бити потпуно без косе* бити бос по глави, имати ћелу **C** mít hlavu j. klouzačku; mít bleskovku **A** mít hřivu j. lev

mít hlavu na něco (кол; позит) *бити надарен за нешто, паметан* бити мозак, имати смисла/кликере за нешто *Ale bezstarostný a lehkovážný muž, který nemá hlavu na obyčejné detaily, nebyl typ pro tajnou činnost.* (ČNK) **C** mít buňky na/pro něco; mít něco od pána boha **A** mít zabeđenou hlavu/dlouhé vedení

mít hlavu na pravém místě (неутр; позит) *добро се разум(ј)ети у нешто, бити разуман и разборит* имати нешто у глави, бити тата-мата (за те ствари), имати кликере (за нешто) **A** má to vylízaný/vykradený; nemá kouska filipa

mít hlavu v pejru/smutku (кол; негат) *жалостити се, имати брига, кајати се* пуца некоме глава од нечега, пуна је некоме глава бриге *V hospodě jsme si dali pár černých piv a celej večer měli ještě hlavu v pejru.* (ČNK) **C** mít hlavu ve floru; mít z něčeho těžkou/zamotanou hlavu **A** být na vrcholu blaha

mít hlavu ve smutku *в.* mít hlavu v pejru

mít hlavu ve flóru (z něčeho) *в.* mít hlavu v pejru

mít čistou/jasnou hlavu (неутр; позит) *ос(ј)ећати се свеже и одморно, бити трезвен* бити хладне главе, глава је некоме свежа, мисли су некоме свеже *Chtěl jsem tady mít jasnou hlavu, spoustu času a naprostou svobodu.* (ČNK) **A** být (úplně) trop/hin/groggy; mít zabeđenou

mít lehkou hlavu (z něčeho) **1.** *ос(ј)ећати се свеже и трезвено* бити хладне главе **2.** *не оптерећивати се бригама, мислима* боли некога брига, бити опуштен, не брати бригу

mít máslo na hlavě/mít na hlavě máslo (кол; негат) *бити ум(иј)ешан у нешто* имати путра на глави **A** mít čisté ruce

mít na hlavě pět a půl chlupu *имати мало р(иј)етких власи на глави* имати три длаке на глави

mít na hlavě vrabčí hnízdo *носити неочешљану косу, бити чунав* имати гн(иј)ездо на глави

mít na něco tupou hlavu *tupá hlava не ум(ј)ети, не разум(ј)ети нешто* бити дудук за нешто

mít něco v hlavě (кол; позит) *бити паметан и образован* имати (добру) главу, имати кликере, имати (мало више) у глави *Byla jsem na spodním konci společenského žebříčku, ale zato jsem měla něco v hlavě.* (ČNK) **A** mít to vykradený/vylízaný; je to prázdná nádoba

mít něco/někoho v hlavě (кол; позит) *памтити, мислити на некога/нешто* имати нешто у глави/на уму, држати нешто у/на памети **C** mít něco stále na paměti/na mysli; dělat si s něčím starostí/těžkou hlavu **A** házet všechno za hlavu; nechat všechno plavat/běžet

mít něčeho (až) nad hlavu (кол; негат) **1.** *имати много посла, тешко стизати* имати посла преко главе **2.** *бити терет неком, лишаваги га воље за даљи рад* бити/доћи неком наврх главе **C** mít něčeho až pod krk; neví, kde mu hlava stojí; už mu to všechno leze krkem **A** nemít do čeho píchnout, sedět se založenýma rukama, chytat lelky

mít něčeho plnou hlavou (кол) *много мислити о нечему и бринути се* пуна је некеме глава нечега, врти се некеме капа око главе

mít popletenou hlavu něčím/z něčeho/někým/z někoho (кол; пон. подруг) **1.** *бити збуњен, сметен* оде некеме памет за неким/нечим, помутила се памет некеме **2.** *бити под нечијим јаким утицајем, бити заљубљен* бити затрескан до ушију, глава је некеме у облацима **C1** mít z něčeho zamotanou hlavu; být z něčeho jarek/jelen/magor **C2** být zamilovaný až po uši/j. student; mít někoho plnou hlavu **A1** vědět svou; nedat se vyvést z rovnováhy **A2** zůstat chladným; mít okoralé srdce

mít rozpálenou hlavu (неутр – кол, негат) **1.** *разјарити се, ражестити се* **2.** *имати високу температуру* пасти у ватру; (сав) гор(ј)ети *Položil si rozpálenou hlavu na stůl, paže přes ni a plakal.* (ČNK) **C1** být rozpálený **C2** být rozpálený j. žehlička/trajfus/dvířka od kamen **A1** nedat se ničím rozházet; zachovat si chladnou hlavu **A2** mít ruce/nohy j. led/j. kusy ledu

mít svou hlavu (неутр – кол; негат) *имати властито мишљење и не одступати од њега, бити својеглав* имати своју главу *Mám svou hlavu a dostatek zkušeností, abych mohl odpovídat přímo.* (ČNK)

mít to v hlavě v pořádku (кол; позит) *бити потпуно способан, нормалан и трезвен* имати мозга

mít to v hlavě dobře srovnané 1. *бити паметан и домишљат* бити паметна глава, имати (добру) главу **2.** *добро нешто осмислити, схватити* средити нешто/све у глави

mít (už/z něčeho) v hlavě (кол; шаљ) *бити припит* бити под гасом, имати (мало више) у глави

mít v hlavě drtiny/řezanky/slámu/otruby/plevy *бити глуп, незналица и ништа не памтити* имати сламу у глави, не вид(ј)ети даље од прста пред носом, бити глуп као ђускија

mít v hlavě mlhu *слабо се с(ј)ећати или се не с(ј)ећати ничега* с(ј)ећати се као кроз маглу, (скроз) излап(ј)ети, ухватила се некеме паучина на мозгу

mít v hlavě otruby в. mít v hlavě drtiny

mít v hlavě piliny в. mít v hlavě drtiny

mít v hlavě plevy в. mít v hlavě drtiny

mít v hlavě prázdno (кол; негат) **1.** *бити глуп, лењ и незналица* имати празну/шупљу главу *A že nemá diplom z Oxfordu, ještě neznamená, že má v hlavě prázdno.* (ČNK) **2.** *не с(ј)етити се нечега (у моменту)* мозак је стао некеме

mít v hlavě řezanku в. mít v hlavě drtiny

mít v hlavě seno/piliny (кол; погрд) *бити глуп, незналица, не размишљати и не памтити добро* имати сламу у глави, имати пилећи/кокошији мозак, бити дупе глава, да нема носа траву би пасео **С** mít to (v hlavě) *vylízaný/vykradený;* (je to) *hovádko boží* **A** je to hlava otevřená; má všech pět pohromadě

mít v hlavě slámu в. mít hlavě drtiny

mít v hlavě vygumováno *немати идеју, на с(ј)ећати се, не бити способан за размишљање* стао је некеме мозак, мозак некеме не функционише

mít všechno v hlavě *добро памтити и немати потребу за подс(ј)етником* држати у (све) глави

mít z něčeho v hlavě galimatyáš (кол; негат) *бити пометен, не моћи наћи р(ј)ешење неког проблема* заплести се као пиле у кучине **C** **mít z něčeho v hlavě guláš/chaos** **A** **mít to v hlavě** hezky srovnané; být v něčem doma

mít z něčeho/po něčem těžkou hlavu 1. *бити забринут и непрестано на нешто мислити* имати сто чуда на глави, боли глава некога, бучи некоме глава *Dříve měl těžkou hlavu z věcí, které mu teď připadají malicherné.* (ČNK) **2.** *ос(ј)ећати тупост и споро реаговати* глава је некоме тешка, као да је воз прешао преко неког **C1** **dělat si hlavu s něčím**; **mít hlavu ve flóru C2** je j. přejetej/pytlem praštěnej; hlava ho bolí j. střep **A1** nic si nepřipouštět; brát všechno na lehkou váhu **A2** **mít jasnou hlavu**; cítit se j. znovu rozenej

mít z něčeho/něčím zamotanou hlavu (кол; негат) *доћи у безизлазан положај, бити збуњен* заплести се као пиле у кучине **C** **být s rozumem v koncích**; **mít v hlavě chaos/zmatek** **A** **mít to v hlavě** hezky srovnaný

mít zamilovanou hlavu *бити много заљубљен и не примећивати ништа друго* бити заљубљен до ушију, глава је некоме у облацима

mít něco ze své hlavy (неутр – кол; похв) *осмислити нешто, самостално нешто учинити* радити/урадити из своје главе

mýt/mejt/umýt/umejt někomu za něco hlavu (кол, негат) *оштро некога искритиковати, укорити, изгрдити* изрибати неког, опрати некоме главу, прочитати некоме буквицу *Ředitel mi umyl h. za nedodržení termínu.*

(S/být) **na hlavu/rozum padlý u. padlý na hlavu/rozum** (кол; негат, погрд) *не бити при здравој памети, понашати се бесмислено и несхватљиво* (бити) ударен у мозак *Tak tupý, slepý, na hlavu padlý nejsem.* **C** **chudý na duchu u. chudý duchem**; praštěný pytlem/pavlačí/polenem **A** chytrá hlava/hlavička; otevřená hlava u. hlava otevřená; vtipná hlava/hlavička

nalejt někomu něco do hlavy (кол) *научити некога нечему брзо и без муке* сипати некоме нешто/знање у главу ♦ об. у одричним реченицама *Musíš se doma učit sám, žádný učitel ti to do hlavy nenaleje.*

napravit/spravit někomu hlavu (неутр) *присилити некога на послушност, на исправно понашање* научити некога реду, довести некога у ред, дозвати некога памети *Studio mi položilo nůž na krk. Dostal jsem týden, abych ti napravil hlavu. Jestli to nedokážu, vykopnou mě.* (ČNK)

nasadit komu psí hlavu в. strčit na někoho psí hlavu

natlouct někomu něco/si něco do hlavy в. vpravit někomu něco do hlavy

nebýt/nebejt z něčí hlavy (неутр; об. негат) не бити нечија идеја, не бити оригиналан не бити из нечије главе *Tahle formulace ale není z tvé h.*

nedělat si z něčeho/s něčím velkou hlavu/svědomy (кол – неутр, негат) не оптерећивати се нечим, не бринути се много, не бити нечим незадовољан не боли некога глава због/око нечега, баш некога брига, боли некога брига, немати бриге, не брати бриге/бригу, равно је некеме све до Косова *Musí si udržet bilanci, aby nelétal v oblacích anebo aby si nedělal velkou hlavu, když to nejde.* (ČNK) **A brát si něco** (moc) k srdci; mít něčeho plnou hlavu

nechat na hlavě (кол; негат) признати своју грешку а не критиковати другог покрити се ушима ♦ често у облику: *Nech na hlavě!*

nechat si to/něco projít hlavou (кол) *xm(j)eti o něčemu jomí rozmisliti* оставити нешто да преноћи, пустити/оставити да се слегне (у глави) *Nech si mou nabídku ještě p. h. a zítra mi řekneš, zda ji přijímáš.* **C** rozmyslet si něco; udělat si v hlavě jasno; muset si to v hlavě srovnat **A** skočit do něčeho rovnýma nohama/po hlavě; střílet od boku/bez míření

nechat/zapomenout (jednou) někde hlavu (кол; негат, погрд) (често као узвик) *заборављати ствари и тиме себи наносити штету* заборавити главу негде **A** mít pamatováka; mít něco stále na paměti

nechat si srát na hlavu (кол; вулг) *стрпљиво подносити нечије увреде, малтретирање* дозволити/пуштати некеме да (ми) сече (нешто) *Nenecháme si srát na hlavu!* (ČNK) ♦ често у одричном облику **A** nedat si nic líbit; umět se ozvat

nejít/nelézt někomu do hlavy (кол; негат, пон. подруг) *не моћи разум(j)ети, бити збуњен* не ићи некеме у главу *Staršímu člověku už cizojazyčná slovíčka nelezou moc do h.*

nejít/nelézt někomu z hlavy/mysli (кол; негат) *То ми нејде з главу., бити обузет мислима, не моћи се ослободити мисли* не изаћи/излазити из главе *Nejde mi z hlavy, jak jsi to vlastně myslel.* **C** leží mu to v hlavě; vrtá mu to hlavou/mozkem **A** nebrat si něco moc k srdci, nic si nepřipouštět

nelézt někomu do hlavy в. nejít někomu do hlavy

nemít hlavu ani patu (кол; негат, погрд) *To nemá hlavu ani patu., немати никаквог реда, бити нелогичан и нејасан* немати ни главе ни репа

nemít nic v hlavě *бити необразован и незналица, бити глуп* немати мозга у глави, имати сламу у глави

nemít to v hlavě v pořádku (кол, негат) *понашати се чудно, неразумно, не бити прибран* фали [му] која даска у глави, нису [му] све козе на броју *To už by bylo hodně přitažené za vlasy – nebo to vymyslel někdo, kdo to neměl v hlavě v pořádku.* (ČNK) **C** nemít všech pět pohromadě; být padlý na hlavu/rozum **A** mít hlavu na pravém místě; chovat se jak se sluší a patří

nemít kam hlavu složit (неутр; негат) *немати приб(ј)ежиште, дом, бити напуштен* бити/остати без крова над главом, наћи се/остати на улици *Když ji i s dítětem otec vyhnal, neměla kam h. s.* **A** být někde doma; mít střechu nad hlavou

nemoc si to v hlavě srovnat (кол; негат) *не разум(ј)ети нешто и немати за то логично објашњење* не иде неке нешто у главу *Nemůže si to v h. s., jak mohl opustit rodinu.* **A** mít v hlavě jasno; je to jasný j. facka; to je nabíledni

Nemohou být všechny hlavy pod jedním kloboukem. *свак има сопствено мишљење и став* Колико људи, толико ћуди.

nosit něco v hlavě (кол; похв, задив) *с(ј)ећати се нечега добро и након изв(ј)есног времена, мислити на нешто* имати/држати нешто на памети, бити неке на/у памети *Nemají možnost při existující četnosti zakázek a variabilitě smluvních povinností nosit v hlavě všechno, co se po nich chce.* (ČNK) **A** pustit něco z hlavy; mít krátkou paměť/děravou hlavu

nosit hlavu/nos/bradu vysoko/vzhůru (кол; негат) *понашати се поносно, бити горд* држати високо главу, дизати/дићи нос (високо) *Je se státníky dobrá komunikace nebo nosí nos vzhůru?* (ČNK) **A** držet se stranou; být skromný j. fialka/chudobka

odejít se vztyčenou hlavou *признати свој пораз и отићи поносно и самоуверено* отићи уздигнуте главе/чела

od hlavy až k patě (кол; експр) *потпуно, сасвим, у сваком погледу* од главе до пете *Byl od hlavy až k patě nový (vystrojený).*

Od hlavy ryba smrdí. и. **Ryba smrdí od hlavy.** *лоше руководство лоше утиче на остале* Риба од главе смрди.

o hlavu větší (неутр) *надвисивати неког за висину главе бити за главу виши* *Má už syna o hlavu většího, než je sama.*

omlátit/otlouct/otloukat někomu něco o hlavu/palici/nos (кол; негат) **1.** *одбити и изгрдити неког најурити некога, послати некога у сто ђавола* **2.** *зам(ј)ерити, пребацити некоме нешто, приговарати набити некоме нешто на нос, гурати некоме нешто под нос* *Usoudila nakonec, že nejlepší obrana je útok a začala manželovi otloukat o hlavu celou jeho minulost se vším, co o ní věděla.* (ČNK) **C1** *hodit někomu něco pod nohy; vynést někoho v zubech* **C2** *mít něco hned na talíři* **A1** *přijmout někoho j. svého/s otevřenou náručí* **A2** *co bylo – bylo; do smrti dobrý*

otevřená hlava *и. hlava otevřená* (кол – неутр; експр, позит, задив) *паметан, бистар чов(ј)ек, отворен за нова сазнања бистра глава* *Ten můj přítel, to je hlava otevřená, rád poslouchám jeho vyprávění.* **C** *bystra hlava/hlavička; chytrá hlava/hlavička; moudrá hlava; vtipná hlava/hlavička* **A** *hloupá hlava; zbedněná hlava*
n. *hlava zbedněná*

otlout/otloukat někomu něco o hlavu *в. omlátit někomu něco o hlavu*

Padají (kvůli tomu) hlavy *в. Budou (tam) padat hlavy.*

padat/padnout na něčí hlavu (неутр; негат) *наметнути се некоме, постати терет* *пасти некоме на врат, пасти/падати на нечија леђа* *Neúspěch v řešení úkolu padá na h. vedoucího.*

plést někomu hlavu (кол; негат) **1.** *ометати некога, уплитати се правити некоме хаос у глави, плести се у нечији посао, гурати нос у туђ посао/туђе ствари* **2.** *в. poplést někomu hlavu*

počítat/vypočítat (něco) z hlavy *израчунати неку математичку операцију без помагала* *рачунати/израчунати напамет*

pohodit/hodit hlavou *исказати своје неслагање, негодовање одмахнути главом*

pokývat/pokejvat hlavou *в. kývat/kejvat hlavou*

pokývat/pokejvat/pokývnout/pokejvnout (někomu) hlavou na pozdrav *поздравити некога покретом главе* *климнути главом*

pokyvovat hlavou **1.** *бити неодлучан, благо сумњичав, не бити уб(иј)еђен у нешто* *врт(ј)ети/одмахивати главом* **2.** *слушати пажљиво и заинтересовано* *климати главом*

položit hlavu za někoho/něco *жртвовати се за некога/нешто* положити/дати ЖИВОТ

popadnout se/popadat se/chytit se/chytat se za hlavu (кол; негат) *бити очајан, негодовати* хватати се за главу **A** *mnout si ruce*

poplést někomu hlavu (кол, негат) *утицати на некога, залуд(ј)ети га, опчинити* заврт(ј)ети некоме памет/главу/мозак

porazit/potřít někoho na hlavu *жестоко некога поразити* потући до ногу

postavit si/stavět si hlavu (кол) *тврдоглаво нешто одбијати, бити задрт, узјогунити се* (стално) т(ј)ерати/гонити своје, утувити/уврт(ј)ети (себи) у главу *Postavila si hlavu a že se vdávat ještě nebude.* **C** *být (umíněný) j. beran/mezek; vést pořád svou; neustoupit ani o krok* **A** *dát si říct, dát se utáhnout na vařený nudli*

postavit/ stavět něco na hlavu (неутр – кол; негат) *преврнути нешто, посве пром(ј)енити, поставити наопако* окренути/поставити/постављати нешто на главу, изм(ј)енити/пром(ј)енити из кор(ј)ена, окретати/окренути главачке/тумбе

poškrabat se na hlavě *бити збуњен, неодлучан, забринут* почешати се по глави, чешати се/почешати се иза ува/увета

potřást hlavou (кол; позит) 1. *показати разумевање и слагати се са нечим* климати главом 2. *в. potřásat/potřást (nad něčím) hlavou*

potřásat/potřást (nad něčím) hlavou *чудити се, негодовати* одмахивати/одмахнути/врт(ј)ети/ заврт(ј)ети главом

potřít někoho na hlavu *в. porazit někoho na hlavu*

prázdná/dutá hlava (кол – неутр, негат) **1.** *недостатак памети и разума* празне главе *S prázdnou hlavou příště ke zkoušce nechod!* **2.** *глуп чов(ј)ек, незналица* празна/шупља глава *Co by takové duté hlavy mohly vymyslet?* **C** *hloupá hlava* **A** *chytrá hlava/hlavička; dobrá hlava*

proběhnout/projet/blesknout někomu hlavou (кол) *јавити се у нечијим мислима* синутити некоме, синутити/проћи/пролет(ј)ети некоме кроз главу, пасти некоме на памет *Blesklo mi hlavou, že už jsem ho někde viděl.*

prohlédnout si někoho od hlavy k patě *в. změřit si někoho od hlavy až k patě*

přijet někomu hlavou *в. proběhnout někomu hlavou*

provětrat si/vyvětrat si hlavu (кол; позит) *осв(ј)ежити се и довести мисли у ред* разбистрити мозак *Půjdu domů pěšky, potřebuji si po té schůzi ještě provětrat hlavu.*

přerůst někomu přes hlavu (неутр – кол; позит и негат) 1. *одбити послушност, показати непоштовање не моћи с неким изаћи на крај* *Tak dlouho ti ve všem ustupovala, až ji přerostl přes h.* 2. *постати самосталан, надмашиити некога* ученик је прерастао учитеља 3. *бити ван контроле* отети се контроли **A1** *sekat latinu; poslouchat na slovo; mít do někooho daleko* **A3** *držet otěže pevně v rukou; být ránem situace*

převalovat v hlavě myšlenky (неутр – кол) *мучити се немирним мислима* преметати по глави, бавити се црним/свакојаким мислима

převracet něco v hlavě (кол) *непрестано размишљати о нечему, анализирати, тражити р(ј)ешење* претурати нешто по глави, мозгати, лупати главу **A** *nechat něco bez povšimnutí; mávnout nad něčím rukou*

přijít o hlavu *умр(иј)ети, погинути* изгубити живот, платити главом

připadat na hlavu *пripадајící na hlavu* *пропорционална подела по становнику* по глави (становника)

pustit něco z hlavy (кол; негат) *престати мислити о нечему/на нешто, заборавити, ненам(ј)ерно изоставити* избацити из главе, сметнути с ума *Nemusíš se mi omlouvat, já to už dávno pustil z hlavy.* **A** *mít něčeho plnou hlavu; nedá mu to spát*

riskovat (vlastní) hlavu *в.* *riskovat vlastní krk*

rozbít si hlavu/čelo o něco (неутр, негат) *наилазити на препреке, зло се провести, узалудно се борити* ломити зубе на некоме/нечему, опећи прсте **A** *vzdát se všech nadějí; nechat všechno plavat*

rozsvítit někomu hlavu/lebku *ударити некога сурово по глави, ранити га* сломити главу, разбити тинтару некоме

ručit za něco/někooho svou hlavou (неутр, негат) *чврсто гарантовати, бити у нешто ув(ј)ерен* дати/ставити руку у ватру за некога, дати главу *Znám ho dobře a tohu za něho ručit hlavou.* **A** *nemoct převzít odpovědnost; dávat od něčeho ruce pryč*

sklopit/klopit hlavu 1. *постид(ј)ети се, снуждити се* оборити главу/поглед 2. *покорити се, попустити* погнути/сагнути главу

skočit po hlavě do něčeho/někam *в.* *vrhnout se do něčeho po hlavě*

spadnout do něčeho po hlavě (кол) *обрести у новој ситуацији, на новој функцији* и сл. *неочекивано и без залагања* наћи се у небраном/необраном грожђу, ићи као

гуска у магли, ићи грлом у јагоде С падnout do něčeho rovnýma nohama; dostat se do něčeho j. Pilát do kréda

spravit někomu hlavu в. napravit někomu hlavu

srovnat si něco/to v hlavě (кол; позит) *размишљати о нечему, средити мисли и утиске* доћи себи, разбистрити/рашчистити конфузију у глави, разјаснити самом себи *Musím si tvůj návrh ještě srovnat v hlavě.*

stavět něco na hlavu в. postavit něco na hlavu

stavět se na hlavu (кол; негат) *чинити све могуће, узалуд покушати савладати/осујетити нешто* дубити на глави/трепавицама *I kdyby se stavěl (třeba) na hlavu, neuspěl by.*

stavět si hlavu в. postavit si hlavu

stoupnout/jít/vlézt (někomu) do hlavy (кол; 1. негат 2. шаљ) 1. *лишити некога скромности и себекритичности, изазвати гордост* ударити некога у главу *Sláva tu stoupla do hlavy a není s ním k vydržení.* 2. *изазвати опилост* ударити некога у главу, ударио некога Винко Лозић у главу *Jak tu to víno stoupá do hlavy, pouští se do kritizování všeho.* **C1** *myslí si, že má patent na rozum; nosit nos/bradu vysoko* **A1** *být skromný j. fialka; nic ze sebe nedělat*

strčit na někoho/strkat na někoho/nasadit někomu psí hlavu (кол; негат) *оговарати некога, оклеветати, вр(иј)ећати* каљати/укаљати нечији (добар) глас/име, блатити некога, изн(иј)ети/износити некога на зао/лош/рђав глас, испирати уста неким ♦ често у конд. *strčil by na něj p. h.* **C** *vláčet někoho blátem; nenávidět někoho až do morku kosti* **A** *vychvalovat někoho až do nebe; nezkřivit někomu ani vlásek*

strčit/strkat hlavu do chomoutu (кол; 1. шаљ, 2. негат) 1. *женити се, хт(ј)ети се оженити* стати на луди камен 2. *преузети бриге и обавезе* натоварити себи нешто на грбачу **C** *být posedlý ženidlem/vdávadlem; založit vlastní hnízdo* **A1** *dát přednost svobodě; žít volně j. ten pták*

strkat/strčit hlavu do oprátky/do pasti (кол; негат) *рескирати сопствени живот ради неке добити; сам себе довести у невољу* стављати главу у торбу, ставити/стављати омчу око врата, везати себи коноп око врата, ставити свој живот на коцку **C** *dávat život v sázku; zahrávat si s ohněm; každý svého štěstí strůjcem* **A** *držet se při zdi/v mezích; krýt si záda; mít se rád*

strkat/chovat hlavu do písku strkat hlavu do písku j. pštros *не хт(ј)ети знати за опасност, не суочавати се са непријатном стварношћу* гурати/стављати главу у п(иј)есак (као ној)

sypat si hlavu popelem/popel na hlavu (неутр – књиж) *признати грешку и јавно се кајати због учињеног, скрушити се* посути/посипати главу пепелом **C** trhat roucho své **A** stát na svém; mít svou hlavu

tejrat si něčím hlavu в. lámat si hlavu

tlouct hlavou do zdi/o zed' *показивати жаљење и кајање, пребацивати себи нешто* лупати/ударати главом о зид

tlouct se do hlavy в. bít se do hlavy

To dá hlavě na prdel. *то је напорно, изискује много труда и размишљања* Од тога боли мозак. **C** То је макачка на bednu. То је kumšt.

tvrdá hlava/palice/lebka (неутр; позит и негат) *непопустљив, задрт чов(ј)ек* тврда глава/тиква/тинтара **C** tvrdohlavost, tvrdohlavec

Ty máš hlavu/hlavičku, škoda že ji vši žerou! и. **Ty máš hlavičku, darmo ti ji vši nežerou.** *л(иј)еништина си* Чему ти служи глава?! Глава ти служи за украс.

umejt někomu hlavu в. mýt/mejt někomu hlavu

utrhnout někomu hlavu pro něco za něco (кол; шаљ) *казнити некога и изгрдити га* откинути некоме главу, изгрдити некога на пасја кола *Vždyť on ti pro to hlavu neutrhne!*

vecpat někomu/si něco ho hlavy в. vpravit někomu něco do hlavy

věšet hlavu (неутр; негат) *покуњити се, снуждити се, изгубити храброст и в(ј)еру у свој усн(ј)ех* об(ј)есити/оборити главу **C** házet flintu do žita; vidět všechno černě **A** neprodat svou kůži lacino; zdvihnout hlavu; ještě není všem dnům konec

Víc hlav, víc rozumu. в. Kolik hlav tolik rozumu.

Víc hlav víc ví. (кол – неутр) *када се решава неки проблем, боље је укључити више људи* Више људи више зна. Више зна папа и вилан/сељак, него папа сам.

vlézt někomu do hlavy в. stoupnout někomu do hlavy

vpravit/vtlouct/natlouct/vecpat někomu do hlavy/palice (кол) *упорно се трудити да неко нешто научи или запамти* утувити некоме нешто у главу *Nemohu ti vtlouct do hlavy, že staršího člověka musí pozdravit.*

vrhnout se/skočit do něčeho po hlavě (кол) *унустити се у нешто без (потребног) размисљања и двоумљења* улетети главачке у нешто, као грлом у јагоде **С** skočit do něčeho rovnýma nohama; udělat něco za tepla/na fleku **А** chodit kolem něčeho j. (kočka) kolem horké kaše; nechat si něco na semeno

vrtat někomu hlavou/mozkem (кол; негат) *долазити стално на памет и узнемиравати* вртети/врзмати/мотати се по глави *Vrtá mi hlavou, jak to tenkrát bylo.*

vrtět hlavou nad něčím *в.* kroutit hlavou nad něčím

(v)sázet/vsadit na něco (svou) hlavou (кол; позит, похв) *гарантовати за нешто, бити сигуран у исправност нечега* дати/давати главу за нешто **С** vsadit na něco krk; ručit za něco krkem/hlavou **А** brát něco cum grano salis; krčit nad něčím rameny

vtlouct někomu něco do hlavy *в.* vpravit někomu něco do hlavy

vyhnat/vytlouct někomu něco z hlavy/z palice (кол) *приморати некога да заборава или да престане да ради нешто, уразумити га* избити некоме нешто из главе *Já ti to toulání po večerech vyženu z hlavy.* **С** přitáhnout někomu uzdu; zatnout někomu tipes **А** nechat někomu volnou ruku

vypadá/chová se j. by to neměl v hlavě v pořádku (кол; негат) *бити чудан, шашав, не бити посве при памети* немати све даске/шарафе у глави, фали [му] покоја даска у глави, нису некоме све козе на броју **С** vypadá j. by neměl všech pět pohromadě **А** mít hlavu na pravém místě

vykouřit se někomu z hlavy (кол; негат) *бити забораваљен* испарити из главе *Řešení kvadratických rovnic se mi už dávno vykouřilo z hlavy.* **А** (po)držet něco v paměti; mít pamatováka

vypadnout někomu z hlavy/z paměti (кол; негат) *не памтити више, не моћи се с(ј)етити* у датом тренутку отићи с ума/ мозга

vypočítat něco z hlavy *в.* počítat (něco) z hlavy

vzít si/brát si něco do hlavy/do palice (кол; негат) *наумити нешто, чврсто одлучити и остати упорно при своме* уврт(ј)ети (себи) у главу *Vzal si do hlavy, že se ožení.* **А** dát si říct

vzít někoho po hlavě něčím (кол; негат) *ударити некога нечим по глави* одаламити некога по глави **С** vzít někoho přes kokos

vztyčit/zvednout hlavu (неутр; позит, похв) *прибрати се и осм(ј)елити се, показати снагу* подићи/дизати главу **A** *věšet hlavu; složit ruce v klín*

zabedněná hlava *и. hlava zabedněná* (кол; негат, погрд) *ограничен, приглуп чов(ј)ек* шушља глава **C** *hloupá hlava A chytrá hlava/hlavička; dobrá hlava; otevřená hlava n. hlava otevřená*

z hlavy (кол) *по памћењу, напамет* из главе **C** *z pamět*

zachovat (si) chladnou hlavu (неутр; позит, задив) *задржати присебност, остати хладнокрван и промишљен* задржати/имати хладну главу, остати хладне главе **A** *ztratit hlavu; lítat j. poděš*

zakroutit hlavou *в. pohodit hlavou*

zamotat někomu (něčím) hlavu/šišku/palici (кол; негат) *збунити некога, изазвати пометњу у нечијим мислима* смести/смутити некоме главу

zapomenout jednou někde hlavu *в. nechat (jednou) někde hlavu*

zavrtět hlavou *в. pohodit hlavou*

zchladit někomu hlavu (кол) *смирити некога, уразумити, одвратити га од неке бурне реакције* полити некога хладном водом, д(ј)еловати на неког као хладан туш, охладити неком главу, избацити некоме бубице из главе

zkrátit někoho o hlavu *погубити некога* скратити некога за главу

změřit si někoho od hlavy až k patě *охоло, презриво погледати некога* измерити/одмерити од главе до пете *Změřila si mě od hlavy k patě a prohlásila: „S vojákem netancuji.“*

ztratit hlavu (кол, негат) *изгубити присебност и контролу, смести се* изгубити главу **A** *zachovat i chladnou hlavu; nedat se vyvést z míry*

zvednout hlavu *в. vztyčit hlavu*

vyvážnout se zdravými hnáty/kostmi *извући се из неке опасности без повреда, спасити живот* извући/изнети читаву/здраву кожу, извући живу/читаву главу

zpřerážet někomu hnáty (кол; шаљ) *испребијати, казнити неког* поломити некоме (и) руке и ноге/кости *„Jen sem ještě jednou přijď za mou dcerou a zpřerážím ti h.“ volal za mnou na schodech.*

dostat na hrb *в. dostat na hřbet*

Vlez mi na hrb! (кол; негат) *в. Vlez mi na záda!*

co hrdlo ráčí (кол; експр) *много свега, нарочито хране и пића* колико (ти) душа хоће/жели

Jde o hrdlo. в. Tady de vo krk.

křičet z plna hrdla в. křičet z plných plic

mít vysmolené/vysmolený hrdlo (кол) *бити навикнут на велику количину пића, много питу* бити јак на пићу, пити као смук

mít v hrdle zlato/zlato v hrdle (неутр; позит, задив) *zlato v hrdle имати мио, звонак глас, ум(ј)ети п(ј)евати* имати златно грло **A** bručet j. medvěd; ječet j. siréna; mečet j. koza

nůž na hrdle в. **nůž na krku**

propadnout někomu hrdlem (неутр – књиж; негат) *бити ухваћен/осуђен на смрт, припасти под нечију власт* пасти целату у руке, пасти некоме шака, платити животом *Za spiknutí proti králi tu propadl hrdlem místní šlechtic.* (ČNK)

sevřené hrdlo (неутр; експр) *ос(ј)ећај страха или узбуђења због неке неизв(ј)есности* суво/осушено грло

smát se (něčemu) z plna hrdla *смејати/смијати се громко, весело* смејати/смијати се из пуна грла/до суза

spláchnout si hrdlo (něčím) *попити доста течности, запити нешто* налити се до грла, оквасити/оплакнути грло

Uvázlo mu to v hrdle. / Slova mu (u)vázly v hrdle. Р(иј)еч му је запела у грлу.

zalévat hrdlo *прет(ј)ерано питу алкохол* пити као смук

držet někoho v hrsti в. mít někoho v hrsti

Lepší hrst jistoty/pravdy, než pytel naděje. (кол) *радије имати нешто мало и сигурно, него се надати већему* Боље је и мало, али сигурно. Боље је кукавицу у шацу/руци но сокола у планини имати. Боље врабац у руци него голуб на грани.

◆ (Челаковски)

mít/držet někoho v hrsti (кол; негат) *имати власт над неким, моћи неког уцењивати* држати/имати некога у шацу **C** držet někoho v šachu; být hříčkou/loutkou v rukou někoho **A** vymknout se někomu z ruky; být svým pánem

rozhazovat plnými hrstmi в. rozhazovat oběma rukama

smát se do hrsti в. smát se pod fousy

Pod’/pojd’ na mou hrud’ (a chvíli tam bud’)! (кол; об. шаљ) *драго ми је што те видим* Блажене очи/Благо очима које те виде! **C Je mi ctí a národním svátkem!**

dostat na hřbet/po hřbetě/na hrb (кол; негат) *бити поражен у борби, истучен*
добити по леђима/по носу/батине

hodit/házet někomu něco na hřbet *в.* hodit někomu něco na krk

hrbit/křivit/ohýbat hřbet/páteř/záda (před někým) (кол; негат) *бити понизан, покорити се, не бранити се* савити/савијати кичму пред неким, пузати као пас, повити/савити грбачу *Před pány hrbil hřbet, ale na podřízené byl ras.* **C** plazit se před někým po břicho; lézt někomu do prdele **A** mít svou hrdost/rovnou páteř; být svým pánem

křivit hřbet *в.* hrbit hřbet

mít něco na hřbetě/zádech/krku (кол; негат) *бити стар, ос(ј)ећати последице година* имати/носити много година на леђима, превалити много година, бити у годинама ♦ ум. něco користи се и број година **2.** *имати много брига и обавеза* носити нешто на својим леђима/плећима **C1** být už v letech; mít svá léta **C2** ohýbat se pod tíhou starostí; mít z něčeho těžkou hlavu **A1** mít ještě oheň v těle; být ještě chlapík **A2** nic si nepřipouštět; pustit všechno z hlavy

mít široký hřbet/široká ramena (кол; 1. позит, 2., 3. негат, погрд) 1. *моћи много тога подн(иј)ети* имати широка леђа, имати добра плећа ♦ у овом значењу најчешћа вар. *hřbet* **2. *бити сналажљив, држати се дволично*** с(ј)едети на дв(иј)е столице **3. *бити претенциозан, безобзирно се борити за своју позицију*** имати добре/јаке лактове **C1** vydržet j. kůň, být úplný nezmar **C2** hrát dvojí hru, sloužit dvěma páňům **C3** mít široké lokty, jít přes mrtvolu **A1** být j. pára nad hrcem, být úplná padavka **A2** jednat na rovinu, hrát otevřenou hru **A3** být ostýchavý j. panenka/nevěsta, držet se zpátky

naložit někomu něco na hřbet (кол; негат) *наметнути некоме много непријатних задатака* натоварити/свалити некоме нешто на грбачу/леђа

namastit někomu hřbet *в.* zmalovat někomu hřbet

natřít někomu hřbet *в.* zmalovat někomu hřbet

ohnutý hřbet (кол; погрд) *потчињен чов(ј)ек, без достојанства* покоран / понизан као пудла/пудлица **С** *nalomený/narušený/pokřivený* **А** *charakter* **А** *revná/rovná páteř*

ohýbat hřbet *в. hrbit hřbet*

přišít někomu něco na hřbet (кол; погрд) *свалити нешто на неког из зависти и неправедно га оптужити* *пришити/прикачити* коме реп, оцрнити неког

selský hřbet (кол; негат, погрд; заст) *простак, примитивац* *вири [му] празилук (из дупета), геак, цулов* *Z něho do smrti nebude nic jiného než selský hřbet, neomalený a neotesaný.* **С** *selský/vesnický chrapoun*

šplhat po cizích hřbetech *в. šplhat po cizích zádech*

Vlez mi na hřbet! *в. Vlez mi na záda!*

zmalovat/zvalchovat/natřít/namastit někomu hřbet/záda/kůži (кол; негат) *жестико истући неког претући/премлатити/испребијати некога на мртво име, испребијати неког као вола у купусу, убити бога у некоме* ♦ *Var. namastit* *р(иј)етка*

zvalchovat někomu hřbet *в. zmalovat někomu hřbet*

Bacha na hubu! *буди пажљив и обрати пажњу на то што говориш* *Припази на језик! Скрати језик! Језик за зубе!* **С** *Dávej si pozor na jazyk!*

brát si/vzít si někoho/něco do huby (кол; негат, погрд) *говорити о некоме на глуп грубо, оговарати и олајавати* *испирати уста с неким*

být/bejt vod huby (кол; позит и негат) *ум(ј)ети без околишања одговорити, знати одговорити* *имати језик, бити јак/оштар на језику, немати длаци на језику* **С** *mít hubu (dobře proříznutou); nechodit pro slovo daleko* **А** *moc řečí nenadělá; neumí se vymáčknot*

dát někomu přes hubu/na hubu/do huby/po hubě и. **dát někomu přes rypák/do rypáku** и. **dát někomu přes dršku/do dršky/po dršce** и. (кол) *ударити некога по по лицу, устима, пребити неког дати некоме/ударити некога по носу/њушци/преко њушке*

dát/dávat někomu něco až k hubě *в. dát někomu něco až pod nos*

dát si hubu/ústa na zámek/řetěz/petlici и. **dát si zámek na hubu** (кол) *не говорити о нечему, престати говорити, ћутати* *држати језик за зубима, имати катанац на устима, ћутати као заливен* ♦ *Var. petlice* *је р(иј)етка и стара* **С** *držet jazyk za*

zuby/na uzdě; mlčet j. hrob **A** pouštět si hubu na špacír; být slepičí prdelka; co neví, nepoví

dělat jen hubou (кол; негат, погрд) *много говорити а не радити ништа, камуфлирати причом нерад* причати упрасно, тупити мотку **C** mít plnou hubu práce; víc mluví, než dělá **A** umět vzít za práci; dělat bez dlouhých řečí/do roztrhání

dělat si z huby kanál/záchod (кол; негат, погрд) **1.** *бестидно лагати* лагати као пас **2.** *изражавати се вулгарно, просто, псовати* псовати као кочијаш

dívat se na někoho/něco s otevřenou hubou *в.* koukat na někoho s otevřenou hubou

dostat přes hubu/na hubu/do huby/po hubu и. **dostat přes rypák/do rypáku** и.

dostat přes dršku/do dršky/ po dršce и. **dostat přes kušnu** *бити истучен, премлаћен* добити по носу/њушци

držet hubu/klapačku (кол) *не говорити о нечему, престати говорити о нечему,*

ћутати држати језик за зубима, зачепити губицу, не зуцнути ни р(иј)ечи ♦

Често као груби узвик у императиву *Drž hubu!* **C** dát si hubu na zámek; držet jazyk za zuby **A** nevidět si do huby; co neví, nepoví

držet hubu a krok/krok a hubu (кол; негат) *бити послушан и покорити се, извршавати нешто без протеста* ћути и трпи **C** být j. nemá tvář **A** stavět se na zadní; pořád mlít hubou/pantem

držet někoho u huby (кол; негат) *бити строг према некоме, контролисати га и не дозвољавати му много тога* држати некога на узди/под контролом, зауздати некога **C** držet někoho zkrátka/na uzdě **A** nechat někomu volnou ruku; dát někomu plnou volnost/svobodu

huba jí jede j. klapačka/řezačka (кол; пон. шалъ) *говорити неприлично, евент. гупо и гласно, без престанка* меље као (празна) воденица, само меље **C** huba jí jede j. namazaná; mít hubu j. šlejfirnu; mít hubu dobře proříznutou/nabroušenou **A** je j. by měl zašitou/zamrzlou hubu; leze to z něj jak z chlupatý deky; držet jazyk za zuby; vážit slova (na zlatých vážkách)

Huba mu jede. и. **Tomu jede huba j. trakař/j. když ji namaře/j. namazaná.** *много и непријатно говори* Језик му је као подмазан. Само меље (као воденица).

huba od ucha k uchu *в.* pusa od ucha k uchu

Huba/srdce se na to směje. (кол; позит) *за јело: изгледа врло укусно* Иде ми вода на уста. **C** Oči se na to smějí.

lidské huby (кол; негат, погрд) přijít/dostat se do lidských hub *они који воле да оговарају* зли језици *Musí se tvářit, že je v manželství spokojená – už kvůli lidským hubám.* С злѣ зубу; злѣ јазыку n. злѣ јазыковѣ

huba plechová в. дршка plechová

koukat/dívat se na někoho/něco s otevřenou hubou/s otevřenou pusou/s otevřenými ústy и. **stát s otevřenými ústy** (кол; шаљ) *бити запањен нечим, глупо се одушевљавати неким* гледати неког у чуду, зинути од чуда, зинути/бленути у некога/нешто С зўстат s hubou dokořán А nedat se ničím rozházet; tvářit se jakoby nic

líná huba (кол; експр, об. негат) **1.** *суздржаност, стидљивост у говору* (некоме је) свезан језик *Nediv se, že tě při tvé líné hubě neberou vůbec v potaz!* **2.** *особа која не говори много, не пита, не тражи информације* мутава пловка, к'о мутав(а) *Než by se takové líné huby zeptaly kudy, radši zabloudí.* ♦ често у пословици *Líná h. holé neštěstí.*

Líná huba, holé/holý neštěstí. (кол; негат) *не пролази добро онај ко се студи или је лењ/лијен да пита, тражи* У стидљива сл(и)епца, празна торба. Ко не тражи, неће ни добити. Ко пита, тај не скита. С Младý ležáci, starý žebráci. ♦ (Челаковски)

Lítaj/padaj/lítají/padají tam pečený/pečení holubi (rovnou) do huby. (кол; подруг) *чини се да тамо негд(ј)е људи много боље живе и то без рада и труда* Тамо падају печене шеве у уста.

lže, až se mu od huby/úst práší (кол; негат, погрд) *много лагати* лаже чим зине, лаже колико је дуг и широк, лаже на хватове *Vykládal chlapům v hospodě, kde všude byl a kolik toho prožil, a lhal, až se mu od huby prášilo. Já moc dobře vím, že nikdy ani paty z domova nevytáhl.*

mít na někoho hubu/dršku/pusu (кол; погрд) *непристојно, неучтиво некоме противр(ј)ечити, говорити са неким дрско и грубо* оплести некога језиком, испрескакати некога на пасја кола, осути грдњу на некога, скочити некоме за врат ♦ Вар. *pusu* је еуфемизам. С být drzý j. činže; otvírat si na někoho hubu А neříct někomu křivého slova; být samý med

mít něco/to u huby (кол; позит) *имати нешто близу и на располагању* имати нешто при руци **A** je to z ruky; je to kraj/kus světa

mít někoho/něco pořád v hubě/na jazyku (кол; негат, погрд) *непрестано говорити ружно о неком, критиковати га, оговарати* ширити лош глас о неком/нечем, испирати уста неким **C** *vyplachovat si někým hubu; strkat na někoho psí hlavu* **A** *vychvalovat/vynášet někoho až do nebe; nemoct si někoho vynachválit*

mít dobrou hubu (кол) *бити р(ј)ечит и ум(ј)ети бранити себе; бити причљив и неучтив* имати оштар језик, немати длаке на језику; имати дуг језик *Máš dobrou hubu, tak si to jdi na výbor vyřídit sám.*

mít na to/něco otevřenou hubu (кол; ред) *имати апетит и жељу за понуђеним јелом или пићем* иде/пошла је некеме вода на уста

mít něčeho/někoho plnou hubu/plná ústa (кол; негат, погрд) *непрестано похвално говорити о некоме, често показивати привидно поштовање према некоме* пуна су некеме уста некога/нечега *Má plnou hubu občanského soužití, ale se sousedem se věčně o něco pře.* **A** *mít něco/někoho hluboko v srdci; co na srdci – to na jazyku*

mít plnou hubu řečí (кол; негат, погрд) *помпезно нешто обећавати (али не испуњавати), блебетати, наклапати* обећавати брда и долине, тече некеме мед из уста **C** *mluvit do větru* **A** *držet slovo; moct na něčích slovech stavět*

mít hubu dobře proříznutou (кол; негат) *бити заједљив и свадљив; речит и језичав, много говорити* имати језичину, млети/мљети као навијен **C** *mít dobrou vyřídilku; mít hubu dobře nabroušenou* **A** *být skoupý na slovo; nebýt od řeči*

mít zamrzlou/zašitou hubu (кол; негат) *у неочекиваној реакцији на питање, позив итд: ћутати, не хт(ј)ети/не моћи говорити* имати уста/језик, маца је некеме појела језик, прогутати језик ♦ Често у облику питања **C** *mít hubu na zámek; mlčet j. zařezaný/ zarytý* **A** *mít hubu dobře proříznutou; mlít/ mlátit prázdnou slámu*

mít hubu dokořán (кол) *чудити се, дивити се наивно или глупо* зинути од чуда, зинути као сом, гледати као теле у шарена врата **2. в.** *mít na to/něco otevřenou hubu. C* *zůstat stát s otevřenou hubou; koukat j. tele na nový vrata* **A** *nehnout ani brvou; nedat se vyvést z míry/rovnováhy*

mlčí j. by mu hubu/ústa zašil и **je j. by měl hubu zašitou** (кол; негат, погрд) *упорно ћутати* ћути к'о заливен, прогутати језик, не отвара уста, н(иј)ем је као

риба *A ted', když má ukázat, co se naučil, tak mlčí, j. by mu h. zašil.* **C** mlčet j. ryba/j. zařezaný **A** mít řeči j. vody; huba jí jede j. když ji namaže; mít hubu dobře poříznutou/nabroušenou; pustit hubu na špacír

mlsná huba/hubička (кол; експр, об. негат) mít mlsnou hubu **1.** *избирљивост у јелу* **2.** *облапоран чов(ј)ек, пробирач, сладокусац* гладна година *Je to taková mlsná huba, v jídle se jen rype.* **C** mlsnost; mlsný/chlupatý jazyk/jazyček

muset si od huby/úst utrhovat (кол; негат) *одрицати се и штед(ј)ети; немати много, одвајати за другог* одвајати/откидати од својих уста **C** muset si utahovat pásek/řemen **A** moct si všechno dovolit/dopřát; nemuset se ohlížet na peníze

na plnou hubu *v.* na plnou pusu

na půl huby úst *v.* na půl úst

nectná huba (кол; негат, погрд) **1.** *неодм(ј)ерено изражавање о другима, несуздржаност* **2.** *чов(ј)ек који не бира р(и)јечи када се изражава о другима* погана уста, зао/поган језик **C** nevumáchaná huba и. huba nevumáchaná **C2** sprostá nádoba

nabít si/namlátit si/rozbít si/natlouct si hubu/kebuli/kokos (кол; негат) *пасту и повр(и)једити се; не усп(ј)ети, лоше се провести* разбити тинтару, лоше проћи, провести се/проћи као Јанко на Косову, проћи кратких рукава **C** rozplácnout se j. žába; pochroumat si kosti; šlápnout vedle/do hovna **A** vyváznout z něčeho bez úhony

nedat/nedávat hubě pokoj (кол; негат) **1.** *не прећутати и показати своје неслагање* оплести неког/нешто језиком **2.** *v.* nedávat hubě zahálet

nedávat hubě zahálet (кол; негат) *стално говорити, често непотребно* говорити/причати као навијен, млети/мљети као воденица, развезати језик

nedávat hubě nadarmo jíst/žrát (кол) *много говорити и бити речит, причљив* не састављати/не склапати уста

nemít co (vzít/dát) do huby/úst (кол; негат) **1.** *бити сиромашан, имати мало јела* откидати од (својих) уста, једва животарити, с муком излазити на крај, јести камен *Co bych ted' šetřil, když jsem v mládí neměl leckdy co do huby vzít.* **2.** *немати тренутно ништа за јело* празан је некеме фрижидер *Pozval bych tě k sobě na večeři, ale nemám doma zrovna co do huby.* **C1** třít bídu s nouzí; mít dales **C2** sušit hubu; louskat cvrčky/šváby **A1** mít zlaté časy/nebe na zemi; mít se j. za kamny **A2** mít co hrdlo ráčí; mastit si pupek

neumět hubu (ani pořádně) otevřít (кол; негат, подруг) *не ум(ј)ети се добро изражавати, не бити речит и причљив* не знати/ум(ј)ети (ни) бекнути **С** neumět zobák otevřít **А** mít dar řeči; mluvit j. kniha/j. z partesu

nevidět si do huby/ pusy/úst (кол; негат) *говорити непромишљено и изјављивати нешто у супротности са сопственим ставом, говорити глупости* говорити којешта, не зна шта говори, бржи је некое језик од памети, сва памет некое је на језику **С** pouštět si hubu na špacír; mluví, со mu slina na jazyk přinese **А** dávat si pozor na hubu

nevymáchaná huba, huba nevymáchaná (кол; негат, погрд) mít nevymáchanou hubu 1. *бестидност у изражавању* поган језик 2. *онај који се не устеже да говори лоше о другима* чов(ј)ек погана/опака језика, зли језици **С** nectná huba

nezavřít hubu/pusu (celý den) (кол; негат) *непрестано говорити и најчешће непотребно* не заклапати (уста)/не састављати уста ц(иј)ели дан **С** mít hubu j. kramář/šlejiř; nedat hubě pokoj **А** být skoupy na slovo; moc řeči nenadělá

odtrhovat si od huby *в. muset si od huby odtrhovat*

(v)omazat/(v)omlátit někomu něco o hubu (кол; негат) *искористити погодну прилику и прекорити некога, пребацити му због нечега* набити некое нешто на нос ♦ Вар. *(v)omazat* је р(иј)етка. **А** přejít něco mlčením/ mávnutím ruky; nedělat z něčeho vědu

otevřít hubu/ústa j. kapr (кол; негат, пон. подруг) *отварати уста а не говорити, често у изненађењу* зинути од чуда; имати слике, немати тона **С** dívat se s otevřenou hubou **А** nenechat se vyvést z konceptu

otevřít někomu hubu/klapačku (кол) *присилити неког да проговори, нешто каже* отворити некое уста, одр(иј)ешити некое језик

otírat si/otřít si o někoho hubu/kušnu/jazyk (кол; негат, погрд) *говорити о неком омаловажавајући га, правити двосмислене алузије* олајавати некога, чешати језик о некога, брусити језик, испирати уста неким **А** nedat na někoho dopustit; neříct o někom křivého slova

otvírat si/otevřít si hubu/dršku na někoho (кол; погрд) *обрецнути се на неког, одговорити некое дрско и грубо* скакати/скочити некое за врат

padat na hubu (кол) 1. *много радити и бити уморан* падати на нос, падати с ногу 2. *забезекнути се, јако се изненадити* занемети/занијемити од нечега, бити ван

себе због нечега **C1** být utahaný j. pes/ kotě; být (úplně) na dně **C2** být z něčeho paf/celý pryč; zůstat stát s otevřenou hubou **A1** být j. rybička; mít výdrž **A2** ani okem nemrk; ani to s ním nehnulo

padnout na hubu (před někým/něčím) (кол; негат, подруг) *одушевити се, обожавати неког/нешто* пасти/падати у несв(иј)ест, пасти на трепавице ♦ Об. у негацији. **C** padnout před někým/něčím на прдел **A** nedat se někým/něčím rozházet; všechno mu může být ukradený

Pro hubu přes/na hubu! (кол; негат) *за такву неучтивост бих те могао казнити* Пази да не добијеш по носу! **C** Máš u mě pár facek!

prolhaná huba и. **huba prolhaná** (кол; погрд) **1.** *лажљивост, обмањивање* лажљива уста, празна прича, прича причина, шарена лажа **2.** *онај који бестидно лаже чим зине* лажа и паралажа *Je to huba prolhaná, těžko se tu dá věřit.* **C** práskaný lhář

pustit si/pouštět si hubu/pusu/jazyk na špacír (кол; негат) *распричати се несмотрено и с компромитујућим детаљима; говорити без суздржавања и све избрбљати* одр(иј)ешити/развезати језик, пустити/пуштати језик **C** nevidět si do huby; pustit uzdu jazyku **A** vážít každé slovo; být opatrný na slovo

přinést/přinášet někomu něco až k hubě в. *dát někomu něco až pod nos*

řít něco na plnou hubu/pusu (кол; позит) *искрено изрећи мишљење* рећи нешто отворено, скресати некоме нешто у лице **C** říct něco na rovinu **A** chodit kolem něčeho j. kočka kolem horké kaše

s otevřenou hubou в. *s otevřenou pusou*

sotva hubu/pusu otevřít (кол; пон. негат) *говорити веома мало, не изјашњавати се много, бити ћутљив* бити шкрт на р(иј)ечима **C** být skoupý na slovo **A** mít řeči j. vody; (pořád) mlít hubou/pantem

sušit hubu (кол; негат) *немати јело и гладовати* сушити зубе, стегнути каиш, жив(ј)ети на хлебу и води *Když si tohle koupím, budu do prvního sušit hubu.* **A** jíst a pít co hrdlo ráčí; mít se j. o posvícení

třepit si hubu в. *třepit si jazyk*

ucpat někomu hubu в. *zavřít někomu hubu*

Ujela mu huba. и. **Vyjelo /vylítlo mu to z huby/úst.** *изрекао се, излануо се* Излет(ј)ело му је (из уста).

utřít hubu/ústa/nos (кол; негат) *не добити нешто (очекивано), ништа не постићи* остати кратких рукава, извући тањи/краћи крај, махати ушима ♦ Вар. *nos* је р(и)јетка. С *ostrouhat kolečka*; *přijít zkrátka* А *přijít si na své*; *udělat dobrý tah* **velká huba** (кол; негат, погрд) *хвалоспевац, онај који много говори и обећава али р(и)јетко испуњава обећано* тртљарош, празнословац, бубњар *Na jeho řeči nedejte, je to velká huba. Přestaň se vytahovat, ty velká hubo!* С *chvastoun*; *prázdný mluvka*; *velký řečník*; *věčný řečník* А *líná huba*

vyplachovat si někým hubu *говорити неправедно лоше о неком, оговарати га* испирати уста с неким

vyпустit něco z huby/z úst (кол; негат, погрд) *изустити нешто без стида* имати образа нешто рећи/написати *Až člověk žasne, co všechno některý novinář může vypustit z huby.* А *dávat si pozor na hubu*

zlé huby (кол; експр, об. негат) *они који воле да говоре лоше о другима* зли језици С *lidské huby*

vzít někomu něco z huby/z úst/od úst/od huby (кол; 2. říd) **1.** *казати оно што је други управо нам(ј)еравао рећи* узети некоме р(и)јеч из уста **2.** *одузети некоме средства за живот, ускратити некога* узети некоме залогај из уста, отргнути некоме од уста

zacpat někomu hubu в. *zavřít někomu hubu*

zasloužit přes hubu (кол) *заслужити казну због понашања, лоших резултата и сл.* тражити ђавола/батине ♦ У узвицима: *Zaslouží si přes hubu!* Треба му дати по ушима!

zavřít hubu/klapačku/klapajznu/kušnu (кол) *ућутати, престати говорити, задржавати или оговарати неког* зачепити/завезати губицу/уста ♦ Вар. *kušni* р(и)јетка. А *spustit stavidla výmluvnosti*; *klapat zobákem*

zavřít/zacpat/ucpat někomu hubu/dršku/klapačku/kušnu (кол; негат, погрд) *ућуткати некога, приморати неког да престане да говори* зачепити/завезати/запушити некоме уста/губицу ♦ Вар. *kušni* р(и)јетка

živit se hubou (кол; пон. подруг) *издржавати се послом глумца, говорника, политичара и сл.*

Že tě huba/pusa nebolí! (кол; негат) *није истина то што говориш и стиди се*
Како/Зар имаш образа да то кажеш?! Језик прегризао (дабогда)! **С** *Že ti huba*
neupadne!

Že ti huba neupadne! *никако ми се не свиђа то што говориш, тврдиш* Гд(ј)е ће
ти душа! Језик прегризао (дабогда)!

СН

brát něco i s chlupama *в. sežrat něco i s chlupama*

hledat na něčem/v něčem/na někom chlup/ chlup (кол; негат) *тражити и*
најмањи повод за зам(ј)ерке, залазити у ситнице тражити длаку у јајету,
ц(ј)епидлачити *Nic si z jeho kritiky nedělej, ten hledá chlupy na všem. Udělals to moc*
dobře. А *být/stát nad věcí; přejít něco mávnutím ruky*

mlátili ho/do něj, až z něj chlupy litaly (кол; негат, пон. шаљ) *немилосрдно тући*
некога бити/тући/млатити некога као вола у купусу,
испребијати/истући/измлатити некога на мртво име ♦ и други глаголи: *řezat,*
třískat **С** *mlátili ho hlava nehlava А* *jednat/zacházet s někým jak s marcipánem; ani*
vlásek na hlavě mu nezkrřivili

na chlup/nachlup stejný *в. nafous stejný*

na chlup/nachlup (přesně) *в. na fous*

nenechat na něčem/někom (dobrý/dobrej) chlup (кол; негат) *немилосрдно*
искритиковати некога растргнути некога у парампарчад, ис(ј)ећи некога на
фронцле, изрибати неког **С** *nenechat na něčem/někom roctivého vlásku А* *vynášet*
něco/někoho až do nebe; pět na něco/ někoho ódy

o chlup/ chloupek *в. o fous*

pustit chlup (кол; позит) *платити нешто, не шкртарити*
одр(иј)ешити/развезати кесу **С** *praštit se přes kapsu; dát se vidět А* *být na korunu j.*
čert na hříšnou duši; sedět na penězích

sežrat/brát něco i s chlupama (кол; об. подруг) *пов(ј)еровати некоме и*
нас(ј)ести на обећања или неку примамљиву понуду прогутати удицу/причу **С**
sežrat/spolknout něco i s navijákem А *nedat se opít rohlíkem; nebýt dnešní*

vidět/najít na něčem (každý/každěj) chlup бити ситничав, истицати као туђу грешку најмању ситницу налазити/наћи длаку у јајету

cpát někomu něco do chřtánu в. hodit někomu něco do chřtánu

hodit/strčit/vrazit/cpát někomu něco do chřtánu (кол; негат, погрд) дати, предати некоме нешто с огорчењем, љутито бацити некоме нешто пред ноге

popadnout někoho za chřtán ухватити неког об(ј)ема рукама за врат шчепати некога за гушу

strčit někomu něco do chřtánu в. hodit někomu něco do chřtánu

strkat někomu peníze do chřtánu в. strkat někomu peníze do krku

vrazit někomu něco do chřtánu в. hodit někomu něco do chřtánu

Ј

být jazýčkem na vahách/váze (неутр – књиж) jazýček na vahách/váze бити пресудан чинилац бити језичац/језичак на ваги/вази

brousit si o někoho/na někom jazyk заједљиво и оштро говорити о некоме, малтретирати некога брусити/оштрити језик о коме, имати пик на некога

dát si/dávat si pozor na jazyk/hubu/ústa (кол) Pozor na jazyk/hubu! бити пред неким обазрив у говору пазити на (свој) језик

Dělají se mi na jazyku sliny в. Dělají se mi v ústech sliny.

Dlouhý/dlouhej jazyk, krátké/krátký ruce. ко много прича о послу, мало ради Гд(ј)е је много приче, мало је рада. Која кокош много какоће, мало јаја носи.

držet jazyk za zuby (кол; позит) *ћутати* држати језик за зубима, завезати језик **C mlčet j. hrob; uchovat/podržet něco v tajnosti** **A** být slepičí prdelka; chodit se vším na trh

Jazyk se mi lepí na paty/patro. много сам жедан Осушила су ми се уста.

jedovatý/špičatý/zlý jazyk (кол; негат) **1.** оговарање, зејдљивост као особина поган/зао/неопран језик **2.** онај који воли лоше да говори о другима зли језици, опайдара *Je to ale jedovatý jazyk – tahle Nováková!*

ještěrcí/ještěří jazyk (кол; експр, негат и. шаљ) *хитро, окретно изражавање прожето лукавошћу и обмањивањем* отрован језик *Pro její ještěrcí jazyk se jí raději vyhýbali.* ♦ вар. *ještěří* је р(иј)етка.

kousnout se do jazyka (кол; негат) *нагло ућутати због нечег изреченог или не рећи нешто непромишљено угристи се за језик "Já to tak nemyslel," kousl se do jazyka a zmlkl.*

mít jazyk (až) na vestě (кол; негат) *бити задихан и веома жедан исплазити језик*
Když jsme se vyškrabali k hradu, měli jsme j. až na vestě, a hospoda zavřená!

mít na jazyku med a v srdci jed (кол; погрд) *бити дволичан и подмукао а то прикривати слаткор(ј)ечивошћу на језику мед а у срцу јед, бити сладак на језику*
С být falešný j. Jidáš; vlk v rouše beránčím **A mít srdce na dlani; co na srdci – to na jazyku**

mít někoho/něco pořád na jazyku *в. mít někoho/něco pořád v hubě*

mít ostrý/(v)ostrej jazyk/jazyček (кол; погрд) *бити свадљив, одлучно нападати некога* имати оштар/опак језик, бити оштар на језику, бити без длаке на језику

mít s někým společný jazyk (неутр; позит) *имати заједнички интерес, сложити се и узајамно се разум(ј)ети* говорити истим језиком

mít těžký/těžkej jazyk (кол; об. подруг) *говорити неразумљиво услед опилости, омамљености, умора и сл. језик је некоме отежао, плести/заплитати језиком*

mít to/něco na jazyku (кол; негат) *не моћи се тренутно с(ј)етити неког податка,*

имена итд. бити некоме на врх језика

mlsný/chlupatý jazyk/ jazyček (кол; експр, об. негат) **1.** *избирљивост у јелу* **2.** *сладокусац, гурман* *фина гузица* *Tohle ovšem dětem s chlupatým jazykem nejede. – Dlouho vybírala, co by pro ty mlsné jazyky koupila.* С *mlsná huba/hubička*

mluvit společným/stejným/jedním jazykem (неутр – публ; позит) *имати исто мишљење, заузети исти став и узајамно се разум(ј)ети* говорити истим језиком
I když se na konferenci sešli lidé různých politických názorů, k otázce zachování světového míru mluvili všichni stejným jazykem. **A jeden jde hot a druhý čeho**

moc si jazyk umluvit (кол; негат) *дуго и узалудно некоме нешто говорити, некога уб(ј)ећивати* (цабе/бадава) тупити зубе, (моћи) говорити у недоглед, причати док се некоме не смучи, може неко да прича колико хоће *Matka si může jazyk umluvit, ale synáček ji stejně neposlechne.* **A slova padají na úrodnou půdu; přináší to své plody**

nabroušený/ostří jazyk (кол; експр, об. негат) mít nabroušený/ostří j. **1.** *способност одлучног и отвореног говора* оштар језик *Znáš jeho nabroušený jazyk, ani mě nepustil k řeči.* **2.** *заједљиво, грубо и нетактично изражавање* поган/отрован/дугачак језик *Pro svůj ostří jazyk už mnohokrát narazila.* **C1** (dobře) proříznutý/podříznutý jazyk; dobrá vyřídilka **C2** nevymáchaná huba и. huba nevymáchaná; nectná huba

najít s někým společný jazyk/společnou řeč (неутр – публ; позит) *усагласити се са неким, пријатељски се договорити* наћи/пронаћи заједнички језик *Po létech nedorozumění a svárů našli společnou řeč, když se octli tváří v tvář stejnému nebezpečí.*

nepřekousnout si jazyk (кол; шаљ, подруг) *рећи нешто са муком, замуцкивати* плете се језик некоме, плести језиком, ломити језик ♦ об. као узвик *Jen si nepřekousni jazyk! Nepřekousni si jazyk! Aby sis nepřekousl jazyk!*

otírat si/otřít si o někoho jazyk в. otírat si o někoho hubu

Pálí/svědčí ho to na jazyku. *жели нешто рећи* Сврби га језик.

(sotva) plést jazykem в. mít těžký jazyk

(dobře) proříznutý/podříznutý jazyk (кол; експр, позит и негат) *способност одлучног и спретног говора* бритак језик *Ani s tím svým (dobře) podříznutým jazykem si na toho mazaného advokáta nepřijde.* **C** nabroušený/ostří jazyk; dobrá vyřídilka

převalovat něco na jazyku (кол – неутр) **1.** *не журити, уживати у јелу* јести у сласт **2.** *околиштити, премишљати да ли нешто рећи* обилазити као мачка/мачак око вреле/вруће каше, почети с тањег краја **3.** *говорити полако* бирати р(и)јечи, **A1** hltat jídlo; jíst/pít j. zjednanej **A2** říct něco na plnou hubu/na rovinu **A3** spustit stavidla výmluvnosti; mít řeči j. vody

přijít někomu na jazyk (кол) *пасти на памет, тренутно се с(ј)етити, непромишљено нешто рећи* доћи на језик, дошло је некоме да каже

pustit si/pouštět si jazyk špacír в. pustit si/pouštět hubu na špacír

rozvázat někomu jazyk (кол) *изазвати, присилити некога да нешто каже* развезати некоме језик, нат(ј)ерати некога да проп(ј)ева **C** donutit ptáčka zpívat; vymlátit to z někoho **A** nedostat z někoho ani slovo

šlapat si na jazyk *шушкати, шушкетати у говору*

Tomu jede huba j. trakař/j. když ji namaře/j. namazaná *в. Huba tu jede.*

třepit si jazyk/hubu (o někoho/něco) (кол; 1. погрд) **1.** *оговарати, увредљиво се изражавати о неком* окрпити неког, испирати уста неким, распалити језиком по неком/нечем **2.** *објашњавати неком нешто опишно, без резултата* трошити/губити р(иј)ечи, (цабе/бадава) тупити језик **C1** *promlouvat někoho; otírat si o někoho hubu; brousit si na někom jazyk* **C 2** říkat házet perly sviním; kázat hluchým stěnám **A 1** *vynášet někoho až do nebe; pět chválu na někoho* **A 2** *nacházet odevzu; slova padají na úrodnou půdu*

sotva vládnout jazykem (неутр – кол; подруг) *говорити са напором и неразумљиво најчешће због опилости* плести/заплитати језиком, језик је некоме отежао

s vyplazeným jazykem (V) (кол; експр) *напрежући снагу, у журби, задихано* исплажена језика, с душом у носу **C** *vší silou; ze všech sil*

udělat si na jazyku uzel (кол; шаљ) *прочитати с потешкоћама, једва изговорити* ломити језик ♦ Об. као узвик у прошлом времену *Div si nedělal uzel na jazyku! Málem si nedělal uzel na jazyku!*

zlámat si/zlomit si jazyk na něčem (кол; шаљ, подруг) *често о страном језику: с муком говорити, тешко изговарати* ломити језик

zlé jazyky, zlí jazykové (кол; експр, негат) *они који воле да говоре лоше о другима* зли језици *Vůbec to nebyl špatný člověk, to jen zlé jazyky to o něm tvrdily.* **C** *zlé huby*

Zle jest, když jazyk pře rozumem utíká/ubíhá. *треба прво размислити на тек говорити* Испеци па реци.

К

bylo mu j. když mu spadne/když mu spadl/by mu spadl kámen ze srdce (неутр – кол; позит) *ос(ј)етити велико олакшање, бити ослобођен бриге и стрепње* пао [му] је камен са срца **A** *leží to na něm j. můra; dělat někomu těžkou hlavu; mít plnou hlavu starostí*

dát někomu přes kebuli *в. dát někomu přes palici*

dostat přes kebuli *в. dostat přes palici*

nabít si kebuli *в. nabít si hubu*

namlátit si kebuli *в.* nabít si hubu

rozbít si kebuli *в.* nabít si hubu

bát se o kejhák (кол; негат) *плашити се, не упуштати се у нешто због страха*
страховати/бојати се за властиту кожу **С** bát se o krk **А** mít pro strach uděláno

dát někomu přes kejhák (кол; негат) *напасти некога и претући га* дохватити
некога за гушу, пребити некога као мачку

De vo kejhák. / Jde o kejhák. *в.* Tady de vo krk.

dostat přes kejhák *бити претучен* добити батине, добити по носу/преко носа/по
њушци

přijít o kejhák *погинути, умр(и)јети* изгубити главу, отегнути шију/папке

házet někomu klacku pod nohu (кол) *правити некоме сметње у раду, подмукло*
некога спречавати у настојању бацати / подметати некоме клипове под ноге /
точкове *Trh tedy funguje, jenom politici mu házejí klacku pod nohu.* (ČNK) **С**
ztrpčovat/znepříjemňovat někomu život; klást někomu překážky do cesty **А** jít někomu
na ruku

držet klapačku *в.* držet hubu

Klapačka mu pořád jede. (кол; негат) *непрестано говори* Брбља без престанка.
Меље као воденица. **С** Huba mu jede j. šlejší.

otevřít někomu klapačku *в.* otevřít někomu hubu

ucpat někomu klapačku *в.* zavřít někomu hubu

zaspat někomu klapačku *в.* zavřít někomu hubu

zavřít někomu klapačku *в.* zavřít někomu hubu

zavřít klapačku *в.* zavřít hubu

zavřít klapajznu *в.* zavřít hubu

sedět někomu na klíně *сједити/седети на нечијим ногама* сједити/седети некоме
у крилу

spadnout někomu do klína (неутр; позит) *појавити се изненада, без нечијег*
труда пасти с неба, пасти у крило **С** přijít k něčemu lacino/j. slepý k houslím **А**
draze něco vykoupit/zaplatit; získat něco v potu tváře

vzít někoho na klín *пригрлити и см(ј)естити на своје ноге* узети некога у крило

dostat se/přijít něčemu na kloub (кол; позит) *продр(и)јети у суштину нечега ући у срж ствари, доћи до суштине* *Ve své nekonečné zvědavosti jsem se rozhodla přijít věci na kloub.* (ČNK)

přijít něčemu na kloub *в.* dostat se něčemu na kloub

dát někomu (jednu) na kokos *в.* dát někomu přes palici

dostat (jednu) na kokos *в.* dostat přes palici

nabít si kokos *в.* namlátit si hubu

namlátit si kokos *в.* namlátit si hubu

rozbít si kokos *в.* namlátit si hubu

dát/nechat si koleno pro krejcar vrtat // dát si/nechat si pro krejcar/halíř/korunu/groš koleno vrtat (кол; погрд) *бити веома шкрт и не давати свој новац убити се/об(ј)есити се за динар, дрхтати над сваким динаром, бити тврд на новцу* ♦ *вар. halíř и groš р(и)јетке. С* být na peníze *ј. čert na hříšnou duši; být posedlý mamonem* **A** má otevřenou dlaň; srdce by s každým rozdělil

dělat něco na koleně (кол) *радити нешто импровизовано, без одговарајућих средстава* *крпити нешто, састављати с муком крај с крајем, правити нешто ни из чега* „*To byl film dělanej na koleně v ateliérech v Hostivaři na jednu nebo dvě kamery,*“ *zavzpomínal režisér.* (ČNK)

děkovat někomu na kolenou *гануто и понизно исказивати захвалност* *бацити се некоме пред ноге, падати ничице пред неким (и захваљивати се)*

lámat to/něco přes koleno (кол; негат) *решавати нешто силом и напрецац, не размишљајући о последицама* *ломити/пребијати нешто преко колена/кољена, као преко колена/кољена* **A** nechat si to projít hlavou; trpělivost přináší růže

myslet kolenem (кол) *бити глуп и ништа не схватати* *бити кокошије/пилеће памети*

na stará kolena (кол; експр) *у старости* *под старе дане* **C** na sklonku života

ohnout/přehnout někoho přes koleno (кол) *истући некога* *превалити неког преко колена/кољена, дати некоме по гузици/дупету* **C** dát někomu na zadek/prdel/holou **A** vyřídít něco po dobrém; promluvit někomu do duše

nesahat někomu ani po kolena/kotníky/pás/ramena (кол; негат) *не моћи се упоредити са неким, бити гори* *не бити/досезати некоме ни до колена/кољена* ♦

Var. *pás* и *ramena* р(и)јетке **C** nemoc se někomu rovnat/s někým měřit; mít do někoho daleko **A** být někdo (proti někomu); převyšovat někoho o hlavu/dvě hlavy

padnout (před někým) na kolena (кол) *показати покорност и вапити, молити* пасти на колена/кољена/ничице пред неким, бацити се некое пред ноге, молити на коленима/кољенима **C** padnout někomu k nohám; bít se v prsa **A** mít svou hrdost/hrdé čelo

Pamatuj na starý/stará kolena! (кол – неутр) *поступај пажљиво, штеди здравље* Мисли на старост/старе дане! Питаће те старост гд(ј)е ти је била младост.

Podlamujou/podlomila se mu/pod ním kolena (když...). (кол; негат) *клонути од изненађења, страха* Ноге су му се одс(ј)екле. **C** То је на infarkt.

poslouchat (něco) kolenem *не обраћати пажњу на нешто, не пратити* слушати једним ухом/уветом, сед(ј)ети зачепљених ушију **A** viset někomu na rtech/ústech

Rozklepala se mu kolena. (кол, негат) *плашити се, изгубити одважност* Клецају му колена/кољена. Ноге су му се одс(ј)екле. **C** Podlomila se pod ním kolena.

srazit někoho na kolena (неутр; негат) *покорити неког, лишити га утицаја и самосталности* бацити некога на колена/кољена

Třesou/klepou se mu kolena. *плашити се* Клецају му колена/кољена.

z druhého/třetího ... /desátého kolena (кол) *родбинске везе, даље сродство* друго/треће ... / десето колена/кољено

dát si/nechat si pro korunu koleno vrtat *в.* dát si koleno pro krejcar vrtat

(být) zmrzlý j. kost (неутр; негат) *јак* *прозепсти* озеппсти/прозепсти/смрзнати се до кости/костију **C** být zmrzlý j. drozd; zmrzlý na kost

cítit všechny kosti (кол; негат) *бити уморан и ос(ј)ећати се лоше* ос(ј)ећати се као пребијена мачка, спасти с ногу **C** být utahaný j. kotě/štěně; být celý rozlámaný **A** být j. rybička; být fit

cítit něco v kostech (кол) *предос(ј)ећати нешто* нешто ми говори да *Určitě bude zítra pršet. Já to cítím v kostech.*

hodit někomu (holou) kost (кол; негат) *дати некое само мали део/дио нечега што му припада* бацити некое (само) кост/мрвице

chrastit kostmi/kostma/kostima/žebroma (кол; негат) *бити нападно мршав* бити (сама) кост и кожа, могу се ребра некое пребројати/избројати, броје се некое ребра **C** být kost a kůže; žebra bys mu spočítal **A** být j. oplácaný; hřeje ho sádlo

je to (tvrđé) j. kost (неутр; позит и негат) *врло тврđ* тврđ као кост/камен **C** je to tvrdé j. kámen **A** je to j. tvaroh

kost a kůže *веома мршав* (сама) кост и кожа *Byla to nějaká hubená stařena, jen kost a kůže ve špinavých roztrhaných hadrech.* (ČNK) **A** tlustá měchuřina; širší než delší; ranec masa; žok masa; těžká váha

mít kosti v břiše (кол; ирон, погрд) *бити безбрижан и лењ/лијен* бити лењ/лијен као буба, бити лезилебовић/доколичар **C** krátí se mu žíly; být líný j. veš **A** být j. proutek/vítr; mít rtuť v těle

mít kde složit kosti (неутр; позит) *имати преноћишите, наћи негде уточишите* имати гд(ј)е склонити главу **C** mít kde hlavu složit; mít střechu nad hlavou **A** bloudit j. Ahasver; být štvaný osudem

natáhnout si kosti *в.* protáhnout si kosti

pěkná kost/kůstka (кол – сленг; експр, задив) *жена, д(ј)евојка привлачна мушкарцима* добра риба/мачка *Dveře se otevřely a objevila se v nich pěkná kost v přiléhavém triku a ve velmi krátkých šortkách.* (ČNK) **C** hezká žába **A** stará čarodějnice

promoklý na kost/kůži (неутр – кол; експр) promoknout na kost *покисао, сасвим мокар* мокар до (голе) коже

protáhnout si/natáhnout si kosti *раздрмати се и прошетати* протегнути ноге

staré kosti (кол; експр) mít staré kosti *т(ј)елесна кондиција у старијем добу* старе кости *Jestli jsi skončil s jídlem, seber své staré kosti a běž k doktorovi.* (ČNK)

Vo/o jeho/její kosti by se (člověk) popíchal. *бити нападно мршав* Сама кост и кожа. Броје му/јој се ребра. **C** Je kost a kůže. Chrastí kostma.

vyhublý/vychrtlý na kost (неутр – кол) *врло мршав* (сама) кост и кожа, сув као кост/грана, мршав као чачкалица, виде [му] се ребра **C** kost a kůže **A** tlustá měchuřina; širší než delší; ranec masa; žok masa; těžká váha

zmrzlý (až) na kost (неутр – кол; експр) zmrznout/promrznout na kost *јако озецсти* озебао/смрзнут до кости *Měl nohy zmrzlé až na kost.* (ČNK)

zpřerážet někomu kosti *истући некога, испребијати га* поломити кости некоме

pěkná kůstka *в.* pěkná kost

být/bejt jen kostra potažená kůží *бити веома мршав* бити живи костур/сама кост и кожа

mít kostru *о жени: имати л(иј)ену фигуру* имати т(иј)ело/линију

prohnat někomu kostru/lejtka (кол; негат) *нат(ј)ерати некога да ради, казнити некога* подизати некое морал, научити некога памети, очитати некое буквицу *Velitel proháněl nováčkům kostru a zdůvodňoval to vojenským rčením: „Těžko na cvičišti, lehko na bojišti.“* **C** dát někomu zabrat/do těla; zvednout někomu morálku **A** povolit uzdu; zamhouřit oči

vláčet někudy/někam kostru *једва ићи, вући се* ићи као пребијена мачка

vyváznout se zdravými kostmi *в.* vyváznout se zdravými hnáty

Hejbni/pohni kostrou! и. **Hejbni sebou!** (кол) *покрени се и пожури* Мрдни мало!
C Hod' sebou!

Pohni kostrou! *в.* Hejbni kostrou!

nesahat někomu ani po kotníky *в.* nesahat někomu ani po kolena

mít něco v kouli *бити паметан и промућуран* имати кликере, раде некое кликери

válet si (někde) koule (кол) *ленчарити/љенчарити, бреспосличарити* хватати зјале, красти богу дане, дићи све четири увис, требити буве **C** válet si šunky/kejty; ukrádat ránu bohu čas **A** dělat j. šroub/do roztrhání těla; chvílku se nezastavit

zvednout někomu koule/mandle/pajšl/kulky (кол; негат) *строга казнити некога прекинути његово понашање* показати некое свога/његовог бога ♦ об. као пр(иј)етња

dát si/nechat si pro krejcar koleno vrtat *в.* dát si koleno pro krejcar vrtat

Bylo/teklo tam krve j. na jatkách. и. **Je tu krve j. na porážce.** *много крви је проливено* Било је крви до колена/кољена.

být (červený) zčervenat/zrudnout j. krev и. být

(červený)/zčervenat/zrudnout/zůstat j. by ho (krví) polil (неутр – кол; позит и негат) **1.** *јак* *поцрвенети/поцрвењети* ударила/појурила/јурнула је крв у главу/лице/образе некое, *зацрвенети/зацрвењети* се као булка, *поцрвенети/поцрвењети* као рак/паприка **2.** *бити изразито црвене боје* крв црвен, црвен као крв **C1** být j. by ho horkou vodou polil; stydět se do hlouby duší **A1** být bledý j. stěna; krve by se v něm nedořezal; nemít kouska studu v těle

být rudý j. krev (неутр) *врло црвен* бити црвен као крв **C** být rudý/červený j. plamen

budit/působit/vyvolávat/vzbudit/způsobit/dělat zlou krev (mezi někým) (кол; негат) *правити раздор, свађу између некога, сејати/сијати мржњу* стварати/изазивати злу крв **A** mít na srdci jen něčí dobro; budit sympatie

bujná krev (кол – неутр; експр) *жестока и страствена нарав* врела крв *Nezapřel svou bujnou krev ani ve stáří.*

cedit pro něco/pro někoho/za něco/za někoho krev *бити в(ј)еран и жртвовати се за неког* прол(иј)евати (своју) крв, дати и последњу кап крви за неког/нешто

cizí krev (неутр – кол; експр) *стран, далек по роду* туђа крв *Za kolonizace přicházely do země s cizí krví i nové mravy.*

dělat zlou krev *в.* budit zlou krev

dělat si zlou krev *в.* způsobit si zlou krev

hádat se/pohádat se do krve *жестоко се свађати* свађати/посвађати се до крви/на крв и нож/на мртво име

horká krev (неутр – кол; експр) *незгодна нарав* врела крв, кратак фитиљ *A přese ke konfliktu došlo. To se projevila jeho horká krev.* **C** horká hlava; rozpálená hlava; kohoutí krev **A** anglický klid; stoický klid; račí /rybí/žabí krev

Je to jeho krev. (кол) 1. *бити нечије д(иј)ете, најближи род* Он је његова крв. 2. *насл(иј)едити нечије особине* Ивер не пада далеко од кладе. **C** Jablko nepadne daleko od stromu.

krev a mléko/mlíko (кол; позит) *имати младо лице, бити једрог изгледа* као (румена) ружа, крв и мл(иј)еко *Mladá, veselá dívka s tvářemi krev a mléko, takovou ji mám v paměti.*

Krev není voda. и. **Krev hustší než voda.** *крвно сродство је најважније* Крв није вода. *I když to byl lump, táta mu vždy na konec v nouzi odpustil. To víš, krev není voda.*

Krev mu kypí v žilách. (кол) *постао је раздражен, узрујан* Крв му/њему кипи/кључа.

Krev mu (při tom) tuhla/stydla v žilách. (кол – неутр; негат) *обамро је од страха* Леди(ла) му се крв у жилама.

Krev se nezapře. и. **Vlastní krev se nezapře.** (кол) *познаје се, види се ко је чије крви, од кога је рода* Крв ће проговорити. Ивер не пада далеко од кладе. **C** Je to jeho krev. Jablko nepadne daleko od stromu.

Lpí na tom něčí krev. *нешто је постигнуто крвавим жртвама* Умрљано је нечијом крвљу.

mladá krev (неутр, експр) 1. *животни елан својствен младим људима* млада снага 2. *припадник младе генерације* (нова) млада снага, св(ј)ежа крв *Náš podnik už nutně potřebuje mladou krev.* **A** *stará garda*

modrá krev (књиж – неутр) *припадност племићком роду* плава крв *Počítal se k lidem modré krve. V jeho žilách kolovala po matce modrá krev.*

mít něco v krvi (неутр; позит) *радити нешто потпуно природно, имати нешто урођено* бити/лежати некое у крви *V jejich rodině každý na něco hrál. I on má muziku v krvi.*

mít místo krve syrovátku (кол; негат) *не узбуђивати се и остати хладан* бити хладан као лед/змија/камен *Toho člověka nevzrušilo ani neštěstí přítele, ani narození vlastního syna. Ten má snad místo krve syrovatku.* **C** *být studený j. psí čumák; mít račí/rybí/žabí krev* **A** *mít vroucí srdce/srdce na dlani*

mít oheň v krvi *в. mít oheň v těle*

nadělat si zlou krev *в. způsobit (si) zlou krev*

nerokojná/neposedná krev (кол – неутр, експр) *склоност ка авантурама, онај коју не може да се скраси* немирна крв, в(ј)ечити луталица *Jeho neposedná krev ho hnala z domova. Je to neposedná krev, nikde dlouho nevydrží.* **C** *bujná krev; cikánská krev* **A** *anglický klid; stoický klid*

nová krev (неутр и публ; експр) *нови, млади члан колектива или друштва* св(ј)ежа крв *Zvykli jsme si na stereotyp, je nejvyšší čas, aby sem přišla nová krev.* **C** *mladá krev* **A** *starý/ostřílený kozák; starý mazák*

pěnit/zpěnit někomu krev (кол) *врло разљутити некога, изазвати б(иј)ес код неког* нат(ј)ерати некое крв у главу, (по)дићи некое притисак

pít někomu krev (кол; негат) *дражити, кињити некога, изазивати мрзовољу код неког* пити некое крв, водити некое крв на памук, ићи некое на живце/ганглије *Ten drzej kluk z prvního poschodí, ten mi ale pije krev!* **C** *jít/lézt někomu na nervy; ležet někomu v žaludku* **A** *padnout někomu do oka; být s někým jedna ruka*

potít krev (кол; негат) *бити крајње очајан, уморан* душа је некое у носу, дошла је некое душа у нос *Před posledním převisem už potil krev, ale vědomí blízkého cíle*

hnalo horolezce dál. 2. jako se trpuditi, nanatiti se u radu пропљувати крв, истегнути душу *Kdybych krev potil, šéfovi se nezavděčím. C1* потит се strachy **C2** дђит j. вђл; дђлат, со му сђлы стаќи **A1** мђт про strach удђлано; мђт nervy j. provazy/špagáty

prolěvat/prolít něčí krev (неутр; погрд) *убити некога* проливати/пролити нечију *Národy nedovolí, aby byla v nové válce nesmyslně prolévána jejich krev. C* подђíznout někomu hrdlo/krk **A** darovat někomu život

prolít krev za někoho/něco 1. *жртвовати се боређи се за неког* пролити (своју) крв **2.** *изазвати нечију смрт друге особе* пролити нечију крв

působit zlou krev (mezi někým) v. будит zlou krev

působit si zlou krev/mnoho zlé krve něčím v. způsobit (si) zlou krev

přejít/vejít někomu do krve (неутр) *пређи у навџку уђи/пређи у крв* *Je žádoucí, aby nové progresivní metody práce přešly lidem do krve.*

přít se do krve *жестоко се свађати* свађати се/посвађати се до крви/крвнички

servat se do krve *јасо се потуђи* потуђи се до крви

strachy potit krev *јасо се уплашити, врло се бојати* умр(иј)ети/умирати од страха **C** бђт strachy (celý) bez sebe; umírat strachy

Tekla (tam/při tom) krev. *било је велико крвопролиђе* Крв је текла. Било је крви до колена/кољена.

udělat si zlou krev v. způsobit (si) zlou krev

urazit někoho do krve *нан(иј)ети некоме тежку увреду* до смрти увр(иј)едити некога, увр(иј)едити некога до дна душе

vlastní krev (неутр – кол; експр) *особа у родбинској вези са неким* своја/властита крв *Vojáci odmítali za cizí zájmy bojovat proti vlastní krvi. A* cizí krev

vyvolávat zlou krev v. будит zlou krev

vzbudit zlou krev v. будит zlou krev

zachovat chladnou krev (кол; позит) *остати миран, сачувати присебност* остати хладне крви/главе **C** zachovat klid/si chladnou hlavu **A** ztratit nervy; nechat se něčím unést

Z cizího krev neteče. (кол – неутр) *људи су равнодушни према туђој штети, боли* Туђа мука не боли. На туђим леђима лако је бремене.

zčervenat j. krev и. **zčervenat j. by ho (krví) polil v.** бђт (červený) j. krev

zchladit někomu krev (кол – неутр) *умирити, стишати некога* смирити страсти
Před koncem třetiny došlo na ledě k několika nepěkným rvačkám, ale o přestávce trenéři v šatně zchladili hráčům krev a do konce zápasu už se hrálo slušně.

způsobit zlou krev *в.* budit zlou krev

způsobit (si)/působit (si)/udělat si/dělat si/ nadělat si zlou krev/mnoho zlé krve něčím (неутр; негат) *изазвати ненаклоност, непријатељство* изазивати злу крв, начинити себи непријатеља

zrudnout j. krev и. **zrudnout j. by ho (krví) polil** *в.* být (červený) j. krev

být/bejt někomu na krku *в.* nechat někomu něco na krku

být/bejt/vězet po krk v dluzích задлуžený по крк *имати много дугова* бити до гуше у дуговима, грцати/пливати у дуговима

Dám za to krk, že... и. Krk bych za to dal (že ...) и. **Vsadím na to krk (že ...)** и.

Dal bych na to krk (кол) *бити сигуран у нешто, гарантовати* Дао бих главу за то/да ... *С Vsadím se, o co chceš.*

dát na/za to krk (že) *в.* sázet na/za to krk (že)

dejchat/dýchat někomu za krk *надгледати некога при раду, контролисати и потц(ј)ењивати* с(ј)едети некоме за вратом, бити/висити/стајати некоме над главом

hodit/házet někomu něco na krk/hřbet *наметнути некоме нешто као бригу, обавезу* натоварити некоме нешто/неког на врат

holý krk (кол; 2. експр) **1.** *непокривен врат, бити без шала* го врат *V takovéhle zimě nemůžeš chodit s holým krkem.* **2.** *сопствени живот у некој некој опасној ситуацији, опстанак* голи живот *Při požáru zachránili jen holé krky.* *С holý život*

labutí krk *в.* labutí šíje

lézt někomu krkem (кол; негат) *Už mi to leze krkem.* *постати мучан, неподношљив, досадити некоме* попети се некоме на главу, бити/доћи некоме наврх главе *Ty každodenní omáčky mi v závodce už lezou krkem.* *С mít někoho/něčeho až po krk/plný zuby* **A přijímat někoho/něco s otevřenou náručí**

mít krk j. žirafa *имати необично дуг, танак врат* имати врат као жирафа

mít něco na krku *в.* mít něco na hřbetě

mít něčeho/někoho (až) po krk (кол; негат) *дојадити некоме, бити презасићен и оптерећен нечим, имати свега доста* бити/доћи некоме наврх/поврх/преко главе

Mám už té diety po krk, dal bych si něco pikantního. C mít něčeho/někoho plný zuby
A nemoct se něčeho nasytit

mít někoho/něco z krku (кол; позит) být z krku, dostat někoho/něco z krku
пребринути нешто, ослободити се неког терета, бриге и сл. скинути нешто са врата **A** mít někoho/něco na krku; mít někoho/něčeho plnou hlavu

mluví/zpívá j. když má v krku knedlík (кол; негат) *говори неразумљиво, с муком*
 има кнедлу у грлу, изгубити глас **A** mít hlas j. zvon; mít zlato v hrdle

nasadit někomu nůž na krk *в.* dát někomu nůž na krk

nasadit/nastavovat za někoho/něco (vlastní) krk/kůži (кол; похв) *ризиковати за некога или нешто сопствени живот* ставити/стављати главу у торбу, ставити живот на коцку, играти се главом

nechat někomu něco/někoho na krku (кол; негат) být někomu na krku, zůstat někomu na krku *наметнути некоме бригу, обавезу* натоварити некоме нешто на врат

padnout někomu/si kolem krku *силно и ватрено загрлити некога* бацити се/об(ј)есити се/пасти некоме око врата

podřezat/podříznout někomu krk (кол; погрд) **1.** *зарезати ножем врат* пререзати врат некоме **2.** *нашкодити некоме, упропастити га* скрхати/сломити некоме врат, подметнути некоме ногу, покопати некога **A2** *vyšlapat/upravit* někomu cestičku; *vzít někoho pod ochranná křídla*

pověsit se někomu na krk (кол; погрд) *постати некоме терет, своје бриге и одговорности пребацити на другога* пасти некоме на врат, об(ј)есити се некоме о врат, с(ј)ести некоме на врат **A** nést za sebe plnou odpovědnost

riskovat (vlastní) krk/hlavu/život (кол) *ризиковати сопствени живот, бити у опасности* ризиковати сопствени главу, ставити главу на коцку/пањ **A** mít revnou půdu pod nohama

Tady běží vo/o krk. *в.* Tady de/jde vo/o krk.

Tady de/jde/běží/vo/o krk. (кол; негат) *ситуација је веома опасна и живот је угрожен* Овд(ј)е се ради о глави.

vězet po krk v dluzích *в.* být po krk v dluzích

Vsadím na to krk (že ...) *в.* Dám za to krk, že ...

Vyschlo mi (ňák/nějak) v krku. *жедан сам и желим ниће* Осушила су ми се уста.

zadlužený až po krk *в.* zadlužený (až) po uši

zakroutit někomu krkem (кол; негат) *унпронастити некога, казнити га, убити*
заврнути некоме шију *Nenávidí se tak, že by si nejraději zakroutili krkem.*

zломит někomu krk *в.* zlomit někomu vaz

zломит si krk *в.* zlomit si vaz

zpívá j. když má v krku knedlík *в.* mluví j. když má v krku knedlík

dát/půjčit někomu něco na ksicht *дати/позајмити некоме неку ствар без*
гаранције, легитимације итд. дати некоме нешто на л(иј)епе очи

dělat ksichty (na něco) (кол; негат) *в.* dělat obličejе

mít kamenný ksicht *не узбудити се, бити смирен* остати хладан

(mít) ksicht/obličej j. prdel (кол, погрд) *бити подбуо, црвен у лицу и изгледати*
глупо бити црвен *кô* бабунова гузица **С** mít hubu j. lívanec **А** být j. míšenské
jablíčko; být krev a mlíko

protáhnout ksicht *в.* protáhnout obličej

půjčit někomu něco na ksicht *в.* dát někomu něco na ksicht

udělat/dělat dlouhý/dlouhej ksicht *в.* protáhnout obličej

zvednout někomu kulky *в.* zvednout někomu koule

dát někomu přes kušnu *в.* dát někomu přes hubu

dostat přes kušnu *в.* dostat přes hubu

otvírat si kušnu na někoho *в.* otvírat si hubu na někoho

otírat si/otřít si o někoho kušnu *в.* otírat si o někoho hubu

ucpat někomu kušnu *в.* zavřít někomu hubu

zacpat někomu kušnu *в.* zavřít někomu hubu

zavřít někomu kušnu *в.* zavřít někomu hubu

zavřít kušnu *в.* zavřít hubu

bát se o svou kůži (неутр – кол; негат) *бојати се за живот* страховати/бринути
за властиту кожу **С** bát se o krk **А** postavit se něčemu čelem; mít pro strach uděláno

být/bejt v něčí kůži (неутр; негат) *бити у нечијем положају, об. тешком*
бити/наћи се у нечијој кожи, бити на нечијем м(ј)есту

být mokrý/promoklý až na kůži и. **bejt mokrej/promoklej až na kůži** *бити*
потпуно мокар од кише покиснути до (голе) коже

dostat se někomu na/pod kůži *наћи нечије ос(ј)етљиво м(ј)есто, слабост* наћи нечију слабу тачку

dostat se/vyjít/vyváznout z něčeho se zdravou kůží (неутр; позит) *извући се, спасити се, остати жив и здрав* изн(и)јети/извући читаву/ц(и)јелу/здраву кожу/главу *Z vyšetřování těch úplatků vyšel se zdravou kůží. A zaplatit něco životem; padnout za oběť (něčemu)*

draze/draho prodat svou kůži (неутр, позит) *добро се борити и изгубити тек након силне борбе* продати кожу што скупље *Naši hokejisté se favorita nezalekli a ve vyrovnaném boji prodali svou kůži hodně drazo.*

dřít někomu kůži z těla *в. одрѣт з некого кůжи (за жива)*

dřít z někoho kůži *в. одрѣт з некого кůжи (за жива)*

hroší kůže (кол; експр, негат) *мѣт* hroší kůži *неос(ј)етљивост, отуп(ј)елост, безобзирност* тврдо срце, тврда кожа *Toho se nic nedotkne, a nic ho nedojme, to je člověk s hroší kůží. – Aby v tomhle prostředí obstál, je třeba leckdy hroší kůží.*

chránit svou kůži (кол) *чувати себе и своју сигурност* чувати своју кожу **A** *posít svou kůži na trh; mít roupy; moc si foukat*

chtít kůži někoho/usilovat o skalp někoho (неутр) *хт(ј)ети његову смрт* тражити нечију главу

kůže líná и. **líná kůže** (кол; негат, погрд, некад шаљ) *особа ноторно позната својом л(и)јеношћу* лења/лијена буба; лези хлебу (хлебе), да те једем **C** *líná veš A muž práce*

kůže podšitá и. **podšitá kůže** (кол; експр) *препредена особа* права/стара лија, стари лисац *Je to kůže podšitá, zase na nás vyzrál! C* *liška pálená/podšitá; stará liška; povedený/podařený/vykutálený chlapík; pálený kostelník; prohnáný/vychytralý ptáček/pták; čistý/pěkný/povedený/podařený ptáček/pták A hloupá hlava*

mít husí kůži (кол) *најежити се, ос(ј)ећати страх* кожа се некоме најежила, подилазе некога жмарци, хвата некога језа *Promítali horor, při kterém divákům naskakovala husí kůží.*

mít kůži j. hroch *бити неосетљив* бити дебелокожац, бити дебеле коже

nahánět někomu husí kůži *изазивати језу, страх у некоме* т(ј)ерати/уливати страх у кости

namastit někomu kůži *в. змаловат некому* **hřbet**

natřít někomu kůži *в.* zmalovat někomu hřbet

nasadit/nastavovat vlastní kůži za někoho *в.* nasadit za někoho/něco krk

nebýt/necítit se ve své kůži и. **nebejt/ necejtit se ve svý kůži** (кол; негат) *не ос(ј)ећати потпуно добро и угодно не бити/не налазити се у својој кожи, бити на три ћошка, нису неке све козе на броју А* **cítit se j.** znovuzrozený; **být** všude hned doma

nedat/neprodat svou kůži lacino (кол; позит) **1.** *добро се бранити, не предати се лако* бити одрастао противник **2.** *в.* **draze/draho** prodat svou kůži **С** bránit se zuby nehty/ze všech sil **А** hodit flintu do žita; poručit všechno pánu bohu

nechtít být/bejt v něčí kůži (кол) *не завид(ј)ети некеме, не прижељкивати неку ситуацију* не хт(ј)ети бити у нечијој кожи/на нечијем м(ј)есту

nést/nosit svou kůži na trh (кол) *излагати се опасности* носити (своју) кожу на пазар, ставити главу у торбу, ставити живот на коцку, играти се главом *Šéf za tebe peronese svou kůži na trh, moc se bojí.*

odřít/sedřít/dřít z někoho kůži (za živa) и. **odřít/sedřít/dřít někoho z kůže (za živa)** (кол; погрд) *безобзирно искоришћавати некога и лишити га новца, имовине итд.* огулити/одерати кожу са некога, одерати/згулити некеме кожу с леђа, одерати некога до голе коже, исц(иј)едити некога **С** **dřít** někoho bez nože **А** rozdávat plnýma rukama; srdce by s každým rozdělil

počítit něco na vlastní/své kůži *ос(ј)етити лично ос(ј)етити/искусити нешто на сопственој кожи*

poznat něco na svou/vlastní kůži **1.** *лично дож(ј)ивети нешто* искусити нешто на сопственој кожи **2.** *в.* **počítit** něco na vlastní/své kůži

promoknout (až) na kůži *в.* **být** (mokrý/promoklý až) na kůži

řve j. by mu stahovali kůži s těla (кол; негат) *дерати се јако, из све снаге* дере се/виче као да му кожу деру, дере се/виче као да га живог деру/као да га кољу, **С** **řve j.** by ho na nože brali **А** ani nemrknout; mít statečné srdce; mít pro strach uděláno

smát se pod kůži *в.* smát se pod fousy

stáhnout/setřít někomu kůži z těla (кол) **1.** *окрутно некога физички казнити* одрати неког живог/од батина **2.** *в.* **odřít/sedřít/dřít z někoho kůži (za živa)** **А** zacházet s někým j. s marcipánem

starat se jen o svou kůži *чувати себе и своје интересе* чувати своју кожу
svézt se někomu po kůži *осветити се некоме* вратили неком мило за драго
To by člověk z kůže vyletěl. / To by jeden vylít z kůže. (кол; негат) *то је неподношљиво* То је да искочиш из (сопствене) коже.
vyjít z něčeho se zdravou kůží *в.* dostat se z něčeho se zdravou kůží
vyváznout z něčeho se zdravou kůží *в.* dostat se z něčeho se zdravou kůží
vyprášit někomu kůži *в.* zmalovat někomu hřbet
zachránit jen svou/holou kůži *извући се из неке опасности и великог губитка*
извући/изнети (читавау/целу) главу, спасити голу кожу
zažít něco na svou/vlastní kůži *в.* pocítit něco na vlastní kůži
zmalovat někomu kůži *в.* zmalovat někomu hřbet
zvalchovat někomu kůži *в.* zmalovat někomu hřbet

L

Láska prochází žaludkem. *кулинарско ум(и)јеће добро утиче на љубав* Љубав на уста улази. Пут до мушког срца иде преко стомака.
holé lebky *бунтовничка омладинска подкултура, скинхеди* ћелаве главе
rozsvítit někomu lebku *в.* rozsvítit někomu hlavu
tvrdá lebka *в.* tvrdá hlava
odhalit/odkrýt někomu své ledví (неутр) *открити своје особине, показати праве*
нам(ј)ере показати своје право лице **C** vylít někomu své srdce **A** stáhnout se do sebe
ј. hlemýžď do ulity
otevřít někomu své ledví *в.* otevřít někomu své srdce
proniknout někomu do ledví *узнати некога у потпуности* завирити некоме у
душу
vidět někomu až do ledví *в.* vidět někomu až do žaludku
dvojí/různý loket/metr (кол; негат) *различно оц(ј)ењивање истих, сличних*
појава, резултата и сл. двоструки аршини *Při výchově dětí nelze připustit dvojí*
loket. A stejný loket/metr
Já mu ukážu, zač je to loktem! (кол; негат) *љут сам и желим му заслужену казну*
Добиће он своје! Показаћу ја њему свога бога! Вид(ј)еће он свога бога!

Lokty mu koukaj/koukají z rukávů. *види се да је сиромашан* Пун је пара као жаба длака.

mít dlouhé lokty *в.* mít široké lokty

mít dobré lokty *в.* mít široké lokty

mít ostré lokty *в.* mít široké lokty

mít široké/dlouhé/dobré/ostře lokty (кол; негат, погрд) *бити безобзиран и агресивно се пробијати* имати добре/јаке лактове, газити преко мртвих **A** brát ohledy na někoho

na dlouhé lokte (кол; експр, негат) *полако, споро, отегнуто* вући се као (отегнута) цр(иј)ева/као гладан дан *Takové jednání na dlouhé lokte nemám rád.* **A** bez dlouhých cavityků; jedním mžikem (oka); raz dva

nemocť loktem do kapsy (кол; негат, шаљ, 2 ред) **1.** *имати врло мало или нимало новца* бити плитке кесе, немати ни пребијене паре, бити го као пиштољ, нема за шта пас да га уједе, бити го и бос **2.** *бити лаком и грамзив* зинула/пукла ала неком/из неког, и бика би помузао **A1** penězi by mohl dláždit; být zazobaný j. sysel **A2** srdce by s každým rozdělil

ohánět se lokty (кол; негат) *наметати своје мишљење, разметати се* понашати се као глави, правити се важан, просипати памет

poznat, zač je toho loket (кол; негат) *уpoznати непријатну страну реалности, искусити нешто болно, неугодно* осјетити/искусити на својој/сопственој/властитој кожи, вид(ј)ети у правом св(иј)етлу, вид(ј)ети како ствари теку *O rodinu se tu starala žena. Teprve po jejím odchodu poznal, zač je toho loket.*

různý loket *в.* dvojí loket

stejný loket/metr (кол; позит) *непристрасно оц(ј)ењивање појава, догађаја, особа* *итд.* исти/једнаки аршин *Na trestání poklesků se musí uplatňovat stejný loket/metr, dítě každou nespravedlnost hned vycítí.* **A** dvojí loket/metr

strčit do někoho loktem *в.* šťouchnout do někoho loktem

šťouchnout/strčit/vrazit do někoho loktem *ненападно некога гурнути лактом и упозорити га* мунути некога лактом

vrazit do někoho loktem *в.* šťouchnout do někoho loktem

položít někoho na lopatky (кол; негат) *поразити некога, савладати га* бацити на леђа, средити некога (начисто), саставити некога са земљом **A** *prohrát na celé čáře*
prohnat někomu lýtka/lejtka *в.* *prohnat někomu kostru*

M

mít něco v malíku/malíčku (кол) *poznavati neшто врло добро, сналазити се у нечему* имати/држати нешто у малом прсту *Na to se zeptej strejdy, ten má všechny paragrafy v maličku.* **C** *být v něčem doma/kovaný* **A** *nemít o něčem nejmenší představu/ani poněti*

omotat si někoho kolem malíčku *в.* *otočit si někoho kolem prstu*

otočit si někoho kolem malíčku *в.* *otočit si někoho kolem prstu*

ovinout někoho kolem malíčku *в.* *otočit si někoho kolem prstu*

unést/zvednout něco malíčkem/na malíčku *лако подићи нешто* подићи нешто као од шале/као перце

vycucat si něco z malíčku *в.* *vycucat si něco z prstu*

zvednout něco malíčkem/na malíčku *в.* *unést něco malíčkem/na malíčku*

zvednout/zdvihnout někomu mandle *в.* *zvednout někomu koule*

(až) do morku kostí (књиж; експр) *потпуно до сржи, скроз-наскроз* *Byl to obětavý kamarád, altruista do morku kostí.* **C** *každým coulem; každým nervem; tělem (i) duší* и. *duší (i) tělem; v každém ohledu/směru; z (té) duše* и. *z celé duše*

být promrzlý do morku kostí *в.* *promrznout do morku kostí*

nenávidět někoho až do morku kostí (кол) *јако мрз(ј)ети некога* мрзети некога из дна душе **C** *nenávidět někoho do krve/na život a na smrt* **A** *nosit někoho v srdci; mít někoho k smrti rád*

Projelo (mu) to až do morku kostí/kostí. *веома се уплашио и од страха укочио* Премро је од страха.

promrznout do morku kostí *promrzlý do m. k., být promrzlý do m. k.* *бити на хладноћи и врло озепти* промрзнути/прозепти до костију

motýli v břiše (кол) *нервоза, трема услед узбуђења* лептирићи у стомаку *Ale i když jsem nevěděla přesně, jak se to seběhlo, úplně přesně jsem pochopila (podle toho,*

jak se mi při tý puse třepetali a tloukli motýli v břiše), že maminka měla stoprocentní pravdu. (ČNK)

bystrý mozek (кол – неутр; позит) **1.** *оумроумност* хитра памет, кликери *Při jeho bystrém mozku by to neměl být pro něj problém.* **2.** *оумроумна* особа паметна/умна глава *Takové bystré mozky je třeba využívat.* **С** bystrá hlava/hlavička; chytrá hlava/hlavička; otevřená hlava и. hlava otevřená; moudrá hlava; vtipná hlava/hlavička **А** hloupý mozek

hloupý mozek/mozeček (кол; негат, погрд) **1.** *глупост* кратка памет **2.** *глупан, тикван* птичји/кокошји/пилећи мозак, празна тиква *S tím hloupým mozket se už ani nebavím.* **С** omezený mozek/mozeček; ptačí/slepičí mozek/mozeček; ptačí/slepičí rozum/rozumek **А** bystrý mozek

jít/lézt někomu na mozek/rozum (кол; негат) *Leze mu to na mozek. нервирати неког, негативно утицати на нечије здраворазумско размишљање ићи некоме на живце, испирати мозак некоме, кљуцати некога у (здрав) мозак* *Dělají revizi už třetí noc; není divu, že už jim to leze na mozek.*

lézt někomu na mozek/rozum в. jít někomu na mozek/rozum

Měkne mu mozek. *почео се детињасто/глупо понашати* Пом(ј)ерио је памећу. Шенуо је. Побудалио је. **С** Ruplo mu to v bedně.

mít slepičí/telecí/ptačí mozek (кол; погрд) *бити глуп, веома умно ограничен* имати птичји/сврачји/кокошји/пилећи мозак **А** mít filipa/otevřenou hlavu; mít hlavu na správném místě

mít vylízanej mozek (кол; погрд) *испасти глуп, бити без идеје* трокирао је мозак некоме

mít na mozku švába **1.** *не бити при здравој памети* бити ударен у мозак, врана је некоме мозак попила **2.** в. mít brouka v hlavě

omezený mozek/ mozeček (кол; негат, погрд) **1.** *слаба памет* кратка памет *Na to se svým omezeným mozket nemůže stačit.* **2.** *глупан* ограничен ум, птичји/кокошји/пилећи мозак *Takovým omezeným mozům je to zbytečné vykládat.*

proprat někomu mozek в. vyprat někomu mozek

Tvrдне mu mozek. в. Měkne mu mozek.

vrtat někomu mozket в. vrtat někomu hlavou

vypitý/vypitej mozek губитак умне способности услед конзумирања алкохола
испичутура *Stal se ze mě jen další vypitý mozek, beznadějný alkoholik odsouzený k dlouhému a osamocenému umírání.* (ČNK)

vyprat/proprat někomu mozek лишити некога разборитости, трезвености
испрати некоме мозак

Vysychá mu mozek. почео се непоуздано/глупо понашати Није при
здравој/чистој памети.

mozol na břicho и. **pivní mozol** (кол; експр, негат, погрд) имати велики стомак од
пића и лењости/лијености шкембе, пивски стомак *Že se mu chce tahat s tím mozolem na břicho!*

krvavé mozoly (кол; експр) тежак физички рад крвави зној, крв и зној *Fabrikanti bohatli z krvavých mozolů svých dělníků.* С перна práce; herkulovská práce

být živ z něčích mozolů експлоатисати неког жив(ј)ети од туђега зноја

mít mouchy (v hlavě) в. mít brouka v hlavě

jedním mžikem (oka) (кол – неутр; експр) брзо, одједном у/за трен ока, док оком
трепнеш *Nemusil ani dlouho pozorovat a jedním mžikem pochopil situaci. Jedním mžikem byl u okna, z něhož se už chlapec vykláněl dolů.*

N

... **ani co by se za nehet vešlo.** (кол) нимало ни колико је црног/црно испод нокта
Ten nemá rozum, ani co by se za nehet vešlo, tomu to nesvěřuj! С Ani ň.

Není v něm/nemá za nehet rozumu. веома је неразуман, глуп Не мучи га памет.
Нема мозга (у глави).

uváznout někomu za nehty в. zůstat někomu za nehty

zadírat se/zalézat někomu za nehty (кол; негат) постати некоме непријатан,
дојадити попети/пењати се некоме на главу/наврх главе, ићи некоме на живце А
пřijít něčemu na chuť

zalézat někomu za nehty в. zadírat se někomu za nehty

zůstat/uváznout někomu za nehty (кол; погрд) не бити прописно предат
власнику, бити отуђен прил(иј)епити се за прсте некоме *Dědictví roznesli příbuzní a to se vůbec neví, co uvázlo za nehty sousedům.*

mít nerváky (кол; негат) *проживљавати стресне ситуације и бити психички исцрпљен* бити под стресом **A** *žít si v klidu a pokoji; nedat se ničím rozházet*

být/bejt na nervy *бити нервно лабилан* отишли су некоме живци

být jen pro silné nervy и. **bejt jen pro silný nervy** (кол; негат) *филм, сцена и сл: бити безобзирно драстичан, страшан* бити за јак желудац *Zatímco neuvěřitelný případ bude jen pro silné nervy a bude strašlivý, tento traktát o plození bude jen pro filozofy a bude hluboký.* (ČNK)

bejt s nervama hotovej *бити крајње нервозан и близу нервног слома* бити на ивици нерава

být/bejt trop na nervy (кол; негат) *бити нервно лабилан, евент. исцрпљен психички и тешко подносити напетост* отићи (скроз) са живцима

cítit něco v každém nervu *ос(ј)ећати, преос(ј)ећати нешто* ос(ј)ећати нешто сваким д(је)лићем свога т(иј)ела

drásat někomu nervy *в. rvát někomu nervy*

každým nervem (књиж; експр) *потпуно, у свему* у сваком погледу, од главе до пете *Je každým nervem člověk čestný.* **C** *každým coulem; v každém ohledu/směru; tělem (i) duší и. duší (i) tělem; z celé duše и. (s) celou duší*

jít/lézt někomu na nervy (кол; негат) *нервирати, раздраживати некога*

mít jen jednu nervy (кол) *не хт(ј)ети се више нервирати* не трошити живце

mít na něco nervy *бити довољно смирен и стрпљиво нешто подносити* имати нерава/живаца за нешто

mít nervy j. provazy/špagáty (кол; позит) *бити стрпљив и сталожен, имати јаку контролу над собом* имати јаке/челичне живце/нерве, имати живце као конопце **C** *mít nervy ze železa* **A** *mít nervy v kýblu; tečou mu nervy; všechno ho vyvede z míry; mít nervy nadranc*

mít nervy j. ze železa *в. mít nervy j. provazy*

mít nervy j. špagáty *в. mít nervy j. provazy*

ићи/ударати некоме на нерве/живце *To letošní počasí už mi leze na nervy. Takové jaro snad nepřamatuju.* **A** *působit někomu potěšení*

mít nervy na cucky/nadranc *бити нервно растројен, имати ослабљене нерве* услед неке непријатности и сл. живци/нерви су некоме попустили

mít nervy na nadranc *в. mít nervy na cucky*

mít nervy v kýblu/hajzlu/talóně (кол; негат) *бити изнервиран, психички исцрпљен и близу нервног слома* бити кратак са живцима, бити нервчик, живци су се некеме истањили, попуштају некеме живци *Během roku na učení kašle. A pak před každou zkouškou má nervy v kýble.* **A** nedat se ničím rozházet; mít nervy j. špagáty/j. ze železa

mít nervy z ocele в. *silné/ocelové nervy*

mít pocuchané/pocuchaný nervy (кол; негат) *бити нервно ослабљен и то показивати нервозом, лабилношћу, експлозивним понашањем* имати слабе/танке живце/нерве **A** mít ocelové/železné nervy; mít koňskou náтуру

parínat něčí/někomu nervy *причати нешто и изазивати напетост* играти на нечијим живцима

Nervi mi nervy! *престани да ме нервираш* Не скачи/играј ми по живцима!

Nervy mu vypověděly službu. и. **Vypověděly mu nervy.** *престао је да се самоконтролише* Издали су га живци/нерви. Пукао је.

nervy z ocele в. *silné nervy*

ocelové nervy и. **nervy z ocele** в. *silné nervy*

pocuchat někomu nervy *изнервирати некога* искидати некеме нерве/живце

polechtat někomu nervy *пријатно заинтересовати, узбудити причом и сл.* голицати/заголицати нечију радозналост

Praskly/ruply/prdly mu nervy! (кол; негат) *престао је да се контролише и у афекту учинио нешто нежељено* Изгубио је живце. Пао му је мрак на очи. Одлепио је. **C** Vzkypěla v něm krev. Ujely mu nervy.

Prdly mu nervy! в. Praskly mu nervy!

rvát/trhat/drásat někomu nervy (кол; негат) *крајње некога нервирати и исцрпљивати* кидати некеме нерве/живце, ићи некеме на јетру, јести некеме цигерике **A** lít někomu balzám do rány/duše

Ruply mu nervy! в. Praskly mu nervy!

silné/ocelové nervy и. **nervy z ocele** (кол – неутр; експр) *издржљивост, психичка отпорност* јаки/добри нерви *Jen člověk se silnými nervy vydrží ten hrůzný pohled. Žít v takovém prostředí vyžaduje nervy z ocele.* **A** slabé/slabší nervy

slabé/slabší nervy (кол – неутр; експр) *слаба психичка издржљивост, лака раздражљивост* слаби/танки нерви/живци *Јeho slabé nervy nesnášejí už tohle stálé napětí.* **A** silné/ocelové nervy и. nervy z ocele

Tečou/Vytekly mu nervy. (кол) *напет је, тешко се контролише; изнервирао се и престао се контролисати* На ивици је нерава. Изгубио је живце. *A: No a co šéfa ty její stížnosti? B: Vytekly mu nervy a strašlivě ji seřval. Tak rozčilenýho sem šéfa eště neviděl.*

To je vo nervy! (кол; негат) *тешко подносим напетост и не знам колико ћу још издржати* На ивици сам нерава! Живци су (ми) к’о струне, само што не пукнем. **C** To mě ničí.

trhat někomu nervy в. rvát někomu nervy

Ujely mu nervy. в. Praskly mu nervy.

ztratit/ztrácet nervy (кол; негат) *престати се контролисати и праснути, расплакати се и сл.* изгубити/губити живце **A** uchovat si chladnou hlavu/zdravý rozum

ani noha и. **(ani) lidská/živá noha** (кол) *нико ни живе душе* *Na výstavu nepřišla za celý půlden ani noha.* **C** (ani) živá/živé duše **A** mnoho; hlava na hlavě

(ani) lidská noha в. ani noha

(ani) živá noha в. ani noha

být/bejt/stát (už) jednou nohou v hrobě (кол; негат) *бити близу смрти, бити на смрт болестан* бити/стајати једном ногом у гробу, бити на ивици смрти *Několikrát stál už jednou nohou v hrobě a pokaždé ho doktoři z toho vytáhli.* **C** být/stát nad hrobem **A** mít do smrti daleko; být (ještě) v plné síle

být/bejt/stát jednou nohou v kriminále (кол; погрд) *бити на рубу криминалног дела, непрестано ризиковати да се оде у затвор* бити једном ногом у тамници, загазити у незаконите воде

být/bejt/žít s někým na dobré/dobrý noze (кол; позит, ред) *бити са неким у пријатељским односима, добро се слагати* бити/жив(ј)ети са неким на пријатељској нози **A** nemoc někoho ani vystát/cítit; mít někoho plné zuby

být/bejt s někým na válečné/válečný noze (кол; негат) *бити у завади са неким* бити/живети са неким на ратној нози **C** být s někým na nože/na kordy **A** vycházet s někým v dobrém

dát si nohu přes nohu *в. přehodit si nohu přes nohu*

... i kdyby si dal nohu za krk! *ма колико се трудио, узалудно је ... да на глави/трепавицама дуби.*

je to j. noha (кол) *одлично је, задовољавајуће бити за богове/боговски, као бог, за пет, врх је С је то j. víno; је то milionový А је то на levačku; је то на draka; је то на potvoru*

jít co noha nohu mine (неутр) *ићи полако, не журећи, опрезно ићи/корачати ногу пред ногу С jít krok co krok А natahovat nohy/jedenáctky; jde j. by to měl od metru*

Kam lidská noha šlápne, tam sto let tráva neroste. *људи не чувају природу Куда људи прођу, ту трава не расте.*

nastavit někomu nohu *причинити некоме штету, непријатност подметнути некоме ногу*

nevkročit někam ani nohou (неутр) *заобилазити из принципа неко м(ј)есто не крочити ногом, никад више не крочити ногом негд(ј)е Po té hádce k nim už ani nohou nevkročím. С vyhýbat se něčemu na sto honů/ obloukem; ani práh někde nepřekročit А být někde pečený vařený/známý j. falešný pětník*

na volné/svobodné noze (кол – неутр; експр) *žít na volné noze без сталног радног односа, слободна професија (живи/ради као) слободан писац, ум(ј)етник и сл., слободњак Je to spisovatel na volné noze.*

Nohu si pro to/něj za krk nedám. *не нервирам се око тога, не очајавам Нећу се убити због тога. Нећу црћи. Шта је, ту је.*

Polib si nohu! и. **Polib mi nohu!** (кол; негат) *престани и остави ме на миру Носи се! Скини ми се! Пут под ноге! Ајде тутањ! С Vlez mi na záda!*

přehodit si/dát si/hodit si nohu přes nohu *ставити једну ногу преко друге пребацити ногу преко ноге*

přešlapovat z nohy na nohu (кол; негат) *показивати нестрпљивост, евен. благи немир прем(ј)ештати се с ноге на ногу Přešlapoval z nohy na nohu a prosba z něj lezla j. z chlupatý deky. А skočit do něčeho rovnýma nohama*

smrdí to j. bolavá noha *изузетно јако смрди смрд(ј)ети/заударати као твор*

tahat někooho za nohu (кол; негат) *обмањивати некога, заваравати вући некога за нос Dvakrát jsem mu termín k odevzdání odložil, a dost. Za nohu se tahat nedám. С*

vodit někoho za nos; hrát s někým betla **A** hrát s někým otevřenou hru; jednat s někým na rovinu

Trhni si nohou/levou zadní/pedálem! и. **Trhni si!** (кол; негат) *не узнемиравај ме, не интересујеш ме* Носи се! Гони се/носи се у три л(и)јепе! Сиктер! Ајде тутањ!
C Vlez mi na záda! Di do háje!

vstát/vstávat levou nohou (napřed) (кол; негат, пон. шаљ) *бити од јутра лоше расположен, зловолан* устати на л(и)јеву ногу **C** vstávat po prdeli; mít náladu pod psa **A** mít růžovou náladu; být v dobré míře

žít na velké/vysoké noze и. **žít na velký/ vysoký noze** (кол; об. негат) *жив(ј)ети раскошно, господски* жив(ј)ети на високој ноzi *Zvykl si žít na vysoké noze a rodinu přivedl do dluhů a bídy.* **A** žít přiměřeně poměrům; vést nenáročný život

žít s někým na dobré noze в. být s někým na dobré noze

běhá/lítá div si nohy neuběhá (кол; негат) *журити, умарати се и малаксати од посла* падати с ногу **C** lítat j. blázen **A** sedět j. buchta (na pekáči)

bejt na nohách в. být na nohou

běží, co mu nohy stačí в. utíká, co mu nohy stačí

běží/utíká/uhání j. by mu nohy podpálil/zapálil и. **běží/utíká/uhání j. by mu nohy namydil/namazal** běží j. by mu za patama hořelo

bejt na nohách celej den/od rána в. být na nohou celý den

být na nohou и. **bejt na nohách** (кол; позит) **1.** *бити у реду, опорављен* **2.** *бити будан и радити* **3.** *бити уплашен, узрујан* бити на ногама **A1** ležet j. lazar; být upoután na lůžko **A2** válet se za pecí; chytat lelky **A3** nedat se vyvést z míry; s nikým to ani nehnulo

být na nohou celý den/od rána и. **bejt na nohách celej den/od rána** (кол; негат) *бити заузет и радити* ц(и)јелог дана бити на ногама ц(и)јели дан **C** být na nohou od rána do večera; být celý den v jednom kole **A** dopřát nohám odpočinku

brát nohy na ramena в. vzít nohy na ramena

být/bejt vzhůru pohama (кол; негат) *vzhůru pohama* *бити у пометњи, збрци, бити хаотичан* бити окренут главачке

dělat někomu (dlouhé/dlouhý) nohy *мангризати, оштро грдити некога* читати некоме буквицу

hodit někomu něco pod nohy/k nohám (кол) *одбацити нешто у гневу/гњеву*
бацити пред ноге некое нешто, дати корпу/ногу *Až mi hodí pod nohy i tenhle zlepšovák, tak už se na všechno vykašlu.* **A** přijmout něco s povděkem/s otevřenou náručí

jde/chodí j. by měl svázané nohy/nohy svázané (кол; негат) *ићи тромо, полако, не журити* ићи/вући се с ноге на ногу, ићи/корачати ногу пред ногу **C** jde, со нога nohu mine **A** jde/chodí j. by ho honili; letí j. splašený

jít, kam [ho] nohy nesou/vedou (кол; позит и негат) *ићи без циља, насумице, евен. безбрижно* ићи куда некога (очи воде) и ноге носе **C** šel, kam ho oči vedly **A** mít někam namířeno; nést si to někam

kolos na hliněných nohách (књиж, публ; негат, подруг) *ствар извана велика и снажна, а изнутра слаба* колос на глиненим ногама

lítá, div si nohy neuběhá *в. běhá, div si nohy neuběhá*

mít těžké/těžký nohy (кол; негат) *ос(ј)ећати тежину у ногама, бити уморан* ноге су некое (тешке) као олово

mít volšový nohy (кол; негат, подруг) *бити незграпан, неспретан* имати трапаве ноге, имати дв(иј)е л(иј)еве ноге **C** být j. hrom do police; zakopávat o vlastní nohu **A** skákat j. kamzík

moc si nohy uběhat *в. moc si nohy ušoupat*

moc si nohy ubrousit *в. moc si nohy ušoupat*

moc si nohy/paty ušoupat/uběhat/ubrousit (кол; негат) *малаксати од ходања, упорно ићи некуд, узалудно се трудити* обијати/обити ноге, дубити на глави *Stálým dolízáním za ředitelem mohl si nohy ušoupat, až se docela znemožnil.* **A** přijít k hotovému; přijít k něčemu lacino; mít všechno u nosu/pod nosem; mít to při ruce; vyřídít něco jedna dvě/na to šup/raz dva/než bys řek švec

motat se někomu pod nohama *сметати некое* врзмати се око ногу, мотати се око ногу

muší nohy (кол; експр, негат) mít muší nohy *веома мршаве и танке* ноге ноге као чачкалице

natahovat/natáhnout nohy (кол) *пожурити се* пружити/пустити корак **C** natahovat jedenáctky/pedály **A** jít co noha nohu mine; táhnout se j. zpomalený film

nohy do X (кол – неутр; негат) *приљубљена колена/кољена а раздвојена стопала*
икс ноге

обрáтит/обracет vřechno/něco vzhůru nohama (кол; негат) *бýt vzhůru nohama 1. детаљно претрести и испревртати, испретурати* окренути тумбе, направити дармар *Lupiči obrátili celý byt vzhůru nohama, ale šperky nenašli. 2. бесмислено, лоше нешто изврнути* окренути/поставити наглавачке *Místo nastolení pořádku obrátila reorganizace chod závodu vzhůru nohama.*

padnout/vrhnout se někomu k nohám (неутр – књиж; негат) *покорно или очајно некога молити, покорити се* пасти некоме пред ноге **C** *plazit se před někým* v prachu; *padnout před někým na kolena A mít svou hrdost*

(sotva) plést nohama (кол; негат) *бити веома уморан или пијан и тешко ходати* једва се држати на ногама, плести ногама **A** *mít vojenský krok; být j. čamrda*

podrazit/podrážet někomu nohy (кол; погрд) *неочекивано нан(иј)ети некоме зло, причинити непријатност, нашкодити* подметнути/подметати некоме ногу, ставити/подметнути/гурнути некоме клипове под ноге/точкове **C** *vrazit někomu kudlu do zad; dát někomu ránu pod pás A upravovat někomu cestičku; hrát někomu do ruky*

pomocť/pomáhat někomu na nohy (кол; позит, похв) **1.** *одгојити некога, помоћи некоме да се осамостали, превазиђе неку кризу и сл.* помоћи некоме да стане на своје ноге, дићи/поставити некога на ноге, извести некога на пут **2.** *подићи некога* подићи некога на ноге **C** *postavit někoho na nohy A1* *nechat někoho smažit ve vlastní šťávě; nehnout pro někoho aní prstem*

postavit někoho na nohy (кол; позит) *помоћи некоме да се опорави, охрабрити га* подићи неког на ноге

postavit se na vlastní nohy (неутр; позит) *стát na vlastních nohách осамосталити се, постали независан* стати на (своје) ноге *Rodině se ulehčí, až se nejmladší dvě děti postaví na vlastní nohy. A držet se máminých sukni*

пřevrátit něco vzhůru nohama (кол; негат) **1.** *изврнути значење, смисао нечега* окренути главачке, изврнути нечије р(иј)ечи **2. в.** *обрáтит něco vzhůru nohama C1* *překroutit něco; udělat z černého bílé; stavět něco na hlavu A uvést věci na správnou míru*

skočit do něčeho rovnýma/rovnejma nohama (кол) *учинити нешто брзо, не размишљајући* скочити главачке у нешто, ићи грлом у јагоде **A** *chodit kolem něčeho* j. kolem horké kaše; dělat okolky

sloní noha (кол; експр, погрд) *огромна стопало* слоновско стопало *Těžko si kupuje boty na své sloní nohy.* **C** *sloní tlapa*

snést někomu něco k nohám (неутр) *завршити некоме нешто, све радити ум(ј)есто неког* дон(иј)ети некоме нешто на ноге **C** *mocť si pro někoho nohy/paty ušoupat;* *mocť se pro někoho přetřhnout* **A** *nehnout pro někoho ani prstem;* *poslat někoho k šípku*

sotva se držet na nohách (кол; негат) *бити веома уморан, исцрпљен и једва стајати; бити пијан и посртати; не напредовати и једва онстајати* једва се држати на ногама, плести ногама *Zavolej tu taxíka, vždyť se sotva drží na nohách. Ten by nedošel.* **C** *být úplná mátoha;* *sotva plést nohama;* *sotva se držet nad vodou* **A** *být j. čamrda; mít rtuť v těle; mít se k světu*

stát (už) jednou nohou v hrobě *в.* *být jednou nohou v hrobě*

stát na hliněných/hliněnejch nohách/nohou (неутр; негат) *бити несигуран, нестабилан и немоћан* стајати на глиненим/стакленим ногама **C** *stát na písku;* *být na vodě* **A** *mít fortelný základ*

stát jednou nohou v kriminále *в.* *být jednou nohou v kriminále*

stát oběma nohama (pevně) na zemi (кол; позит) *бити реалан и трезвено расуђивати* стајати/бити об(ј)ема ногама (чврсто) на земљи **C** *držet se při zemi;* *vidět věci v pravém světle* **A** *mít hlavu/vznášet se v oblacích;* *nechat se unášet fantazií*

stát na vlastních nohách *в.* *postavit se na vlastní nohy*

sotva stát na nohou/nohách (кол) *ос(ј)ећати се слабо, једва стајати* једва се држати на ногама

šetřit si nohy (неутр) *не улагати непотребан напор, не радити нешто кад није неопходно* чувати ноге (за старе дане)

tahat nohy za sebou *в.* *sotva vléct nohy*

udržet se na nohou (кол) *бити јак, имати снаге за стајање или ходање* одржати се на ногама

sotva vléct/vláčet nohy и. **tahat nohy za sebou** (кол; негат) *бити веома уморан и ићи уз велике напоре, тромо и тешко* једва вући ноге, спасти с ногу **A** mít nohy j. strunku; mít rtuť v těle

utíká/běží, co mu nohy stačí (кол; подруг) *трчати веома брзо* б(ј)ежи/трчи колико га ноге носе **C** letí j. žížnivá čára **A** jde, co noha nohu mine, jít j. svázaný

vletět/vlínout do něčeho rovnýma/rovnejma nohama (кол) *наћи се неприпремљен у ситуацију, бити увучен у нешто без упозорења* увалити се у нешто, наћи се у небраном/необраном грожђу **A** jít na něco s rozmyslem; vážit všechno předem

vrhnout se někomu k nohám в. padnout někomu k nohám

vyskočit rovnýma/rovnejma nohama (кол) *поскочити, хитро устати, драге воље нешто дочекати* скоцити на ноге лагане/као зец/као (жива) муња

vzít/brát nohy na ramena (кол; пон. подруг) *утећи, брзо* б(ј)ежати подбрусити пете, ухватити/хватати маглу, потрчати/трчати/б(ј)ежати колико некога ноге носе, дати петама/ногама в(ј)етра/крила/ватру *Jak uviděl hlídače, seskočil z třešně a vzal nohy na ramena. C* vzít draka/do zaječích; prásknout do bot **A** dávat si na čas; odejít se vši parádou

žít s někým na dobré/dobrý noze в. být s někým na dobré noze

ani nos odněkud nevystrčit (кол; негат) *не излазити напоље, бити стално у затвореном простору* не промолити/промаљати нос *Lilo a lilo, za celý víkend jsme z chaty nos nevystrčili. C* ani paty odněkud nevytáhnout

bručet si něco pod nos **1.** *тихо показивати своје неслагање, гуњати* мумлати/мрмљати (себи) у браду **2.** *говорити нејасно и сувише тихо* говорити себи у браду

dát někomu do nosu/po nose (кол; негат) *ударити некога по лицу* дати некоме по носу

dát si/dávat si do nosu (кол; позит и негат) *много и сласно јести, не ограничавати се у јелу и пићу* јести као ала/мењава, навалити на јело (и пиће) **C** dávat si do trumpety **A** jíst do polosyta – pít do polopita; sušit hubu

dát/dávat/přinést/přinášet někomu něco až pod nos/k hubě (кол; об. негат) *служити некога, радити нешто ум(ј)есто некога* носити/стављати некоме нешто под нос, носити некоме све на готово ♦ Вар. *k hubě* је р(иј)етка **A** nechat všechno na bedrech někoho; nehnout pro někoho ani prstem

dloubat se/rejpat se/št'ourat se/škrabat se v nose (кол; погрд) **1.** (*само* dloubat se/rejpat se) *чачкати нос* копати по носу **2.** *бавити се глупостима, ленствовати,* чачкати нос, хватати зјале

dostat do nosu (od někoho) *бити премлаћен, добити батине* добити по носу, извући/појести батине

chodit s nosem vzhůru (кол; погрд) *бити горд, понашати се препотентно и охоло* парати носем небо/облаке, ићи подигнутог носа *Po maturitě chodil s nosem vzhůru, než přišel na to, že vlastně není ničím.*

chytit se/chytnout se/popadnout se/vzít se za nos/rypák (кол; негат) *запањити се, збунити се и постид(ј)ети* покрити се ушима, подвући/подвити реп ♦ Вар. *vzít se* је р(иј)етка.

krčit/pokrčit nos/nosem nad něčím (кол; негат) *показати одбојност, непов(ј)ерење према нечему* мрштити се над нечим, правити/направити кисело лице

mávat/zamávat někomu něčím před nosem (кол; негат) *ликовати и подс(ј)ећати некога на нешто, опомињати* махати некоме нечим пред носем *"Myslíš, že si můžeš dělat, co chceš?" – křičel a mával tu směrnice pod nosem.*

mít nos na něco (кол) *имати добру моћ запажања, знати проц(иј)енити* имати добар нос, имати нос за неке ствари *Na talenty má kapelník nos, objevil už celou řadu vynikajících muzikantů.*

mít/nosit nos nahoru/vysoko/vzhůru в. *nosit hlavu vysoko*

mít to napsáno na nose (кол) *нешто се види на лицу* пише некоме на челу *Jak jsi poznal, že jsem ze stejné branže? Copak to mám napsáno na nose? A tvářit se j. sfinga; nehnout ani brvou*

natáhnout nos (кол; негат) *увр(иј)едити се, постати таит* напети нос, об(ј)есити нос (до пода) *K článku jí dal dvě stránky připomínek. A ona ještě natáhla nos, že s tím bude mít práci navíc.*

Něco mu přelítlo/přeletělo přes nos. (кол) *хировит је и увр(иј)ећен* Нешто је на три ћошка. Који му је андрак/ђаво/враг. Накриво је насађен. С *Má zase svůj mouchu.*

odejít/odtáhnout s dlouhým nosem (кол; негат) *не усп(ј)ети у нечему и отићи разочарано, без добити отићи/изаћи* покуњена носа, добити шупаљ нос до очију,

остати празних руку *Chystala se na nás dlouho, ale odtáhla s dlouhým nosem. Nikdo se k ní nepřidal.* **C** odejít s prázdnou/s nepořízenou **A** potázat se s dobrou; udělat (s něčím) terno

odejít/odtáhnout s nataženým/zdviženým nosem (кол; негат) *увр(иј)еђено и гордо отићи* напети нос, дићи/подићи/напети реп

odtáhnout s dlouhým nosem *в.* odejít s dlouhým nosem

odtáhnout s nataženým/zdviženým nosem *в.* odejít s nataženým/zdviženým nosem

omlátit někomu něco o nos *в.* omlátit někomu něco o hlavu

otlouct někomu něco o nos *в.* omlátit někomu něco o hlavu

popadnout se za nos *в.* chytit se za nos

Propil by/prohrál by nos mezi očima. *сав новац пропије, све што има дао би за ниће* Пропио би и кошуљу.

Prší mu do nosu. *понаша се арогантно, уображено и препотентно* Носом/носем пара небо.

přinést/přinášet někomu něco až pod nos *в.* dát někomu něco až pod nos

rejpat se v nose *в.* dloubat se v nose

řecký nos (неутр) *раван, правилан нос* грчки нос *Na fotografiích nevypadala moc přitažlivě – měla tmavé kruhy pod očima a velký řecký nos.* (ČNK)

římský nos (неутр) *раван нос* римски нос *Měla krásný římský nos, byla důstojná a bledá, a díky módě, která se toho roku nosila, jí to slušelo ještě víc než jindy.* (ČNK)

sebrat někomu něco před nosem *в.* vzít někomu něco před nosem

Stojí to za suchý z nosu. *то је веома лоше* Не вр(иј)еди ни пишљива/пола/зрно боба. Не вр(иј)еди ни пребијене паре.

strkat nos do něčeho/všeho (кол; погрд) *м(иј)ешати се у нешто, бити радознао* забадати (свој) нос у нешто *Je nesnesitelná už proto, že strká nos do všeho.*

šťourat se v nose *в.* dloubat se v nose

škrabat se v nose *в.* dloubat se v nose

tahat někoho za nos (кол; негат, пон. шаљ) *заваравати некога, обмањивати и изиграти* вући некога за нос *Žila v přesvědčení, že to s ní Ota myslí vážně. A on ji zatím celé roky tahal za nos.*

Ten by (ti) prodal i nos mezi očima. *обмањује, спреман је на све ради зараде* Тај би продао/подвалио рог за свећу. Тај би продао и рођену мајку.

Ten má nos! (кол; задив) *зна да предвиди, добро опажа* Има тај нос. С ten se vyzná. Nic mu neujde.

ujet někomu před noseм *отићи кратко пред нечији долазак* отићи/поб(ј)ећи испред носа

upadnout na nos *пасти и повр(иј)едити се* разбиџи нос

přít/zapřít někomu nos mezi očima (кол; погрд) *слагати без стида и срама* дебело/масно лагати, лагати као пас, слагати не трепнувши (оком)

utřít nos *в. utřít hubu*

věšet někomu na nos něco (кол; погрд) *лагати некога, заваравати, покушавати га у нешто* уб(иј)едити вући некога за нос, лагати и мазати некога С věšet někomu bulíky na nos; vodit někoho za nos А odkrýt karty; jednat s někým na rovinu

vodit někoho za nos (кол; погрд) *заваравати некога и давати му лажне наде* вући некога за нос С tahat někoho za nohu/fusekli А hrát s někým otevřenou hru; jednat s někým na rovinu

vyčíst někomu i nos mezi očima (кол; погрд) *приговорити некоме нешто, зам(ј)ерати ситнице* набити/набијати некоме нешто на нос, налазити мане, натрљати/истрљати некоме нос, зановетати

vyfouknout někomu něco před noseм *в. vzít někomu něco před noseм*

vzít se za nos *в. chytit se za nos*

vzít/vyfouknout/sebrat někomu něco před noseм (кол; негат) *предухитрити некога, уграбити нешто* узети/отети некоме нешто пред носем/испред носа *Poslední exemplář toho bestselleru mi vyfoukla před noseм nějaká paní přede mnou.*

zapřít někomu nos mezi očima *в. přít někomu nos mezi očima*

zvednout nos (кол; негат) *надурити се, наљутити се и бити увр(иј)еђен* напети нос

dát/nasadit/položit někomu nůž na krk (кол; негат) *довести некога у безизлазан положај, под пр(иј)етњом нешто изнудити* ставити некоме нож под грло *Položili mu nůž na krk: knížka vyjde, ale rukopis musí být odevzdán do půl roku.* А nechat někomu volnou ruku

nůž na krku/hrdle (књиж; експр, негат) *тешка ситуација, велика непосредна опасност* нож под вратом/грлом/гушом

O

cizí obličej/tváře (неутр – кол; експр) *непознати људи, непозната средина*
непозната лица *Vešel do místnosti a viděl tam samé cizí obličej.*

dělat dlouhý/dlouhej obličej *в.* protáhnout obličej

dělat/udělat (na někoho/na něco) kyselý obličej (кол) *примити нешто са*
нерасположењем, бити мрзовољан правити/направити кисело лице/киселу фацу

dělat obličej/obličej/ksichty (na něco) (кол; негат) **1.** *примити нешто*
мрзовољно, са изразом досаде направити кисело лице, правити фаце *Jestli bude*
zase dělat ksichty jako loni, nedáme tu k svátku už nikdy nic. **2.** *кривити лице,*
кривелити се правити гримасе **С** protáhnout ksicht; udělat kyselý obličej **A1**
přijmout něco s nadšením; být radostí bez sebe

hořet v obličejí *в.* hořet v tváři

lhát někomu do obličejí *в.* lhát někomu do očí

(mít) obličej j. prdel *в.* (mít) ksicht j. prdel

planout v obličejí *в.* hořet v tváři

protáhnout obličej/ksicht и. **udělat/dělat dlouhý/dlouhej obličej/ksicht** *реаговати*
на нешто изненађено и разочарано направити фацу, направити кисело лице

rozjasnit obličej/tvář *престати бити нерасположен и развеселити се* озарило се
некоме лице

říct někomu něco do obličejí *в.* říct/říkat někomu něco do očí/vočí

smát se/vysmát se někomu do obličejí *в.* smát se/vysmát se někomu do očí/vočí

udělat dlouhý/dlouhej obličej *в.* protáhnout obličej

vraštit/svraštit obočí **1.** *мрштити се, бити изненађен или не схватати нешто **2.**
бити сконцентрисан на нешто набирати/набрати/скупити обрве*

vytáhnout/povytáhnout/zvednout (nad něčím) obočí *зведнуте обоčí запањити се,*
изненадити се због нечега подићи обрву/обрве

zvednout (nad něčím) obočí *в.* vytáhnout (nad něčím) obočí

mít oheň v těle/žilách/krvi (кол) *бити енергичан и страствен* бити жива ватра **A**
mít místo krve syrovátku

... ani okem/vokem (při tom) nemrk. *хладнокрвно, без скрупула* не трепнувши
(оком), не трепнути оком

ani okem o něco nezavazit (кол; негат) *не прим(ј)ећивати, не марити* ни главе не окретати/окренути *Minul ji a ani okem o ni nezavazil, viděl jen tu svou odměnu.*
С rouštět něco mimo sebe

(kouká) dív si oči nevykuká (кол; експр) *гледа са великом пажњом и напетом* само што нису очи некеме искочиле из главе, очи су некеме испале С *dívá se dív si hlavu neukrotí; dív mu oči nevyupadnou z důlků; mít oči navrch hlavy*

kouká/dívá se j. by ho chtěl/když ho chce očima probodnout (неутр – кол; негат) *оштро и с мржњом погледати некога* простр(иј)елити/стрељати некога очима/погледом, прес(ј)ећи некога оком/погледом С *kouká j. by ho chtěl sežrat; probodávat někoho očima/pohledem; zkoumat něčí ledví* А *udělat někomu, co mu na očích vidí; moct někomu oči nechat; dělat na někoho oči; hladit někoho pohledem/očima*

kouká dív mu oči (z důlků) nevyupadnou/až mu oči lezou z důlků/že mu oči lezou z důlků (кол; експр) *гледати запањено* само што нису очи некеме искочиле/испале из главе

kouká, až/že mu oči lezou z důlků в. *kouká, dív mu oči nevyupadnou*

být viditelný/vidět pouhým okem *бити лако видљив, уочљив* види се ГОЛИМ ОКОМ
dělat něco (jen tak) od/podle oka и. **dělat něco (jen tak) vod/podle oka** (кол) *радити нешто без прецизне мјере, из искуства* урадити нешто од ока *Zkušená hospodyně umí upéct dobrou štrůdl jen tak podle oka.*

Je na jedno oko/voko slepý/slepej a na druhé/druhý nevidí. *особа која ништа не опажа* На једно око ћорав, а на друго не види.

Kam (až) oko dohlédne (všude...) *свуд(ј)е* Где поглед досеже ...

lahodit/zalahodit oku (кол) *изгледати пријатно и л(иј)ено* пријати оку, бити празник за очи *Byla to krasavice. Vlasy, držení těla, linka nader, nohy – celá její postava přímo lahodila oku.*

mít na něco oko/voko (кол; позит) *имати искуства у нечему и моћи добро проу(ј)ећивати* имати око/нос за нешто

mít oko/voko (кол; позит) *имати јаку моћ запажања, знати нешто добро оу(иј)енити* имати око за нешто, имати добар (фин) нос *Mistr měl oko, každou nerovnost latě poznal a na pravý úhel byl jak čert.* А *mít oko j. z Kašparovy krávy*

mít oko/voko/oči/voči z Kašparovy krávy (кол; негат, подруг) mít oči j. z Kašparovy krávy *лоше вид(ј)ети*, *не опажати нешто* бити као ћорава кокошка **A** mít dobré oko

mít u někoho (dobré) oko/(dobrý) voko (кол; позит) udělat si u někoho (dobré) oko *уживати нечију наклоност* добро стајати с неким *Přimluv se za nás u šéfa, ty máš u něj dobré oko*. **C** být u někoho dobře zapsán **A** rozlít si u někoho ocet

nezavřít/nezahmouřit oka (celou noc) и. **ani oka nezahmouřit/nezavřít** (кол; негат) *не моћи заспати, бити ненаспаван* ни ока ни склопити **A** spát j. dudek; nevědět o světě; vyspat se dorůžova

Oko do srdce/duše okno. (кол – неутр) *у очима се приказују ос(ј)ећања* Очи су огледало душе.

Oko za oko, zub za zub (život za život). (неутр – кол) *зло, неправду треба вратити истом м(ј)ером* Око за око, зуб за зуб. **C** *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.*

opatrovat/chovat/střežit něco/někoho j. oko v hlavě (неутр; експр) *чувати веома пажљиво* чувати/пазити као очи у глави, чувати/пазити као зеницу ока (свога) *Památky na svou první lásku, svěžeček dopisů a prstýnek, opatrovala až do smrti j. oko v hlavě*. **C** opatrovat něco j. zřítelnicí svého oka **A** vysrat se na na něco j. na placatej kámen; to mi může být ukradený; ani okem o něco nezavadit; mávnout nad něčím rukou

padnout někomu do oka/voka (кол) *привући нечију пажњу и свид(ј)ети се* запасти/запети за око некое

podívat se na něco/někoho (jen) jedním okem/vokem *кратко нешто погледати, немарно и површно* прелет(ј)ети очима/погледом

prostým/pouhým okem (неутр) *без наочара или било каквих помагала* простим/голим оком *Bude možné zatmění sledovat pouhým okem?* (ČNK)

přimhouřit/zahmouřit/přivřít/zavřít (nad něčím) (jedno) oko/voko (кол) *бити попустљив, занемарити нечију грешку* зажмурити на једно око, прогледати некое кроз прсте

přivřít (nad něčím) (jedno) oko/voko в. přimhouřit (nad něčím) (jedno) oko

sledovat něco jen jedním okem/vokem (кол) *пратити нешто расејано/расијано,* *бити деконцентрисан* бити одсутан духом

šlápnout někomu na kuří oko/voko (кол; негат) *дирнути некога у ос(ј)етљиво м(ј)есто* стати некоме на курје око/жуљ

udělat si u někoho (dobré) oko/dobry oko *в. mít u někoho (dobré) oko/dobry oko*

vypadnout z oka někomu *ж. by mu z oka vypadl бити некоме веома сличан*
испасти некоме из ока

zamhouřit nad něčím (jedno) oko/voko *в. přimhouřit nad něčím (jedno) oko*

zavřít (nad něčím) (jedno) oko/voko *в. přimhouřit (nad něčím) (jedno) oko*

bát se (přijít) někomu na oči/voči *в. netroufat si někomu na oči*

bít (moc) do očí/vočí (кол; негат) *То бие до оči! бити нападан, непријатан, штрчати бости очи*

blýsknout/blejskonout očima (po někom) и. blejsknout/blejskat očima (po někom)
брзо некога погледати гневно/гњевно, с негодовањем с(иј)евнути очима, прес(ј)ећи/простр(иј)елити погледом, шибати некога очима/погледом

být na obě oči slepý и. bejt na vobě voči slepej (кол, негат, подруг) *не опажати, превид(ј)ети нешто очигледно бити сл(иј)еп поред/крај (здравих) очију; на једно око ћорав, а на друго не види*

být/bejt někomu na očích/vočích *в. mít něco/někoho (pořád) na očích*

být/bejt někomu z očí/vočí (кол) *не вид(ј)ети се, бити ван домашаја нечијег погледа* измаћи/измицати (се) нечијем оку

Co oko/oči nevidí, to srdce nebolí/neželí. (кол – неутр) *оно, што није у близини, не мучи и не узнемирава* Што око не види, то срце не боли/жели. *С Sejde z očí, sejde z mysli.*

číst někomu něco na/v očích *в. vidět někomu něco na očích*

Čtyři oči/voči vidí lépe než dvě. и. Víc očí/vočí víc vidí. (кол – неутр) *двоје људи лакше и брже нађе р(ј)ешење* Више виде четири ока него два.

dělat/udělat na někoho oči/voči (кол) *гледати некога кокетно* бацати на некога кокетне/заљубљене погледе, бацити око на некога **А** *ано okem o někoho nezavadit*

dělat (na někoho) zamilované/sladké/májové oči и. dělat (na někoho)

dělat zlé oči/zlý voči (кол; негат) *изазивати у људима завист и непријатељство* бити некоме трн у оку *Ту tuzexový svetříčky dělají zlý voči v celý ulici.*

dívat se/hledět na něco/někoho jinýma očima (кол) *схватати нешто другачије, бити другог мишљења* гледати другим очима *Dnes už se na svou mladickou*

bezradnost dívám jinýma očima. C vidět něco jinak; mít na něco jiný názor A padnout si s někým do noty

dívat se/podívat se na to/něco střízlivě/střízlivýma očima (неутр – кол; позит) *просуђивати објективно, трезвено оц(иј)енити ситуацију* погледати истини у очи **A** vidět věci lepší/horší než jsou; nedat si něco vymluvit

hledět na něco/někoho jinýma očima в. *dívat se na něco jinýma očima*

hltat něco/někoho očima/vočima/pohledem *посматрати некога жељно и упорно* гутати/прождирати некога очима/погледом

chodit s otevřenýma očima/otevřenýma očima (кол; позит) *бити опрезан, добро онажати* држати отворене очи, имати будно око/отворене очи *Snad každý měsíc se stěhoval do jiného bytu v jiné newyorské čtvrti, chodil ulicemi s otevřenýma očima, hodně si zapamatoval, něco si pak doma zapisoval.* (ČNK) **A** mít klapky na očích

jednat (s někým) z očí do očí (кол) *говорити отворено, без скривања истине* рећи/говорити некоме нешто у очи **C** jednat na rovinu

Ježkovy oči/voči/zraky! *реакција на нешто неочекивано: то је изненађење* Благи боже! Шта кажеш! Па то није могуће! **C** Kristova noho! To snad není možné!

jít někomu z očí/vočí (кол) *отићи од неког, склонити се пред неким* маћи/макнути се с очију *Jdi mi z očí a styď se! To se dělá?*

jít kam [ho] oči vedou (кол) *ићи без циља, било куда ићи куда некога очи воде (и ноге носе)* **C** jít kam ho nohy nesou **A** mít někam namířeno

Kams/kam jsi dal oči/voči? (кол; негат) 1. *опаска о нечијем избору партнера* 2. *коментар о начину на који је нешто погрешно урађено* Гд(ј)е су ти биле очи? **C** Máš oči z Kašparovy krávy.

klesnout v očích někoho (кол – неутр; негат) *нашкодити свом угледу, изгубити нечије поштовање* пасти у нечијим очима *Měl jsem ho za shovívavého dobráka, ale tou hrubostí k rodině v mých očích klesl.* **A** těšit se dobré pověsti

koukat někomu z očí/vočí (кол) *бити видљив на неком, јасно се показивати* вири некоме нешто из очију *Klukovi koukala z očí rozpustilost.*

lhát někomu do očí/obličjeje (кол; погрд) *лагати дрско, без устезања* лагати у очи, масно лагати, лаже колико је дуг и широк *Lže mi do očí, že to rádio neukrad, a přitom ho má v tašce.* **A** mluvit čistou pravdu

loupat/loupnout po někom očima/vočima (кол; негат) *погледати некога кратко и љутито* ошинути/шибати некога очима/погледом **A** *hladit někoho očima*

měřit si/změřit si/přeměřit si někoho očima (кол) *погледати некога надмено, критички и с негодовањем* м(ј)ерити/одм(ј)ерити некога погледом/од главе до пете

mezi čtyřma očima *насамо, без сведока* у четири ока *Bylo to jen mezi čtyřma očima a žádní svědkové nás neslyšeli.* (ČNK)

mít něco/někoho (pořád) na očích/vočích *непрестано пратити некога погледом, назити, мотрити* држати/имати некога на оку **A** *pustit něco/někoho z hlavy*

mít v očích něco (кол) *јасно показати или назначити нешто погледом* бити у нечијим очима, назирати се у нечијим очима

mít oči/voči navrch hlavy (кол) *чудити се нечему, гледати запањено и забезекнуто* разгорачити/исколачити очи, упиљити поглед, очи су неком искочиле, гледати широм отворених очију *Při strýcově vyprávění o Africe měly děti oči navrch hlavy.*

mít oči plné slz *оči p. slz тихо плакати или скоро заплакати* очи су се некеме напуниле сузама, очи су некеме пуне суза

mít oči/voči na stopkách (кол) 1. *запањено погледати, напето пратити погледом* исколачити/избуљити/избечити очи 2. *бити веома напет и на опрезу, непрестано мотрити* имати/држати некога/нешто на оку

mít velké oči/velký voči (кол; пон. подруг) *Velký (v) oči! прец(и)јенити себе и хт(ј)ети много тога; преувеличати своје или туђе способности* имати велике очи, имати веће очи него желудац *Tolik pomerančů přesí nesníš! Máš velký voči!*

mít oči a nevidět и. **pro (samé) oči/voči nevidět** (кол – неутр; ирон) *не опажати нешто очигледно, не моћи или не хт(ј)ети нешто вид(ј)ети* бити сл(и)јеп крај/код (здравих) очију, не вид(ј)ети даље од носа **C** *pro oči nevidět; chodit kolem něčeho j. slepý A mít oči všude*

mít oči/voči (vpředu) i vzadu (кол) *непрестано посматрати све око себе; брижно се старати о свему* имати очи и на леђима, добро отворити очи, имати четворо очи *Uhlídat takové rozpustilé dítě, to aby měl člověk oči i vzadu. A mít oči a nevidět; nechat něco plavat*

mocet se někomu podívat/někomu pohlédnout do očí/vočí (кол) *не изгубити своју част и имати мирну сав(ј)ест* (моћи) погледати некоме у очи **A** *nemít kouska cti v těle*

mocet se někomu pohlédnout do očí/vočí *в.* *mocet se někomu podívat do očí*

mocet si očí/vočí vyplakat (кол) *дуго и неум(ј)ешно плакати* исплакати очи, убити се од плача **C** *prolévat potoky slz* **A** *ani slzu neuronit*

nemocet od něčeho/někoho očí/vočí odtrhnout/vodtrhnout (кол) *гледати с одушевљењем, не моћи се надивити* не моћи одвратити очи од некога/нечега, не моћи одвојити ока/очи од некога/нечега, не моћи скинути ока/очи с некога/нечега **C** *mocet na něčem/někom oči nechat* **A** *ani pohledem o něco/někoho nezavadiť*

nemocet udržet očí/vočí (кол; негат) *в.* *sotva na očí/voči vidět*

nemocet uvěřit svým očím/vočím / vlastním očím/vočím *в.* *nevěřit svým očím*

nesmět někomu na očí/voči (кол; негат) *изб(ј)егавати некога, не одважити се прићи* не см(ј)ети некоме на очи, не излазити некоме на очи

netroufat si/bát se (přijít) někomu na oči/voči (кол) *не одважити се прићи некоме, стидети се и избегавати га* не смети изаћи на/пред нечије очи

nevědět kam s očima/vočima (кол; негат) *смести се, нелагодно се ос(ј)ећати* не оборити поглед к земљи/и земљу

nevěřit/nemocet uvěřit svým očím/svým vočím/vlastním očím/vlastním vočím (кол) *бити изненађен, чудити се* не в(ј)еровати својим/сопственим очима

pro (samé) očí/voči nevidět *в.* *mít oči a nevidět*

obracet/obrátit oči v sloup (кол) **1.** *укочити се од шока* заковрнути очима **2.** *пренемагати се, глумити огорчење и презир* преврнути/превртати очима

Oči/voči by jedly, ale huba/břicho/žaludek nemůže. (кол) *радо бих још јео, али не могу, потпуно сам сит* Веће очи него стомак.

otevřít/votevřit někomu očí/voči (кол) *указати на нешто, упозорити некога* отворити некоме очи

otvírat oči/votvírat voči (dokořán) (кол) *веома се чудити, бити запањен* разгорачити/исколачити очи, широм отворити очи **C** *nemocet věřit vlastním očím* **A** *ani nemrknout*

pást se na něčem/někom očima/očima (кол) *гледати са ужитком, жељно нешто посматрати* пасти/парити/наслађивати очи на некоме/нечему *Posadil se a pásl se očima na této podívané.* (ČNK)

podívat se na něco střízlivýma očima *в. дивати се на нешто стříзливýма очима*

poulit oči/voči na něco/něko *изненадити се и забезекнути* бечити/исколачити очи

poznat někomu něco na očích/vočích (кол) *погодити нечије жеље, тајне, нам(ј)ере итд. вид(ј)ети некоме нешто по очима* *Poznala tu na očích, že myslí na skleničku.*

pro krásné oči (кол; експр, об. ирон) *тек тако, без противуслуге или гаранције* на/за л(иј)еје очи

promluvit si s někým mezi čtyřma očima/štyrma vočima *mezi č. о. разговарати са неким насамо, без сведока* разговарати у/међу четири ока

přejet očima po něčem/někom *погледати летимично* прелет(ј)ети очима/погледом, бацити (један) поглед на нешто

přeletět/přelétnout něco očima (кол) *погледати, прегледати нешто на брзину, површно* прелет(ј)ети очима/оком/погледом, бацити (један) поглед на нешто, бацити око на нешто

přeměřit si někoho očima *в. měřit si někoho očima*

přesvědčit se (o něčem) na vlastní oči/voči (кол) *на в. оči лично се ув(ј)ерити, бити св(ј)едок* гледати/вид(ј)ети својим (рођеним/сопственим/властитим) очима, вид(ј)ети на своје очи *Nestačilo mu hlášení, chtěl se o všem přesvědčit na vlastní oči.*
А куповати зајце у рутли

pustit někoho z očí/vočí (кол) *престати (на кратко) гледати неког, нешто, чувати или пратити* изгубити из вида *Bál se, že by se klukovi něco stalo, kdyby ho pustil z očí.* А нећати се од некога ани на крок

růst (někomu) před očima/očima (кол) *врло брзо расти, напредовати* расти као из воде

říct/říkat někomu něco do očí/vočí/obličejе (кол) *рећи нешто непосредно, искрено и без устручавања* рећи/говорити/казати некоме нешто у очи/лице, рећи/скресати некоме нешто у брк *Byl zvyklý všechny své námitky každému hned říct do očí.* А мловит о неком по странě

Sejde z očí/vočí, sejde z myslí. (кол – неутр) *на одсутну особу се временом мање мисли* Далеко од очију, далеко од срца. **С** Со oko nevidí, to srdce neželí.

scházet (zrovna) před očima *в.* ztrácet se před očima

smát se/vysmát se někomu do očí/vočí/obličje (кол; негат) *исмејавати/исмијавати, отворено се ругати некоме смејати/смијати се некоме у лице*

sotva na očí/vočí vidět (кол; негат) *бити веома поспан једва/не моћи држати очи отворене* **С** mít těžká/olověná víčka; nevidět na oči **А** být j. rybička

spát s otevřenýma očima/votevřenejma očima (кол) *спавати лаким сном, бити на опрезу* спавати као зец **А** spát j. dřevo

stavět se někomu do očí/vočí (nějak/nějaký) (кол) *правити се, бити дволичан и сл.* бити на први поглед (некакав) *Do očí se mi stavěl jako kamarád, ale kde mohl, tam mě pomluvil.* **А** hrát otevřenou hru, со на srdci – то на jazyku

Strach ma velké/velký oči. *страх преувеличава опасност* У страху су велике очи.

Udělalo se mu před očima/vočima černo. *разјарио се, изгубио присебност* Пао му је мрак на очи. Смрачило му се пред очима.

udělat/dělat něco pro krásné oči/krásný vočí/modré oči/modrý vočí někoho и. **udělat/ dělat něco kvůli krásným/krásnejm očím/ vočím někoho** (кол) *урадити неку услугу, нешто добро без гаранције, само тако урадити, добити итд. на л(и)јепе очи*

udělat/dělat něco modré oči/modrý vočí někoho *в.* udělat něco pro krásné oči

udělat/dělat někomu, со někomu на očích/ vočích vidí (кол) *бити спреман урадити све за некога, бити послушан* куд неко оком, туд други скоком **С** dělat někomu pomýšlení **А** nehnout pro někoho ani prstem

Uhodilo/praštilo/udeřilo ho to do očí/vočí. (кол) *изненадило га је, остао је затечен* Оборило га је то с ногу.

ukázat se někomu на očích/vočích *појавити се пред неким, изаћи пред некога* изићи на/пред нечије очи

valit/vyvalit/vyvalovat на něco/на někoho/ над něčím/nad někým očí/vočí (кол) *неконтролисано се чудити, запрепаићивати се и притом широко отварати очи* зинути у некога/нешто, исколачити очи *Děti valily oči nad Kašpárkovou odvahou.* **С** kulis/otvírat oči на něco, mít oči navrch hlavy **А** nehnout ani brvou

vidět/číst/vyčíst někomu něco na/v očích и. **vidět/číst/vyčíst někomu něco na/ve vočích** (кол) *погодити нечије жеље, нам(ј)ере по изразу лица* прочитати некое нешто из очију/у очима, вид(ј)ети некое нешто по очима *Viděl ti na očích, jak rád by se dověděl víc.*

viset na někom/něčem očima/vočima (кол) *упорно посматрати некога, очарано и жељно* не скидати поглед са некога **C** moct na někom/něčem oči nechat **A** nebrat někoho na vědomí

vyčíst někomu něco na/v očích в. *vidět někomu něco na/v očích*

vyčíst někomu z očí každé přání (кол – неутр) *урадити све за неког, угађати му* куд неко оком, туд други скоком; чувати некога као мало воде на длану

vyškrábat někomu oči/voči (кол; погрд) *немилосрдно се некое светити, изгрдити некога* ископати/копати некое очи **A** hladit někoho očima

vyvalit/vyvalovat na něco/na někoho/ nad něčím/nad někým oči/voči в. *valit na něco oči*

zamhouřit/zavřít nad něčím obě oči/vobě voči (кол; позит) *не хт(ј)ети вид(ј)ети нешто, бити великодушан и попустљив* зажмурити на једно око/оба ока, правити се нев(ј)ешт/Гошо **A** neslevit někomu ani čárku

zamilovaný/sladký/májový voči (кол) *гледати некога заљубљено, снено и кокетно* бацати на некога заљубљене погледе, гледати некога заљубљеним очима ♦ Вар. *májové* је р(иј)етка. **A** ani okem o někoho nezavadiť

zapírat někomu něco do očí/voči в. *lhát někomu do očí*

zasvítit očima/očima (кол) *показати радост, задовољство* лице се неком озарило

Zatmělo se mu pře očima/vočima. *на тренутак му се сложило* Смркло му се пред очима. Постало му је (одједном све) црно пред очима.

zavřít nad něčím obě oči/vobě voči в. *zamhouřit nad něčím obě oči*

zmizet/zmiznout někomu z očí/voči (кол;) *отићи, не бити у нечијем видокругу* изгубити се неком из вида

změřit si někoho očima в. *měřit si někoho očima*

ztratit někoho z očí/voči (кол) *више не вид(ј)ети некога* изгубити некога из очију

ztratit se (někomu) z očí в. *zmizet někomu z očí*

ztrácet se/scházet (zrovna) před očima n. **ztrácet se (zrovna) před vočima** (кол; негат) губити се/ишчезавати/нестајати пред очима, венути **A** **kynout/kupřet zdravím; být plný sil**

zvednout oči (k někomu) 1. *подићи главу и погледати горе у неког* **2.** *гледати у неког са дивљењем* **подићи** очи ка некоме

P

chytit někoho za pačesy *в.* **popadnout někoho za pačesy**

chytit příležitost za pačesy *в.* **popadnout příležitost za pačesy**

popadnout/chytit někoho za pačesy *јако неког ухватити за косу* **ДОХВАТИТИ** некога за косу, хватати се за косе

tahat/zatahat někoho za pačesy *в.* **tahat někoho za vlasy**

zvednout někomu pajšl *в.* **zvednout někomu koule**

dostat někoho/něco pod palec 1. *постати надлежан, имати власт над неким* имати некога у својим шапама, држати/имати некога у својим шакама **2.** *в.* **mít něco pod palcem**

držet někomu palec/palce (кол; позит) *желети/жељети некоме срећу и усп(j)ех* држати палчеве/фиге

mít něco pod palcem (кол) **1.** *управљати нечим, имати у надлежности* држати/имати у рукама, бити у нечијим рукама *Potřeboval bych nové topení. Nevíš, kdo to má na bytové správě pod palcem?* **2.** *најчешће у некој конкуренцији: скривати нешто за касније, чувати неки аргумент, не открити све* имати кеца у рукаву, не открити све карте *Kdoví s čím na nás ještě vyrazí, co má zatím (schováno) pod palcem.*

nehnout pro někoho ani palcem *в.* **nehnout pro někoho (ani) prstem**

vycucat si něco z palce *в.* **vycucat si něco z prstu**

dát někomu přes palici/přes kebuli/na kokos *ударити некога јако и грубо по глави* дати некоме по тинтари, дати некоме по губици

dostat přes palici/přes kebuli/na kokos *добити батине/ударац у главу* добити по тинтари/глави/носу/њушци

otloutcť někomu něco o palici *в.* **omlátit někomu něco o hlavu**

natlout někomu do palice *в.* vpravit někomu do hlavy
vecpat někomu do palice *в.* vpravit někomu do hlavy
vtlout někomu něco do palice *в.* vpravit někomu něco do hlavy
vytlout někomu něco z palice *в.* vyhnat někomu něco z hlavy
vzít si něco do palice *в.* vzít si něco do hlavy
zamotat někomu palici *в.* zamotat někomu hlavu
Straší mu v palici. *збуњен је, суманут, ћакнут* Фали му која даска у глави. Није му све чисто у глави.
vypadnout někomu z paměti *в.* vypadnout někomu z hlavy
plné panděro *в.* plné břicho
mít panděro (кол; шаљ, подруг) *имати велик стомак, бити дебео* имати пивски стомак **С** mít sejchu **А** mít břicho *ж.* obrácený lavór
mít plné/plný panděro *в.* mít plnej pupek
být v pase ж. *vosa* *в.* mít vosí pas/pás
mít vosí pas/pás *имати танак струк* имати зољин струк
nesahat někomu ani po pás *в.* nesahat někomu ani po kolena
vzít někoho kolem pasu *обгрлити руком неког* ухватити неког око паса
Achillova pata (књиж) *слаба страна некога, најос(ј)етљивије м(ј)есто* Ахилова пета **С** nejslabší článek (řetězu); slabá stránka
běhá, div si paty/nohy neubrousí/neušoupá *в.* moci si nohy ušoupat
běží/utíká/uhání ж. *by mu za/pod patama hořelo* и. **běží/utíká/uhání ж.** *by mu paty/nohy namydлил/namazal* и. **běží/utíká/uhání ж.** *by mu paty/nohy podpálil/zapálil* (кол; подруг) *б(ј)ежати, трчати веома брзо, евент. престрављено* трчи као да му земља гори под ногама, трчи/јури као зец, јури/трчи/б(ј)ежи као без главе/душе **С** utíkat *ж.* zajíc; **б**ěží, *jen se za ním práší* **А** *ж*ít/jet/ lézt *ж.* šnek/hlemýžď; *ж*ít *co noha nohu mine*
být/bejt někomu v patách (кол; негат) *пратити, прогонити некога* бити/налазити се некоме за петама
жít *в* patách *за* někým/něčím *в.* být někomu *в* patách
жet *в* patách *за* někým/něčím *в.* být někomu *в* patách

lepít se/věšet se/pověsit se/zavěsit se někomu na paty (кол; негат, подруг) *прионутти уз неког и досађивати му, контролисати га прил(иј)епити се некоме уз пете, прил(иј)епити се као чичак уз некога*

líbat někomu paty *в.* **lízat někomu paty**

lízat/líbat někomu paty (кол; подруг) *додворавати се, много се улагивати лизати некоме пете, увлачити се/завлачити се некоме под реп* **A** *mít svou hrdost*

mít někoho/něco (pořád) v patách (кол; негат) *бити праћен у стопу, бити прогоњен имати кога за петама*

moc si paty uběhat *в.* **moc si nohy ušoupat**

moc si paty ubrousit *в.* **moc si nohy ušoupat**

moc si paty ušoupat *в.* **moc si nohy ušoupat**

(ani) paty nevytáhnout (z něčeho/z domu) (кол; posm) *не излазити из куће, не показати се у јавности не помолити (ни) нос (из куће)* **C** *být zalezlý j. jezevec; nevystrčit nos ze dveří; tvrdnout doma* **A** *být pořád v luftě; nedá bez lidí ani ránu*

pověsit se někomu na paty *в.* **lepít se někomu na paty**

sklapnout paty *в.* **srazit paty**

srazit/sklapnout paty (кол; пон. подруг) *показати послушност и лупити петом о пету лупити потпетицама* **C** *srazit/sklapnout kufry; postavit se do pozoru* **A** *stavět se na zadní; mít kolem něčeho moc řečí*

šlapat někomu na paty *в.* **šlapat někomu na prsty**

ukázat někomu paty (кол) *отићи од некога, поб(ј)ећи* подбрусити пете (пред неким), ухватити маглу *Prokličkováal se davem a svým protivníkem ukázal paty.*

utíkal, až se mu za patama prášilo (кол; шаљ) *трчати, б(ј)ежати енергично и брзо б(ј)ежао/трчао је колико су га ноге носиле, трчао/бежао је главом без обзира* **A** *jít/jet j. svázanej; jít co noha nohu mine*

věšet se někomu na paty *в.* **lepít se někomu na paty**

vytáhnout paty (z domu) *изаћи из куће, појавити се у јавности* промолити нос (из куће) *Jak může ztratit hůl někdo, kdo nevytáhne paty z domu?* (ČNK)

zaplatit (někomu) patama (кол; погрд) *брзо поб(ј)ећи, отићи не плативши испарити, ухватити маглу, подбрусити/потпрашити пете*

zavěsit se někomu na paty *в.* **lepít se někomu na paty**

být páteří něčeho бити главни, носећи бити стуб нечега *Slušní, tiší lidé byli páteří společnosti a zasloužili si úctu a ocenění víc než ti, kteří nadělali ve světě nejvíc hluku a ruchu.* (ČNK)

hrbit páteř в. hrbit hřbet

křivit páteř в. hrbit hřbet

křivit páteř někomu (кол – неутр; негат) *утицати на нечији карактер, морално некога кварити* вући некога у блато

mít křivou páteř (кол; погрд) *бити без карактера, немати принципа* бити без кичме

mít (pevnou/rovnou) páteř (кол; похв) *имати чврст карактер, бити в(ј)еран својим принципима* имати (чврсту) кичму

narovnat páteř в. vzpřímit páteř

nemít (žádnou) páteř (кол; погрд) *бити без карактера, немати принципа* немати кичме, бити бескичмењак

ohýbat páteř в. hrbit hřbet

vzpřímit/narovnat páteř *престати се понижавати, охрабрити се* подићи главу, дићи чело

zlomit někomu páteř *уништити морално некога, сломити му снагу* сломити кичму/дух некоме

mít pavouky в. mít brouka v hlavě

strkat někomu peníze do krku/chřtánu (кол; негат) *непотребно некога финансирати, траћити новац* мазати дебелој гуски врат, бацати паре, плаћати нешто дебело *Nebudu přece strkat peníze do krku meloucháři, když si to můžu opravit sám. A nedat někomu už ani korunu/halíf*

bouchnout/udeřit pěstí do stolu **1.** *упозорити на своје присуство* **2.** *б(и)јесно показати своје неслагање, протест* ударити руком/шаком о сто

dát někomu pěstí jako *ударити некога* дати некоме по носу/глави

dostat pěstí *добити ударац, батине* добити по носу/глави

je to j. pěst na oko (кол; негат, подруг) *неприкладно је, неодговарајуће, нарушава изглед* *и(ј)елине* то је као со у очи, боде очи, пристајати/стајати као крави седло *V odborném textu nemůžeš použít tak hovorový výraz, to by bylo j. pěst na oko. С* *бít* до оčí **А** *бýt* *ж.* *ze žurnálu; to mu sekne/sedne/padne*

mávat někomu pěstí před nosem *в.* zamávat někomu pěstí před nosem

na vlastní/svou pěst (кол – неутр; експр) *без ичије сагласности и помоћи, на сопственој одговорности* на своју руку **С** o své vůli; z vlastní vůle; o své/vlastní újmě; sám/samo od sebe; z vlastní iniciativy

Pěstí by zabil vola. *снажан је и јак* Могоа би волу реп да ишчупа.

sevřít pěst/pěsti *в.* zatnout pěst

svírat pěst/pěsti *в.* zatnout pěst

udeřit pěstí do stolu *в.* bouchnout pěstí do stolu

vládnout (někomu) železnou pěstí/rukou (кол; негат) *владати круто и немилосрдно* владати чврстом/гвозденим руком **С** vládnout železnou rukou **А** být k lidem; ukázat vlídnou tvář

zamávat/mávat někomu pěstí před nosem *(за)пр(иј)етити некоме, показати љутњу* показати некоме песницу

zatnout/zatínat/sevřít/svírat pěst/pěsti/ruku (v pěst)/ruce (v pěst) (кол) *бити крајње киван и безмоћан* стискати песнице *Со mohl proti tomu nařčení dělat? Zatínal mlčky pěsti a myslel na pomstu.*

křičel, div mu plíce nepraskly *в.* řval, div mu plíce nepraskly

mít plíce j. měchy (кол; позит, похв) *имати потпуно здрава, јака плућа* бити здрав као дрен, пуцати/прскати/кип(ј)ети од здравља **А** lapat po dechu

řval/křičel, div mu plíce nepraskly (кол) *звати, викати врло гласно* виче као да га кољу, виче као да га живог деру, викати из свег гласа **С** křičet j. na lesy **А** být j. pěna; mlčel j. by mu hubu zašil; neřict ani popel/ani ň

od plic *в.* z plných plic

z plných plic, od plic (кол – неутр; експр) **1.** *с олакшањем* мирне душе *Nebezpečí pomínulo, konečně si mohl vydechnout z plných plic.* **2.** *гласно, искрено* из свега гласа, од срца *Té jeho historce jsme se od plic zasmáli.* **С2** z plných hrdel **А2** na půl úst/huby

mít chlubné/chlubný plíce (неутр; негат) *радо се хвалити, бити разметљив* бусати се у прса, правити се важан **А** držet se vzadu; být skromný j. fialinka

mít uzené/uzený plíce *много пушити, бити страствени пушач* пушити као Турчин

křičet z plných plic/z plnejch plic/z plna hrdla звати, викати врло гласно викати
из свег гласа, викати колико некога грло носи

moc si plíce vymluvit (a ne-) (кол; негат) уб(ј)еђивати некога дуго и истрајно
грло се некеме осушило причајући/говорећи, одрати грло говорећи, причати док
се коме не смучи *Varovali ho před tou cestou, mohli si plíce vymluvit, ale na nikoho
a na nic nedal.*

provětrat si plíce в. vyvětrat si plíce

řict někomu něco od plic (кол; негат) показати некеме свој негативни став, рећи
без устезања рећи/скресати некеме (истину) у лице/брк/очи/браду *Jestli se
nepodřídí druhým, řekni mu pěkně od plic, že s ním dál nepočítáme.* С řict někomu
něco на plnou hubu; nebrat si servítek А chodit kolem něčeho j. kolem horké kaše

vyřídít si s každým všechno od plic бити отворен и директан што на ум, то на
друм; бити без длаке на језику

vyvětrat si/provětrat si plíce (кол; позит) прошетати се, бити напољу изаћи
(мало) на ваздух С jít на (čerstvý) vzduch; nabrat kyslík do plic

lítat j. zakletej prd v lucerně iħi сметено и насумице иħи као мува без главе, иħи
као ĥорава мачка

běží j. by mu prdel zapálil/podpálil в. utíká j. by mu prdel zapálil/podpálil

utíká/běží j. by mu prdel zapálil/podpálil и. **utíká/běží j. by mu u prdele hořelo**
(кол; вулг, шаљ) б(ј)ежати, трчати брзо трчи/б(ј)ежи као без главе, б(ј)ежи као
пушком погођен, б(ј)ежи колико га ноге носе С běží, utíká j. by mu за patama
hořelo А jít j. svázaný; táhnout se j. procesí; jít co noha nohu mine

prdel světa (вулг) мало, забачено м(ј)есто вукојебина *Je to prdel světa hluboko v
lesích ležící, a když zaprší, tady v kantýně ani to povolené pivo nemají.* (ČNK)

bejt v prdeli (кол; вулг, негат) **1.** бити у лошој, безизлазној ситуацији, у крзи
бити у говнима до гуше **2.** изјаловити се, бити упропашћен, не радити отиħи
доĥавола/у суве смокве, отишло све у три л(иј)епа

být/bejt/stát někomu pořád za prdelí **1.** непрестано пратити и контролисати
некога стајати/дисати некеме за вратом **2.** в. sedět někomu pořád за prdelí

dát někomu přes prdel/na prdel **1.** казнити некога физички испрашити некеме
тур, дати некеме по гузици **2.** поразити некога као јачи противник потуħи до
ногу

dát někomu pětadvacet na/přes prdel в. dát někomu pětadvacet na zadek

dělat si prdel/z někoho/něčeho подсм(и)евати се, не поштовати спрдати се с неким/нечим, правити спрдачину

Do prdele! и. **No do prdele!** (кол; вулг) *то ме љути и нервира* Носи се! До сто ђавола! Сто му громава! С Do hajzlu! То mi byl čert dlužnej!

dostat přes/na prdel бити кажњен, испаштати због нечега добити по туру

chodit s nahou prdelí/holým zadkem (кол; вулг, негат) *ићи неугледан и оскудно обучен* ићи гологузат, бити голаћ/гоља

Jdi do prdele! Одјеби! Хватај маглу! Носи се! Гони се! (Х)ајде у ти л(и)јепе!

Je mu to u prdele. (кол; негат, вулг) *свеједно му је, не занима га* Боли га дупе (за то).

jít do prdele (кол; вулг, негат) Jdi do p./h.! **1.** престати досађивати и удаљити се ићи к врагу/дођавола, ићи/хајде у три л(и)јепе, носити се, одјебати **2.** изјаловити се, разбити се отићи дођавола/врага

kopnout někoho do prdele/zadku (кол; вулг) *грубо некога одбити, отарасити се* дати неком ногом у задњицу/дупе/тур

lézt někomu do prdele (кол; погрд) *додворавати се, постићи корист понизним ласкањем* увлачити се некое у дупе/гузицу, улизивати се некое

líbat někomu prdel/zadek (кол; погрд) *много се улагивати и понижавати се* увлачити се некое у гузицу, лизати некое ципеле/пете, ићи некое низ длаку С lézt někomu do zadku А zachovat si lidskou důstojnost

mít po prdeli (кол; вулг, негат) *пропустити прилику, изгубити могућност* одсвирати своје, зезнути/сјебати ствар

mít z něčeho/někoho prdel не схватати некога/нешто озбиљно, немати поштовања т(ј)ерати/правити шегу с неким

mít prdel/zadek v radnout (кол; вулг, негат) **1.** много се плашити и бити нервозан (на)пунити гаће/усрати се (од страха) **2.** много журити и трудити се у недостатку времена бити у трци/фрци, измувати се

mít z prdele kliku имати неочекивану и велику срећу у нечему имати луду срећу

mít plnou prdel peněz и. **mít peněz plnou prdel** (кол) *имати много новца и расипати га* имати пара кô плеве/блата, пливати у новцу, бити трули богаташ

mít plnou prdel řečí (кол; вулг) **1.** *говорити бомбасто* просеравати се **2.** *говорити много, гласно и без снєбивања* развалити уста, не затварати уста, давити причом, немати длаке на језику

mít plnou prdel strachu (кол; вулг) *ос(ј)ећати велики страх, много се плашити* усрати се (од страха), напунити гаће **С** mít prdel v kalupu **А** mít pro strach uděláno

mít ještě u prdele skořápku (кол; вулг, шаљ) *бити млад, неискусан и наиван* бити жутокљунац/шмркавац/ још зелен, тек изаћи из пелена, мирисати још на мајчино мл(иј)еко **С** být úplný zajíc; ještě mu teče mlíko po bradě **А** být světem protřelý; nebýt dnešní

mít v prdeli vši (a v kapse nasráno) (кол; вулг, негат) *немати иметка ни новца* бити гоља, нема за шта пас да га уједе, немати ни пребијене паре, бити пун пара кô жаба длака **С** být chudý jak kostelní myš **А** mít peněz j. sraček; topit se v peněžích **nařezat někomu (na) prdel** *истући некога, физички га казнити* дати некоме по дупету/гузици

Polib mi prdel! *не досађуј, остави ме на миру* Носи се! Ма, иди у три л(иј)еце! Одјеби!

padat/padnout/posadit se před někým na prdel/zadek (кол; вулг) **1.** *дивити се некоме, бити запањен* пасти/падати на дупе (пред неким) **2.** *плашити се некога* напунити гаће/цвикати пред неким

posadit se před někým na prdel *в.* padat se před někým na prdel

poslat/posílat někoho do prdele (кол; вулг) *грубо и одлучно некога одбити, избацити* послати некога у три л(иј)еце/дођавола/у сто ђавола, одјебати некога, рећи некоме да се гони/носи **С** poslat někoho k čertu **А** přijmout někoho s otevřenou náručí

sedět na prdeli/zadku (кол; вулг) *скоро не устајати и не излазити из куће* не дићи/помаћи/помакнути гузицу

sedět někomu za prdelí (кол; вулг) *бити несамосталан и не одвајати се од неког* пратити некога/прилијепити се уз некога као крпељ, не моћи прднути без неког

stát někomu pořád za prdelí *в.* být někomu pořád za prdelí

Stojí to za vyliž prdel! *то је лоше* Не вр(иј)еди ни пишљива боба.

Svírá se mu prdel. *в.* Svírá se mu zadek.

To je prdel! **1.** *то је забавно и духовито* То је до јаја. **2.** *то је само шала*

vstávat po prdeli *в.* vstát levou nohou

vystrčit/vystrkovat prdel (na někoho) (кол; вулг) **1.** бити пред неким наг или оскудно обучен ићи гологуз/голе гузице **2.** *наругати се некоме* окренути дупе некоме, показати дуги нос

zasluhovat/zasloužit na prdel (za něco) *бити крив и заслужити физичку казну* добити по дупету, треба да добије по дупету/ушима

bít se/tlouct se/uhodit se v prsa/do prsou (неутр) **1.** *кајати се* бити се/лупати се у прса, посипати се пепелом **2.** *заклињати се, уб(ј)ећивати* клети се животом/небом и земљом

projít o prsa (кол) *проћи, положити са малом предношићу у бодовима* проћи за длаку, провући се кроз иглене уши

tlouct se v prsa/do prsou *в.* bít se v prsa

uhodit se v prsa/do prsou *в.* bít se v prsa

vybrečet se někomu na prsou *пожалити се некоме, наћи ут(ј)еху* исплакати се некоме на рамену

být na prst tenký/slabý и. **bejt na prst tenkej/slabej** *на прст tenký/slabý бити, недовољно велик, дебео* бити танак као чачкалица

být na prst slabý и. **bejt na prst slabej** *в.* být na prst tenký

být na prst tlustý и. **bejt na prst tlustej** **Adj** *на р. т. бити веома дебео, дебљине прста* бити прст дебео/с прста дебео

dlouhé prsty (кол; негат, погрд) *велик утицај, моћ* дугачке/дуге руке, дугачки пипци *Nezapomeň na jeho dlouhé prsty, hodláš-li ho kritizovat. – V tom se projevíly dlouhé prsty nadnárodních monopolů.*

hrozit/pohrozit někomu prstem *пр(иј)етити некоме и искаљивати свој б(иј)ес* пр(иј)етити прстом

mít jich na každém/každým prstě deset (кол) *имати много избора, прилика за удају или женидбу* имати на сваки прст по једнога/једну *Chápi, že o něj nestojí; takových, jako je on, má na každém prstě deset.*

nehnout (pro něco/někoho) (ani) prstem/palcem (кол; негат) *ништа не учинити за некога/нешто, не напрезати се ни најмање* не макнути/мрднути ни прстом *Slíbil mi plnou podporu, ale když došlo k věci, nehnul pro mě ani prstem.*

omotat si někoho kolem prstu *в.* otočit si někoho kolem prstu

(v)otočit si/(v)omotat si/ovinou si někoho kolem prstu/malíčku (кол; негат) *имати велики утицај на некога, поступати с њим по вољи* омотати/мотати/окренути/окретати некога око (малог) прста *Po svatbě si ho manželka ochočila a doslova omotala kolem malíčku.* **A dát někomu volnou ruku**

ovinou si někoho kolem prstu *в.* otočit si někoho kolem prstu

Poděj mu/tomu stačí prst a chce hned celou ruku. *понуђена услуга неће бити довољна, хоће више од тога* Даш прст а (он) хоће ц(иј)елу руку. Пружи прст и зграбиће ти ц(иј)елу руку.

prst boží и. **prst osudu** (књиж) *неизб(ј)ежна судбина, казна, опомена* прст судбине

prst osudu *в.* prst boží

ukazovat si na někoho prstem (кол; негат) *извргнути некога порузи* показати/показивати на некога прстом *K takovému podvodu se nepropůjčím. Aby si pak na mě lidi ukazovali prstem!* **A netajit se svými sympatiemi k někomu**

vycucat si něco z prstu/malíčku/palce (кол; подруг) *сналажљиво и брзо нешто измислити* исисати нешто из (малог) прста, превити се као црв

zaťukat/ukázat si prstem na čelo *назначити да је нешто јасна глупост* ставити (себи) прст на чело

ukázat si prstem na čelo *в.* zaťukat prstem na čelo

bubnovat prsty (na stole) *показивати нестрпљење* с(ј)ед(ј)ети као на иглама/трњу

být/bejt za pět prstů (кол) *бити украден* добити ноге, бити смотан, (бити) згепарлук

dívat se/koukat se/hledět na někoho skrz prsty (кол; негат) *гледати презриво, непријатељски, омаловажавати га* гледати некога са висине/испод ока *Nevím, proč na mě kouká skrz prsty, nic jsem ti přece neudělal* **C dívat se na někoho spatra**

A chovat někoho ve vážnosti; mít o někom vysoké mínění

dívat se někomu na prsty *в.* koukat někomu na prsty

hledět na někoho skrz prsty *в.* dívat se na někoho skrz prsty

hledět někomu na prsty *в.* koukat někomu na prsty

koukat/hledět/dívat se někomu na prsty/ruce (кол) *пазити, мотрити на неког* држати некога на оку, не испуштати/пуштати неког из вида/с ока/из очију *Musíš*

tu koukat na prsty, až přijde k nám. Je to známý poberta. ♦ Вар. *руце* je р(иј)етка. С nespouštět někoho z očí А mít k někomu plnou důvěru

koukat se na někoho skrz prsty *в.* dívat se na někoho skrz prsty

koupit/kupovat něco za pět prstů (a chmat) (кол; погрд) *украсти, добити забадава* стрпати у цеп, имати дуге прсте С *krást j. straka*; mít dlouhé prsty А mít čistou firmu

mít v něčem prsty (кол; негат) *учествовати у нечем, имати скривеног уд(ј)ела* уплести/ум(иј)ешати (своје) прсте, бити нечије масло *Není jasné, kdo všechno v tom má prsty, ale jeden člověk takovou krádež nemohl provést.* А bejt čistej

namočit si prsty do něčeho být do něčeho/v něčem namočeněj *имати удјела у нечем компромитујућем* уплести (своје) прсте у нешто

Na prstech jedný/jedné ruky bys/by je spočítal. и. **Dají se spočítat na prstech jedný ruky.** Могу се избројати на прстима једне руке.

nechtít si pálit/nepálit si prsty kvůli někomu/kvůli něčemu/pro něco (кол; негат) *не хт(ј)ети имати посла, везе са нечим, не жалети/жељети настрадати* не хтјети знати за неког/нешто, не хт(ј)ети опећи прсте због неког *Kdyby šlo o správnou věc, jistě by se přimluvil, ale kvůli takové hlouposti si pálit prsty nechce.*

nepálit si prsty kvůli někomu/kvůli něčemu/pro něco *в.* nechtít si pálit prsty kvůli někomu

pálit si prsty kvůli něčemu/kvůli někomu/pro něco **1.** *зло, непријатно се провести помажући некоме* опећи прсте **2.** *в.* pálit si prsty za někoho

pálit si prsty za někoho (кол; негат) *штетити себи помажући другоме, извргавати се опасности за другога* вадити/извлачити кестење из ватре за некога *Ať se Pepík z tý šlamastyky vyliže sám, já si za něj pálit prsty nebudu. Já jsem ho před tím několikrát varoval.*

popálit si prsty (v/při něčem) *в.* spálit si prsty

proběhnout někomu skrz prsty *в.* proklouznout někomu skrz prsty

proklouznout/proběhnout/utéct někomu skrz prsty *о прилици, могућности: нестати, проћи* исклизнути из руку

přiskřípnout/skřípnout někomu prsty (кол) *затећи некога у вршењу недозвољене радње, ухватити и казнити неког* ухватити некога на д(ј)елу, притегнути/средити неког

skřípnout někomu prsty *в.* přiskřípnout někomu prsty

spálit si/popálit si prsty (v/při něčem) (кол; негат) *лоше се провести, претрпјети неусп(ј)ех* лоше проћи, опећи се, провести се као бос по трњу, обрати (зелен) бостан *Už jednou jsem si spálil prsty, podruhé mě nikdo do takové nepřipravené akce nedostane.*

spočítat si/vypočítat si něco na prstech jedné ruky/na pěti prstech (кол) *лако закључити, схватити, погодити* не треба некоме велика памет да види/закључи/схвати *Můžeš si spočítat na prsty, že nám podzimní body k udržení v lize nestačí.*

strkat do něčeho prsty (кол; негат) *м(иј)ешати се у нешто непозван* плести се у нешто, мијешати се/плести се у туђа посла *Nestrkej do toho prsty, šéf je tvrděj chlap a nenechá si to líbit! A hledět si svého*

šlapat někomu na prsty/paty(кол) *строго некога контролисати* пратити некога у стопу, држати некога на оку/ланцу *Ještě že ti rodiče šlapou na prsty, kdoví co by z něj vyrostlo.*

utéct někomu skrz prsty *в.* proklouznout někomu skrz prsty

vypočítat si něco na prstech jedné ruky/na pěti prstech *в.* spočítat si něco na prstech jedné ruky

popadnout/chytit příležitost za pačesy (кол) *искористити даге, повољне околности* искористити повољан в(ј)етар у леђа

срát se až (mu) pupek praská/puká (кол; негат) *јести брзо и похлепно* једе да (две) пуца за ушима/иза ушију, једе ако као да три да није јео ♦ Вар. *puká* је р(иј)етка. **С** сре се, аџ се му дѣлајí boule за ушима **А** јíст j. vrabec

mít plnej pupek/plný břicho/panděro *бити сит* пун је стомак некоме, најести се до грла

namastit si/mastit si pupek (кол) *уживати у јелу и пићу, добро се најести* омастити/мастити брке, најести се до грла **С** narpat si nácka; **дát si do trumpety А** sušit hubu

plný pupek *в.* plné břicho

pupek Evropy (публ; експр, 2. об. ирон, подруг) **1.** *средиште европског континента* срце Европе *Žijete v samém pupku Evropy.* **2.** *оно што се сматра*

најзначајнијим пупак земље/св(иј)ета A tento politik si myslел, že se všichni na něho dívají, prostě že je pupkem Evropy.

shodit pupek *в.* shodit břicho

dívat se na někoho/něco s otevřenou pusou *в.* koukat na někoho s otevřenou hubou

koukat na někoho/něco s otevřenou pusou *в.* koukat na někoho s otevřenou hubou

mít na někoho pusu *в.* mít na někoho hubu

mluví j. když má v puse horký brambor *говори хуњакаво, мумла прича/говори као да жваће р(иј)ечи*

mluvit s plnou pusou *говорити и имати храну у устима* *говорити пуних уста/с пуним устима*

na plnou pusu/hubu (кол; експр) *без околишања, отворено и гласно* *на сва уста*
Na plnou pusu vyslovil to, co jiní obcházeli. С на plný pecky

nevidět si do pusy *в.* nevidět si do huby

plesknout se/plácnout se přes pusu *в.* plesknout se přes ústa

pusa/huba od ucha k uchu (кол; експр) *велика уста; широк осм(ј)ех* *уста од уха до уха*
Znávali jsme ho věčně rozesmátého, s pusou od ucha k uchu, ale teď je pořád nějak zapšklý.

pustit si pusu na špacír *в.* pustit si hubu na špacír

říct něco na plnou pusu *в.* říct něco na plnou hubu

s otevřenou pusou/hubou/ústy (кол; експр) *изненађено, сконцентрисано, одушевљено*
отворених уста, широм отворених очију
S otevřenou pusou pozoroval, jak to dopadne.

sešpulit pusu *в.* sešpulit ústa

sotva hubu/pusu otevřít

špulit pusu *в.* sešpulit ústa

Že tě pusa nebolí! *в.* Že tě huba nebolí!

R

mít široká ramena *в.* mít široký hřbet

nesahat někomu ani po ramena *в.* nesahat někomu ani po kolena

poklepat někomu na rameno 1. *исказати некоме признање* 2. *знак јављања*
потапшати некога по рамену

dostal ránu/facku, až se mu v očích zajiskřilo (кол; негат) *добити силан ударац у главу, бити омамљен од ударца* пребројати/вид(ј)ети све зв(иј)езде С то была факка ј. Brno/hrom; dostal ránu, až se mu dělaly mžitky před očima А было то ј. když blecha štípne; bylo to ј. pohlazení

brát rozum do hrsti *в. взít rozum do hrsti*

být na rozum padlý *в. být на hlavu padlý*

sebrat rozum do hrsti *в. взít rozum do hrsti*

vzít/sebrat/brát rozum do hrsti (кол) *добро промислити о следећем поступку, р(иј)ешити неки проблем/ситуацију* узети памет у главу, добро мућнути главом „*Vezměte rozum do hrsti a snažte se najít kompromis,*“ *apeloval ministr na poslance.* (ČNK) С взít všech pět dohromady А střílet od boku; brát něco на lehkou váhu

hryzat se do rtů и. **hryzat si rty** *бити нервозан и забринут* гристи нокте

nedostat něco přes rty *не изговорити нешто, не рећи* не превалити нешто преко усана

sevřít rty *показати своју одлучност; бити тврдоглав и немилосрдан* стиснути усне, стегнути уста

svlažit si rty *попити мало течности* овлажити уста

viset někomu na rtech/ústech (неутр) *слушати некога веома напето, пратити га с великим занимањем* гутати нечије р(иј)ечи С poslouchat s otevřenou hubou/se zatajeným dechem А poslouchat kolenem/na půl ucha

držet někoho za ručičku *в. водit někoho за ručičku*

nechat se vodit за ručičku *бити несамосталан и препустити се старању* другога држати се неког/нечије сукње

Tobě tak ručičky pozlatit! *хвала ти велика за пружену помоћ* Руке ти се (по)златиле.

vodit někoho за ručičku/ruku (кол; негат, подруг) *прет(ј)ерано се бринути о некоме и штити га* водити некога за руку

být bez něčeho ј. bez ruky/rukou/bezruký (кол – неутр) *не моћи добро функционисати без нечега* бити као риба на сувом *Hodinky přese mít musím. Bez*

nich je člověk j. bez ruky. C být (bez něčeho) úplně levej A umět v tom chodit; vzít to za správný konec; jít na něco od lesa; to je moje pravá ruka

být/bejt někomu k ruce (кол) *бити некое на располагању, од помоћи бити/наћи се при руци*

být/bejt někomu na ruku *в. jít někomu na ruku*

být/bejt pravá ruka někoho/pravou rukou někoho stát se pravou rukou někoho, pravá ruka někoho *помагати некое и бити му главни ослонац бити нечија десна рука*

být/bejt při ruce (кол; позит) mít něco/to při ruce *бити уз пут или у непосредној близини бити с руке/при руци Cestou z práce si vždycky nakoupím, všechny obchody mám při ruce.*

čisté ruce (кол; позит) mít čisté ruce *поштење, неумрљана част чист/неокаљан образ Do této funkce přicházel a z ní i odešel s čistýma rukama. C čistý/neposkvrněný štít*

číst někomu z ruky *в. hádat někomu z ruky*

dát/vysázet někomu něco na ruku/dlaň dostat něco na ruku/dlaň (od někoho) *предати лично некое нешто (пошиљку, новац и сл.) дати некое нешто на руке*

dát/vložit za někoho ruku do ohně (неутр; позит) *чврсто в(ј)еровати некое и гарантовати за њега дати/ставити руку у ватру за некога A nedat za někoho ani zlámaný groš*

De/jde mu to vod/od ruky. (кол) *ради нешто с лакоћом, брзо и добро Иде му (то) од руке.*

dostat něco na ruku/dlaň (od někoho) *добити пошиљку, новац и сл. добити нешто на руке*

hádat/číst/věštit někomu z ruky hádání z ruky *прорицати некое будућност гледајући линије на длану гледати у длан*

holé ruce (кол – неутр; експр) **1.** *немање новца, иметка, потпуни почетак голи живот Voda odnesla celou jeho chalupu. Zůstaly tu jen holé ruce a odvaha začít znovu. 2. чов(ј)ек без потребног алата, евент. оружја голим рукама, голих руку Holýma rukama to auto nespravím. – Ubránil se útočnickovi holýma rukama.*

Jde mu to vod/od ruky. *в. De mu to vod ruky.*

Jednou rukou dává, druhou bere. *не даје никад ништа бесплатно* Једном руком даје а другом узима.

jít/být/bejt někomu na ruku (кол; позит) *помагати некоме, подржавати га* ићи некоме на руку, изаћи некоме у сусрет *Partnerský podnik nám šel na ruku, a tak jsme to dokázali dřív.* С vycházet někomu vstříc А stavět se někomu do cesty; házet někomu klacky pod nohy

jít ruku v ruce (s něčím) (неутр) *бити у складу, наступати заједно* ићи руку под руку

mávnout/mávat nad tím/něčím/někým rukou (кол; негат) **1.** *исказати незаинтересованост за нешто* **2.** *одбацити нешто са презиром* одмахнути/одмахивати руком

mít něco/někoho po ruce (кол) být po ruce *имати нешто на располагању, физички близу себе* имати при руци С mít něco/někoho při ruce; mít oporu v někom

mít něco/někoho v ruce/rukou (кол) *владати над неким, контролисати некога* држати некога у шаци, имати/држати нешто у рукама/руци

mít lehkou ruku *lehká ruka* **1.** *писати лако и имати лак стил* **2.** *ум(ј)ети добро и допадљиво писати* бити човјек од пера

mít v ruce všechny trumfy (кол) *бити у предности, испуњавати све услове за поб(ј)еду* држати све адуте, имати све на својој страни

mít pádnou/těžkou/tvrdou ruku *pádná/ těžká ruka* *имати снажан ударац* имати тешку руку

mít (v něčem/při něčem) šťastnou ruku (кол; позит) *šťastná ruka* *добро узабрати, имати успеха* бити срећне руке С *moc si gratulovat* А *šlápnout vedle*

mít štědrou ruku (неутр – кол; позит) *бити дарежљив, давати не штедећи* бити широке руке С mít ruku vždy otevřenou А *sedět na penězích*

mít těžkou ruku *в. mít pádnou ruku*

mít tvrdou ruku *в. mít pádnou ruku*

mít volnou ruku/volné ruce/volný ruce (v něčem) (кол; позит) *бити независтан у одлучивању, имати могућност слободног избора* имати одр(иј)ешене/слободне руке

nabídnout/nabízet/podat někomu smírnou ruku/ruku ke smíru *показати спремност за помирење* пружити руку (помирења)

nabídnout někomu ruku *в.* požádat někoho o ruku

nevzít něco do ruky (celý den) (кол) *не користи/конзумирати нешто што се иначе користи/конзумира, не радити не узети у руке ц(и)јели дан*

pevná ruka (књиж) *строгост и дисциплина чврста/гвоздена рука Řízení tak velké stavby vyžaduje pevnou ruku. – Pevnou rukou řídil po léta osudy své země. – Na jeho chování je znát pevná ruka rodičů.*

podat někomu ruku **1.** *формално некога поздравити* **2.** *помоћи некоме* пружити некоме руку

podat někomu smírnou ruku/ruku ke smíru *в.* nabídnout někomu smírnou ruku

požádat někoho o ruku и. **nabídnout někomu ruku** přijmout ruku někoho *запросити некога затражити нечију руку*

пřijmout ruku někoho *в.* požádat někoho o ruku

Ruku líbám! и. **Rukulíbám!** **1.** *поздрав мушкарца упућен женама* **2.** *учтиво изражавање захвалности* Љубим руке!

Ruka ruku myje/meje. (кол; негат) *они који поступају сложено, помажу се узајамно* Рука руку мије. С Já na brachu, brácha na mě.

Ruku na srdce! *искрено говорећи* Руку на срце.

řádit (někde) j. černá ruka (кол; негат, погрд) *разјарити се, постројавати и реорганизовати* преврнути све наопачке, бити као подивљао пас, понашати се као б(и)јесан пас С řádit j. tajfun; být j. utržený z řetězu А být j. mílius; jednat s někým v rukavičkách; mít holubičí náuru

s prázdnýma rukama (кол; експр, об. негат) přijít/vrátit se/odejít/začít/začínat s prázdným rukama **1.** *немање новца, иметка, средстава за нешто с празним џеповима, празног џепа* S prázdnýma rukama se do takové stavby pustit nemůžu. **2.** *немање поклона за неког празних руку* Musím koupit něco aspoň dětem, s prázdnýma rukama se tam objevit nemůžu.

sebrat/vzít všechno co [mu] přijde/přišlo pod ruku **1.** *узети, покупити све што се нађе* **2.** *украсти све што се нађе* узети све што некоме дође под руком

sevřít/svírat ruku (v pěst)/ruce (v pěst) *в.* zatlout pěst

skončit vlastní rukou vlastní rukou *извршити самоубиство* подићи руку на себе

svázat/svazovat si něčím ruce *ограничавати своје могућности* везати/свезати руке себи

Svědí/svrbí mě ruka. *желим да ударим некога* Сврби ме песница.

věštit někomu z ruky *в.* hádat někomu z ruky

vládnout někomu/někde tvrdou/železnou rukou *в.* vládnout železnou pěstí

vodit někoho za ruku 1. *помагати некоме да се креће* водити некога за руку **2.** *в.*

vodit někoho za ručičku

vložit za někoho ruku do ohně *в.* dát za někoho ruku do ohně

vysázet někomu něco na ruku *в.* dát někomu něco na ruku

vzít všechno co [mu] přijde/přišlo pod ruku *в.* sebrat všechno co [mu] přijde pod ruku

z druhé ruky (кол) mít něco/dostat něco z druhé/třetí ruky *преко посредника* из друге руке **A** z první ruky

z první ruky (кол) mít/dozvědět se něco, dostat něco z první ruky *без посредника, директно, пров(ј)ерено* из прве руке *Je to zpráva z první ruky, považujte ji za zaručenou!* – *Když už chceš koupit ojeté auto, ať je to aspoň vůz z první ruky!* **A** z druhé ruky

z ruky do ruky (кол – неутр; експр) jít z ruky do ruky **1.** *прелазак од једне особе до друге услед великог интересовања* (ићи) од руке до руке/из руке у руку *Knížka se stala bestsellerem a kolovala z ruky do ruky.* – *Okouznila celý ples a tanečníci si ji měnili z ruky do ruky.* **2.** *разм(ј)ена нечега једне одмах* на лицу м(ј)еста, ја теби – ти мени *Na jinou výměnu než z ruky do ruky nepřistoupím.*

zатnout/zатíнат ruku (v pěst)/ruce (v pěst) *в.* zатnout pěst

zобат někomu z ruky *в.* žrát někomu z ruky

ženská ruka (кол) *жена у кући, резултат женског рада* женска рука *Je vidět, že v téhle domácnosti chybí ženská ruka.* – *Potřeboval by doma nutně ženskou ruku, má to tu moc zanedbané.*

žrát/zобат někomu z ruky *бити покоран и послушан* јести некоме из руке

bránit se rukama nohama *бранити се свим средствима и на све начине* бранити се/борити се рукама и ногама/зубима и ноктима

brát rukama nohama 1. *бити подмитљив* **2.** *бити на положају и красти* **3.** *узимати нешто у великој количини* трпати у свој џеп/своје џепове, пунити свој џеп/своје џепове, грабити/узимати шаком и капом

být/bejt v rukou někoho (кол; негат) **1.** бити контролисан неким, бити у нечијем нос(ј)еду, зависити у потпуности од неког пасти некоме у шаке, бити/налазити се у нечијим рукама

dát něco do dobrých/dobřejch rukou в. свěřit něco do dobrých rukou

dát/dávat od toho/něčeho ruce (radši) pryč (кол) **1.** не учествовати, одустати од нечега дићи/дизати руке од негеча **2.** удаљити се в. Ruce pryč od (toho)! **A1** vrhnout se do něčeho po hlavě

dívat se někomu na ruce в. koukat někomu na prsty

hledět někomu na ruce в. koukat někomu na prsty

chodit s rukama v kapsách s rukama v kapsách, ruce v kapsách *ићи ништа не радећи, доколичити* убијати дан, хватати зјале, красти Богу дане

koukat někomu na ruce в. koukat někomu na prsty

má jí tak rád, že by ji na rukou nosil (кол; позит) *чинити за некога све из љубави* држи је/некога као мало воде на длану, скинуо би зв(иј)езде с неба за некога **A** mají se rádi j. pes a kočka; mít rád někoho j. veš v kožiše/valach hříbě; nenávidět někoho až do morku kostí

mít něco/někoho rukou в. mít něco/někoho v ruce

mít plné/plný ruce práce (s něčím/někým) (кол) *бити много заузет* имати пуне руке посла **C** být v jednom kole; být zavalený prací; mít starostí až nad hlavu **A** nemít do čeho píchnout

mít ruce v klíně в. sedět s rukama v klíně

mít (něčím) svázané/svázaný ruce (кол; негат) *бити нечим веома ограничен, не моћи поступати по својој вољи* руке су некоме свезане/спутане

mít volné ruce/volný ruce (v něčem) в. mít volnou ruku

mocť si (s někým) podat ruce (кол; негат) *не бити бољи од неког, бити исти* моћи се са неким ухватити под руку *Ty ho nemáš co kritizovat, vždyť si s ním můžeš podat ruce!*

nevědět kam/co s rukama (кол) *показивати несигурност нервозним покретима* не знати куд с рукама **A** chovat se j. doma

rozhazovat oběma rukama/plnýma rukama/plnými hrstmi
и. **rozhazovat voběma/plnejma rukama** (кол; негат) *несебично давати, трошити*

немилице новац давати капом и шаком, имати шупље руке ♦ Вар. *hrstmi* је р(и)јетка. **A sedět na penězích; být lechtivý na peníze**

Ruce pryč! и. Ruce pryč od toho/něj! и. Ruku pryč! 1. *не говори лоше о неком/нечем* Не узимај [га] у уста! 2. *остави; чувај се, боље је да се удаљиш* Даље руке од тога!

Ruce vzhůru! předaj(me) se Руке увис!

sedět s rukama v klíně и. mít ruce v klíně *ништа не предузимати; остати равнодушан и незаинтересован* с(ј)ед(ј)ети/гледати прекрштених/скрштених руку

složit/skládat ruce do klína/v klín (кол; негат) *резигнирати* дићи/опустити/скрстити руке *Po prvním nezdařeném pokusu složil ruce do klína a nedělal už vůbec nic.*

svěřit/dát něco do dobrých/dobřejch rukou (неутр; позит) *бýt v dobrých rukou пов(ј)ерити нешто одговорној и поузданој особи* положити нешто у добре руке **A nechat někomu něco napospas; střelit vedle**

špinit si (s něčím/někým) ruce (неутр; погрд) *špinavé ruce итетити свом угледу, радити нешто недостојно* прљати/каљати руке **C poskvrnit svůj štít; pošramotit svou reputaci; být v něčem namočený**

zlaté ruce (књиж – неутр; позит; пон. ирон) *mít zlaté ruce мануална в(ј)ештина, спретност* златне руке *Zlaté ruce českého dělníka dokážou divy.*

dát někomu přes rypák/do rypáku в. *dát někomu přes hubu*

dát si/dávat si do rypáku (кол) *много појести и понити, добро се гостити* јести као ала/мећава/проваљен, најести се до гуше **C dát si do trumpetu**

dostat rypák/do rypáku в. *dostat přes hubu*

chytit se/chytnout se za rypák в. *chytit se za nos*

Nestrkej do toho rypák! *Гледај своја посла!*

popadnout se za rypák в. *chytit se za nos*

strkat do něčeho/někam rypák/frňák (кол; негат) *бити превише радознао, м(и)јешати се у нешто* забадати/завлачити (свој) нос, гурати нос у туђе послове/ствари/тамо гд(ј)е му није м(ј)есто **A hledět si svého; může mi to bejt ukraden**

vzít se za rypák в. *chytit se za nos*

S

Slova mu (u)vázly v hrdle. *в.* Uvázlo mu to v hrdle.

brát si něco k srdci *в.* vzít si něco k srdci

být j. bez srdce (кол; негат, погрд) 1. *бити немилосрдан и неос(ј)етљив* бити без срца/душе (и срца) 2. *не ум(ј)ети се заљубити, бити хладан* бити хладан као лед

C1 být j. kámen/z kamene; **nemít srdce** **C2** být j. psí čumák **A1** mít srdce j. na dlani; je to dobrák od kosti; mít srdce na pravém místě **A2** mít se k sobě j. dvě hrdličky

celým srdcem и. **z celého/plna srdce** (V) (књиж – неутр; експр) *сасвим, посве, искрено* ц(иј)елим свим срцем, свом душом (својом) **C** z (té) duše и. z celé duše и. (s) celou duší; z hloubi duše

Cesta k srdci vede žaludkem. *лакше је заљубити се у особу која зна добро да кува* Пут до (мушког) срца води преко стомака.

cítit/mít srdce až v hrdle/krku (кол; негат) *уплашити се, узнемирити се* срце је сишло некоме у пете, срце је некоме скочило у грло, срце скаче/скочи у грло **C** mít sevřené/stažené hrdlo; mít srdce j. v kleštích **A** mít nervy j. provazy/špagáty; nic s ním nehne; nic ho nerozhází

Co na srdci, to na jazyku. *ув(иј)ек све искрено, отворено рећи* Што на ум, то на друм.

Co máš na srdci? *шта те мучи* Шта ти лежи на срцу/души?

... co srdce ráčí! *све што пожелите* све што душа зажели, по (милој) вољи *Nemusíte mě žádat o dovolu, klidně si dělejte, co srdce ráčí.*

Čeho je srdce plno/čím je srdce naplněno, tím ústa přetékaají. *чов(ј)ек најрадије говори о ономе чиме се бави или што воли* Што у срцу, то и на језику.

dělat něco od/ze srdce (rád) *радити нешто искрено и радо* радити нешто од срца

dělat/udělat něco s těžkým/krvácejícím srdcem *радити нешто нерадо* радити нешто тешка срца, радити нешто као преко батине

dělat něco celým srdcem/celou duší *радити нешто пожртвовано, са заносом и посвећеношћу* радити нешто читавим/пуним срцем

chytit někoho za srdce (кол; позит) *заинтересовати, ганути, изазвати симпатије* прирасти за срце, дирнути/такнути некога у срце *Nejdřív tu knihu*

odmítal, ale pak ho chytla za srdce a pročítal ji znovu a znovu. A nechalo ho to chladným; ani to s ním nehnulo

Její srdce patří jinému. *воли већ неког другог* Њено срце припада другом.

ležet někomu na srdci (неутр) Leží mu to na srdci. *бити предмет нечијих брига, мисли* лежати/бити на срцу *Otec ti pomůže, víš přece, že mu tvůj úspěch leží na srdci.* A mávat nad vším rukou; házet všechno za hlavu

Kam ho srdce táhne. *в.* Půjde, kam ho srdce táhne.

lví srdce (књиж; позит) **1.** *храброст и јунаштво* **2.** *храбра особа, јунак* лавље срце *Projevil za těchto mimořádných okolností své lví srdce.* **С** rytíř bez bázně a hany **А** babské/zaječí srdce

mít něco na srdci (кол) *хт(ј)ети нешто рећи, некога замолити за услугу, помоћ и сл.* лежи некоме нешто на срцу/души

mít dobré/dobry srdce (кол – неутр; позит) *бити добра и саос(ј)ећајна особа* имати велико срце, имати срца **С** mít zlaté srdce; být učiněná/vtělená dobrota **А** mít tvrdé/kamenné srdce; nehnout pro někoho ani prstem

mít kamenné/tvrdé srdce и. **mít kamenný/ tvrdý srdce** и. **mít srdce z kamene** (неутр – кол; негат, погрд) **1.** *бити непопустљив и неос(ј)етљив* **2.** *бити неприступачан* бити камена/каменог/тврда/тврдог срца; бити од камена, имати срце од камена, бити без срца **А1, 2** mít dobré/zlaté/měkké srdce; vyjít každému vstříc

mít měkké/měkký srdce (кол; позит и негат) *бити саос(ј)ећајан, благ и попустљив* бити мека срца **С** mít měkkou náuru **А** mít místo srdce kámen; být tvrdý j. žula

mít srdce až v krku/hrdle *в.* cítit srdce až v krku

mít srdce (až) v kalhotách (кол; негат, подруг) *јако се уплашити, бојати се* срце је некоме пало у гаће, срце је некоме сишло у пете **С** mít plný kalhoty/plnou prdel strachu **А** mít lví srdce; nebát se ani čerta

mít srdce j. na dlani (кол; позит) *бити добродушан, искрен и отворен* бити душа од чов(ј)ека, бити добар као анђеол/хлеб **С** mít srdce na pravém místě; mít zlaté srdce **А** být falešný j. kočka; stavět se do očí; mít na jazyku med a v srdci jed; závidět někomu nos mezi očima

mít srdce j. zvon (кол) *имати савршено здраво срце* бити здрав као дрен **A** mít srdce na hadry; je hin na srdce

mít srdce na pravém/pravým místě (кол; позит) *бити добра и племенита особа* бити доброг срца, имати велико/златно срце **A** dobré žilky v něm není; nestojí ani za zlámanej pětník

mít velké/velký srdce (неутр – кол) *бити храбар, показати изузетну одважност* бити лављег срца **A** mít zaječí/ babské srdce; mít srdce hned v kalhotách

mít zlaté/zlatý srdce/srdce ze zlata (кол; позит) *злате срце/srdce ze zlata* *бити племенит и добродушан* имати златно срце

nejít někomu od srdce (неутр; негат) *не бити искрен и срдачан, већ само формалан* не бити од срца

nemoci něco přenést přes srdce (неутр – кол; негат) *не моћи се са нечим помирити* не моћи се носити са нечим, не моћи сварити нешто *Stále svou bývalou ženu pronásleduje, nemůže přenést přes srdce, že se s ním rozvedla.* **A** nedělat si z něčeho velkou hlavu; mávnout nad něčím rukou

od srdce se (někomu/něčemu) zasmát *насмејати/насмјати се срдачно и весело* од (свег) срца се насмејати/насмјати

otevřít někomu své srdce/své ledví (неутр) *поверити се некоме, отворено изнети осећања и мисли* отворити (своје) срце некоме *Mé gesto na něj zapůsobilo tak, že mi otevřel své srdce a měl mi hodně co říci, přestože jej provází pověst muže skoupeho na slovo.* (ČNK)

přát si něco celým srdcem/z (plna) srdce *имати јаку жељу* желети/жељети нешто из свег срца/све душе

přirůst někomu k srdci (неутр; позит) *изазвати нечије симпатије и љубав* прирасти некоме за срце/к срцу *K srdci jí však mnohem víc přirostlo období první republiky: „Ta doba se mi moc líbí, připadá mi poctivá.“* (ČNK) **A** zůstat někomu cizí

Půjde, kam ho srdce táhne. и. **Kam ho srdce táhne.** *ићи ће ономе кога воли/онамо камо жели* Иде гд(ј)е/куда га срце води.

srdce Evropy (kniž) *м(ј)есто у средини европског континента* срце Европе *Hradní a zámková sezona je v plném proudu, je tedy nejvyšší čas vydat se za dědictvím, které z naší země dělá to pravé srdce Evropy.* (ČNK)

srdce mu bije/buší j. zvon (кол; експр) *срце некоме куца силно и убрзано због узбуђења* срце [му] удара/бије као лудо **C** *srdce mu buší j. kladivo* **A** *záleží mu na tom j. na loňském sněhu*

Srdce se nedá poroučet. и. **Srdce si nedá poroučet.** *не могу се љубав и заљубљеност контролисати разумом* Срцу се не наређује.

Srdce se v něm zastavilo. *укочио се од страха* Срце му је сишло у пете. Срце му се охладило. Следила му се крв у жилама.

vzít si/brát si něco k srdci **1.** *поучити се и запамтити нешто као позитивно искуство* примити нешто к знању **2.** *примити нешто озбиљно и одговорно, водити бригу о томе* примити/узети нешто (к) срцу

zlomit někomu srdce *zlomené srdce* **1.** *изазвати у неком велику, страсну љубав* помутити/помести/пом(ј)ерити памет некоме **2.** *разочарати неког и задати му душевну бол* сломити некоме срце

básnické střevo *в. básnická žíla*

vidět někomu až do střev *в. vidět někomu až do žaludku*

To je (ale) střevo! *трапав је* Смотан као сајла.

Š

labutí šíje/krk (књиж; позит) *витак и извајан врат код жене* лабудов врат, врат као у лабуда *V této róbě zvlášť vynikla její bělostná labutí šíje.* **A** *tlustý krk*

mít hrdou šíji *бити поносан и не потчињавати се* бити несаломивог духа

mít tuhou šíji *бити веома тврдоглав, непопустљив, несавладив* бити тврд орах/тврда кост, тврдити своје

sklonit před někým šíji *покорити се, попустити пред неким* савити врат/шију, повити шију

hloupá šiška *в. hloupá hlava*

zamotat někomu šišku *viz zamotat někomu hlavu*

Vyndeј si špunty z uší! *в. Dej si vypláchnout uši!*

chytit štěstí za pačesy *в. popadnout štěstí za pačesy*

popadnout/chytit štěstí za pačesy (кол) *искористити повољну прилику* искористити добар в(ј)етар у леђа **A** *zahodit/spálit všechny šance; šlapat si po štěstí*

T

být/chodit j. (tělo) bez duše (неутр; негат, пон. ирон) *бити покуњен, снужден, ићи безвољно* ићи као покисао, држати се као покисли врабац, стајати као без душе **C** *chodit j. bludná ovce*; **být/chodit j. ve snu**; **být duchem nepřítomný A být j. rtuť/mník**; **běhat j. drak**; **vzít rozum do hrsti**

držet si někoho (dál/na tři kroky) od těla (кол; об. негат) *бити резервисан према некоме, понашати се опрезно и хладно* држати некога на одстојању, бити резервисан **A** *pustit si někoho k tělu*; **otevřít někomu svou náruč**

hejbnout tělem *в. hodit tělem*

hodit/hejbnout/pohnout tělem *пожутити, убрзати темпо* мрднути мало, (о)пружити корак

mít v těle deset/tisíc čertů *бити веома немиран, нестаиан; понашати се дивље* бити као жива, бити жива ватра; ушао је ђаво под кожу некоме

mít v těle malou dušičku (кол; негат) *malá dušička*; *Byla v něm malá dušička. mnoho se uplašiti* срце је некоме сишло у пете, заледити се од страха **A** *mít pro strach uděláno*; *houby si z něčeho dělat*

necítit tělo *бити веома уморан* не ос(ј)ећати (сопствено) т(иј)ело

nemít v těle kouska studu *бити безобзиран, не показивати никакав стид* имати образ као ђон, немати ни срама ни образа

nepustit si někoho k tělu *в. držet si někoho od těla*

nepřipustit si někoho k tělu *в. držet si někoho od těla*

pohnout tělem *в. hodit tělem*

tělem (i) duší и. **duší (i) tělem** (неутр; позит) *потпуно, посве одано* душом и т(иј)елом *Je jen přirozené, že tento revolucionář tělem (i) duší nemohl jednat jinak. C z celé duše*

šít/ušít někomu něco na tělo (кол; позит) *být šitý na někoho; ušitý na tělo* *осмислити, припремити нешто тачно за неког* бити као створен/измишљен/наручен/поручен за неког *Tu roli ušil autor Rudolfu Hrušínskému přímo na tělo.*

cizí tváře (неутр – кол; експр) *в. cizí obličej*

dvojit tvář (књиж, публ; 1. негат, погрд) **1.** *лицем(ј)ерје, неискреност* дволичност
V této kritické situaci se projevila jeho dvojit tvář. **2.** *добре и лоше стране нечега*
лице и наличје (медаље) *Poznal z vlastní zkušenosti dvojit tváře profesionálního sportu.*

hledět smrti v tvář *бити у непосредној опасности, умирати* гледати смрти у очи
hořet/planout v tváři/obličej **1.** *постати црвен у лицу* иде/јурне/удари некоме
крв у главу/лице/образе **2.** *имати црвене образе услед повишене температуре*
гори некоме чело

mít dvojit tvář (неутр; погрд) *бити лицем(ј)еран* играти двоструку игру, бити
тањир од два лица, бити (као) ердељски тањир, бити дволичан **C být falešný j.**
kočka; hrát dvojit hru

mít něco napsáno/vepsáno na/ve tváři (неутр) *бити видљиво у изразу, изгледу*
лица види не некоме нешто на лицу, пише некоме нешто на челу, оставити трага
некоме на лицу *Ta léta v koncentráku měli zřetelně vepsána ve tváři.*

Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal. *понаша се весело, али у себи скрива*
бриге Осм(иј)ех на лицу, туга у срцу.

naplivat/plivnout někomu do tváře *увр(иј)едити, презрети* неког
пљунути/пљувати некоме у лице

nasadit vážnou tvář *уозбиљити се, намјестити достојанствен израз лица*
направити (смртно) озбиљно лице

Nastav druhou tvář/Udeří-li tě někdo do pravé tváře, nastav mu i druhou. *не*
враћај лоше лошим Окренити и други образ! Ако те неко удари по десном образу,
окрену му и други! **C neodplácej zlé zlým!**

neztratit tvář (неутр; позит) *не изгубити углед, сачувати част*
очувати/сачувати/не изгубити образ *Odmítá se jakkoliv vyjádřit k tomu, co se stalo.*
Patrně se bojí, aby neztratil tvář.

odvrátit od něčeho/někoho svou tvář *не бити више некоме/нечему наклоњен*
окренути/одвратити главу од неког/нечег, окренути леђа некоме/нечему

planout v tváři *в.* hořet v tváři

před tváří světa (књиж, публ) *наочиглед свих, јавно* пред лицем
јавности/ц(иј)елог св(иј)ета *Norimberský proces odhalil před tváří světa zruďné*
zločiny nacismu. A mezi čtyřma očima

rozjasnit tvář *в. rozjasnit obličej*

s nevinnou tváří и. **s nevinným pohledem** (неутр – кол; експр) *глумећи да се ништа није десило с лицем невинашца/анђела Byl schopen provádět s nevinnou tváří nejrozmanitější neplechy.*

skrývat (svou) pravou tvář (неутр; позит и негат) *pravá tvář někoho претварати се и скривати своје нам(ј)ере и карактер скривати своје право лице*

tuctová tvář (кол; негат) **1.** *обичан, безизражајан изглед свакидашње лице S touhle tuctovou tváří chce k filmu?* **2.** *људи таквог изгледа иста лица, чов(ј)ек/жена/особа без лица Mezi těmi tuctovými tvářemi ho zaujala jen jedna dívka s výraznými očima.*

Tváří se, j. by se nechumelilo. *прави се неупућен, нев(ј)ешт, равнодушан Прави се луд/блесав. Прави се као да је пао с Марса. Прави се Тошо. Прави се Енглеz. Што видео/видио, не видео/видио. С Дělá jako by nic.*

tváří v tvář (књиж) *непосредно; насупрот; насамо* *лицем у лице Setkal se se svým protivníkem tváří v tvář. – Nebezpečí fašismu tváří v tvář vznikala jednotná fronta demokratických sil. Jsem zvědav, zda mi to bude ochoten říct tváří v tvář.*

v potu tváře/tváři (књиж; експр) *властитим радом, великим напором у зноју лица (свог) V potu tváře se domohl lepšího postavení, a teď by je měl zase ztratit?*

vidět kolem sebe/někde samé známé tváře *препознати људе у непосредном окружењу вид(ј)ети све сама позната лица*

zachránit (si) tvář (něčím) (неутр) *спасити, подићи свој углед и част сачувати/осветлати образ*

U

být/bejt/vězet v tom/něčem až po uši (кол; негат) *бити у тешкој ситуацији и не знати како се извући бити до гуше у нечему С být být v něčem až po krk А být v tom nevinně; mít čisté ruce*

být zamilovaný/bejt zamilovanej až po uši *zamilovaný až po uši бити врло заљубљен заљубити се/бити заљубљен преко/до ушију Je krásná, milá, přátelská a něžná – a ty jsi do ní zkrátka zamilovaný až po uši. (ČNK)*

De/jde u to jedním uchem tam a druhým ven. и. **Pouští to jedním uchem tam a druhým ven.** (кол; негат) *не придаје важности ономе што чује, не слуша пажљиво* На једно уво уђе а на друго изађе. С **Kašle na to.**

Dej si vypláchnout uši! и. **Vyndej si špunty/vatu z uší!** *слушај пажљивије и не тражи да понављам већ речено* Опери уши! С **Dávej pozor!**

Doneslo se mu to k uším. и. **Doneslo se to (až) k jeho uším.** *и он је то сазнао* Дошло му је (то) до ушију.

mít za ušima (кол; често негат) *бити препреден, сналажљив и лукав* бити намазан свим мастима, в(ј)ешала би кући донео/донио, превијати се/довијати се/вити се као црв, бити кадар стићи и утећи, искочити ђаволу из торбе *Ten má za ušima, tomu nikdo nikdy nic nedokáže.* С **být liška podšitá; být všemi mastmi mazaný**
A být úplný jelimánek; toho utáhneš na vařený nudli

Jde u to jedním uchem tam a druhým ven. в. De u to jedním uchem tam a druhým ven.

mít uši všude *бити на опрезу* наћулити уши, спавати на пола уха, имати будно око **2.** *пажљиво свакога пратити и све знати* имати на оку

mít zaječí uši (кол; експр) *одлично чути, имати одличан слух* бити танких ушију, имати зечје уши, чути као зец С **tenké uši**

dát někomu za/přes ucho *укорити некога, најчешиће д(и)јете* извући/ишчупати некоме уши

dostat za ucho/uši *добити укор, казну* добити по прстима, добити своје

nemocť (u)věřit/neverřit и. **sotva věřit svým uším** *чути нешто изненађујуће* не в(ј)еровати/пов(ј)еровати својим ушима

neverřit vlastním/svým uším в. **nemocť věřit svému sluchu**

oslí uši (кол; експр) **1.** *велике уши* **2.** *заврнути углови на листу књиге* магареће уши, магарећа уха *Všechny knihy o zdravém vývoji dětí mají oslí uši, a stejně si z nich nepamätujeme dost pouček.* (ČNK)

poslouchat něco/někoho (jen) na půl ucha/jen jedním uchem/na jedno ucho (кол; негат) *слушати непажљиво* слушати напола уха, слушати једним ухом/на једно ухо *Ted' posloucháš na půl ucha, uvidíme zítra, jak si s tím poradíš.* С **jde mu to jedním uchem tam a druhým ven; poslouchat kolenem** **A natahovat uši; viset někomu na rtech/ústech**

projít/prolézt s odřenýma ušima *jedва проћи, положити* провући се (као) кроз иглене уши

prolézt s odřenýma ušima *в.* projít s odřenýma ušima

sedět si na uších (кол; негат) *не слушати, бити растресен* с(ј)ед(ј)ети на ушима

stříhat ušima *в.* zastříhat ušima

sotva věřit vlastním/svým uším *в.* nemocť věřit svému sluchu

vězet v tom/něčem až po uši *в.* být v tom až po uši

zastříhat/stříhat ušima (кол) *почети пажљиво слушати, напрегнути слух* наћулити/наоштрити уши *Zastříhal ušima, jak zaslechl, že se o něm mluví.*

De/jde u to jedním uchem tam a druhým ven. и. Pouští to jedním uchem tam a druhým ven. (кол; негат) *не придаје важности ономе што чује, не слуша пажљиво* На једно уво уђе а на друго изађе. **С** Kašle na to.

Dej si vypláchnout uši! и. Vyndej si špunty/vatu z uší! *слушај пажљивије и не тражи да понављам већ речено* Опери уши! **С** Dávej pozor!

Doneslo se mu to k uším. и. Doneslo se to (až) k jeho uším. *и он је то сазнао* Дошло му је (то) до ушију.

Sedíš si na uších (nebo neslyšíš)? и. Neseď si na uších! (кол; негат) *слушај шта ти говорим* Јеси ли ти глув? **С** Dej si vypláchnout uši!

To mi rve uši. *то је фали* Пара уши. Пробија (ми) то уши.

Uši mu utrhnu! *казнићу га* Ишчупаћу му уши! Убићу га!

zadlužený (až) po uši/krk *веома дужан* дужан до грла/преко грла, у дуговима до гуше, задужен до гуше *Skončil stavbu zadlužený až po uši, ale vyhrabal se z toho.*

dát někomu přes ústa *пљуснути некога по лицу* дати некоме по губици

Dělají se mi v ústech/na jazyku sliny. *радо бих то јео* Иде ми вода на уста.

dívat se na něco/někoho s otevřenými ústy *в.* koukat na někoho/něco s otevřenou hubou

dostat přes ústa *добити шамар, ударац по лицу* добити по носу

jít od úst k ústům *в.* nést se od úst k ústům

koukat na někoho/něco s otevřenou s otevřenými ústy *в.* koukat na někoho s otevřenou hubou

letět od úst k ústům *в.* nést se od úst k ústům

lže, až se mu od úst práší *в.* lže, až se mu od huby práší

mít něčeho/někoho plná ústa *в.* mít něčeho plnou hubu

mít v ústech med a v srdci jed (неутр; негат, погрд) *понашати се пријатељски и умиљато а у себи тајити мржњу* На језику мед а у срцу јед. С mít dvojí tvář; hrát dvojí hru **A** mít srdce na dlani; hrát s odkrytými kartami

mlčí, jak by mu ústa zašil *в.* mlčí, jak by mu hubu zašil

mluvit ústy někoho *говорити ум(ј)есто неког* *говорити у нечије име*

na půl úst/huby (кол; експр; об. негат) *споро, неразгов(ј)етно (у говору)* на пола уста, кроза зубе *Procedil něco na půl huby, že ti ani rozumět nebylo.* **A** на plnou pusou/hubu

nemít co (vzít/dát) do úst *в.* nemít co do huby

nevidět si do úst *в.* nevidět si do huby

nést se/šířit se/jít/letět od úst k ústům (кол) *od úst k ústům* *преносити се усмено, од једног до другог* ићи/ширити се од уста до уста

otevírat si na někoho ústa *бити благо дрзак према неком старијем и отресито одговарати* пуштати/пружати језик, дићи реп

otevírat ústa j. kapr *в.* otevírat hubu j. kapr

otevřít někomu ústa *в.* rozvázat někomu ústa

plesknout se/plácnout se přes ústa/pusu (кол; негат) *рећи нешто што се не би требало и нагло се тргнути и ућутати* угристи се за језик/усну *Plácla se přes pusy, když jí došlo, co řekla.*

rozvázat/otevřít někomu ústa (кол) *присилити некога да проговори, открије нешто* развезати некоме језик/уста

s otevřenými ústy *в.* s otevřenou pusou

sešpulit/špulit ústa/pusu *бити замишљен, неодлучан* грицкати усну

stát s otevřenými ústy *в.* koukat na někoho s otevřenou hubou

šířit se od úst k ústům *в.* nést se od úst k ústům

špulit ústa *в.* sešpulit ústa

utřít ústa *в.* utřít hubu

ucpat někomu ústa *в.* zavřít někomu hubu

viset někomu na ústech *в.* viset někomu na rtech

vkládat/vložit někomu něco do úst *приписати некоме да је нешто одређено рекао* стављати некоме нешто/р(иј)ечи у уста

vyletět někomu z úst *peћи нешто нехотице* излет(ј)ети из/на уста, омаћи се некоме с језика

vypustit něco z úst *в.* vypustit něco z huby

Vzals mi to z úst. *управо сам нам(ј)еравао пећи исто што и ти* Узе ми р(иј)еч из уста.

vzít někomu něco z úst/od úst *в.* vzít někomu něco z huby

zakrýt někomu ústa *в.* zavřít někomu ústa

zavřít/zakrýt někomu ústa **1.** *ућуткати некога, не дати некоме говорити* зачепити/затворити некоме уста **2.** (*само вар. zavřít*) *в.* zavřít někomu hubu

V

Vyndeј si vatu z uší! *в.* Dej si vypláchnout uši!

zломит si vaz/krk něčím/na něčem *не усп(ј)ети у нечему, пропасти* сломити/поломити зубе на некоме/нечему, сломити/ломити (себи) врат, обрати (зелен) бостан

zломит někomu vaz/krk (кол; негат) То му zломilo vaz. *упропастити, уништити некога* сломити некоме врат, стати некоме на шију, оборити/срозати некога у блато, ставити некоме омчу (око врата)

Tak zlom/zlomte vaz. (кол) *желим усп(ј)ех и срећу* Сломи(те) ногу!

mít olověná/těžká víčka и. **mít olověný/ těžký víčka** (кол; негат) *бити веома поспан* капци су некоме тешки, очи се некоме (саме) склапају **С** být ospalý j. kotě **А** mít oči j. tenisáky/blumy

nemoct udržet víčka *в.* sotva na oči vidět

být si/beјt si/ležet si (pořád) ve vlasech (кол; негат) *најчешће о д(ј)еци: често се свађати и међусобно окривљавати* чупати се за косе, слагати се као пас и мачка **С** být pořád v sobě; div si oči nevyškrábou **А** láskou by se snědli; jeden na druhého nedají dopustit

Dlouhý/dlouhé vlasy, krátkej/krátký rozum. и. **Ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum.** (кол) У жене је дуга коса а кратка памет. Дуга коса, кратка памет.

◆ (Челаковски)

ležet si (pořád) ve vlasech в. být si (pořád) ve vlasech

mít čtyři vlasy pěti řadama *имати јако мало косе* имати пет длака на глави

navlas /nachlup stejný в. **nafous stejný nenechat na někom poctivého/rovného vlásku** (кол; негат, погрд) *оговарати некога, оцрнити га и критиковати* пречешати језик о неком, испирати уста неким, оплести некога језиком *Sotva se za ním zavřely dveře, začali se všichni kolegové navzájem překřikovat a za chvíli na něm nenechali rovného vlásku.*

nezkřivit někomu ani vlas/vlásek (na hlavě) (кол; позит) *не изазвати/претрп(ј)ети ни најмању непријатност* неће некоме пасти ни длака с главе, није некоме фалила ни длака с главе

o vlas/vlásek в. o fous

přitažený za vlasy и. **za vlasy přitažený** (кол; експр, негат) *неприродан, натягнут, нереалан* не пити воду *Argumenty, jimiž se hájil, byly mírně řečeno za vlasy přitažené.*

souhlasit na vlas/fous (s něčím) *бити исти, потпуно одговарати* поклапати се у длаку

Tahá to za vlasy. *није добро, тешко се гледа/слуша* Боде очи./Пара уши.

tahat/zatahat někoho za vlasy/pačesy *укорити, казнити некога* ишчупати некоме уши

prohrábnout si vousy *замислити се, размишљати, бити у недоумици* почешати се/чешати се иза увета

Lepší vrabec v hrsti, než/nežli holub na střeše/zajíc v chraští. *радије имати нешто мало и сигурно, него се надати већему* Боље врабац у шаци/руци него голуб на грани.

Z

dělat někomu záda *штитити некога од напада из позадине* чувати/штити некоме леђа

hrbit záda před někým в. hrbit hřbet

krčit záda před někým в. hrbit hřbet

křivit záda в. hrbit hřbet

krýt záda *штитити од напада од позади или са страна* покривати некоме леђа
krýt si záda (кол – неутр) *у борби, спорту итд: бринути о безб(ј)едности и чувати себе од напада од позади или са страна* чувати леђа **A** *nechat si odkrytá záda*

mít něco na zádech *в. mít něco na hřbetě*

mít něco/někoho v zádech *бити праћен и прогоњен* имати некога за петама, неко је некоме (стално) за петама

mít něco/někoho za zády 1. *бити стално контролисан и под нечијим догледом* неко је/стоји/с(ј)еди некоме за вратом **2.** *имати нечију велику подршку и заштиту* имати добру залеђину

mocť někomu za zády kanónem střílet (кол) *не моћи пробудити некога, неометано радити без обзира на нечији сан* спава као топ ♦ Об. као коментар о трећој особи **A** *spát j. na vodě; mít tenké spaní*

namastit někomu záda *в. zmalovat někomu hřbet*

natřít někomu záda *в. zmalovat někomu hřbet*

obrátit se/otočit se/obracet se k někomu zády и. **vobrátit se/votočit se/vobracet se k někomu zády** (кол; негат) *прекинути пријатељство, занемарити неког, напустити га* окренути/окретати некоме леђа **A** *hřát se na výsluní přízně někoho*

ohýbat záda *в. hrbít hřbet*

otočit se k někomu zády *в. obrátit se k někomu zády*

pomlouvát někoho za něčími zády *тајно говорити лоше о некоме* оговарати некога иза леђа

šplhat/vyšplhat po cizích zádech/hřbetech (кол; погрд) *искоришћавати сараднике, оговарати и шкодити другима ради сопствене користи* ићи преко лешева, шлепати се уз неког *Nechápi, jak může pořád jen šplhat po cizích hřbetech. – že tu z toho není zle?*

ukázat někomu záda (кол; негат) **1.** *отићи без поздрава* **2.** *удаљити се од некога* одбијајући даљи разговор показати некоме леђа

Vlez mi na zada/hrb/hřbet! *престани да досађујеш, одлази* Носи се! Остави ме на миру! Иди до врага!

vobrátit se k někomu zády *в. obrátit se k někomu zády*

votočit se k někomu zády *в. obrátit se k někomu zády*

vpadnout někomu do zad/boku (неутр) *напасти некога са стране, изненадити га*
напасти некога с бока/леђа

vyšplhat po cizích zádech *в.šplhat po cizích zádech*

za zády (кол) *потајно, подмукло* иза леђа *Do očí se mi stavěl jako kamarád, ale za zády ho pomlouval, kde mohl.* С по странě

zmalovat někomu záda *в. zmalovat někomu hřbet*

zvalchovat někomu záda *в. zmalovat někomu hřbet*

dát někomu na zadek и. **naplácat někomu zadek** (кол; негат) *истући, казнити неког* дати по дупету/туру

dostat (od někoho) na zadek *добити батине, казну* добити по дупету/туру

dát někomu pětadvacet na zadek/(na/přes prdel) (кол; негат) *јакo некога истући по стражњици* издеветати некога, испрашити некоме тур

Hoří mu zadek. (кол; негат) *види се да је у кризи или невољи* Гори му под петама/табанима/ногама. Дошла му је вода до грла/носа. С *Má nahnáno.*

chodit s holým zadkem *в. chodit s nahou prdelí*

kopnout někoho do zadku *в. kopnout někoho do prdele*

líbat někomu zadek *в. líbat někomu prdel*

mít zadek v kalupu *в. mít prdel v kalupu*

naplácat někomu zadek *в. dát někomu na zadek*

neodlepit zadek *в. nezvednout zadek*

nezvednout/neodlepit zadek *непрестано се излежавати* не подићи ни (своје) дупе

padnout (před někým) na zadek *в. padat před někým na prdel*

Polib mi zadek! *в. Polib mi prdel!*

posadit se před někým na zadek *в. padat před někým na prdel*

sedět na zadku *в. sedět na prdeli*

s holým zadkem (кол; експр, погрд) *сиромашан, без имања и новца* празног цепа, гологузат, голаћ, гоља *Takového ženicha s holým zadkem bys našla všdycky!*

Stahuje se mu zadek. *в. Svírá se mu zadek.*

Svírá/stahuje se mu zadek/prdel. *уплашен је и стр(иј)ени* Усрао се. С *Kleprou se mu kolena.*

dát si zámek na hubu *в. dát si hubu na zámek*

Kainovo znamení (na čele) (књиж; експр) *укаљан углед нечим срамним и нечасним* (носити) жиг срама *Jako bývalý trestanec šel s tímto Kainovým znamením (na čele) celým životem.*

je tu zima j. v prdeli (кол; негат) *врло је хладно* пасја/цича зима **С** je tu zima j. v psinci **A** je tu j. za pecí/v pokojíčku

být vyžranej j. zub 1. *бити веома мршав* бити сув као грана **2.** (ирон) *бити дебео* шири но дужи, лакше га је прескочити него заобићи

něco na zub (кол; експр) *нешто за јело, нека посласица* нешто да се грицне, грицкалица *Prohledal ještě před spaním ledničku, až konečně našel něco na zub.*

po zuby ozbrojený (неутр; експр) *добро наоружан* наоружан до зуба *Objekt hlídala stráž po zuby ozbrojená.*

zub času (кол – неутр) *разарачка сила година* зуб времена *Nikdo se nevyhne tomu, aby se na něm neprojevil zub času. – Motor je ještě dobrý, ale na karoserii je už vidět zub času.*

(mít) zuby/zoubky j. perličky (кол; позит – похв) *имати л(и)јене, правилне зубе* зуби као бисери **A** mít zuby j. noty na buben; mít vyžrané zuby

(mít) zuby j. noty na buben (кол; шаљ, подруг) *имати само покоји (криви) зуб* бити крезуб **A** mít zuby j. perličky

zuby nehty (кол; експр) *свом снагом, свим средствима* рукама и ногама, зубима и ноктима, из петних жила, свом снагом *Stáhli se do obrany a zuby nehty se snažili pozice uhájit. – Zuby nehty trval na svém názoru.*

brousit si/dělat si na něco/někoho zuby (кол; негат) **1.** *показивати велику жељу за нечим* брусити/оштрити зубе на нешто **2.** *нападати неког, критиковати* брусити/оштрити зубе на нечем/неком

cedit (slova) mezi zuby *говорити полако, с муком, у пр(и)јетњи, да се једва чује* ц(и)једити/проц(и)једити нешто кроз зубе

dát někomu do zubů (кол) *премлатити некога* сабити/сасути некоме зубе у грло

dělat si na něco/někoho zuby *в. brousit si na něco zuby*

dostat do zubů (od někoho) *бити премлаћен* добити по носу, добити батине

drkotat zuby/zubama *трести се од хладноће или страха* цвокотати зубима, трести бумбаре

jekat zubama *в. drkotat zuby*

klepat zubama *в.* drkotat zuby

mít něčeho/někoho plné/plný zuby (кол; негат) *изгубити интерес или не подносити више неког или нешто* имати пун нос неког/нечег, некоме је нечега преко главе, бити сит свега *Mám školy plné zuby, už aby byly prázdniny.* **A** nemoc se něčeho nabažít

ukázat někomu zuby/zoubky *успротивити се, показати борбеност* показати зубе

vylámat si/vylomit si na něčem/někom zuby (кол, негат) *не усп(ј)ети у нечему, уложити труд не постигавши циљ* сломити зубе на неком/нечем **A** udělat terno; odnést si palmu vítězství

vynést někoho v zubech (кол; негат) *најурити некога, одбити и избацити* избацити некога главачке **A** přijmout někoho s otevřenou náručí

zatnout/zatínat zuby (кол) *издржати нешто, испрн(ј)ети ђутећу* стиснути/стегнути зубе *Zatni zuby a pusť se do toho znovu, dneska to musí být hotové.*

Ž

bezedný žaludek (кол – неутр; експр) *облапност* ала незасита; вука би појео *Je to snad člověk s bezedným žaludkem, hází do sebe jedno jídlo za druhým.* **C** kachní žaludek

cítit žaludek až v krku/v hrdle *в.* mít žaludek až v krku

Když je prázdný/prázdnej žaludek, bývá/bejvá špatný úsudek. *важне одлуке не треба доносити кад је чов(ј)ек гладан*

Kručí mu v žaludku. (кол) *веома је гладан* Крче му цр(иј)ева.

mít/cítit žaludek až v krku/v hrdle 1. *ос(ј)ећати гађење, нагон за повраћањем* диже се некоме стомак **2.** *ос(ј)ећати огроман страх* срце некоме скаче/скочи у грло, одс(ј)екле су се некоме ноге

mít na něco/někoho (dobrý/dobrej) žaludek (кол) *добро подносити некога, нешто* имати за нешто желудац *Pracovat na chirurgii – na to musí mít člověk žaludek.*

mít někoho/něco v žaludku и. **mít někoho/něčeho plný/plnej žaludek** (кол; негат) *не моћи подносити неког или нешто, бити незадовољан бити сит (и пресит) неког/нечега* **A přijít někomu/něčemu na chuť**

mít žaludek j. kachna (кол; žert, пон. подруг) *имати јак желудац, добро варити храну* и камење би сварио **C mít kachní žaludek** **A mít žaludek j. na vodě**; být cimfrlich; jídlu moc nedat

mít žaludek j. na vodě (кол; негат) *ос(ј)етити нагон за повраћањем, имати мучнину* диже се некоме стомак, окреће/диже/преврће се некоме желудац **C mít žaludek až v krku** **A mít kachní žaludek**

nemít na něco/někoho žaludek (кол; погрд) *не подносити неког, нешто* немати желудац за нешто, не моћи очима вид(ј)ети некога, нешто **A být bez skrupulí**; mít hroší kůži

na lačný žaludek (неутр) *ујутру, одмах након устајања пр(иј)е јела и пића* наште срца, на празан стомак *Ten lék vám podáte až ráno na lačný žaludek. – Na lačný žaludek nekouřím, až po snídani.*

plný žaludek (неутр – кол; позит и негат) *потпуна ситост* пун стомак *Člověk s plným žaludkem špatně spí.*

prázdný žaludek (неутр – кол; негат и позит) *ос(ј)ећај глади* (на) празан стомак *Od rána nic nejedl, ale teprve večer se ozval jeho prázdný žaludek. – S prázdným žaludkem se lépe běhá i plave. A plný žaludek*

vidět někomu až do žaludku/střev/ledví (кол) *у потпуности препознати нечије жеље и нам(ј)ере* прочитати некога (до бубрега)

vyprat někomu žaludek (кол; негат) *изгрдити некога и оштро га прекорити* очитати некоме буквицу

Žaludek mu zpívá (hlady). *много је гладан* Симфонијски оркестар му свира у стомаку.

chrastit žebraма в. chrastit kostmi

je tak hubený, že bys mu mohl žebra (s)počítat (кол) *бити врло мршав* виде се некоме ребра, могу се некоме сва ребра избројати/пребројати **C být j. kostlivec**; být kost a kůže **A být j. kulička**; je širší než delší; hřeje ho **sádlomocť někomu na žebrech brnkat** *бити страшно мршав* виде се некоме ребра, могу се некоме сва ребра избројати/пребројати, бити сув као бакалар

Ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. *в.* Dlouhé vlasy, krátký rozum.

básnická žíla и. **básnické střevo** (кол; експр) *таленат за писање* п(ј)есничка жица *Byl přesvědčen, že jeho dítě zdědí po dědečkovi básnickou žílu.* ♦ *básnická žíla* је позит. а *básnické střevo* често ирон.

mít v žilách oheň *в.* mít oheň v těle

mít v žilách vodu/syrovátku (místo krve) **1.** *бити флегматичан, немати темперамента, не моћи се одушевити или надахнути* бити (чов(ј)ек) рибље крви **2.** *бити кукавица* бити (чов(ј)ек) жабље крви

pustit někomu žilou (кол; негат, погрд) *материјално искоришћавати некога* извући/исц(иј)едити из некога и последњу пару, шишати/стрићи (своје) овце

nemít v sobě dobré/dobry žilky *бити потпуно бескарактерна и лоша особа* бити покварен до сржи/као мућак

být hořký j. žluč *веома горак* бити горак као жуч

prasklá žluč (кол; експр, негат) *без стрпљења, лоши нерви* кратак фитиљ *Nic nedovede vyřídit po dobrém, je to vztekloun s prasklou žlučí.*

hnout/pohnout někomu žlučí (кол; негат) *јако изнервирати некога* подићи некоме притисак, покренула се жуч некоме

pohnout někomu žlučí *в.* hnout někomu žlučí

přilévat do něčeho žluč/žluči *пřilévání žluči* *погоршавати ситуацију и повећавати злобу и мржњу* доливати уље на ватру

vylít si/vylévat si na někom žluč (кол; негат) *искалити се на неком, осути грдње на неког* излити/просути жуч на некога

Překypěla v něm žluč. *престао је да се савлађује и мног се наљутио* Жуч му се излила. Пукао му је филм.

8. POUŽITÁ LITERATURA, PRAMENY A ZDROJE

8.1 Slovníky a korpusy

BASAJ, Mieczysław – RYTEL, Danuta (1981) *Słownik frazeologiczny czesko-polski*. Uniwersytet Śląski, Katowice.

Český národní korpus. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupné na <http://www.korpus.cz> [15. 1. 2016].

ČSS (2000) *Чешко-српски речник, Česko-srbský slovník 1. – 2.* Српска академија науке и уметности. Београд.

ESČ (2002) KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana – BACHMANNOVÁ, Jarmila *Encyklopedický slovník češtiny*. Lidové noviny, Praha.

KAROLAK, Stanisław (1998) *Русско-польский фразеологический словарь. Słownik frazeologiczny rosyjsko-polski I-II*. Energeia, Warszawa.

KAŠIĆ, Jovan – PETROVIĆ, Vladislava – SPASIĆ, Želmira (1984) *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-slovački*. Filozofski fakultet i Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad.

KLAJN, Ivan (1992) *Rečnik jezičkih nedoumica*. Nolit, Beograd.

Korpus savremenog srpskog jezika. Dostupné na www.korpus.matf.bg.ac.rs [17. 8. 2015].

LEBDA, Renarda (2006) *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz swiata*. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.

KOVAČEVIĆ, Živorad (2009) *Englesko-srpski frazeološki rečnik*. Filip Višnjić, Beograd.

MARTINCOVÁ, Olga a kol. (2004) *Nová slova v češtině*. Akademie, Praha.

MATEŠIĆ, Josip (1982) *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga, Zagreb.

MENAC, Antica – FINK-ARSOVSKI, Željka – VENTURIN, Radomir (2003) *Hrvatski frazeološki rječnik*. Ljevak, Zagreb.

MENAC, Antica – SESAR, Dubravka – KUCHAR, Renata (1998) *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Zagreb.

MOKIJKENKO, Valerij – WURM, Alfréd (2002) *Česko-ruský frazeologický slovník*. Univerzita Palackého, Olomouc.

ORŁOŚ, Teresa Zofia a kol. (2009) *Wielki czesko-polski słownik frazeologiczny. Velký česko-polský frazeologický slovník*. Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

RHSFS (1979) *Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik 1. – 2.* Školska knjiga, Zagreb.

RMS (1967–1976) *Речник српскохрватскога књижевног језика* Михајло Стевановић et al. eds. 1. – 4. Матица српска, Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.

RSJ (2011) *Речник српскога језика* Вујанић, Милица et al. Матица српска, Нови Сад.

RSANU (1959–2014) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Михаило Стевановић, Митар Пешикан et al eds. 1. – 19. Српска академија наука и уметности, Београд.

SSJČ (1960–1971) *Slovník spisovného jazyka českého*. Academia, Praha.

SFČI (2009) *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. – 4.* Leda, Praha.

SČS (1982) *Srbocharvátsko-český slovník*. Akademie věd, Praha.

Srpski elektronski rečnik. Dostupné na www.srpskijezik.com/ [17. 8. 2015].

SIMEON, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva: na 8 jezika, hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski, španjolski. 1. – 2.* Matica hrvatska, Zagreb.

SKOK, Petar (1971–1974) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 1. – 4.* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

HUGO, Jan a kol. (2006) *Slovník nespisovné češtiny*. Maxdorf, Praha.

VARMA, Nitin (2002) *Identifying Word Translations in Parallel Corpora Using Measures of Association*. Dostupné na <http://www.d.umn.edu/~tpederse/Pubs/varma.pdf>

АХМАНОВА, Олга Сергеевна (1966) *Словарь лингвистических терминов*. Советская Энциклопедия, Москва.

ВЛАХОВ, Сергей (1980) *Русско-болгарский фразеологический словарь*. Наука и искусство, София.

ВУЈАКЛИЈА, Милан (2004) *Лексикон страних речи и израза*. Просвета, Београд.

МОСКОВЉЕВИЋ, Милош (2000) *Речник савременог српског језика са језичким саветником*. Гутенбергова галаксија, Београд.

ОТАШЕВИЋ, Ђорђе (2007) *Мали српски фразеолошки речник*. Алма, Београд.

ОТАШЕВИЋ, Ђорђе (2004–2005) *Велики речник нових и незабележених речи 1–2*. Алма, Београд.

ОТАШЕВИЋ, Ђорђе (2012) *Фразеолошки речник српског језика*. Прометеј, Нови Сад.

ПИПЕР, Предраг – ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна – СТЕФАНОВИЋ, Марија (2005) *Асоцијативни речник српског језика*. Београдска књига, Београд.

ТРОФИМКИНА, Олга Ивановна (2004) *Српскохрватско-руски фразеолошки речник – Србохрватско-руски фразеологически словарь*. Восток – Запад, Москва.

8.2 Monografie, studie a články

AITCHISON, Jean (1987) *Words in the Mind. An introduction to tje mental lexicon*. Basil Blackwell, Oxford.

BAHNS, Jens (1993) *Lexical collocations: a contrastive view*. In: English language Teaching Journal 47 (1), 56–63.

BECK, David – MELČUK, Igor (2011) *Morphological phrasemes and Totonacan verbal morphology*. In: Linguistics 49 (1), 175–228.

BÉJOINT, Henri (2000) *Modern lexicography : an introduction*. University press Oxford.

BEKIĆ, Olga (1991) *Frazeološki termini i pitanje klasifikacije*. In: Zbornik radova 13. Novi Sad.

CHURCH, Kenneth – GALE, William – HANKS, Patrick – HINDLE, Donald (1991) *Using Statistics in Lexical analysis*. Lexical Acquisition: Exploiting On-line Resources to Bulid a Lexicon, New Jersey, 115–164.

COWIE, Anthony Paul (1998) *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*. Clarendon press, Oxford.

- ČEJKA, Mirek (1992) *Česká lexikologie a lexikografie*. Masarykova univerzita, Brno.
- ČELAKOVSKÝ, František Ladislav (1949) *Mudroslovní národu slovanského v příslovích*. (1852) Vyšehrad, Praha.
- ČERMÁK, František (1995) *Jazykový korpus: Prostředek a zdroj poznání*. Slovo a slovesnost 56, 119–140.
- ČERMÁK, František – BLATNÁ, Renata eds. (1995) *Manuál lexikografie*. H&H, Praha.
- ČERMÁK, František (1995a) *Dvoujazyčný slovník a korpus: některé poznámky*. Dostupné na www.ucnk.ff.cuni.cz/doc/korplex.rtf.
- ČERMÁK, František – BLATNÁ, Renata – KLÍMOVA, Jana – KOPŘIVOVÁ, Marie – KUČERA, Karel – PETKEVIČ, Vladimír – SCHMIEDTOVÁ, Věra – ŠULC, Michal (2005) *Jak využívat Český národní korpus*. Lidové noviny, Praha.
- ČERMÁK, František (2001) *Sémiotika slovníku*. In: *Lexicographica* 99, Bratislava, 114–125.
- ČERMÁK, František (2001) *Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací*. In: *Čeština – univerzália a specifika* 3, 223–232.
- ČERMÁK, František (2006) *Kolokace v lingvistice*. In: *Kolokace. Ústav českého národního korpusu*, Praha, 9–16.
- ČERMÁK, František – Holub, Jan (2005) *Syntagmatika a paradigmatica českého slova*. Karolinum, Praha.
- ČERMÁK, František (2007) *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Karolinum, Praha.
- ČERMÁK, František (2010) *Lexikon a sémantika*. Lidové noviny, Praha.
- ČERMÁK, František (2011) *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Karolinum, Praha.
- DEŠIĆ, Milorad (1984) *Kriterijumi za određivanje frazeologizama u rječnicima savremenog srpskohrvatskog jezika*. In: *Leksikografija i leksikologija*. Matica srpska, 53–67.
- DOBROVSKÝ, Josef (1963) *Českých přísloví sbírka*. (1804) Československá akademie věd, Praha.

DRAGIĆEVIĆ, Rajna (2009) *O problemima identifikacije frazeologizama*. Südslavistik-online, 1, 35 (44). Dostupné na <http://www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf>.

FIRTH, John Rupert (1957) *Modes of Meaning*. In: *Papers in Linguistics*. Oxford, 190–2015.

HALLIDAY, M. A. K. – TEUBERT, Wolfgang – YALLLOP, Colin – ČERMÁKOVÁ, Anna (2004) *Lexicology and Corpus Linguistics*. Bloomsbury Academic, London – New York.

HLADKÁ, Zdeňka (2005) *České slovníkářství na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku, I. a II.* In: *Naše řeč*, 88 (140–159).

GOTŠTAJN, Ljiljana (1986) *Sinonimija u kolokacijama (sa primerima engleskog jezika naučne argumentacije)*. Institut za strane jezike i književnosti, Novi Sad.

GREENBERG, Robert D. (2008) *Language and Identity in the Balkans. Serbo-Croatian and its Disintegration*. University press, Oxford.

IVIĆ, Milka (1990) *Pravci u lingvistici. XX vek*, Beograd.

IVIĆ, Milka (1995) *O zelenom konju – novi lingvistički ogledi. XX vek*, Beograd.

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka (1995) *Příruční mluvnice češtiny*. Lidové noviny, Praha.

KASTOVSKY Dieter (1982) *Wortbildung und Semantik*. Pädagogischer Verlag Schwann-Bagel Düsseldorf.

KATZ Jerrold – POSTAL Paul (1964) *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*. University press, Cambridge.

KATZ Jerrold – POSTAL Paul (1963) *Semantic interpretation of idioms and sentences containing them*. In: *Quarterly Progress Report, The Research Laboratory of Electronics (MIT)*.

KLIKOVAC, Duška (2004) *Metafore u mišljenju i jeziku. XX vek*, Beograd.

KLÖTZEROVÁ, Petra (1997) *Lexikální frazémy v češtině*. Diplomová práce. FF UK.

KOCOUREK, Rostislav (1965) *Termín a jeho definice*. Československý terminologický časopis IV/1. Bratislava, 1–24.

KOMENSKÝ, Jan Amos (1901) *Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům*. Nákl. České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha.

KREJČÍ, Pavel (2006) *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Masarykova univerzita, Brno.

LEECH, Geoffrey (1974) *Semantics*. Middlesex Penguin Books, London.

LINDA-POPOVIĆ, Snežana (2013) *Kvazifrazemi u srpskom i češkom jeziku*. In: *Славистика* (Буњак Петар ред.). Београд, 347–351.

LIPKA, Leonhard (1992) *An outline of English Lexicology: lexical Structure, word semantics and word-formation*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

LYONS, John (1981) *Language and linguistics. An introduction*. University Press, Cambridge.

MELČUK, Igor (1995) *Phrasemes in Language and Phraseology in Linguistics*. In: *Idioms: structural and psychological perspectives*. New Jersey, 167–232.

MELČUK, Igor (2012a) *Phraseology in the language, in the dictionary, and in the computer*. In: *Yearbook of phraseology*. Berlin/Munich/Boston, 31–56.

MELČUK, Igor (2012b) *Phraseology in the language, in the dictionary, and in the natural language processing*. In: *The 10th International Conference of Greek Linguistics*, 62–77.

MENAC, Antica (2007) *Hrvatska frazeologija*. Knjižica, Zagreb.

MENAC, Antica (1978) *Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije*. In: *Filologija*, 8. Zagreb, 219–226.

MLACEK, Jozef (2007a) *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Stimul, Bratislava.

MLACEK, Jozef (2007b) *Štúdie a state o frazeológii*. Katolícká univerzita, Filozofická fakulta, Ružomberok.

MLACEK, Jozef – ĎURČO, Peter a kol. autorov (1995) *Frazeologická terminológia*. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia.

MOKIENKO, Valerij – ŠTĚPANOVA, Ludmila (2008) *Ruská frazeologie pro Čechy*. Univerzita Palackého, Olomouc.

PALMER, Frank R. (1977) *Semantics. A new outline*. University press, Oxford.

POPOVIĆ, Milenko (1980) *O frazemu i zamenljivosti njegovih elemenata*. In: *Iz frazeološke problematike*. Zagreb, 47–55.

PRĆIĆ, Tvrтко (2008) *Semantika i pragmatika reči – drugo, dopunjeno izdanje*. Zmaj, Novi Sad.

SAMARDŽIĆ, Tanja (2008) *Light verb construction in English and Serbian*. In: ELLSSAC (English Language and Literature Studies: Structures across Cultures) Proceeding: Volume 1. Belgrade, 59–67.

SAUSSURE, Ferdinand de (1996) *Kurs opšte lingvistike*. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad (*Cours se linguistique générale*. 1916, Paris).

SINCLAIR, John (1991) *Corpus, Concordance, Collocation*. University press, Oxford.

SMADJA, Frank (1993) *Retrieving collocation from text: XTract*. In: Computational linguistics, 19 (1), 143–177.

STOJIČIĆ, Violeta (2012) *Sintagma i strukturna svojstva kolokacija*. In: Филолог: Časopis za jezik, književnost i kulturu. Бања Лука, 260–268.

STOJIČIĆ, Violeta (2010) *Teorija kolokacija*. Zadužbina Andrejević, Beograd.

STRÄSSLER Jürg (1982) *Idioms in English: A Pragmatic Analysis*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

ŠIPKA, Danko (2006) *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Matica srpska, Novi Sad.

TOPOLINJSKA, Zuzana (1982) *Perifrastični predikatski izrazi na međuslovenskim relacijama*. In: Južnoslovenski filolog XXXVIII. Beograd, 35–49.

VIDANOVIĆ, Ivan (2006) *Rečnik socijalnog rada*. Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije, Asocijacija centara za socijalni rad Srbije, Beograd.

WITTEGENSTEINEM, Ludwig (1922) *Tractatus logico-philosophicus*. Edinburgh.

Dostupné na www.gutenberg.org/files/5740/5740-pdf.

ZAORÁLEK, Jaroslav (1947) *Lidová rčení*. Academia, Praha.

ZELJIĆ, Goran (2005) *Ustaljene konstrukcije u novinskom jeziku*. Zadužbina Andrejević, Beograd.

ВИНОГРАДОВ, Виктор Владимирович (1977) *Основные типы лексических значений слова* In: Лексикология и лексикография, Москва.

ВИТАС, Душко – ПОПОВИЋ, Љубомир (2003) *Конспект за изградњу референтног корпуса српског стандардног језика*. In: Научни састанак слависта у Вукове дане 31 (1), 221–227.

ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна (2007) *Лексикологија српског језика*. Завод за уџбенике, Београд.

ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка (2004) *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Завод за уџбенике, Београд.

ЈАНКО-ТРИНИЦКАЈА, Надия Александровна (1967) *Синтаксические фразеологизмы с лексическими повторами*. Русский язык в школе 2, Москва, s. 87–92.

ЈОВАНОВИЋ, Јелена (2006) *Књига српских народних пословица I*. Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд

КАРАЦИЋ, Вук Стефановић (1987) *Korpus srpskog jezika. Neetiketirani korpus Vukovih poslovice*. Dostupné na <http://korpus.matf.bg.ac.rs>.

КЛАЈН, Иван (2002) *Творба речи у савременом српском језику. Слагање и префиксација*. Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, Београд– Нови Сад.

КЛАЈН, Иван (2003) *Творба речи у савременом српском језику, део 2: Суфиксација и конверзија*. авод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, Београд – Нови Сад.

КОВАЧЕВИЋ, Милош (2008) *Експресивне синтагме са суперлативним значењем*. In: Зборник Института за српски језик САНУ I. Посвечено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота. Београд, 243–259.

КОВАЧЕВИЋ, Милош (1998) *Хомографијске и хомофонијске фигуре у афоризму*. In: *Стилксе фигуре и књижевни теркт*, Београд – Требник, 137–156.

КОСТИЋ, Александар (2003) *Електронски корпус српског језика Ђорђа Костића*. In: Зборник Матице српске за славистику бр. 64. Нови Сад, 260–264.

КОСТИЋ, Ђорђе (2009–2010) *Квантитативни опис структуре српског језика :*
српски језик од XII до XVIII века 1–6. Службени гласник, Београд.

ЛЕОНИДОВА, Мария Александровна (1986) *Проблемы структурно-семантической типологии болгарских и русских фразеологизмов*. Народна просвета, София.

МИЛАНОВИЋ, Александар (2012) *Стилски аспекти тзв. императивних сложеница у српској романтичарској поезији*. In: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта (главни уредник Рајна Драгићевић)*, Београд, 663–674.

МОКИЕНКО, Валерий Михайлович (1989) *Славянская фразеология*. Высшая школа, Москва.

МОКИЕНКО, Валерий Михайлович (2005) *Загадки русской фразеологии*. Авалон, Санкт-Петербург.

МОЛОТКОВ, Александр Иванович (1977) *Основы фразеологии русского языка*. Наука, Ленинград.

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана (2008) *Фразеологија и национална култура*. Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.

НИКОЛИЋ, Мирослав (2002) *Теškoће при утврђивању одреднице у речницима српског језика*. In: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад – Београд.

ПЕЈАНОВИЋ Ана (2012) *Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу*. In: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта*. Београд, 689–700.

ПЕЈАНОВИЋ Ана (2010) *Фразеологија Горског вијенца*. Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица.

ПЕРМЯКОВ, Григоорий Львоович (1968) *Избранные пословицы и поговорки народов Востока*. Наука, Москва.

ПЕШИКАН, Митар – ЈЕРКОВИЋ, Јован – ПИЖУРИЦА, Мато (2002) *Правопис српског језика*. Матица српска, Нови Сад.

ПИПЕР, Предраг (2003) *Асоцијативни речници словенских језика и етнокултурни стереотипи*. In: *Славистика VII*, 22–32.

ПИПЕР, Предраг (2002) *Важније типолошке одлике граматичке структуре српског језика у поређењу са чешким*. Филолошки преглед 1, 45–54.

ПИПЕР, Предраг (2002а) *О принципу градуелности у лексикографском опису*. In: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад – Београд.

ПИПЕР, Предраг (2008) *Граматика границе*. In: *Јужнословенски филолог* (64). Београд, 307–322.

РАДОВАНОВИЋ, Милорад (2008) *Фази логика у лингвистици: темељни појмовник и систем атизација*. In: *Семантичка проучавања српског језика*. Београд, 11–44.

РАДОВАНОВИЋ, Милорад (2008а) *Појам градуелности у лингвистици, логици, и у науци уопште*. In: *Зборник Матице српске за славистику бр. 73*. Нови Сад, 337–350.

РОЙЗЕНЗОН, Леонид Иванович (1973) *Лекции по общей и русской фразеологии*. Университет имени Алишера Навои, Самарканд.

САМАРЦИЋ, Тања (2011) *Електронски корпуси као извор нове грађе за лексикографски опис српског језика*. In: 40. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 8-11. IX 2010, Београд, 413–422.

СТАНКОВИЋ, Богољуб (1999) *Лексикографски огледи*. Славистичко друштво Србије, Београд.

СТАНОЈЧИЋ, Живојин – ПОПОВИЋ, Љубомир (2000) *Граматика српског језика*. Завод за уџбенике, Београд.

СТОЈЧЕВ, Стилијан (1997) *Лексикални идиоми?* In: *Обичност и многообразие на славјанските езици: сборник в чест на проф. Иван Леков*. Софија, 259–264.

ТОЛИКИНА, Е. Н. (1964) *О системном соотношении терминологического сочетанияи фразеологическо јединици*. In: *Проблемы фразеологии. Исследованияи материалии*. Москва – Ленинград.

ТОПОЛИЊСКА, Зузана (2002) *Шта трајим у речнику?* In: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад – Београд, 33–37.

ЋОРИЋ, Божо (2008) *Творба именица у српском језику*. Чигоја, Београд.

ШИПКА, Данко (2002) *Унутрашња и спољна лексичка динамика и њена лексикографска обрада*. In: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад – Београд.

ШИПКА, Милан (2007) *Зашто се каже?* Прометеј, Нови Сад.

ШВЕДОВА, Наталија Јульевна (1958) *О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи*. *Вопросы языкознания* 2, Москва, 93–100.

ШМЕЛЁВ, Дмитрий Николаевич (1976) *Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке*. КомКнига, Москва.

ШМЕЛЁВ, Дмитрий Николаевич (1973) *Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка)*. ЛКИ, Москва.